

Жаңы Ал-Тоо

2010, №7 (15)

ЭЛ АРАЛЫҚ АДАБИЙ-КӨРКӨМ ЖУРНАЛ

Директор, башкы редактор Тилек МУРАТАЛИЕВ

РЕДАКЦИЯЛЫК КЕҢЕШ:

СУЛТАНОВ Омор – редакциялық кеңештін тәрагасы,
АБДУЛЛАЕВ Чингиз (Азербайжан), **ДЕЛИӨМЕРОГЛУ Якуп** (Түркия),
ОРОЗАЛИН Нурлан (Казакстан), **МАРКИШ Давид** (Израиль),
МЕХМОН Бахти (Тажикстан), **КОВСКИЙ Вадим** (Россия)
 Кыргызстан: **АБЫЛКАСЫМОВА** Майрамкан, **АКМАТБЕКОВА Сагын**,
ДАУТОВ Кадыркул, **ЖАКШЫЛЫКОВ Асан**, **ЖЕТИМИШЕВ Сейит**,
КУЛТЕГИН Кожогелди, **ПАЗЫЛОВ Абиилла**, **РЫСКУЛОВ Акбар**,
САРМАНБЕТОВ Айдарбек – тәраганын орун басары, **СУСЛОВА Светлана**, **ШАПОВАЛОВ Вячеслав**

Бул санда:

Аалы ТОКОМБАЕВ Жараланған жүрөк	Низамидин МУРЗАЕВ Жоктоо 151
Мидин АЛЫБАЕВ Лирика	Айканыш ШЫРДАКОВА Кечирим булақ 154
Музбулак Жазымыш	Лино КАТИР Өлбестүккө кадам 173
Касиет БЕКНАЗАРОВА Үрлар	Сардарбек РЫСКУЛОВ Үрлар 181
Виктория ЛАВРОВА Среди миров	Максим ГОРЬКИЙ Лев Толстой 190

Талихли
XIX кылымдагы жазғыч акындардын
чыгармачылыгына чыгыш поэзиясынын
тийизген таасири213

Т. САТЫЛГАНОВ
Жетим мамалактар222

Редакциялық жамаат:

Айдарбек САРМАНБЕТОВ –
башкы редактордун орун басары
Жылкычы ЖАПИЕВ –
редактор
Болотбек ТАШТАНАЛИЕВ –
жооптуу катчы
Жакин ТЕҢИРБЕРГЕНОВА –
корректор
Рахим ТӨЛӨБЕКОВ – дизайнер
Нурлан КЫДЫКОВ – дизайнер

Кол жазмаларга пикир айтылбайт
жана кайтарылып берилбейт. Редакция
бардык авторлор жана заказчылар (ки-
теп, жарнама, плакат, буклет ж.б.) менен
кызматташууга дайыма кызықдар.

Журнал редакциянын басма-компью-
тердик борборунда даярдалды.

Редакциянын дареги:

720054, Бишкек шаары,
Жибек жолу пр. – 466
Тел: 34-55-86
Электрондук дареги:
Jany.alatoo@gmail.com

Терүүгө 10.06.2010. берилди
Басууга 13.07.2010. кол коюлду.
Форматы 70x100¹/₁₆
Көлөмү 14 б.т.
Заказ № 481
Нускасы 2000

«Тураг» басмасынын
басмаканасында басылды.
Бишкек ш. 720054,
Жибек жолу пр. 466
Телефону: 34-49-90;
Факс: 34-45-04

Күбөлүк: № 1510

УРМАТТУУ ОКУРМАНДАР!

«Жаны Ала-Тоо» журналына 2010-жылдын II жарым жылдыгынын
4 айы үчүн «Кыргыз почтасы» мамлекеттик мекемесинин бардык
түйүндөрүндө жазылуу жүрүп жатат.

Жазылуу индекси – 77324

4 айга – 320 сом (редакциялык баа)

3 айга – 240 сом (редакциялык баа)

«Жаны Ала-Тоо» журналын 1-санынан баштап окуйм деген
окурмандар редакциядан альшса болот.

Мұрас



**Аалы
ТОКОМБАЕВ**
(1904–1988)



ЖАРАЛАНГАН ЖҮРӨК

I

1917-жыл. Жер томсоруп гана турат. Жайкалган эгин, буралган чөп жок. Ызылдап жүргөн шамалга чыдай албай кайыккан жандык сыйктуу титиреп турган сейрек курайлар. Алардын арасында ичке күйруктарын көтөрүп серендең чуркаган сур чычкандар гана жүрөт.

Катуу жел жүрсө, жөө тумандай калдайган боз топурак учат. Жол боюндагы зым карагайлар шамалдын күчүнөн күнгүрөнүштөт. Кээде үн чыгарып озондошот. Ушундай коркунучтуу талаада ким жүрсүн... Бирок турмушта эмнелер болбойт. Талааны ээлеген бопбоз мүрзөлөрдүн арасынан арбак сыйктуу караан көрүндү да, жок болду. Ал бир аздан кийин созулуп кайта көтөрүлүп, экөө болуп көрүндү. Анын бири эн эле узун, экинчиси жалпак. Алар бир аз кыймылдап, мүрзөнү аралашты, кайта жерге кирген эмедей жок болушту.

Буурул сакал, таягын аркасына каруулаган Бектурган аны алыстан көрдү да:

– Ачарчылыктын тырмагына илингөн биз сыйктуу шордуулар го – деп, жоруган бойдон олтуруп калды.

Ким билсин, Бектурган бирдемелерди ойлоп олтурдубу, же арстандай жүрөгүн ачкачылык талыттыбы? Анысы бизге белгисиз. Бирок анын ала сакалынан мөлтүрөгөн тамчылар куланып жатты.

Муздак сууга чаңып талкан чалып олтурган кичинекей кара бала сүйкүмдүү атасынын аккан жашын көрө коюп, унчукпаган бойдон ыйлап жиберди. Чал чочуп ойгонгон эмедей болду. Өмүрүндө өзүнүн



көзүнөн биринчи жаш чыкканына өзү да таң калды. Тытылган чапандын этеги менен жашын сүртүп:

– Ыйлаба, кагылайын, мен тим эле... – деп, акырын гана дабышын чыгарды. Атасынын мындай алсыз жана акырын сүйлөгөнүн баласы биринчи укту, анын төгүлгөн жашын күтпөгөн жерден көрдү. Анын жаш көңүлүнө белгисиз коркунучтан башка эчтеме сезилген жок.

– Атаке, апамды ойлодунбұ? Тигине, күн көтөрүлүп келе жатат. Бул жерден кетебиз, – деди бала.

Бала мындай эстүү сөздү атасына биринчи айткан эле. Бектурган жаш баладан мындай сөздү күткөн эмес. Аны: «Эчтеме билбейт, жаш» – деп ойлоочу. Карынын жаңы эле сүрткөн жашы кайталанғысы келди. Жер көмкөрүлгөндөй болуп, көзү караңылап, ордунаң так тұра калды да, шадылуу арық колу менен баланы өзүнө тартып, эки бетинен эки өптү.

– Ооба, садага, ооба. Күн көтөрүлүп келе жатат. Эми кетебиз, – деп баланын сөзүн кайталады да, кайта жер таянып олтура калды. Анын оозунан чыккан сөзү, кандайдыр ичинен муңун шилеп чыккандай болуп, көзүнүн жашы токтоло калды.

Баланын кыялышынан кандай кызык!

Көнөчөктөгү чаңытталған муздақ сууну атасына бере койду.

– Атаке, апамды мага көрсөтпөй кайсы жерге көмдүңөр? Мен чоңай-гондо күмбөз салдырат элем, – деди. Бектурган далайга чейин унчуккан жок. Анын жүрөгү каршы-терши тилинип, жарапанып жатты...

...Адамдан коркпогон арстан жүректүү Бектурган! Түбөлүк музга мени кантип таштадың! Сенин күчүн, сенин жалындуу кайратың кайда! Эч болбосо Өмүрбекимди көрсөтсөңчү. Өмүрбек! Сенин атан тириү барбы деген аянычтуу дабыш Бектургандын кулагына кыйкырып жаткансызы. Бектурган турмушта барбы, бар болсо ал кайда олтурат? Анын баарын эсисиңен чыгарды. Бирок колунан кокус ыргыган көнөчөк бактынын күшүн башынан учургандай чочутту. Томолонуп жаткан көнөчөктү баладан мурда баса калды. Тасырайган жерге созулуп аккан киргил сууну Өмүрбек жата калып шимириди. Бектургандын бардық тулкусу муздал, денеси чыйралды. Эмгектеп жерди жалмалап жаткан Өмүрбекти ала коюп:

– Айланайын жылдызым, муну ич. Азыр үркпөгөн¹ айылга барабыз. Талканды көбүрөөк табабыз. Сен ырынды унугта элексинбі? – деди Бектурган.

– Жок, атаке, унугканым жок. Бая күнкү баланын обонун дагы үйрөнүп алдым.

– Сен жакында жигит болосун. Анда менин сакалым аппак куудай болот. Сен анда мага ат токуп, эт туурап бересиң. Антпесең мен сага тааарынам. Сен март болосунбұ, же сараң болосунбұ? – деди Бектурган.

¹ Үркпогон – 1916-жылы качпаган.

Көнөчөгүн шыпкан жаткан Өмүрбек:

– Март болом, атаке, бизге окшогон турпанчылар¹ болсо, мен аларга нан, талканды аябай берем, – деп көнөчөгүн жерге коёй койду. Бектурган эркисиз жылмайды. Анын бырышкан арық бетинин эттери ого бетер жыйрылып, кургаткан алмадай болуп көрүндү.

Бектурган көнөчөктө эчтеме жоктугун билип турса да, аны ала коюп, алаканына тамчылатып, алаканынын отун эки ирет жалмалап, көнөчөктүн ичин үңүлө тиктеди да, терең улутунду.

– Жүр, айланайын, – деп ордунан турду. Өмүрбек атасынын колундагы көнөчөгүн алышп, анын қырбуларын тили менен қызыртып, мышыкча жалап жүрүп олтурду. Бектурган таягын аркасына алыш эки каруусуна илди да, жаңырган айдай кабырылып, баланын алдында баратты. Анда-санда Бектургандын үшкүргөнү болбосо, экөөнөн тен үн чыккан жок эле. Бирок: «Атаке!» – деп кыйкырган үнүн угуп, Бектурган таягын колуна ала койду. Ал кылчайып караган жок. Эмнегедир бүтүн денеси менен жай тегеренип карады.

– Мен калышп баратам, атаке!

– Жүр, айланайын, жүр. Айыл жакын калды. Сызгырган майдын жыты келип турат. Мына бул коктуда айыл бар, жүр, – деди да баланы күтүп, жерди тиктеп олтура калды. Баланын көзүнө сары май, жапкан нан, каймакка мыкчыган талкан элестеди. Анын илкиген ичке шыйрагы илмендеп тез-тез көтөрүлдү. Күйдүргөн майдын жыты ого бетер каңылжарын кытыгылап, оозунан шилекейин ағызды.

Бектурган жаңылган жок. Коктудан төрт үй чыкты. Ал үйлөрдүн эң жогоркусу жумурткадай аппак, калган үчөө боз төбөл.

Суюк түтүндүн бургуп тез атырылганына караганда, жагылган отун шак қуурай го. Ымдуу камыр ысык майга тийгенде ушундай болот. Майга жасап жаткан нан так ошол үйдө экендигине ишеништи. Алар туура ошол үйгө барышты.

– Салоом алейкум, – деди Бектурган.

Кара бешмантчан, быжыгыр тегерек кара сакал киши карап да койгон жок. Ал кайчы сунуп койгон он бутунун тизесин сол колу менен басып, он колун быкынына таяп, бутунун башын карагансып олтура берди. Баланын алагай чоң көзү жез чарага жаймаланган боорсокко түшө калды.

Эки бети анардан кыпкызыл сулуу аялдын жайнаган көзү Бектургандын көзүнө чагыла түштү. Аял унчукпай гана жайпак табактагы боорсокту чаранын жанына тартты да, казанды чыгарды. От жагып олтурган арық бала депкирден түшкөн эки боорсокту ала коюп, бирин оозуна салып, экинчисин Өмүрбекке бере салды. Өмүрбек тапка келген турумтай сыйктуу илип ала койду.

¹ Турпанчылар – Турпан шаарынан кайтышкандар.



Айткан саламы ташка айткандай жоопсуз калганына Бектурган ыза болду. «Кантейин, жаш кезим болуп, кардым ток болсо, күлгө оонатпас белем!» – деп ойлоп койду да:

– Мырза, кудаанын тагдыры экен. «Байлык эмне дегизбейт, жок-чулук эмне жегизбейт» дегендей, башыбызга түн түшүп, кайыр сурап жүрөбүз. Бизге окшогон турпанчылар сilerди да жүдөткөндүр. Ач-качылык абийирге моюн сунар эмес, – деди. Быжыгыр тегерек кара сакал үн деген жок. Көзүнүн кыйыгы менен карады да, сол жагындағы жаздыкка кыйшайды, Бектурган чыдай албады, туруп аткан аялга карап:

– Келин балам, мына бул балага бирдеме бериниз, – дегенче болгон жок, чолпусун чөнтөгүнөн чыгарып, шарак эттирип таштап койду да, эшикке карай жөнөдү.

Жөнү жок багыныш эр кишиге өлүм менен тең! Бектурган мырзанын кылыгы менен аялынын жоругуна чыдаган жок. «Көп эле болсо кур кол айдал чыгар» – деп ойлоду.

– О, жараткандын күчү! Бул үй эмес, мұрзө тура! Бул олтурғандар тириү адам эмес, арбак турбайбы! Чын арбак болсо, тириү кыйналган, ач арбактарга жардам кылбайбы! Бул менин көзүмө көрүнгөн жин, же шайтандын ордосу го, деги сiler кимсиндер? Деги тилинцер барбы?.. – деди.

Үй ээси бул сөздү кайырчыдан күткөн эмес. Суу сепкендей боло түшүп тура калды да:

– Сен кимсин? – деди.

– Менби? – деди Бектурган сакалын сылап ақырая карап: – Мен «Жети суунун тениримин» деген Казбайдын омурткасын сыйндырган, казысын жарыш, батқактай тебелеген, казак-қыргызга атагы чыккан Бектурган деген мен болом! Мына: «Тулпар тушунда кымбат», «Атты арыганда көр» дегендей, эми сага окшогон чыпка сакалдан кайыр сурап отурам! Заман оңолсо, жаараланган жүрөк жазылаар. Албаган алигиң үчүн бизге салам айтаарсың! «Эрди кабагынан сына» дегендей сен өзүң ким болосун, мырзам? – деди Бектурган.

II

Арадан бир күн өттү. Кайырчы аял үйгө кире бергенде килейген кара дебөт аны балтырлап токтотту.

– Чык дегиле, айланайындар! – деген үн созулуп чыгып, тымтыр боло калды. Кары дебөт арманда калгансып, башын булгалап, оозундагы эски байпактын үзүндүсүн силкип таштады да, күрсүлдөп үргөн бойдон үйдү айланы берди.

Босогодогу жыгылып жаткан аял балтырынан ағып жаткан мала канга карабастан, эмгектей түшүп, сол колтугунун алдындагы баланы ұңулө карап, улагага олтура калды да:

– Айланайын, ырайымдуу келин, эки дүйнөдө доом жок болсун, ушул шордуу баланы багып алтыла. Зарланып жүрүп көргөн туягыбыз эле. Атасы ачтан өлдү. Мына мени өлүм алкымдан турат, – деп калтыраган арық колу менен ороосун самтыратып, эки колдоп баласын көкөлөтө көтөрдү. Эч ким үн чыгарбады.

– Мусулмандар! Өлүп калса жашырып койгула. Өлбөсө адам болор... Шордуу кулунчактын ажалына аралжы боло көргүлө. Бул силерге түбөлүк кул болсун.

Бетинин оту алмадай кызарган сулуу аял чий чырмал жаткан эле, ал чийин көтөрүп, чокоюн жамап жаткан күпкүү балага акырая карап:

– Ой, өлүгүндү көрөйүн, береки немени чыгарып жиберчи! Албарстыбы, жеммогузбу? Түшкө кирчүдөй кылбай жоготчу! Аны акыйып тыншап калган тура, – деп эки шадысынын башы менен көтөргөн чийин ого бетер жүткүндүрүп койду. Кубарган бала мурдун шуу тартып, кайырчы аялга жана анын араң жан баласына аянычтуу карады да, сол жеңи менен мурдун сүртүп, эшикке карай жөнөдү.

– Айланайын келин, өзүңө караганда колундан да, оозуңан да жамандык келчү киши эмессиң, соксойгон жаныңа сообубуз тийсин, баланы ал, айланайын, мага бирдеме жалмалат? – деп сулуу аялды телмире карады, анын тилдегенине эч кандай сөз кайтарбады.

– Сенин балан элдикинен артыкпыш. Ага окшогон балдар ар кайсы куурайдын түбүндө кыңылдашып жатышат. Бир четинен ит, күш сүйрөп жеп жатат. Кудай бербеген баланын өлүгүн көрөйүн. Чык! Чык, сетеңдей¹ болбой! Кандай балакет баскан эмессиң? – деп тура калыш бутунун башы менен түрткүлөп тебе баштады.

– Балам, албасаң арга барбы, бербесең бекитип кой. Жаман тилиңди тийгизбе! Мен дагы адам баласымын, теппе. «Айдын жарымы караңгы, жарымы жарык». «Буурул атта богоо болсо, аны кесер өгөө да болот», – деп көзүнүн жашын төгүп жиберди. Тигил аял үнүн баскан жок.

– Капырай, булар күн өңүмдөн, түн түшүмдөн кетпес болду. Кечээки Бектурган каракчысы өлө албай жатып өлең айтат. Жөндөп кайырын сурабай, багып ал деп балдарын таңышат. Бул өлүгүндү көрөйүндөр үшүнтөлү деп сүйлөшүп алышабы. Тез чыкчы, саңырсыган өлүгүндү көрөйүн, – деп оттун жанындагы чычаланы ала кооп, аялды далыга түрткүлөдү. Кайырчынын араң жан баласы да түшүнүп жаткансып:

¹ Сетеңдей – жеммогуздай, ач арбактай деген мааниде.



— Кыла, кыла, — деп тим болду. Байкуш аял ит капкан балтырын сүйрөп, айылдан алыстай баштады. Үйдөн чыгып кеткен арық бала бо-согодо ыйлап турган экен. Үйдү айланы берип олтура калды.

Үркпөгөн элдин чаркы аз болгондуктан, кайырчылардын жүрөөр жолдору да белгилүү. Алар бир баскан изинен эчен ирет басып өтүшөр эле. Кайырчы аял кашатка чыкканда баласын ээрчиткен Бектурган жа-ныдан гана кылтырып чыгып жаткан чөптөрдүн ичинен текей, манда-лактарды терип, ичке көк чөптөрдү ооздоруна салып «оттоп» жүрүшкөн болчу...

Кайырчы аял баласын суунун боюна койду да, сыңар тизелеп олтура калып:

— Аке, айланайын аке! Бирдемениз бар бекен? — деди. Бектурган жай-дары бурулду да:

— Бар. Бар балам. Бери кел, — деди. Эски бөз курдун ортосундагы эки түйүнчөктүн бириң чечип, он чакты чий боорсоктун тен жарымын бере койду. Аял аны оозуна бир эле салды. Бирок тиштенген эмдей кыбыра-тып чайнап, ширесин чыгарды да, сөөмөйү менен баласына жедире баш-тады.

— Кайсы элсин, балам?

— Бугу¹ болобуз, аке. Тенир жалгасын.

Анын дабышы ооруп айыккан кишиникиндей ичке жана алсыз эле.

— Мен сарыбагышмын, балам. Колумдан келгени ушул. Текей терип жейли да, бир жакка жылалы, балам. Ушул боорсокту кечөө Бөкөнчү-нүүкүнөн алдык эле, — деп чал бир аз кобураган болду.

— Мен бүгүн ошондо болдум. Ити балтырымды жулуп салды. Каты-ны тепкилеп чыгарды. Адамды кудай шылдың кылып жараткан экен, аке... Ал ит тарткан балтырындағы салбыраган этин кармалап, көзүнүн жашын төкту да: — Аке, мен бул жерден бүгүн козголо албайт окшой-мун. Мага карабаңыз, — деди.

Бектурган унчукпастан текей терип келди.

— Балам, сен мына мууну жегин, биз сендирактейли, — деп бир тутамга чыкпаган текейин бүт берди, курдун экинчи түйүнчөгүн чечип, анын алаканына талканынын жарымын салды. Аялдын кеберсиген эрди өзүнөн өзү тартылып кыбыраса да түк дабыш чыккан жок. Бирок талканды кир жоолугунун учуна түйүп жатып үнүн чыгарса да, сөзүнүн дайынына ээ боло албай калды. Бектурган аялга мелтирей тиктеп калса да, ага бир ооз унчуккан жок.

— Өмүрбек! Кел айланайын! — деп булактын башындағы термелеп жүргөн баласын чакырды. Қөнөчөк менен суу жутуп терен үшкүрүп ал-гандан кийин гана: — Кош, келин, чамаң келсе илгериле. Аманчылык бол-

¹ Бугу, сарыбагыш – уруулардын аттары.

со дагы көрүшөрбүз, – деп алды да, анын араң жан баласын мурдунаң чымчып алып, кайта өзүнүн колунун учун өптү.

Аял өзүнүн келечегине түшүңгөндөй болду. Эрдини кыбыраганы жок. Жаңы эле жолуккан ырайымдуу кишиден айрылгысы келбесе да, аны токтотууга эч кандай арга жоктугун ойлоп, эркисиз калтырап кетти.

– Жардамыңызга ыракмат, аке. Менин... менин... аты... атым Айша. Тирүүлүктөн менин үмүтүм үзүлүп калды! Менин атым Айша. Мен жер үстүнөн көрүнбөсөм, куран окуп, менин атыма атап коёр бекенсиз? Менин кымбатым мына бул шордуу бала эле. Бул менин артымда калып эмне болот. Ким багат? Ким алат? Багары болбосо, бул эмне күн көрөт? Бул менин үрөнүм көгөрөр бекен? – Бектурган сөз кайтарып, толук бирдеме айта албады.

– Кош, балам, тирүүлүктөн күдөрүндү үзбө! – дегенге гана араң жарады. Өмүрбек колундагы майда текейин оозуна салып чайнаган бойдон атасынын аркасына түштү.

Эмнегедир Бектурган кылчактап карай берди. Ар караган сайын телмирген, широлуу көзү менен узатып жаткан кайырчы аялдын элесин көрө берди...

Бектурган Кара-Конузга бүгүн эле жетебиз го деп ойлогон эле. Бирок анын оюн күч багындырды... Ал күч анын күчсүздүгү получу. Күчсүздүк аны эркисиз баш ийдирип женди.

Күн өрттөнгөн эмедей кыпкызыл болуп батууга жакындалған кезде алар көп мүрзөнүн арасына келишти.

«Бая күнкү көрүнгөн элестер ушул арада эле го? Алар эмне болду эжен?» – деп Бектурган ичинен ойлонду. Ал ушул оюнун учунан жаңы эле чыкканда:

– Ав! – деп асылган иттин үнү аларды чалкасына түрткөндөй болду. Бала бакырып жиберди. Булар кетенчиктей баскан кезде буурул тумшук карган кара дөбөт үстү түшкөн көрдүн оозуна барып комдонду. Далайды көргөн Бектурган: «Бул ээсин кайтарып турган эжен», – деп койду да:

– Ай, бул жерде ким бар? Бери чык!.. – деп бир топ кыйкырды. Бирок ар жактан үн чыккан жок. Андан жооп күткөн эмедей бейитке сүйөнүп, олтура калды. Кабар болгон жок. Кичинекей Өмүрбектин оюнда тамактан башка эчтеме жок эле. Ага дароо коркунуч түшө калды. Көрдөн дабыш чыккансыды. Кепинин сүйрөп сөлбүрөп жүргөн өлүктөр аларды тегеректеп жаткансыды. Кулагы чуулдап, бүткөн бою муздагансып, болор-болбос солкулдоо пайда боло калды. Ал атасынын колунан кармап, эки жакты жалт-жалт карады да:

– Атаке! Атаке! Коркуп кеттим, – деп атасына кынала түштү.

– Коркпо, эмнеге коркосун? Бул иттин ээси болсо керек. Иттен да киши коркот бекен!



– Мен иттен коркпойм, бакшы кемпир айткан арбактан коркуп жатам. Арбактар бизди тегеректеп албасын?

– Бакшы кемпир калп айтат. Азыр мен тигил кишини ойготуп келейин, уктап калган тура, – деп Бектурган итти таш менен ургулады. Бирок ит өжөрлөнүп, арсылдап асылып жатты. Бектурган үстү түшкөн көрдүн ичине кире бергенде, ит чала бурдап кетти да, таарынгандан немедей ар жакка барып, мүрзөнү карап дагы жатты. Бир аздан кийин Бектурган чыкты. Ал чыгып келе жатып:

– Мында бир үйлүү турпанчы бар экен. Мына, бергенин көрдүнбү! – деп бир кочуштай чийки арпа менен калай макини көрсөттү. «Ачкадан өлгөн эки кишинин жанынан алдым» – деп баласына айткан жок. Кабагын ачкан болуп:

– Муну кууруп жейбиз, жүр! – деп ары карай жөнөдү. Алар жыйырма кадамча узаган кезде ит ордунаң туруп, мүрзөнүн айланасын бир топко чейин шимшиледи да, асманды карап улуп жиберди.

Бектурган улам аркасын карап коюп, алыстай берди. Бир кезде иттин үнү да токтолду, карааны да жоголду...

III

Кичинекей Өмүрбек шүмшүйгөн кара алачыктан ыйлап чыгып, ыйлап кире берди. Ал калтыраган конур дабышы менен солуктап үн тартып дирилдеген кайгылуу үнү менен акырын озондой берди.

– Атаке, а-ай, мен кантем? – дейт. Кээде басыла калып, таманын карап, чөнөр айырган жаараларын тырмалап коёт да, кайта солуктап үн тартат. – Атаке, а-ай... Атаке, а-ай... мен кантем?.. – Ошентип жатып Өмүрбек уктап да кетти. Бирок уйкусу тынч болгон жок... Арбактар аны кубалап, жуп карман аларында атасы келип, арбактардан куткарып алып качандай болду...

Өмүрбек ушундайча болуп жатканда, Токмоктун сыртындагы дөбөгө жыйналган топко карай бир кайырчы келе жатты. Ал Өмүрбектин атасы – Бектурган эле. Анын оюнан кичинекей Өмүрбек чыккан жок. «Бир ууч талканын жеп бүткөндүр. Кыңырылып, көзү балбылдап, эмне күндө жатат болду экен?» – деген суроолор аны кысып, кажап жаткансыды. Кичинекей Өмүрбек үчүн да, Бектурган үчүн да, илгери-илгери, алда качан ажырашкандай туюлду. Айла канча. Турмуш алардын убадалуу күнүн ордунаң чыгарган эмес...

Элдин ортосунан:

– Мына муну көрдүңөрбү!.. Бириңди бириңе өлтүртөм!.. – деген чарылдаган өкүм үн чыгып жатты. Бектурган түшүнгөн жок... Элдин арасы менен алдыга өттү да:

– Салоом алейкум, – деп колун бооруна алды. Чердейген эчки сакал ичке кара киши дагырадай селдесин түзөтүп жатып какырып, казылган топуракта түкүрдү да:

– Ой, Бектурган каракчысынбы? Сен кайдан? Мына сенин шериктөрин, – деп албууттанып жекире баштады, сөөмөйү менен колу аркасына байланган жаш жигитти көрсөттү.

Жигит казып жаткан жердин топурагында башын жерге салып үнсүз олтурган эле. Бектурган окуяга түшүнгөн жок:

– Менин кандай шеригим? Бул кандай жекириүү!

– Бул сага окшогон ууру! Кытайга биз качыргансып, элдин оокатын уурдал бүлдүргөн кесеп! Андайлар сенин шакиртиң болбайбу? Ыя!

Бектурган андайга чыдап көргөн эмес, көзү чоктой кызыарып кетти да:

– Супа, сөзүнө түшүнбөдүм. Сен мени эмнеге матайсың? Бул ким? Сен го баягы, өлүмтүк издеген доорончу жорусун! – деп катуу сүйлөдү. Олтурган эл унчуккан жок. Бирок Бектурганга бардыгы буруулуп карашты. Кимдир бирөө Бектурганды колтукка түртүп:

– Кой, сүйлөбөнүз, – деп айтайын деди. Бирок эки жагын карап гана тим болду.

– Карабы! Сенин башынды дардан таанытам. Ой, кайдасыңар! – деп молдо жигиттерин чакырды.

– Мени бүгүн дарга ассаң, эртең мени сурай тургандар чыгат. Мен дагы элдүү кишимин. Алар да баш кошоор. Баса калып мууздагандай мен улак эмесмин. Мен Бектурганнын! Колунар тийсе, бир-экөөндү азыр эле ала жатам!

«Мен дагы элдүү кишимин» деген сөз молдону эркисиз токтотту. «Көрөбүз! Колдон айлансын» – деп, жутунуп келе жаткан жигиттерин токтото койду. Бектурганды тааныгандар:

«Канткен менен баатыр да, кол салууга да мүмкүн. Бул карышкыр эмеспи! Өлбөгөн кайсы аянычтуу жаны бар. Аянбайт» – деп ойлонушту да, тим болушту.

Колу байлануу турган жигит Бектурганга жалт карап:

– Карыя! Мына бул казылып жаткан менин көрүм! – деп мукактана түштү да: – Бул менин көрүм! Казып жаткан экөө менин эркисиз курдаштарым, каздырып жаткан Супа молдо. Аны өзүнүз да билдиңиз. Бир учталаң үчүн тарта турган жазам, мына ушул!

«Кантсе да коркутмакчы болуп жатат го? Өлтүрсө, тигил жасаткан дарга асып, бая күнкүлөрдөй кылып өлтүрбөс беле» деген ишеним ар кимдин көнүлүнөн терен орун алган. Ошол жөнүндө күбүрөшүп, сүйлөшүп да жатышкан эле.

Супа молдо ордунан тура калып:

– Ой, каргалар! Тээ тетиги жерге барып тургула. Азыр үчүлүктүн өкүмү болот.



Эл жабалактап бута атымдай чегинди. Супа молдонун жанында: бир кыргыз, бир орус гана калды. Көрдүн топурагында олтурған туткун жигит баягы калыбынан козголгон жок. Бийлер анын жанында олтурушуп, аны өлтүрүү жөнүндө өкүм чыгаруу маселесин кенешиши.

– Булар эмне кишилер? – деди Бектурган элдин арасынан бирөөгө.

– Буларбы? Булар үчүлүк деп аталган бийлер – бир орус, эки кыргыз. Ошолордун айтканы айткан. Өздөрү кырылып жаткан качкындарды «уурусун» деп, ого бетер кырып жатышат. Күнүнө жети, сегиз кишини дарга асышат. Бүгүнкү кылып жатканы тигине! Тигил жигит молдонун үй жумушчусу болучу! Сурабай талкан көйлөп жеген имиш, кайырчыларга да бирдеме берсе керек. Ошого кылып жатканы ушул.

Бектурган тилден калгандай томсорду. Оюна алда кандай караңгылыктар пайда болду... Көзү ого бетер кызыарып, байлануу турган жигитти тиктеди.

– Эй, эми келсе болот, – деп чоң курсак Метрей узун шапалагын тарсылдатып элди чакырды, созолонтуп көнүлдүү ышкырды да, талтайып тура калды. Супа молдо эркин турду:

– Мына, калайык, Ысанын жазасы ушул! Өзүнөр билесинөр! Көр казгандын бири Эшим. Ал ууру Ысанын жолдошу деген шек бар. Үчүлүктүн өкүмү боюнча Эшим өзүн актоо үчүн, Ысаны кетмен менен чаап өлтүрөт. Аны аткарбаса өзү күнөөлүү болуп, Ыса менен бирге көмүлөт! Өкүм ушул! Муну баарыңар уккула, баарыңар көргүлө! Кана, Эшим! Кайсынысын каалайсын?! Шарыят ушуну талап кылат, – деди.

Элдин арасы күбүр-шыбыр болуп, оор кыйынчылыкка учурагандай болушту. Кээ бирөөлөр элдин арасына олтура калып, ыйлап да жиберишти. Кээ бирөөлөрү:

«Кудая тобо, ушундай да укмуш болобу?» – деп жакаларын кармашты.

– Мен экөөнү төң каалабаймын, «молдоке». Өкүмүнөр туура эмес, – деди Эшим. Метрей менен молдонун колундагы камчылар көз ирмегенче Эшимдин төбөсүнө ойноду.

– Ой, калыстык барбы! Падышанын эзүүсүнөн Керенский¹ куткарды дебединөр беле! Дүйнөдө чындык барбы! – деп кимдир бирөө бакырып жиберди.

– Тарт тилинди! – деген молдонун үнү элдин жүрөгүнө канжар ургандай болду. Чыккан үн экинчи кайталанган жок.

Бектурган таягын кармап, маңдайына такады да, калтыраган немедей үнсүз туруп калды. Ал тарт тилинди деп кыйкырган үндү уккан да жок.

– Жок, мен бирөөнүн канына забын² болбоймун. Мени өлтүрсөн, өлтүр! Менин жаным Ысаныкынан артык эмес, – деп Эшим кетменди таштап жиберди. Бирок анын үнү каргылданып чыкты.

¹ Керенский – убактылуу өкмөттүн башында турган киши.

² Забын – жооптуу, күнөөлүү.

Адамдан ар кандай сонундар чыгат да! Ыса темирдей болуп чыңалды. Анын жүзү өзгөрбөдү. Үнү да каргылданган жок. Анын арық жүзүндө өкүмдүктөн башка әчтеме сезилген жок. Ыса үчүн бул өлүм бир үйдөн экинчи үйгө киргендей гана сезилди. Ал тегеренип элди карады да:

– Эл, журт! Мен жыйырмага жетпей, эненин сүтүндөй таза бойdon өлүп бара жатам. Кызмат кылып, тамак ичпей коюуга күчүм келген жок. Менин күнөөм ушул, мен ууру эмесмин! Мынча болду, эми мени өз колун менен өлтүр! Мен үчүн бекер бирөөнүү кыйнаба! Сен моокунду қандыр. Кылганындын азабын качан да болсо, кудай алдында тартасын!

– Тарт тилинди жолбун ит! Кескилетип өлтүрөм!

– Канкор! Кааласаң бышырып же! Тез! Тез өлтүр! Өлүмдүн өлүмдөн айырмасы жок. Сен кылган кордукту шайтан да кылбайт. Сени ата-бабалардын арбагы урсун!..

Таманы жерге тийбей, дилдиректей учуп, чыңырган аялдын үнү турган элдин жүрөгүн туз күйгандай тызылдатты.

– Айланайын молдоке-ай, Ысаны кантип өлүмгө кыйдың... Мунун жазыгы эмне? Кагылайын молдоке! Аман жүрсө бир чыны талканыңдын мүдөөсүнө чыкпайбы? Ысанын жанын калтырсан, молдоке! – деп өксөгөн бойdon молдонун бутуна жыгылды...

Анын ошол кездеги аянычтуу үнүн сүрөттөөгө эч мүмкүн эмес эле. Ал үчүлүктүн мүчөлөрүнүн бардыгына жалынып, бардыгынын буттарын кучактады. Молдо ага түк унчуккан жок:

– Ал, мына бул долуну! – деп бир гана кыйкырды.

– Айланайын жалгызым-ай! Айланайын каралдым-ай! Кагылайын боорум, ала жат! – деп кармагандарга ээ бербей жулунуп жатты. Анын арық денелерин самтыраган кийимдери да жашыра алган жок.

Ой, бир тууган! Солк этпеген Ысанын көзүнө жаш толтурду. Тагдырга таарынып, унчукпаган сырттанды тилге киргизди. Өлүмгө солк этпей олтурган эр жүрөктү өөдө көтөрүп, ордунан тургудзу.

– Ой, эл-журт! Эжемди көрсөткүлө! Айланайын эл, эжемди бир көрсөткүлө! Жатындашымды бир кучактап калайын...

Эч кимден үн чыккан жок. Карап тургандардын башы жерге карай ийилди...

– Өлтүрөсүнөрбү, жокпу! Муну кошо көмгүлө! – деген кыйкырык дагы чыкты.

– Жок! Өлтүрбөймүн! Мен өлтүрбөймүн!

– Эшим! Айланайын курбум, сен өлбө! Мени өлтүргөн сен эмессин! Кыйналба. Сен акыретте кубө болосун, сен тириүү кал. Сен элге айт, бир гана чап! – деп Ыса коркунчутту көрдүн оозуна олтура калды.

– Жок, – деди Эшим, – менин жаным сеникинен артык эмес! Сенин убалица калганча, сени менен кучакташа жатам. Тириүлүктө бир өстүк, бир ойнодук, эми бир жаталы! Бирге чирийли! Тилибиз бирге токтолсун! – деди да алдастаган эмедей дирилдеп кетти. Көзүнө әчтеме көрүнгөн жок.



– Сен мени менен кошо өлсөн, мен ақыретте да ыраазы эмесмин. Ақыретте да!

– Сен өлбө! Сен мени унутпа. Мени чын курдашым десен, мени кыйнаба. Тез гана бир чап! Мени унутпа. Сурагандарга мени айт, мени эсте. Мага куран окут...

– Балам!.. Айланайын!.. Сени эч ким унуптайт, – деп Бектурган кийкырып жиберди да, таягын өөдө көтөрүп: – Сенин жүрөгүндү жараткан тенирге кулмун! Сенин өмүрүндү талашкандарга наалат! – деди.

Эшим жинди немедей тенселди. Өзүнүн өлөрүнө да көзү жетти жана «сен мени менен кошо өлсөң ақыретте да ыраазы эмесмин» деген сөз аны эркисиз багындырды.

– Кыйналба! Мени да кыйнаба. Тез, Ысаң сага ыраазы курдашым, – деп Ыса дагы кайталады.

Эшим кетмени ала коюп:

– О, армандуу күн! – деп бакырды. Кетмени кандал шилтегенин билбей да калды. Анткени анын ақылы кайдадыр, түбөлүккө качып жоголгон эле... Бакырган үн менен кошо кетменин жарк этиши элдин көзүн эркисиз жумдура койду. Ысанын омуроосу башын жулган чилдин канатындаи дирилдеди...

IV

Токмок шаарынын башынdagы сай ачкадан өлгөн адамдар менен атагы чыкты. Карга-кузгундар аларды чукулап, чексиз бактыларына мас болгондой болушту.

Сүйкүмсүз ырсайған адамдардын баштарына кодоюп конуп олтурган сагызган, каргалар өздөрүнүн тилдери менен көнүлдүү үндөрүн чыгарышат.

Сайдын үстүндөгү тукабадай жашыл талааны кайыштай тилген эгинчилер өгүздөрүн сокодон чыгарып, дем алып көлөкөлөй баштashты. Бектурган ошолорго жакындан барып олтурду. Майпаңдаган каздар жаны чыккан назик чөптөрдү терип, кәэде кербендин төөлөрүндөй ээрчишип, арыктан-арыкка барып оттоп жүрушөт. Өрдөктөр жалпак жаргак тамандары менен майда сууларды эшкителеп, узун моюндары менен көздөрүн ирмебестен, суунун түбүнө чүмкүшөт. Кәэде бирин бири кубалашып, тиштеп жүргөн тамактарын талашышат. Качып жүргөндөрү тапкан тамактарын сууга чыктап сугунуп жиберүүгө аракет кылышат.

«Кудай адамды өрдөктөй кылып койсочу, – деп ойлоду Бектурган, – тамакты кара суудан да таап жээр элек, ачарчылыкты билбес элек. Өмүрбегимди ээрчитип, өсүмдүктөрдүн гүлүн гана жээр элем... Башты кесип казанга салганча дүйнөдөн капарсыз болот элек. Жыргал ушуулар-

дыбы да. Адамзат болсо, бириң бири жоготуп жатат. Күчтүүсү күчсүздөрүн жыландаң соруп баратат. Же дүйнө ушундай жарагланбы? Жок, мындай эместирип. Адамчылык эле жакшы. Бирок таалайсыздыктан көрө өлүм артыгыраак...»

Ушинтип капкайдагыларды көзүнөн чубатты да, таяғын алыш жүрүп кетти. Көп өлүктөрдүн сүрү Бектурганга эч кандай таасир кылган жок. «Мен дагы бир күнү ушулардын катарына кошулам го» – деп ойлойт да, аркасында кала турган жаш Өмүрбегине токтолот. Аны кыйгысы келбейт. Кээде Чырга малай болгон чоң уулу Ысманды ойлоп, кеберсиген эрдин араң гана кыбыратып: «Экөөнүн кол кармашып жүргөн күндөрүн көрүп өлсөм», – дейт да ар кайсы жерге токтойт, өлүп жаткандардын бардыгына куран багыштап окуган болот.

Ошентип бараткан Бектурганды «ка-арқ» этип, чочуп учкан карганин үнү жалт карантты. Карга каадасынча өлүп жаткан адамдарга «коноң» болуп келе жаткан эле. Бирок өлүк карганын күткөнүндөй болуп чыккан жок. Өлүп жаткан аялдын көкүрөгүн тырмалап жаткан бала карганы от менен ургандай чочутту.

Бектурган өлүп жаткан аялга жетип барып, үңүлүп карап алды да, эңкейип колунан тартты. Бирок аялдын солдойгон муздак колу Бектургандын денесин эрксиз дүр эттириди. Ал аялдын колун таштап жиберип, анын көкүрөгүн тырмалап жаткан баланы ала койду жана аялды тааныды... Эси жок бала Бектургандын көкүрөгүн оозу менен аймалап, соруп көнгөн эмчегин издеңгенсиди.

– Ай, турмуш ай! Бечара жаңылган эмес экен! – деди Бектурган. «Атым Айша, жер үстүнөн көрүнбөсөм мага куран окуп коёр бекенсиз?» деген кайырчы аялдын акыркы сөзүн эске түшүрдү, олтура калып, түйгөн талканынан суюк чайнады да, балага тили менен сордурба баштады. Бир аз жалмалагандан кийин бала алсыздана баштады. Жоодураган көзү сүзүлүп барып тымтырс болду.

Карыя баланы четке коё салып, төмөн жагындағы суунун кемерин чуклады. Бир топ ташты жыйнап келип, кемердин жанына койду да, зыңкыйган аялдын жанына барып, бирдемелерди күбүрөп окуган болду.

Бектурган такыр окубаган адам. Ал шарыят боюнча араб тилиндеги жаназаны кайдан окусун? Бирок өзүнүн тилегин айтты: «Ушул мусапыр Айша бейишке чыкса экен, о, кудай! О, калдайган кара жер! Шордуу катынды көр азабынан куткара көр!..» – деп тиледи да, аялды кемерге жашыра баштады. Ошентип, белгисиз жерге жараглан бейитти чымырканы бир тиктеди да, бир аз буйдаланып туруп жүрүп кетти. Мисирейген кара жер эчтемени сезбегенсип, томсоргон бойдон кала берди...

Бектурган суудан кечүүгө даярданып, этегин белине кыстарып, таяғын алышп, суунун маңдайына карады. Бир аздан кийин томпойгон койнун сол колу менен басып алышп, сууга карай илкип басты. Жаздым бас-



кан сайдын ташы бутунун бармагынан суюк канын шорголотту. Коштогон кашандык менен бармагын эңкейип карады да, ширидей шыйрагын көңүлсүз шилтеп, суунун бир тароосунан кечип чыкты.

– Эй, токто! Токто! – деген катуу кыйкырыкты угуп, Бектурган токтой калды. Жайдак тору бээ менен чаап келе жаткан тегирменчи Метрейдин уулун көрүп чочуп кетти. Ал келип жеткенче Бектургандын башынан толгон окуялар чубап өтө баштады: «Көпкөн байдын уулу далай качкындарды уруп өлтүрдү эле! Эми кезек мага келген го! Жок. Кол салса, мен аны жаздана жатайын», – деди.

Метрейдин уулу сайдын ташына жыгыларын да ойлогон жок. Камчы үстүнө камчы уруп, бээсинин тиягын ташка койгулатып жетип келди да, Бектурганды омуроолотуп өттү.

– Ой, бай! Эмне? Мен байкушка тийбе! Сен Метрей байдын уулу эмес-синбى? – деп Бектурган аны таанымыш болуп далбасалай баштады.

– Эмне сага! Карапчы! Сен карапчы! – деп кыйкырган бойдон ойкуштаган тору бээни оозун жыйып алды да, узун шапалак менен Бектургандын шыйрагына оролто чапты. Шапалакты кайта тартканда Бектурган тушаган эмедей мұдүрүлдү. Анын сөөгү сыздап, көзүнөн от чагылды. Бирок анын акыркы кайраты көзүнө чогула түштү.

«Өлдүм... Колумдан келсе өлтүрөйүн» деген кыял анын башына келе калды. Жерден көкүрөгүн көтөрө албай жатып, эзелки досу болгон ыргай таягын кычкактай кыса кармады да, тиштенген бойдон тура калды... Дөгүрсүгөн жигит тору бээни ойдолотуп, тиленчини дагы качырды. Бирок такшалган карт бүркүт темирдей таягы менен озунуп шилтеди. Метрейдин уулу «энеке» деп бакырган үнү менен кошо ыргыды. Бектурган өкүттө калган барчындай умтулду. Бирок анын сол колу көкүрөгүндө эле. Ал колун томпойгон көкүрөгүнөн бошоткон жок. Анысы кол байлоо болду. Бектурган кечигип жетип таягын көтөрө бергенде, Метрейдин уулу корккон үкүдөй оозун ачып, колун башына булгалап, жамбашы менен кетенчиктеп качып бараткан эле. «Чырр» эттирип ышкырган катуу ышкырык Бектургандын таягын кармай калгандай болду. Ал жалт карады да, жаңы токтоп жаткан дрожка арабаны көрдү. Отуздарга келген сулуу орус жигити арабадан түшүп жатканда, аттын узун чылбырын кармаган аялынын көзү Бектургандын көзүнө чагылыша калды.

Бектурган унчуккан жок. Бирок: «Өлдүм, колумдан келсе экөөнү төң өлтүрөйүн» деген ой аны ого бетер шаштырды. Арабадан түшкөн жигит араң туруп жаткан Метрейдин уулу менен сүйлөшө кетти да, чалга каратап башын чайкады.

– Ой, бай! Менин эмне күнөөм бар? Мен байкушту эмне үчүн урат? – деди Бектурган.

– Сен кары киши, эмне үчүн мунун казын уурдайсың? Сураса керек!

– Жок, бай, мен уурдаганым жок. Мем кайырчымын, – деп жигитке жалбара карады. Метрейдин уулу орусча дагы бирдеме деп сүйлөдү да, Бектургандын бет маңдайына келип, сөөмөйү менен анын төмпөйгөн койнун көрсөтүп тура калды. Арабадан түшкөн жигит:

– Эй, кары, -- деди колу менен анын койнун түртүп, – сен мунун казын койнуң катып алган турбайсыңбы? Сен уурдаба, сура.

Бектурган унчуккан жок. Таягын таштап жиберди да, жаман чапанынын жакасын ачып койнундагыны көрсөттү. Ширенкенин талындай болгон баланын арық салаалары кыбырады жана сөөктөй кубарган баланын башы көрүндү.

– Мына каз! Мен муну уурдап алганым жок! Өлгөн энесинин үстүнөн алдым. Кааласаң ал, – деди Бектурган. Жигит чочуп кетти. Арабадагы аял катуу, катуу сүйлөдү да, арабадан тушуп, Бектурганга карай чуркады. Бектурган түшүнгөн жок. Бирок анын жамандык кылбасына көзү жетти. Баланы колуна алып олтура калды. Метрейдин уулу унчуга алган жок. Тору бээге ыргып минди да, кайта чапты.

Аял Бектургандын колундагы баланы унчукпай ала койду да, кайта чуркап арабадагы таарды баланын алдына жая салып, ары-бери оонастып тыңшады. Анын оозун карады... Бектурган эттемеге түшүнгөн жок (ал өмүрүндө додгурду көргөн эмес), илмендей басып аялдын жанына барды. Араң жан баланын кыңылдаган үнү сыйылды. Аял баланы орой салып, кыргызча таптак сүйлөдү:

– Сен жакшы адамсың. Бала өлбөйт. Бул сенин балаң болот, – деп баланы орогон таары менен кошо Бектурганга берип, чоң бөлкө нанды да кучактатты.

Жигит унчуккан жок. Бирок Бектурганды тиктеп турду да ат сүрөттүү кагаз акчаларды тутамдаган бойдон анын колуна берди. Бектурган аны тиктегенде, жылмайган бойдон арабага түшүп жөнөп кетишити. Бектурган ишенбөген эмедей алардын изинен бир аз тиктеди да:

– Орустун да орусу бар деген ырас, ырас... о кудай, бул канча миллион сом берди! Булар кыдыр болсо керек! Булар, Кыдырдын өзү! Биз өлбөйбүз! – деди. Чөңгелиндеги кагаз акчаны койнуна сала койду да, бөлкө нанды кучактаган бойдон араң жан баласын өпкүлөп жиберди. – Сен бактынын өзү болбо, болбо, балам! – Бектурган үнүн чыгарганды кубанычтын жашы анын күмүш аралаган сакалын жууп жиберди.

V

Эмнегедир Бектурган таң куланөөк болгондо эле эшикте болду. Казандай кара таштын үстүндө күзөтчүдөй акмалап, күндүн чыгышын күттү. Асмандагы ала булуттарга тийген күндүн шооласын тиктегенден тиктеди.



Букуюп олтурган Бектурган мойнун көтөргөндө, канатынын алдынан башын тартып алган бүркүттөй сезилди. Чабытка даярданган эмебдөй эки жагын каранып, этек жеңин күбүнчүп турду. Анын кебетеси уйкусу канып ойгонгон барчын сыйктуу жеңил жана көңүлдүү өндөндү.

– Атаке, аман-эсен жатасынбы? – деген Ысмандын үнү жаш баладай эрээркетти.

– Садагаң болоюн! Эмне кечиктиң? Он күн, мага он жылдай болду. Көпкөн бирөө жыга чаап кеттиби деп да ойлондум... Сүйүнчү! Бир уулдуу болдук. Акча көп, саначы, канча миллион экен? – деди Бектурган.

– Я! Кандай уул? Кандай акча? Сизге дагы сүйүнчү. Бишкекке Болчайбек¹ деген киши келиптири. Ал ач, жылаңачтардын бириң койбай жыйнатып жатат: жардам берип, багып жатат. Акылбек так ошол жерде экен. Кызык көп, атаке. Эми биз өлбөйбүз. Жүрчү, уулунузду көрөлүк, – деди Ысман.

Бектургандын көзү жайнап кетти. Өлгөнү тирилгендей, өчкөнү күйгөндөй болду. Ал өмүрүндө шашып көргөн эмес. Бирок Ысмандын сөзү аны экинчи шаштырды.

– Балчайбек деген киши кыргыз бекен, же орус бекен? Өзүн көрдүнбүй?

– Көрдүм, сүйкүмдүү ак жүздүү киши экен. Булгаары кемсели бар. Чачы да бар. Орус экенин эч ким билбейт. Болчайбек деген элден дейт. Анын сүйлөгөнүн уктум. Анда-санда кыргызчалап: «Барба, барба»² – дейт. Калганын орусча сүйлөдү.

– Кайда барба дейт?

Ысман өзүн атасынан көп түшүнгөн кишидей сезди. Бирок өзүнүн чала түшүнгөнүн өзү да билген жок.

– Кызык көп, ата, – деп алды да, анда Эсер деген, Бейбелчек³ деген эки киши бар экен. Алардын бири падышанын кишиси экен, бири азыркы Керенскийдин кишиси дешти. Алар элди өздөрүнө талашып жатат дейт. Болчайбек элди ошого «барба» деп жатат дешти. Жанакы экөөнүн аты да жаман экен. Укчу! «Бейбелчек», «Эсер» – дейт. Шыйрак менен жарым эстин колунан эмне келсин!.. Элдин баары Болчайбекти көргөндө «ураа» деп кыйкырышты. «Ураа» деген – «сени ээрчийбиз» дегени дейт. Мен Акыштын жанында туруп, аны менен кошо: «Ураа, ураа!» – деп кыйкырдым...

Ошентип алар алачыкка жакындал келишкенде:

– Табыш, Табыш! Күлүп койчу? Канакей, күлчү, – деген Өмүрбектин үнү угулду.

– Ырас эле уулунтар барбы? Эмесе дунканым⁴ бергени жентек болсун, – деп түйүнчөктөгү мөмөсүн чече баштады. Өмүрбек агасынын үнүн уга коюп:

¹ Болчайбек – большевик.

² Барба – (борьба) күрөш.

³ Бейбелчек – меньшевик.

⁴ Дункан – дунган.

– Байке! Байке! – деп кыйкырды. Алар алачыктын босогосуна келгенде Өмүрбек кичинекей арық баланы жабыштыра кучактап, босогону аттап чыга калды. Баланың күлүп турган карагаттай көзү Үсмандын көзүнө түшө калды.

– Мына, – деди Бектурган. Үсман кучакташкан эки бөбөгүн көкөлөтө көтөрүп, өпкүлөп жиберди.

– Мына, иш оңолот деген ушул. Аты ким?

– Аты – Табылды. Атам Табылды баатыр деп койду... – Үсман бөбөктөрүн кучактаган бойдон атасын жалт карай койду

– Атаке, көзүң әмнеге жашылданат? Сабырыңыз суз го? Төрт, беш күндөн бери талмоорсуп жүрөм. Башым эле салмактанат, – деди. Бирок жанынын кыйналып турганын ачык айткан жок. Өзүн женил, сергек кылып көрсөттү.

– Эми атаке, оорубагай эле. Мен эми кожоюнумдан бошоймун. Болчайбекке барам. Ал бизге жардам берет. Андан аркысын дагы көрөбүз, – деди да бөбөгүнө карады: – Табылды, Табыш! Ие, ие! Күлүп жатпайбы, атаке, бул уулду кимден алдың?

Бектурган колу менен сакалын сылап, Токмок жакты карады.

– Таап алдым. Менден башка атасы жок, силерден башка агалары жок. Бул уул менин эң кенжем болот. Бул уул өзү менен бирге ырыску келтирди. Кудай өмүрүн берсин. Менин чамгарагымды ушул ээлейт. Кирип, биздин акчаны көрчү.

Ал алачыкка кирер менен балага жасаган кундактын¹ башынан түйүнчөкту ала койду да:

– Мына, мунун баары акча, – деп Үсманга сунду. Үсман түйүнчөкту чечип жатып, жылмайып атасына карады:

– Сиз бала кааданы салгансыз го, кимден жымкырдыңыз?

– Жок, балам. Менин калп айтканымды уккансыңбы? Ала жипти аттабаганыма далай болду. Жаш кезде жортуулга чыгыш атак получу. Эрдикти түн катып, ууру кылып, ат үстүндө жүрүп көрсөтчүбүз. Ал доор өзүнчө кетти. Уурулук эми эң төмөнкү намыссыздык болуп калды. Мен андай намыссыз ишке жүрбөймүн. Балалыкта эмнелер болбайт, – деди да акчанын кандайча табылганын сүйлөдү.

– Дүйнөдө түркүн адам бар тура. Бирөөлөр «качкын» деп бизге окшогондорду өлтүрүп жатса, бирөөлөр акча берип, багып жатат. Орустарда да олуюядай кишилер көп экен го. Мына, киши деп ушуну айтыш керек. Бул акча менен бир бут эгин алууга болот. Акчаны белгө түйүп алып Бишкекке² кетелик. Бир бут эгин бизге жарым жылга жетет. Жарым жыл деген, азыр оңой эмес. Азыр күндө жаңылык, – деди Үсман.

¹ Кундак – төшөк, төшөнчү.

² Бишкек – Пишипек шаары (Фрунзе).



Бектурган Ысманды толук тыңшай алган жок. Улам көнүлү айнып, башы тегеренип жыгыла жаздал турду. Бирок анысын балдарына билдирибеске тырышты. Өзүнүн тамырын өзү кармап, акырын башын чайкап койду да, тамырын дагы текшерди. Өзүнүн катуу ооругандыгын сезип, аны эми жашыра алган жок...

– Балам менин чачымды алып койчу. Мен жакында сергий албай калдым окшоду. Тамырымдын кагышы келтеники сыйктуу болуп калды. Келте жугуштуу оору, сак болгула. Мага каралайбыз деп жүрүп, келтенин тузагына түшүп калбагыла!.. Кимдерди сыйздатпады! Ачарчылык менен келте эгиз неме да, биргэ жүрөт, ой чиркин... Жок, чачымды албай коё турчу, жаным жер тартып баратат, – деди Бектурган.

Ысман алачыктагы курумшулардан төшөк салды да, атасын жаткырып:

– Атаке, оорун суук болуп жүрбөсүн? – деди.

– Жок, балам, кепер эле ысык. Бизге суук оорудан көрө ысык оору жакшы. Ысыктанууга эт, май керек. Ысык оорунун дарысы даяр эмеспи! Суу, суу, дагы суу! Суу көпкө иле берет. Колундан келсе Шор-Дөбөдөгү малайларга жеткир. Дунканың бошотпосо, балдарга кыйын болуп жүрбөсүн. Балдарга караан керек. Мага суу берчи...

VI

Далай күндөр өттү... Ээн талаада самсаалаган, ыштык кебетеленип серейген жалгыз алачык турду. Анын айланасында жылаажын дабыштанган таандардан башка эчтеке көрүнгөн жок.

Алачыктын ары жагында шылдырап агып жаткан жүлүндөй тунук сууга карай эмгектеген киши алачыктан бир аз узады да, бүк түштү. Ал киши экинчи козголгон жок. Чапанын көтөрүп белеске чыга калган жаш жигит тигил жатып калган кишини көрө кооп:

– Ой, дүйнө! Көзүн көрбөй калдым, ээ! – деди да орогон чапанын ийинине салып, чуркаган бойдон жыгылып жаткан кишиге жетти. Чапанын ыргытып жиберип, кулачын жайып тура калды. «Мен эмне көрүп турам», – деп катуу үн чыгарып жиберип, жаткан кишини кучактап алып жүзүн карады. Аппак селкилдеген узун сакал, көтөрүлгөн баштан жерге карай төгүлдү. Оозунан чыккан кан сакалын аралап мончоктоп тамды. Бирок Ысман аны тааныган жок, анын өлгөнүн гана билди. Жигит эчтеме түшүнгөн жок. Өлүктү кучактап кырынан коё салып, алачыкка карай чуркады. Анын башы алачыкка кирээри менен:

– Ысмансыңбы, кагылайын? – деген Бектургандын алсыз үнү чыкты. Анын үнү Ысманды чыргадай¹ сүйрөдү. Жаткан атасын кучактай жыгылганын жана көзүнөн жаш кеткенин сезбей да калды.

¹ Чырга – бүркүттү таптап үйрөтүүдө колдонулуучу түлкүнүн кеби.

– Балам, балдар кайда чыгып кетти? Тамак ичким келип калыптыр, бирдемен барбы? – деди Бектурган. Ысман атасын жөөлүп жатат деп ойлоду. Ал оорусунан кутулуп, эсин жыйнап, көзүн ачып турганына түшүнө албады.

– Атаке, унчукпай жатчи. Эсиңди жыйначы. Сага кимдер карашып турду? Дункандар малайларын алыш кеттиби? Жанагы ак сакал киши ким? – деп сурады. Уулунун сөзүнө Бектурган да түшүнгөн жок.

– Балам, сен менден сурайсыңбы? Алардын көчкөнүн мен кайдан билейин. Эртең менен эле кеттиң эле, кайда жүрдүн?

– Атаке, сен унчукпачы. Сен жөөлүп жатасың, менин кеткениме он үч күн болбодубу? Мен балдарды Бишкекке орундаштырып келдим. Анда эң эле... – деп койду да, жөөлүгөн кишини кыйнабайынчы дегенсип, тим болду.

Бектурган көзүн улам-улам ирмеп, баласын бир аз тиктеп алды да:

– Он үч... он үч күн десиниң?.. Сен балдарды орундаштырып келдини? Мен ошончолук соорудумбу? Сен үйдөн эртең менен кеткен жоксунбу?

– Жок, ата, мен мындан он үч күн мурун эртең менен жанындан кеткемин. Мен азыр келдим.

– Ой, тобо-ой, мына! Оорунун күчү деген ушул. Менин эртең менен дегеним он үч күн илгери турбайбы. Мен сени эртең менен эле чыкты деп жүрбөйүмбү. Мен эсимди эми гана жыйган экемин. Он үч күн!.. Он үч күнгө чейин мени ким бакты?.. Ооба, ооба! Касиет карыда. Байкуш Жолдубай акем карашкан экен го, мына, келтенин келгенинен да кеткени кызык! Оору кетери менен эс ордуна келет, көз умачтай ачылат. Арадан өткөн күндөр эсте да калбайт... Мына, балам, эми мен айыктым. Жолдубай акең кайда кетти?

Ысман Жолдубайдын өлүп калганын айта алган жок. Чакага бышырып койгон жармадан атасына куюп берди да:

– Жолдубай аксакалды билбейт экемин. Ал эмнениз эле? Ал качан келди? – деп сурады. Бектурган суюк жарманы ичти да, жанаягын жерге куюп:

– Балам, бул жарманы ошол акең бышырды. Мен аны көзүм менен бүгүн көрдүм. Бир, эки ооз бүгүн сүйлөштүм. Ал дагы кабыргасынан кагынып араң жүрөт. Чакыр Жокемди, чакыр! Жарманы суүй электе ууртасын. Жокемдей киши кайда? Сүйлөсө тилинен бал тамат. Марттыгы Атантайдай. Башын байлап эл баккан эрдин бири. Менден жыйырма-жыйырма беш жаш улуу. Али да болсо чыңаган темирдей... Илгеркилердин сөөгү болоттон ширелсе керек? Мындаи кишилер от кечип жүрүп, елгөнүн да сезбей калат. Чакырчы, балам, – деди Бектурган.

Ысман ындыны өчкөн эмдей башын жерге салды да, босого жакты карап, тилсиз боло калды.



– Эмне унчукпайсың? Бар болсо ичет, жок болсо чогуу көрөт, эмне кабагыңды саласың? Анын да өзүнүн ырысқысы бар. Адам насиби түгөнгөндө өлөт. Чакыр!

– Атаке – деди ақырын гана Ысман, – Жолдубай акемдин ырысқысы бүтүптур. Анын жаны азыр кудайдын колунда, – деп ордунан турға калды.

– Я! Кудайдын колунда! Кандайча! Ырысқысы бүттү? Эми чыкпады беле!.. Мени эшикке чыгарчы. Кайда жарыктык, асылым кайда? – Ал босогону көздөй жутунду. Ысман атасын колтугунан жөлөп чыгарып, Жолдубай акенин жанына олтургузду. Бектурган жардай кабагын салбыратып, Жолдубайды тиктеди да:

– Жоке, айланайын Жоке! Оттон жалтанбаган эр жүрөгүң өлүмдөн жалтандыбы? О, таш боор кудай! Бизди мынча эмне шылдың кылдың? – деди да калтыраган колу менен Жолдубай акенин башын кучактады. Көзүнөн жашы арық жүзүнөн салаа-салаа болуп, өзүнүн сакалын арапап, өлүктүн сакалына тама баштады.

VII

Түн жармынан ооган кез эле. Саздын башындагы камыштардын далда-сында желден жалтанган жалыңдын элеси бирдемени от менен желппип жаткандай көрүндү. Кичинекей кара чака түбүн отко такап, оозунан суюк буу чыгарып, ылай толкун өндөнгөн жарманы атырылтып кайнатып жатты.

Колун жаагына таяп, отту карап жаткан Бектурган ақырын өөдө болду да:

– Ысман! Ай, Ысман! Көжөң кайнап кетти. Эми куурай тербей эле кой, – деди.

Ысман колтугундагы камыш аралашкан куурайын атасынын сол жағына таштап жиберип, чакасын чыгарды да, эки жанаякка бөлө куюп:

– Таң атканча шаарга жетебиз. Алыңыз кандай, атаке? Кыйналдыңыз го? – деди.

– Жок, айланайын. Мен кайдан кыйналайын. Тириүү сөөк көтөрүп, сага кыйын болду. Сен кичинекей уктап ал, уйку адамдын табы болот, – деди Бектурган.

– Жок, – деди Ысман, – менин жүрөгүм алып учуп, ээлигип турат. Жакшылыктын чети мени шаштырып жатат. Шаарга жетмейинче уй-кум келе турган эмес. Сиздин салмагыңыз мага эки puttтай эле көрүндү. Мен сизди эки эле күнү көтөрдүм. Сиз мени аз болсо, эки жылы көтөргөн чыгарсыз? Эмгегим менен энэ сүтүн актай албадым. Эми аталақ ақыныздан адал күчүм менен кутулайын. Көп болсо эми бир күн көтөрөрмүн. Андан ары иштин оңолушу жанагы мен айткан Болчайбектин колунда.

Оттун ұсту өчө баштады. Анын бозорғон күлүн жел жоруптап жатты. Ісман жанаяқтын салтарын бир бирине байлап, кеседей белине қыстарды да:

– Кел, ата! – деп атасына далысын тосуп олтура калды.

– Алда айланайын, ай! Кичинекей сүйөмөлөп көрчү, кулунум! Аз да болсо басып көрөйүн. Туздай артылып жүрүп, сенин убалыңа калат экенмин го. Мен болбосом, сенин жолуң ачык эле го, – деп Бектурган ордунан турууга аракет қылды. Бирок анын муундары калтырап, бели бөкчөйүп, ооруга күйгөн тамырлары ұзұлуп кетчүдөй, майы кеткен муундары танағынан тайыгандай сезилди.

– Бул келтенин оорусунан да айыккандан кийинкиси оор болду. Карабы, терилерим айрылып бараткансыйт. Кантейин, соң эле кордук оору экен, – деп Ісмандын далысын таяна калды.

– Сиз азыр баса албайсыз, атаке. «Кара кунанга» мине берициз, – деп Ісман жылмайған бойдон атасынын колун мойнуна сала койду жана ыкшап далысына чыгарып, эки колу менен эки санынан алышп: – Мына, жепженилсиз. Мен сизди чапан ордуна гана көтөрөм. Андан көре қашандап баратса «кара кунанды» теминип қоюнуз, – деп дабышын чыгарып, кара күчкө каткырган бойдон адымдай баштады.

Бектурган унчуккан жок. Әлдүн бүркүтүндөй кабагын салып, Ісмандын кежиге чыкыйына башын сүйөдү...

Эмгекке бышкан Ісмандын денеси уюткан choон сыйктуу, булчунда-ры чулу темир сыйктуу эле. Анын тууралжын бою жалаң тарамыштан жаралгандай нык болучу. Бектурган карыянын салмагы, өзү айткандай, эки пуддай эле учураган. Ошондой болсо да темир эмес да, ал чаалыккан! Бирок анысын атасына сездиргиси келбейт. Токтоп эс ала калганда да:

– Атаке, саал эс алыш алышыз, кыйналган жоксузбу? – деп атасын акырын түшүрөт да, кара күчкө ырдаган болуп, атасына көрсөтпөй аккан терлерин шыпырып кургатат.

– Атаке, эс алсаныз эми жөнөйлүк, келициз, – дейт. Уулунун чарчап келе жатканын Бектурган жакшы сезет. Бирок баласынын жашырып келе жаткан сырын ачкысы келбейт, аны тез-тез эс алдыруу үчүн:

– Балам, мени тез-тез дем алдырчы. Кытайдын улугундай болуп киши минип жүргөнүм менен алым жок эмеспи, – дейт Бектурган. Ісман атасынын сунушун илберинчилик менен орундай баштады.

Ісман бир жерге келип, атасын олтургуда койду да:

– Аман болсо бүгүн балдарга жетебиз, жакшылап дем алышыз, – деп атасынын жанына жата калды.

Анын жата калышы атасынын көңүлүн көтөрүп, бейкутчуулукка салу жана жүрөгү үшүгөн коркунучтуу санаадан куткаруу эле.

Бирок Бектурган андай түшүнгөн жок. «Балам аябай чарчаган экен го» – деп түшүндү да:



– Мен үчүн жаш жаңынды кыйнадың го, кулунум! Али бир чыны талкан бар, шашпай эле жүрөлүк. Болчайбек жигит сени тааныбаса, бараар менен эле бирдеме бере коёт дейсінбі? Чынын айтсам, ал жигит туура-луу айтканың мен эмдиге түшүнө элекмин, – деди Бектурган.

Ысман атасын жооткотуп, атайын каткырып күлдү да:

– Мага ишенип гана түшүнө беріңиз. Мен дагы түшүнө албай Ақыштын башын бир топ катырдым. Эми сокурга таяк карматкандай ачык түшүндүм. Анын жакшылыгын көз менен көргөндө түшүнбөсө арга да калбайт... Мына, арабанын шалдыраганы угулгансыйт, ырайымдуу кишилер болгой эле.

Бектурган арабадан үмүт кылган жок. Бирок баласынын көнүлүн улап:

– Атаканат, ырайымдуу болсо, – деди да тим болду. Майланбаган арабалар кажашкан бойдон алмак-салмак чыйкылдашып жетип да келишисти. Атасынын жаңында турган Ысманды алдыңкы арабакеч көрө коюп:

– Ой, сен кимсиң? – деди кыргызча.

– Биз турпанчыбыз, айланайындар! Жардам кыла алар бекенсиңер? Карган атам оору эле, көтөрүп келе жатам, – деди Ысман.

Арабалар токтой калганда, орусча сүйлөгөн дабыштар жабырай калды. Арабадагылардын бири ширенке тартып жиберип, бүрүшкөн, аранжан Бектурганды көрө койду да:

– Кел, арабага олтургула. Жардам алууга барасыңар го? – деди. Ысман атасын арабага сала коюп аркасынан өзү олтура калды да:

– Ооба, байке, Болчайбекке баатабыз. Ал киши кете элекпи? – деди. Ширенке тарткан жигит бырс күлүп жиберип:

– Жок, ал киши кетпейт. Аны сага ким айтты?

– Мен ал кишини бая күнү көргөм. Бишкекте Ақыш деген биздин таанышыбыз бар, ошол киши айтты, – деди.

Жигит дагы күлдү да, Ысмандын тили менен:

– Болчайбек деген анын аты эмес. Ал Власов деген киши – ошол өзү Bolchabekten кишиси. Болчайбек партиянын аты. Ал киши ошол партиянын тапшырганын аткарууга Москва деген жерден келди. Биз ошол кишинин тапшыруусу боюнча ач-арыктарга эгин тартып келе жатабыз, – деп койду да: – Айда, тезирээк айда, – деп чылбыр кармаган кишинин үстүнөн караган кожнону экендигин байкатты. Бектурган «партия» деген сөздү түшүнө албады. Канчалык сурагысы келсе да, кескин сурай алган жок. «Эмне болсо да бара көрөөрбүз» – деп гана ичинен күбүрөп тим болду. Ысман түшүнгөн эмдей өз кезегин жибербей сөзгө аралашып келе жатты.

– Ақыш эмненер болот?

– Ал бизге тууган, турпанчы.

— Ал жакшы жигит, ал дагы менин кол алдымда кызмат кылат. Аны мен Кара-Балтага эгинге жибергемин, төрт күн болду кеткенине. Ал бүтүн үйүндө болуу керек. Сиз ким деген болосуз, байке?

— Мен Абдырайым деген болом, ачтарга эгин жыйнай турган полно-мочумун. Ар күндө ишимден Власовго рапорт берип турам, — деп өзүнүн кандай чоң киши экендигин билдиргенсиди да: — Жакшы болду, иним. Эми силерге ачкачылыктын алы жетпейт. Экөө элесиңерби?

— Жок, байке, эки иним бар. Алар Бишкекте багылып жатат.

— Мына, айыгаар оорунун дарымчысы өзү келет деген ушул. Биз так ошол балдардын кароосуна барабыз. Алар так ортон колдой болуп ба-гынып жатат. Мына, заман силер менен биздики.

Эми «кызыл гвардия», «коммунист» деген сөзгө Ысман түшүнгөн жок. Ошондой болсо да:

— Ооба, байке, ооба. Аны эчак эле ойлогонмун, — деди. Бектурган ба-ласынын мынчалык түшүнүктүү болгонуна аябай таң калды да, ичинен кымыңдап келе жатты.

VII

Жылдар өтүп жатты.

Ош казармасындағы кызыл аскерлердин ичине келип:

— Сизге кат бар, жолдош командир, — деди бирөө командирдин алды-на тура калып. Командир:

— Кана, кимден экен? Беш жылдан бери бириңчи кат алышым. Берчи? Кайдан экен? — деди да катты шашып ача баштады. Жанында турган жолдоштору ал катты ачык окуйбу, жокпу, ага карашкан жок. Дароо командирди тегеректеп калышты.

— Ал каттын силерге эмне кереги бар? Анын эмнесине таңыркайсы-нар? — деди жалпак кара жигит.

— Эчтеме эмес. Ачык эле окуюн. Бул согуш сырын жазған жашырын эме дейсинбі!.. Кадимки кат да, — деп командир окуй баштады.

«Ардактуу ва¹ урматтуу, жандан азиз² көрүүчү иним, сенден үч кат алдым. Үчөөнө тен жооп жаздым. Менин катым тууралуу эчтеме жаз-бапсың. Бул кат тийип калса, менин каттарым жөнүндө жооп жаз. Абышка өзүн узаткан бойдон Караколдогу жезденин колунда. Инилерин ин-тернатта чоңоюп жатышат. Чачылган эл жыйналып бүткөн. Өкмөттөн мал, соко, үй алышып, байып жатышат. Эжең дүйнөдөн кайтыптыр. Эки жылдан бери сенден кабар болбой кеткенине абыдан капа элек, сенин

¹ Ba — жана.

² Азиз — кымбат.



катың өзүндү көргөндөй кубандырды. Тез кат жаз. Сенин дайынынды атаң азыр жазам. Кош, саламат бол. Тилектеш аган: Акыш Алгазы уулу. 1923-жыл. Пишпек шаары».

Бул катты ким окуп жатканы окуучуларга түшүнүктүү болсо керек? Ысман катты окуп чыгып:

– Бечара жалгыз эжем эле, – деди да олтуруп кат жазууга киришти.

«Ардактуу Акыш! Жазган катынды алдым. Кабарыңа кандым Менден ал-жай сурасаң: соо-саламатмын. Бир жылдан бери командир болуп иштеймин. Элдин эркине тынчтык бербegen каракчы басмачылардын тамырын кыркып жатабыз. Жакшы эмгегим үчүн өкмөттөн эчен жолу грамота, кымбат буюмдар менен сыйланым. Сенден бир да кат алганным жок. Биз бүгүн мында, эртең анда болдук. Анненковдун ак солдаттарын кыйратып бүткөндөн кийин, Россиядагы согуштарда болдук. Андан Букар согушунда болдум. Мында келгениме төрт ай гана болду. Ээ, Акыш! Турмушту мен эми түшүндүм... Төрт жыл орус жолдоштордун ичинде жүрүп, тилди бир топ билдим. Кызык толуп жатат. Баарын жазууга убактым жок. Азыр басмачыларга аттанабыз. Мына бул менин сүрөтүмдү көрүп жүргүлө. Балдарга көрсөт. Атама кат жаз, женеме салам айт. Өмүрбек менен Табылдыны сүрөткө түшүрүп, мага жиберип жибергин. Мен сilerdi аябай сагындым. Аманчылык болсо, эки айдан кийин дем алышка барып кайтамын деген оюм бар. Атамдын адресин жибергин», – деп сөзүн аяктап, атка минип түшкөн сүрөтүнөн эки открыканы кат менен кошо салды. Катты бирөөдөн берип жиберди да, штабга карай чуркады. Ал штабдан тез кайтты да:

– Каармандар, атка даярданғыла! – деп команда берип, өзүнүн жарактарын шайлады. Аңгыча анын аты да даяр болду.

Каш карарған кезде кайдадыр, терең зоокалуу капчыгайды болушту. Ысман аскерлердин алдына токтоп тура калды да:

– Аттан түшкүлө, – деп беш кишинин атынан чакырып: – Ушул тоонун күн батыш жагынан жөө чыккыла. Басмачынын шеги билинсе, ок чыгаргыла. Биз сilerdin сол жагынarda болобуз. Күн чыгыш жагында биздин ротанын кишилери бар. Ай чыкканча керектүү жерди ээлеш керек. Жөнөгүлө! – деди.

Алардын кеткенине аз эле убакыт болгондо, басмачылардын октору Ысмандардын так чокусунан жаады. Туш-туштан басмачылар кулаткан таштар Ысмандын ротасынын шаштысын кетирди. Басмачылардын кыйкырыгы, жаркылдаган октор, кулаган таштар капчыгайды тажаал¹ ээлегендей дүнгүрөтүштү. Аттар жыгылып баратышып окуранып, чынрып жатышты.

Ысман акылдан адашкан жок.

¹ Тажсаал – диндик түшүнүк боюнча акыр заман болгондо чыга турган ажыдаар.

– Ок чыгарбагыла! Миррахим! Болотбек! Аттарды тез төмөн карай алып жөнөгүлө. Кысыктан тосуп өткөрбөгүлө! Калганыңар унчукпай жашына тургула!

Аттардын дабырты капчыгайдын оозун көздөй жөнөгөндө, басмачылар дабырты кубалап атышты жана анын аркасынан түшүштү.

«Качты, төртүнчүлөр качты¹, – деген үндөр өтөккө жакындай баштады. Ысман түш-түштән атака кооп келе жаткан басмачылардын санын төрт жүз чамалуу бар го деп ойлоду жана көпчүлүк күчү кайсы жағында экенин анык белгиледи. «Басмачылардын саны элүү жети гана киши», – деп Файзулланың берген кабары кыянат экенин, ырайымсыз душманчылык менен берилгенин сезди жана ай көтөрүлгөнчө кол салыш керек деп чечти.

Чуулдаган басмачылар жашынган он тогуз кишини көрүшкөн жок, аттын дабыртын кууп, төмөнкү кысыкка кирип атыша башташты. Ысман жигиттерге:

– Тез тоону ээлеп, басмачылардын бет алдын алыш керек. Менин огум чыкмайынча ок чыгарбагыла, – деди. Акырын гана басмачылар барган кысыктын кырына карай жөнөштү. Алар тоону ээлегенче, бүгүн пайдасы тийбей турган айдын нуру да төгүлө баштады. Бирок Ысман ага караган жок, басмачыларды көздөй тоонун таштарын көчкүдөй көчүрүштү. Курчап алгандардын санын чамалоого басмачылардын күчтөрү жеткен жок. Көздөрүнө өлүмдөн башка эчтеме элестей албады.

– Кармашып өлгүлө! Колго түшсөнөр төртүнчү жаныңарды койбыйт, – деп бакырды корбашы. Басмачылар атышкан бойдон тоого карай тырмалашты.

– Тез! Алтооң асканын алты жеринен тоскула. Алар жуп аскага келгенде, бирден бомба таштагыла. Дайым менин командалмы тыңшагыла, – деп жарылган таштын ортосуна пулемётун кармап олтура калды. Басмачылар аскага жете бергенде беш бомба биринен сала бири жарылды. Басмачылар күтпөгөн кыйынчылыкка учурашты. Алтынчы бомба дайынсыз болду. Ысман таштын башына чыга калып:

– Багынгыла! Бекер кырыласыңар! Силер курчоодо калдыңар! – деп кыйырды. Басмачынын бирөө Ысманга карай ок чыгарды. Ысман кырынан барып түшүп:

– Аткыла! – деп бакырды да, пулемётунун акыркы тилин сүйлөттү. Катары менен үч гранат дагы ташталды. Жаңы эле жыгылган жолдошу: «Мага карабай аткыла!» – деп обдула түшүп, көмкөрөсүнөн кетти. Акыркы гранат үнү тоону асманга көтөрдү. Басмачылар күтпөгөн жерден акылдан адашты да, бет-бетинен качышты.

¹ Төртүнчүлөр – кызыл жоокерлерди ушундай деп аташкан.



– Багынгыла! Качсанар сөөгүңөрдөн бери талкалаймын! – деп Ысман кыйкырып, дагы ташка чыкты. Басмачылар ок чыгарууга жарашкан жок, жерден өсүп чыккансып жабалактап туруп, колдорун көтөрүшүп:

– Багындык! Окту токtotкула. Багындык! – деди корбашы.

– Жаныңардан үмүтүңөр болсо, ордунардан козголбогула! – деп Ысман таштын башына турду да: – Төрт киши чыгып мылтыктарды жыйнагыла! Батальон! Өз ордунарда даяр болгула! – деп кур талаага команда берип, өзү таштан ыргып түшүп, чекесинен терин шыпымды.

– Силер адашкан дыйкансыңар. Силерде эч кандай күнөө жок. Куралиңарды бергениңер мындай чыккыла! – деди Ысман.

Ал толук күчтүү, куралдуу кишиче шашпай туруп тамеки ороду. Мунун шашпай тамеки орогону күмөнсүз, аскер тегеректеп турғандай, ишенимдүү көрүнүш туугузду.

– Силер канча адамсыңар? Корбашыңар ким? Алсыз чычкандар! Арстан менен кармашууну кимден үйрөндүнөр? От менен ойногон кандай э肯? – деди Ысман каардуу түрү менен.

– «Сунгган башты суурган кылыч кеспейт» деген. Жан үчүн багындым. Жанымды сакта. Корбашы менмин. Өлгөндөн калганы үч жүздөн ашык болуу керек... Мындан бир аз илгери беш жүз элүү элек. Силерди биз аз э肯 деп түшүндүк. Насыбай чегүүгө болобу? – деди корбашы энтигип. Ал кыжырланууга чамасы келген жок.

– Файзулла силерди алдаган э肯 да, – деп капыллеттен сурай салды да: – Насыбайың болсо чеге бер. Эми пулемёттун үнүн укпайсың, – деп Ысман ары-бери басты.

– Аллады. Ал силерди кыркка жетпейт деп билдирген, – деди да агарган тандын түрүлгөнүн тиктеди. Ал жандын кымбаттыгын эсине эми түшүрдү. Обыстан¹ өткөндөрү корбашынын жанына келип, ындыны өчкөн эмдей тизиле башташты... Ошол кезде тоонун сыртындагы аскерлер айланып келип, укмуштуу жеңиштин үстүнөн чыгышты...

IX

1927-жылдын күзү. Чүйдүн талаасы сапсары алтындай... Башы кере карыш ак буудайлар оруулуп жатат. Коон, дарбыздар да ат кулакка көлөкөлөп жуушаган койлор сыйктуу тыптынч.

Тоолор жашыл тукаба жамынып, чоң элечек оронгон эмдей бейпил жана сүйкүмдүү, тынч жатат. Мына ушундай сулуулуктун ортосунда

¹ Обыстан – обыск – тинтүү.

кашаныраак кара кер бышты минген бир киши келе жатты.

Аркасынан чыккан аттардын дүбүртү кара кер атты чочуткандай болду. Ал кулагын көтөрүп, ооздугун чайнап, туягын тез-тез көтөрдү. Магдираған киши тизгинин жыйнап кылчая бергенче:

– Салоом алайкум! – деген кишинин дабышы чыкты.

– Алейкиме салам, балдарым! Жолуңар болсун! – деп кылчая бергенде анын сыйда көк ала сакалынан куланып жаткан буурчактай жаштар көрүнө калды. Жолуккандар таңыркай калышты.

– Карыя, мунунуз эмне? – деп узун мурут кара тору жигит жакындай бастырып: – Жарыктық, сиз ким болосуз? Эмнеге капасыз? – деп дагы сурады. Карыя көзүнүн жашын аарчыбай туруп, жаш балача ачык жылмайды да:

– Ээ, балдарым! Көздүн жашына кайғы менен кубаныч экөө тен эле ортоқ болот. Мен кубанычка ыйлап келе жатам, – деп көзүнүн жашын этеги менен шыпырды да: – Ушул жол менен далай жүрдүм. Бул жолго далай кайғылуу жашымды төктүм. Мына ушул өсүмдүктөрдүн тамыры менин көзүмдүн жашы менен көгөргөндүр, – деп көзүнүн жашын дагы кылгыртты карыя.

– Сиз ким деген болосуз? Кайда барасыз, ата? – деди жигиттердин бири.

– Мен – Бектурган деген болом. Мени жаш кезимде Бектурган ууру, Бектурган баатыр дешчү. Бишкектеги балдарыма баратам. Туура он жыл болду, мен аларды көрө элекмин, – деп эмнегедир эки канжыгасын караңып койду.

– Балдарыңыз кайда эле?

Карыя эмнегедир ыраазы болгонсуп, атынан козголуп, дабышын бийигирээк чыгарып алды да:

– Тун балам Жалал-Абадда улук, кант исполком дейт экенсинер го, ошондо иштейт. Анын кызыл чини бар, мурун командир болгон. Аны Маскөөнүн өзүндө Лениндин өз досу чин менен сыйлаптыр. Азыркылардын чини төшүнө тагылат турбайбы. Кичинекей, анан кыпкызыл болот экен. Уулумду өзүм тааныбай калсам болобу... Анын үстүнө чұнак бала саал аксап басып калыштыр. «Урушта эки ирет жарадар болдум», – дейт. Берки эки баламды эмдиге көрө элекмин дедим го. Бишкекте интернатта. Кичи балам анда бир жашка келе элек эле. Эми карачы, мына мындаи болуп калышыптыр, – деп койнунан эски китеттин мұкаласын алды да, тизгинин эәрдин кашына илип, бапестеп орограм сүрөттү алып, сөөмөйү менен көрсөтүп:

– Мына бул – улуу балам. Мына бул – чини. Мына бул – ортончу уулум. Мына бул – көкүрөк күчүгүм – кенжем. Каражы! Өкмөттөн айланса болот. Экөөнү коёндон окшош кылып кийиндириптири. Баштан өткөн кыйынчылық менен азыркы жыргалды ойлогондо ыйлабай турған.



албайт экен, балдар. Эми буларды кантит табаар экемин? – деди сүрөттүү койнуна жатып жатып.

– Табабыз, аксакал. Мына, жакын эле калды. Чай кайнамда кирип барабыз, – деди жигиттин бири. Алар бир сөздүн аягына чыкканча, шаарды аралап да калышты.

– Интернат мына бул жерде боло турган эле. Бери тартыңыз, – деп узун мурут жигит онго карай бурулду да: – Мына айтпадымбы. Мына бул – интернат, – деди.

Он беш, он алтылар чамасындагы, буудай жүз улан арыктагы сууга ботинкасын тазалап, эмнегедир шашып жаткан эле. Ал атчан кишилерди байкаган жок. Бектурган анын жанына тез-тез сүйлөп:

– Айланайын балам, Бектургандын Өмүрбек, Табылды деген балдары ушундабы? – деди. Бала чочугансып, кишилерге жалт-жалт карады да, тез бирдеме айтууга даярданды. Бирок айттайын дегенин татынакай эрди менен жылмайып гана кымтып койду жана калтаарыган эмече колу менен тизесин каккылап:

– Ушул жерде, түшүнүз. Тааныйсызыбы? – деди бала. Бектурган сүйүн-гөнүнөн сүрдөнгөн эмдей болду. Анын карыган тамырлары бошоп, бүткөн бою ымыр-чымыр боло түштү.

– Балам, чакырчы бирөөнү. Чакыр, караанындан айланайындарды. – Бала ачык жылмайып, аттын чылбырын кармады да:

– Түшүнүз, Абаке, теги балдарыңызды тааныйсызыбы? – деди дагы бир жолу.

– Тааныбай анан, кантит тааныбай коёон, балам. Бирок он жыл болду. Улуу баламдын оң кулагынын алдында бармак басым калы бар. Муунум бошоп баратат. Чакырчы, кулунум! – деди Бектурган шашып.

Ата-эненин мээримин көрбөй чоочун өскөн бала ачыгыраак күлүп, Бектурганды колдон алды да:

– Кулагынын түбүндөгү калы так ушундай беле? – деп башын сол жакка бура койду. Бектурган аттан кулап түштү. Баланы балапандай бооруна кысып жыттагылап жатып, көзүнүн широсуна ээ боло албай калды. Көз ачып-жумганча баланы жепженил көтөрүп ала коюп:

– Табылдыны алыш кел, – деп кайта жерге коё койду. Бала сөз сүйлөй албай:

– Атаке, атаке, – деди, – Табылдыны Ташкентке алыш кеткенине бүгүн беш күн болду. Азыр мен дагы жүргөнү жатам. Жаңы апам аман-эсен жатабы?

Карап турган жигиттер:

– Баракелде, аксакал. Балдарыңыз азamat болуп калган тура. Бактылуу киши экенсиз, карыя. Окусун балдарыңыз. Заман окуунуку, – дешти.

Интернаттын короосунан арабанын жылаажыны угулганда:

– Ээ, Өмүрбек! Өмүрбек, кайдасың? Араба жөнөдү, – деп чыңылдаган жаш балдардын үндөрү угулду. Арабага толгон майда балдар чабале-кейдин балапандарындай чурулдашып, эчен жыл бою тарбиялаган кишилер менен коштошуп жатышты. Өмүрбек атасынын колун кармап:

– Кош, атаке! Адресинди байкемден алгам. Кат жазып турам, – деп арабага ыргып минди да, балдар менен кошо колун булгалап, интернат менен коштошту.

Бектурган оозунан жулдургандай болду. Өңү экенин, түшү экенин ажырата алган жок. Араба узай бергенде гана атына минип, желдирип бараткан арабага жанашты. Ал арабадагы баласынан көзүн албай тендереп теминип:

– Өмүрбек! Кагылайын... Табылдыга жакшы кара. Бирдеме тепсеп кетпесин. Өзүндүн жанындан чыгарба! Бетинен өөп кой, – деп какылдай баштады. Канжыгасындан ақ таарга орогон майы ат желген сайын салпылдап аттын карчытында¹ баратты. Арабаны токтотуп туруп белегин берүүнү баамдай алган жок. Арабадан өтө чаап барып түштү да, эки мөөнгө куйган майды чечип ала кооп:

– Кагылайын!.. Мына бул – сеники, бул – Табылдыныкы. Жаңыл апа-нар берип жиберди, ме, – деп экөөнү эки колуна кармап, калтылдаган карыя жол тосуп турға калды...

X

Ысмандын жөтөлгөн үнүн угуп, үч жашар кызы Жылдыз: «Папа, папа!» – деп бөйпөндөп атасынын алдынан жүгүрүп чыкты. Ысман оролгон бирдемесин тепкичтин кырына коё кооп, татынакай Жылдызды көкөлөтүп көтөрүп:

– Кана, жылаажыным! Шыңғырачы, – деп бети-башынын баарынан өөп чыкты да, сатып келген оюнчуктарын көрсөтө баштады.

Жылдыз оюнчуктар менен мышыктын баласындаи ойноп, анын ичиндеги ала тобун атасына ыргыттырып, өзү да ыргытып убаралана баштады. Атасынын «үйгө кирели» дегенине тил албай, аны оюнчуктун жанына тургузуп кооп, энесин сөөмөйүнөн кармап жетелеп келип, ойноого киришти.

Энеси Зоя көнүлсүз чыкты жана унчуккан жок. Ысман кичинекей таңыркай түштү да, кызына карал:

– Мына, тентуштарын эми тапты, – деп каткырып күлүп: – Кел, Зоечка! Ойнойлу. Жылдызындын кылыгын көрдүнбү, – деп Зояны мойнунаң кучактап, Жылдыздын жанына олтургузду да, аларды тиктеп, колун кар-

¹ Карчыт – каптал.



чытына таянып тура калды.

Ал башын өөдө көтөрө бергенде, өзүнө карап шагы ийилип турган кызыл алмалар анын көзүн арбап жибергенде, тентексип турган мүнөзүн ого бетер чаргытты. Ал алманын бирин Зояга үзүп бере койду. Зоя жаркырап күлдү. Бирок оюнда кылчактуу бирдеме тургандай болду.

– Зоечка, – деди Ысман калың мөмөлүү алманы кармал: – Согушсуз жашоо кандаи сонун! Мен жарадар болуп лазаретте жатканда айткан ангемелерин эсиндеби?

– Эсимде!

– Эмне дедин эле?

– Сен унутуп калдыңбы? Эми эстединби?

– Унутканым жок. Мен сенин өзүндүн илебинден¹ уккум келет.

– Андагы күндөр менин жүрөгүмдө. Ташка тамга баскандай жапжаксы.

– Кана, айтчы.

Зоя кичинекей мукактана калды да:

– Ал тилектин бардыгы артыгы менен орундалды. Алдагы алмадай болуп биз дагы мөмөлөдүк. Адам бактыга тоёбу?.. Менин кабагымдын салынганын сен биринчи жана чоочун көрүп, жерип турсун. Бирок анын бардыгы сен үчүн.

– Эмне болду? – деди Ысман. Зоя унчукпай гана боз конвертти сунду. Ысман лып эттирип машинадай илип алып, окуй баштады...

«Байке! Табылдымдан айрылып калдым. Эми жаш төккөндөн башка чарам калган жок. Аларды алып келген киши кайтып кетиптири. Табылдынын эмне болгонун жолдоштору да билбейт...» Ал унчукпай туруп калды.

Зоянын кабагын жапкан окуя Өмүрбектин ушул каты болуп чыкты. Ысмандын ичинен ысык жалын көтөрүлгөнсүдү. Бирок аны Зояга билдириген жок.

– Эмне болду дейсин? Телеграмма бериш керек, – деп Ысман үйгө каратай жөнөдү. Зоя Жылдызын жерден ала кооп, Ысмандын артынан басты. Ал үйгө киргенче капкайдагы оор окуяларды көз алдына келтирди. 1918-жылкы белгисиз жоголуп кеткен эки бөбөргү эсine түштү. Аларды издеп күндө барып, ыйлаганын да ойлонду... Ал оозгу үйгө кирип, оор улутунду да, акырын гана:

– Байкуш апам эринен жаш калганга жараша балдарынын убайын көрсөчү.

– Мына, мен жалгызмын, – деди. Бирок тез гана башына бирдеме келе калып, чочуган эмдей: – Жок! – деди өзүнө өзү. – Мен жалгыз эмесмин. Кан үстүндө жүрүп кол кармашкан Ысманымчы? Өчпөс жаңылыктын

¹ Илебинден – оозундан.

аты коюлган Жылдызыымчы! Аナン дагы... – деген кезде теренде жаткан жылмаю бетине карай жабалактады. Коркунучтуу күнүрттүк кыялдан алыстап теренге карай сиңди. Көтөрүлгөн сахна сыйктуу жарк этип, таттуу кыялдар чулгап жиберди.

Ысман телеграммасын жазып, ордунан тура бергенде Зоя Жылдызына атасынын мойнун қучактата койду да:

– Менин чалгыным, – деп ичи кайгылуу Ысмандын мандайынан өпкүлөп жиберди...

Стенадагы saatтын чынжыры токсон катар тартылды. Ысман ар арада Өмүрбектен он беш жолу кат алды. Бирок «Табылды жок» дегендөн башка жооп ала алган жок. Акырында атаянын Ташкентке келип сүрүштүрдү. «Правда Востока», «Кызыл Өзбекстан» газеталарына кулактандыруу жарыялады. Бирок эч кандай дарек болгон жок.

Өмүрбек өзү менен бирге өскөн бөбөгүн ойлоп жүдөп да кетти.

Өкүм сүргөн каргаша эмнени багынтайт? Эрксизден үмүтүн да үздү. Ысман бөбөгү жөнүндөгү кайгылуу кабарды атасына жазды да, Өмүрбек менен коштошуп, Жалал-Абадга кайтты.

Күндөр өтө берди. Өмүрбек САГУнун¹ тоо инженерлик факультетинде окуп кала берди. Ал сабагынан «жакшы» деген баадан төмөн түшкөн жок.

Окуучу жолдошторунун ортосунда да өзүнүн шайыр жана сүйкүмдүү мүнөзү менен бөтөнчө бааланды. Айрыкча Гүланда аттуу кыз анын жалынтай сөзүнө, назик жүрөгүнө өзүн өзү багындырып жүрдү.

Көп убакыт өтпөстөн Өмүрбек экөөнүн жолдошчулууга тамчыдай куралган чөлмөктөй чогулуп, жашырын сүйүшүүгө барып такалды...

Өмүрбекке караганда Гүланда кандайдыр өтүмдүү сыйктуу эле. Бирок жүрөгүндөгүнү: «Мына!» – деп, жумурткадай жарып көрсөтө алган жок. Өмүрбек болсо: «Жүрөк сырын алагар көзүнүн жалооруган карашы менен гана билдирем», – деп ойлоду. Алар бир бирин көргөндө бүткөн бойлоруна электр тийгендөй ысып, кандайдыр уяттуу сөз чыккан эмдей, бойлору чымырап, калтаарып калышаар эле. Кокус көрүшпөй калышса, экөөнүн ичтери тызылдап, кунсуз кымбаттуу бирдемесин жоготкондой, комулдашып турушаар эле. «Эми жолукканда, мен мындай десем, ал андай десе», – деп экөө төң сөз даярдап, түгөнбөс сыр чечүүгө даярданышаар эле. Бирок жолуга келишкенде кимдир бирөө сөздөрүн уурдал кеткен сыйктуу, ойлорундагыны айта алышчу эмес. Бирок бирин-бири: «Сүйлөсө экен» – деп күтүшчү жана бир биринин сөзүнө эч качан тоюшчу эмес.

Гүланда кара күчкө да болсо таарынып, кыжырлана калганда, Өмүрбек анын таарынчысын жумшак, сүйкүмдүү күлкүсү менен гана

¹ САГУ – Орто Азиялык мамлекеттик университет.



таркатчу. Кежирленимиш болгон Гүланда тез эле жайкы күндөй жарк дей түштү.

«... Кандай эрибеген кара таш болсо да, кандай мээримсиз тулкара болсо да Өмүрбектин чебер күлгөн, жылмая сүйлөгөн мүнөзү аны коргошундай эритээр», – деп ойлоочу Гүланда.

«Кандай каардуу кайгы, терең муң болсо да Гүланданын балбылдал караганы жана жаш баладай терең сакталган мүнөзү магниттей тартып, кайгынын тикенегин сууруп таштаар», – деп Өмүрбек ойлоочу...

Алар сабактан чыккан кездеринде бирин бири сурabay издешип, унчукпай жакындашчу да, озуна калганы:

– Бүгүнкү сабак оор болгон жокпу? Кана, баанды көрсөтчү? – деп башташчу.

Бир күнү адаттары боюнча бир биригинин бааларын текшеришип, эчен дептердин беттериндеги сулуу жазмаларга балбылдаган көздөрүн бирге түшүрүштү. Жатаканага жакынdagанда:

– Кечки сабакты бирге даярдайлык, – деди Гүланда.

– Сен мени күттүрбө. Туура saat беште күтөм. Андан беш минута өтсө күтпөймүн, – деди Өмүрбек.

– Күтөсүн, мен билип турам, күтөсүн, – деди Гүланда кыткылыктап.

– Көрөсүн го, кечикпе.

Экөө бир бирин бажырая карашып, өз жайларына карай бөлүнүштү.

Өмүрбектин бир дептери Гүланданын колунда калды. Аны Өмүрбек атайын калтырдыбы, же Гүланда билдирибей алыш калдыбы, анысы бизге белгисиз. Бирок Гүланда үйгө келери менен анын дептерин барактай баштады. Ачкан эле жерден «Г» деген тамганын алдындағы бир куплетти окуду.

Мухаббат тили тилсиз тил
Жүрөгүм сүйлөйт, сырын бил.
Жүрөгүм күчтүү, тил күчсүз,
Болбосун жүрөк сары зил!

Гүланда бул ырдын кимге арналганын дароо сезди. Анын жүрөгү жаш баладай талпынды. Ырды кайта, кайта окуду.

Аны менен бирге жаткан Сагыйда аттуу кара тору кыз терезеден Гүланданы көрө коюп, эшикти шарт ача салды. Бейкут турган Гүланда чочуп жалт карай коюп:

– Ой, жаным калсачы! Сен белең?

– Ууру кылып жаттың беле?

– Ооба, – деди да жүгүрүп барып, курдаш кызын кучактап өпкүлөп жиберди.

– Кантет, сага эмне болгон?

Гүланда өзүнүн кылганын, ойлобой иштегенин сезе койду да:

– Сени өбүүгө жарабайбы? – деди.

– Экөөбүз өбүшүп эле жүрөбүз. Бирок азыркы өбүшүң аларга түк окшобойт... – Экөө тен каткырып күлүшүп, жетелешкен бойдон жуунууга чыгышты.

Гүланда эшиктен кайта киргендे:

– Сагыйда, менин тамагымды ала келчи. Менин башым саал ооруп турат, – деп аны жөнөтүп жиберип, дептердин ичиндеги: «Унутулгус окуялар» деген майда эскермелерди окуй баштады. Ал окугандары мына булар эле:

«...Кичинекей Табылдым интернатта ооруп калганда, чүрпөлүү тоок саяктуу жанынан карыш узаган жок элем. Эми ал жок. Мен жалгыз. Анын капкара көзү эми да мени тиктеп тургансыйт. Жөрмөлөп келип эркеленсийт. Бирок өзү жок. Менин сөзүмдү укпайт, өзү да сүйлөбөйт. Ман-дайымда турган анын элесине көз жашым менен гана жооп берем...

Сентябрь, 27-жыл»

...Табылды тууралуу атамдын жаздырган каты менин жаш сөөктөрүмдү сыйдатты. «Ал менин ақыркы уулум, ал бактынын ачкычы болучу» деген сөзү атамдын карыган жүрөгүн эзген сөз. Табылды!.. Чыны менен чарчадыңбы? Атаң сени чыны менен көрбөй калдыбы?..

Декабрь, 27-жыл»

...Эми ишендим... Табыш жок. Анын көрү –Салардын сусунун терең ирими болгондур. Ал жок. Бирок атам өлгөнчө аны унутпас. Анын ордунда «көрбөй калдым» деген атамдын арманы гана калды...

Январь, 28-жыл».

«...«Гны» көргөндө менин жүрөгүм кулундай туйлайт. Жатканда эле-си жанымдан кетпейт. Мен ага сөздүн гүлдөрүн тандаймын. Бирок аны ага жеткире албаймын. Ал эмне ойлойт экен? Билсем да уккум келет...

Март, 28-жыл...».

Гүландага сөзүнүн бардыгы жакты, бөтөнчө өзү жөнүндөгү сөздөр анын көңүлүнө кына саяктуу жабыша баштады.

Ал дептердин ичиндеги ырларын көчүрүп алгысы да келди. Бирок чоң күнөө кылып жаткан кишиче, шырп эткен дабыш чыкса, дептерин бүктөй кооп олтурду. Аңдыган эмдей шып этип Сагыйда кирип келди. Бирок мүнөзүндө эч кандай шектүүлүк сезилген жок.

Гүланда колуна күнөөнүн эн оорун көтөрүп тургандай болду.

– Мына, Гүлүм! Тамагыңды ич, – деп столго тамагын койду да, – эс алып алайынчы, – деп кроватына барып, Гүландага буруулуп: – Баса сени «Гүл» деп бир эле киши атайт, мен мына, мен экинчи болдум, чынбы? – деди Сагыйда каткырып... Бул сөз ачылган айып жөнүндө болсо да, Гүландага сүйкүмдүү угулду жана дагы бир уккусу келди...

– Жок, ал ким?



- Сени сүйгөн жигитчи.
- Кайсы жигит?
- Сен чын эле билбейсинбى? «Кайсы жигит» – дейт? Так ошол жигит,
- деп жарты бурулуп көзүнүн кыры менен карады да: – Бактылуу кызының. Бирок укмуштуу аярсың. Айтпасаң да билем...
- Жакшы, билсең мен эмнесин айтайын, – деп күлкү менен жооткотту да:
- Мен класска кеттим, сен барасынбы? – деди Гүланда.
- Мен сага таарындым. Барбаймын, – деп Сагыйда кроватына жатып тескери карады.
- Таарына тур, – деди да Сагыйданын кроватына барып, жаздыкка жайылып жаткан кара чачын кармалап:
- Мына, мен кеттим. – Ал китеpterин колтуктап чыгып баратканда Сагыйда тура чуркап:
- Тамаша кылам, менин жүрөгүм сүттөй ак. Мен таарынып жүрчү белем, – деп аркасынан кучактап:
- Бара кой, мен кийин барам, – деди.
- Гүланда эшикке чыкканда өтө жецил жана көнүлдүү чыкты да, көзү менен Өмүрбекти издең, кылчактай баштады.
- Гүл, менин эч убакта аркандан издебе. Мен дайым илгери жүрөм, – деп менсинген чоң чынардын далдасынан чыга калды.
- Ошондойбү?
- Так ошондой, – деп Өмүрбек колдон алганда Гүланда эркелеген эмдей Өмүрбектин көкүрөгүнө башын такап:
- Көп күттүнбү?
- Академиялык saatka saal жете бербейт.
- Кечирип кой!
- Кечпедик.
- Гүланда дагы кынала түштү да:
- Кечирип кой эми. Мен дагы сени күтөөрмүн, – деди күлүп. «Мен дагы сени күтөөрмүн» деген сөз Өмүрбектин жүрөгүн ойнотуп жиберди. Анын дабышы болоор-болбос карғылданып:
- Жок, кечилбейт. Мен мынчалык киши күтүп көргөн эмесмин... Тим эле ичимден жалын чыгып кетти...
- Өмүрбек мындай сөздү биринчи айткандыктанбы, анын жазы маңдайынан сыйылган майда тер чыга баштады.
- Эмне кылсам кечесин? Акыры кечесин го, – деди Гүланда дагы ыктай түшүп. Өмүрбектин жүрөгү денесин бийлей койду.
- Мына, минтесең эле кечем, – деп кыналыш келе жаткан Гүланданын толук чымыр бетинен өөп алды жана «эмне дейт» дегенсип, шилтеп бара жаткан кадамын токтото койду. Гүланда эмнегедир чочуп кетти. Биринчи өбүш, ошончо жат учурадыбы, же шашып кеттиби? Анысын айттуу кыйын!

– Бул сага уят эмеспи? Мен сени менен барбаймын, – деп боюн алысата койду да, кайта жакындал: – Сенин мунуң жарабайт, – Өмүрбектин маңдайына жоодурап туралады.

– Жарабайбы? – деди Өмүрбек, – эмесе өпкөнүмдү өзүң кайтарып ал, ме, – деп гүл сыйктуу эрдине өзүңүн бетин тосо койду. Гүланда эрксизден күлүп жиберди да, жалооруган көзү менен Өмүрбектин көзүн тиктеди. Өмүрбек ага такатсыз телмире карады. Тиктешкен эки көз бир бирин магниттей тартты.

XI

Букарынын мөмөлүү кыштактарын аралап, акактай жүзүм менен капталган «ЗИЛ» машинасы сыйып келе жатты. Бул келе жаткан областтык ОНО-до¹ иштеген Өмүрбек эле. Эки күндөн берки уктабай иштеген комиссиянын иштери аны аябай чарчаткан, анын үстүнө закымдалган ысык Өмүрбекти ого бетер талыкшытты. Ал эркисиз ыксырап, кээде мүргүп келе жаткан эле.

Айланы тынч, түз жолдогу машина бир гана калыпта көшүлтүп, терметип келе жатты. Мөмөсү төгүлгөн талаа керилип артта калып жатты. Машина сыйгандан сыйзы...

«Булбулум Өмүш, – деди Гүланда маңдайын Өмүрбекке сүйөп, – сен менин жылдызымың, сен менин күнүмсүң. Мен сенин бир тутам гана гүлүнмүн. Мен сенин түбөлүк сүйгөн жарыңмын. Менин келип калганима сен таң калба. Мен сенсиз туралбадым», – деп башын өөдө көтөрдү да, Өмүрбектин чекесинен өптү.

Өмүрбек эркелеген эмече Гүланда жалт карады да, кайта унчукпай гана таарынган эмедей ылдый карап, эмнегедир ойлонгонсуп калды. Гүланда андан бетер эркелегиси келип:

«Сенин кыялышың адамда жок: кээде кишини магниттей тартасың, кээде бүркөлгөн күндөй кабагыңды салып, жакындалган жанды жанындан түртөсүң. Сен баласыңбы? Болду эми. Эми балалуу-чакалуу болобуз. Анда да ушинтип таарынасыңбы? Мен сенин таарынычыңды жазамбы», – деп Гүланда тескери караганда Өмүрбек каткырып жиберди. Оозу күлкүндөн жыйналы электе Өмүрбек көзүн ача койду. Анын көргөн түшүн көрүп койгонсуп, дароо шофёргө карады.

Бул түш Өмүрбекти ыза кылды. Бирок анын ызасын сүйкүмдүү кыялышы жууп жиберди. Таттуу кыялдын кучагынан кутулганча Өмүрбек үйүнө да жетти.

Өмүрбек үйүнө кирери менен столуна бурулду. Гүланданын өз колу менен жазылган көк конверт анын көзүнө түшө калды. Өмүрбек кыр-

¹ ОНО – (отдел народного образования) элге билим берүү бөлүмү.



гыйдай умтулуп, конверттен бир барак кагазды сууруп алды да күтпөгөн окуяны окуду.

«... Өмүрбек! Тамчылаган менин көзүмдүн жашы кыйналган жүрөктөн сыйылган мун. Мен эми сен үчүн соолгон гүлмүн. Сен мен үчүн алыстаган закымсың. Карга жааган жамтырай ак кагазга төгүлгөн жашым, айыпсыз жоголгон сүйүүнүн элеси. Сен бактылуу бол, мага таарынба! Мени ойлогондо кирсиз ойлон. Эми экинчи кат жазба!.. Сенин мурунку Гүлүн».

Өмүрбек катка ишенген жок. Улам-улам окуду, бирок каттан башкacha чыккан эч кандай жаңылык таба албады.

Эки көзү столго каратып, атايылап тоңдурган эмедей мелтиреди. Мелтиреген көздөн бытырадай мөлтүлдөгөн жаштар томолонду. Гүланда менен бирге жүргөн балалык элестер биринин артынан бири келип тизилишип, чубай баштады.

Үйнүн жанындагы озондогон заводдун гудогу аны таттуу уйкудан тартып ойготкондой, теке маңдайына чочугандай жалт каратты. Белгисиз, терең кыялдын денизине чөмүлгөндүгүн эсине салды...

Өмүрбектин көнүлү канчалык жумшак болсо, ал ошончолук көк эле. Гүланданын: «Бактылуу бол, мага таарынба», – деген сөздөрү жүрөгүнө каңырык салгандай учурады. Бардык баштарынан өткөн кыйынчылыктар, айрылгыс сүйүллөр көздүн жашы менен кайдадыр агып жоголгондой сезилди... «Алты айга туруштук бербей жалын кууган түтүндөй алыстаган Гүланданын аркасынан телмириүү, эми жигиттик эмес го, бактылуу болсун, мага да таарынбасын», – деп мына бул телеграмманы жазды.

«Катынды алдым, сенин тилегине макулмун, өмүрүн бактылуу болсун. Өмүрбек», – деп гана кол коё салды.

Мындан мурунку жазган каттарына кол койгондо: «Сенин жүрөктөшүн», «Сенин тилемкешин», «Сенин булбулун», «Өзүндүн Өмүрбекин» – деп жазган эле. Ал эми кайдыгер гана кишидей кол койду...

Кыжырланып колдору калтырап, ээн бөлмөнүн туш-тарабын жал-жал карай берди. Бирок эч кандай тынчтык таба алган жок. Гүландага жазган каттарынын копияларын издеپ таап, бырыксытып тыта баштады. Эң акыркы каты менен жиберген: «Жүрөк ыйлаганда» деген сагынган ырына чечекейи кадала калды да, сол бутун столго чыгара кооп, кагазды жогорураак көтөрүп, каргылданган үнү менен кекерлене катуу окуп жиберди.

Көзүмдөн акса мончок жаш
Көнүлдүн кириң жуугансыйт.
Көгүлтүр аккан булакка
Көкүрөк өртү суугансыйт.
Көмүскө жаткан жүрөгүм
Көксөгөн жанга туугансыйт.



Көк керене көк жоолук
Көйкөлгөн жашты кургатат.
Көрүнбөй жүрөк ыйласа,
Көңүлдүн черин ырбатат,
Көк шилти болгон колкону
Көк темир менен чырматат.

Жүрөктү жүрөк сагынса,
Жолборс да болсо арытат.
Жанына кылыч тийгендей
Жарап денди тарылтат.
Жашынган жүрөк жаш төгүп,
Жабыккан жанды карытат...

Үрдү окуп чыкты да, тиштенип туруп тытып, улаганы көздөй ырттты. Делбеленген эмедей ары-бери басып, өзүнөн өзү сүйлөй баштады. Өмүрбекти ошол кезде сыртынан байкаган кишилер бул мас, же жинди деп эсептээр эле.

«...Ырас, мен жабыктым. Ким үчүн? Гүлай, сен үчүн... Жалғыз гана сен үчүн! Сен мени алдадың. Сен аны сүйүпсүн! Ошону... Ошону!

Анын жыландаидар арбаган тилине мен ишендим, алданым, О, сен, жазуучулук шыгымдан да алыстаттың. Сенин сыртың жылма, ичин چалкан! Сага чын жолдоштон көрө минуталык жыргал кызык көрүнөт. Сенин ичинде ийрилген эки баштуу жылан бар. Сыртың жылтыраган қабык... Арсыз, намыссыз! Өлбөсөк кезигишиээрбиз. Сен бактыны алдал сактай албайсың, – деп кимдидир сөгүп чыкты да:

– О, Гүл! Сен сүйкүмдүү жүзүндү мага көрсөтпе! – деп кайрылып келип столуна олтуруп, эки колу менен манձайын баса калды.

Күтүп турган эмедей шынгыраган телефонго анын арык шадылуу колу көңүлсүз көтөрүлдү...

– Алло! Аллоо, Өмүрбек... Ооба, Бектурганов... Жок... мен өзүм үнүм? Жол жүрүп келгендики болсо керек... Сен кимсиң? Я – ким? Ысман?.. Аман-эсенсинерби?.. Кайдан? Я?.. Дүйшөмбүдөн?.. Эмнеге?.. Эмнеге?.. Жакшы... жакшы... менин ырымбы?.. и... и... и... Чыгып жаткан менин кителим бекен?.. и... и... Жок, мага акчанын кереги жок. «Бошотобуз» дейт... жазында... и... и... жазып жүрөм. Мен чалды сагындым... Баарыңды... жакшы... Бососом, чыкканымда телеграмма берем... макул... Кайта күчтөттүм... Аман болсоң окуурсун... Ооба... Макул... Кош, өзүңөр саламат тургула...

Өмүрбек сүйлөшүп бүткөнчө жылмаудан токтолгон жок. Трубка-ны илээр менен эле анын жүзүнө кубаныч кире баштады, анткени жакшы чыгарма жароокер сулуудан жол талашат эмеспи? Бөтөнчө биринчи китееп, биринчи сүйгөн кыздан кем болобу! Өмүрбектин жүрөгү темир



канат кыргыйдай талпынды. Чынын айтсак, Гүланданын күйүтү чегине баштады. Бүгүн ою биринчи китебине барып такалды. Китебин көзүнө элестетип, анын эми эле окугусу келди.

– Ошентип менин ырым макталыштыр, –деди Өмүрбек өзүнө өзү, – китебимдин басылып жатканын элдин баары угуптур... Эми бул Өмүрбектин китеби дешет. Эл окуйт... Мындан чоң дагы кубануу болобу? Мына, кайгыны шаттык өлтүрдү...

Ал тура калыш кепкесин алып, дайым күтүп тура турган ордуна койду. Китебинин басылып жатышы анын көңүлүн асманга карай чаргытты. Жүрөгү ээлиkkенден ээлигип, кайда болсо да баскысы келди. Жакшы көргөн бирөөгө бул кубанычын бөлүшүп айтмакчы да болду. Бирок ыла-ыктуу сырдаш таппагандай болуп, аkyры Гүландага барып такалды.

– Жок, – деди кайта столуна карап, – сүйбөгөнгө сүйкөнүү жигиттик эмес. Бирок кат жазуу менин ыйык милдетим... – Гүландага кат жазууга ашыкты. Кайгы менен кубанычтын ортосунда туруп, толкундун шары менен жазган Өмүрбектин каты мына мындай башталды:

«Гүл! Эки гүлдүн ортосуна кандай тикенек чыкканы мага белгисиз. Экөөбүз бир гана сулуу жааралган сурмалуу эки көздүн сыпатындай элек... Мына, бүгүндөн баштап баштын көзү жалгыз сыйктуу болду. Ар ким бактылуу болууну каалайт. Ар ким өзүнө жуп тандайт. Мен сени жаным менен сүйгөмүн. Сенсиз көргөн күн мага суз сыйктуу эле. Бирок менин сүйгөнүм желге кетти. Мен сенин мындай кылаарынды билген эмесмин. Эми сен сүйгөнүң менен бактылуу жаша.

Мына, Букарага келгениме алты ай болду. Мен үчүн алты жылдай сезилди. Эгер сен жанымда болсоң, мага алты сааттай сезилбес беле? Мен сен кайта сүй деп олтурган жерим жок, жүрөк бирөө болсо, анын чын сүйгөнү да бирөө болууга тийиш. Сени сүйгөнүндөн ажыраттуу өзүмдүн намысъима кылыш чабуу болот. Эми сен жубайың менен бактылуу жаша!..

Чын сүйүгө мен бүгүн түшүндүм, эгер сүйүүнү бүгүн түшүнбөсөм, мен намыстын туткуну болуп, дүйнөдө болбогон болор элем...

Ырас, мен сени жүрөгүм менен сүйгөм. Сен мени тилиң менен сүйгөн экенсиң. Тил өзүн өзү алдайт. Жүрөк сырын өзүндө сактайт. Мен сенин ордуна берметтей тизилген ырларынды сүйдүм. Сен сүйгөнүң менен бактылуу жаша...

Мен бүгүн агайым менен сүйлөштүм. Менин биринчи ырлар жыйнагым басылып жатыштыр, менин газетага жазган ырларымды эл мактап жатат дейт. Менин ырымды эл сүйсө, мен аларга сүйүлгөнүм ошол. Андан артык сүйүүнүн мага кереги жок. Мен элге дагы сүйгүнчүктүүрөөк болуу үчүн өзүмдүн ырымды ого бетер сүйөм. Мен аны сүйгөн кызымдан да артыгыраак эркелетем. Ал мени алдабайт. Ал мени көпчүлүк элге эркелеттириет. Окуучулар ырымды сүйгөн кызындай ынтызар болуп окуса, сенин ётөлгөң болот.

Сенин эркелеткениң жакшы түш болуп башталып, коркунучтуу түш болуп бүтөт. Менин жүргөгүмдөн чыккан ырым мени качан да болсо эркелет. Бирок сенин чанганаңды өзүм үчүн да, сен үчүн да ааймын. Эми баарын унут. Сен сүйгөнүң менен бактылуу жаша!

Адашкан сулууга алданган Өмүрбектен».

XII

Күндөр мончоктой тизилип, жылдардын кучагына кысылып жатты. Бектурган карыянын сакалы уя баскан куунун чалгыныңдай, бириңдеп аппак болду. Бирок сонун карыды... Мүнөзү жумшак, көңүлү куунак болуп кетти.

– Беке, канчага келдициз? – деп сурап калгандарга:

– Балам, жыйырма экидемин, – деп кыткылыктап гана жооп берет. Кээде топусун алып, бийик кабагын көтөрөт да, эки колу менен башын сыйпалап: – Башым мөңгүдөй жалтырак, сакалым күмүштөй жылтыраганына таң калбагыла. Ал туулганымдан жашаганыма чейинки жылдардын белги тамгасы. Менин толук өмүр сүргөн жашым жыйырма эки гана жыл болду. Кээ бирөөлөр мени сексен беште дешет. Сексен бешке чыгууга менин убактым да жок, шашылышым да жок. Бактысыз жашаган кезимди эсепке албаймын, ыраспы? – деп кууланып құлә турган адатка жолукту.

Адамдын жашаганын көрө албагандыктан эместири, ошондой болсо да кээ бирөөлөр:

– Укмушун кургур, Бектурган менен тең арчалар да куурады. Бекем, эмдиге күүдөн кала элек, – деп таңыркаша турган болду.

– Бектурган эмнеге карысын! Бай жебеген тамакты жейт, өмүрүндө кийбegen кийимди киет. Эки уулу эки жолборс болуп чыкты. Бири китең чыгарат, экинчиси улук... Сарайдай үйгө олтуруп, дасторконду жайдырып, чайды күйдүруп коюп: «Мен Өмүрбегимдин ырын угам» – деп радионун алдында сакалын сылап гана олтурат. Ошенткен киши да карыйбы, – дешет кайсы бирөөлөрү...

Бектургандын карылыгы уйкусунун жоктугунан гана байкалат. Жаянда болсо кузгундан мурда туруп, малдарды өрүшкө чыгарат. Кыш болсо сагызгандан да сак, арык тайлардын арасына барып, кыдыратса карат, чыласын тазалап, өзүнөн өзү күбүрөп, өзүнөн өзү убараланат.

– Жарыктык карыя, убараланбай эле олтурсанызычы дегендерге:

– Э, балдарым! Бир сом жарты тыйындан куралат, – деп сакалын сылап бир аз тиктеп турат да: – Чоң иш болсо да кичинекей эмгекти жеризбейт. Силерге караганда менин ишим кумурсканыкы сыйктуу. Ошондой болсо да иштегим келет. Аттин, карылык! Силердей жаш болсом тоону томкоруп, иштин жүрөгүн түшүрбөс белем, – дейт...



Бектургандын мүнөзү, кээде куду бала сыйктуу. Бир күнү жалпандал намаз окуп калат, кээде туруп, кээде отуруп окуйт. Кээде намазы менен иши жок, белин курчанып алып: «Ой, турсаңарчы! Силерди эмгек күтүп турат, уйкунун түбүнө жетет белеңер, тургула!» – деп эшикке барып, кыйкырганын жакшыраак көрөт.

Мына, Бектургандын турмушу, кыял-жоругу ушундай. Ушундай мүнөзү жаш, көңүлү куунак киши. Сексен бешке чыкты.

Улуу баласы Ысман МТСтин директору болуп, өзүнүн районуна жакын баргандан бери карыя бөтөнчө кубанды. «Эми ушинтип үйгө жакындасаңар. Эч болбосо эки айда бир көрүнүп койсоңор эле мага чоң тогонок»¹ – деп балдарын дайыма көрүп олтурууну сүйө турган болду.

Өмүрбек болсо өмүрүндө уч гана көрүнгөн, биринчи жолукканда.

– Ээ, айланайын! Келинчегинди эмне ала келбейсин? Келинчегин додур дейт, мага бир көз айнек берип жиберсисин, келинime айта бар, – деген эле. Экинчи жолукканда:

– А, кулунум! Келинди баласы менен алыш келип, жайлоонун шиберине бир ойнотсоңчу. Шаардан чыкпай турган эмнең бар? Ысмандын балдарын карачы! Чымчыктай болуп тайга минип жүрүшөт. Сенин балдарың малды да тааныбас, – деген эле. Ал Өмүрбекти үчүнчү көргөндө:

– О, балам! Мен карып баратам. Баландын бириң сүйүп жүрөйүн, жайында келгенде ала келип таштап кет. Мен аларды каймак менен сыйлап, жөждөй ээрчитип, карагат тердирип ойнотоюнчу! Анан силерди ээрчигенин көрөйүн, – деп тамашалап сүйлөсө да, сөзүнүн аягында:

– Балдарым чоочун болуп кала турган болду, мен сени ошонтсин деп чоңойттум беле! Балдарың жалаң эле орусча сүйлөйт дейт. Мен алар менен кантип сүйлөшөм... Алар мени чоң атам деп да айтпас, – деп көзүнүн жашын кылгыртып жиберген эле.

– Таарынба, атаке! Июль айында балдардын баарын алыш келип бөрем. «Атамды мен кемпир болгондо көрөмбү» – деп келинициздагы урушуп жүрөт, – деп Өмүрбек атасына катуу убада берген эле.

«Мына бул кулундун энеси чалыш, атасы зоот, ушуну кичинекей орусума арнадым», – деп айткан, торсойгон тору кулун керилген кунан болду. Эки уулунун тун балдарына атайын олтургузган алма чарпыктары гүлдөп, мөмөлөй баштады. Кийинки балдарына арнаган алмалары жашыл жалбырактарын жайып, назик желге баштарын чайкап, эркелген эмдей болуп көрүндү.

Аксакал алмаларын аралаганда балдарын ээрчитип жүргөн эмдей өзүнөн өзү жылмайып, жөргөмүштүн тор желелерин чебердик менен алыш таштайт да, имерип карап: «Жөжөлөрүм эми келсе экен?» – деп аларды самайт...

¹ Тогонок – ыраазы болору, каниет.

Бир күнү алманын көлөкөсүнө жалгыз олтуруп, төлгө тартты да, кемпирин чакырып алыш:

– Карабы! Төлгөгө караганда, балдарым быйыл да келбейт... Бая күнү түш көрсөм, Өмүрбек толгон эле кездеме алыш жатат эле. Кездеме башка жакка бара турган узак жол болот. Ал Маскөөсүнө дагы кетет окшойт. Түшүм төлгөгө туура келди, – деп төлгөнүн бир ташын которуп коюп: – Эгер төлгө мына мындай босогоғо түшсө анда алар сөзсүз үйгө келет эле!.. Эми мейличи, кайда жүрүшсө да эсен жүрүшсүн, – деди Бектурган.

– Быйыл келишпесе, анда өзүм барып келем, – деди кемпирин.

– Барсаң бар, – деди Бектурган, – алар чоң кишилер, алардықына чоң кишилер келет. Алар жагалмай моюнданышып столго олтурушат. Сен салпайып жерге карай качыраарсың. Анда чоң кишилерге уят болосун. Барып калсан, сен ошону эсинден чыгарба! Алардын алдында балпылдалп да көп сүйлөшшө! Тамак жегенде окшоштуруп, айрынын учу менен жегин. Сенин уйкун жаман, ошого сак бол. Балдардан кийин жатыш, эрте тур! – деп сакалын сылап, төлгөнүн ташын жыйнап, аны өөп туруп маңдайына тийгизди.

Кемпир үчүн бул сөздөр оңай болгон жок. Угуп олтуруп өзүнөн өзү жүдөдү да, баргысы келбей:

– Быйыл өздөрү деле келишер, – деди.

XIII

Бактын көлөкөсүндө чал менен кемпир «келбейт» дешип төлгө тарткан күнү Өмүрбек атасынына барууга даярданыш жаткан эле. Отпускасын алыш, инисине учурашууга келген Ысман инисинин даярданыш жатканын көрүп, аябай кубанды да:

– Эми силер үч күндөн кийин чыккыла. Силердин элге бараарыңарды билбей келдим, болбосо келбестен даярдык көрөт элем, – деди.

– Эмне даярдык? – деп Өмүрбек чоочуп кетти да: – Чогуу эле кетебиз. Тетигилерди сиздин машинага салабыз, – деп папиросун күйгүзүп, тере зени көздөй басты.

– Жок, силер үч күндөн кийин чыккыла. Сен барганда райондук кызматчылар учурашууга барышат. Алардын баары эле бирге ойногон курдаштарым. Ошондой болсо да бир аз даярдык көрбөсөм болбойт. Жүгүнөрдү эми эле ала кетем, – деп Ысман сөзүнө катуу турду.

– Мейлиниз, – деди Ысманга карап, – бирге окуган жолдошун чакырса, ага барбай кеткениң да болбойт, – деп кайта Өмүрбекке бурулду.

– Ким эле? – деди Ысман өзүнө тийиштүү болбосо да.

– Макул, эмесе. Сиз кете бериниз. Ал бирге окуган жолдошторум азыр учкуч. «Бүгүн келбесен болбойт», – деп желимдей жабышып калды эле.



Эми анын да көңүлүн алмак болдум. Сиз тамактан кийин жолго түшүнүз, – деп агасына жооп берип, аялына бурулуп:

– Сен эмесе ужин даярдагын, Михайловдун асманга кошо учушкан аялы бар эле, өлүп калыштыр. Кечинде Михайлди ээрчите келем. Ал байкүш конок кылуудан мурун мени сагынса керек, – деди Өмүрбек.

– Папка, тез кел, – деп кичинекей баласы атасына жабыша калды. Өмүрбек аны эркелетип:

– Мен тез келем. Сен апаңа жолто кылбай өөлайыңды ойноткун, ма-кулбу?

– Лаадна, папка, – деди баласы кылдырап.

– Лаадна – дейт, мунун тилин көрчү, – деп Өмүрбек күлгөн бойдон радиону сүйлөтүп койду да, телефонго барып, Михайловго баратканын билдириді жана гараждан машина чакырып, кепкасын кийип, эшикке карай жүрдү.

Бир аздан кийин Ысман «ГАЗ» машинасына минип, айылына карай даярданууга жөнөдү...

Өмүрбектен башка Михайловдун үйүндөгү төрт, беш кишинин бардығы эле учкучтар эле. Ошондуктан сөздүн көпчүлүгү учкучтар жөнүндө болду. Чкаловдун өмүр-баянын, анын кандаича Америкага барғандығын, аны кантип күтүп алғандарын узун сабак сөз кылыш бүткөн кездे:

– Бул тостту улуу Чкаловдун окуучулары үчүн, улуу элдин уландары үчүн ичелик, жолдоштор! – деп коноктордун бири. Бокалдар көнүлдүү көтөрүлдү...

Жакуттай тунук шампанскийди стаканга дагы көбүрөөк куюп, өзүнүн бокалын жогорураак кармап туралады:

– Мына бул бокалды күн санап өсүп келе жаткан кыргыздын шумкарлары үчүн жана Кыргызстандын топурагына биринчи учканы олтурган алты жаш ылаачындар үчүн ичелик, – деди Михайлов. Бокалдар бир бирине тийишип, назик үндөрүн чыгарышты...

– Эмне үчүн биринчи? Кыргыздын топурагында шумкарлар алда кашан эле ойнободу беле, – деди Өмүрбек.

– Жок, бул алтоо жаңы келиши. Кыргыз топурагына бул алтоо биринчи учушат, – деп аэроклубдун начальниги түшүндүрө баштады.

Өмүрбек жаш учкучтар жөнүндө бирдеме жазууга ойлондубу, же тим эле билгиси келдиби:

– Алардын аты-жөнү ким? – деди.

Михайлов алтоонун аты-жөнүн айтып чыкты. Өмүрбек эмнегедир таңыркаган өндөнүп бир топко унчукпай калды да, кайта шашкан эмдей:

– Бул шумкарлардын өмүрлөрү да кызык болсо керек, – деп Михайловго карады.

– Жазуучулардын ушунусу кызык, жаш бала сыйктуу бирдемени сурай беришет. Билгициз келип жатат го? – деп шкафына бурулуп, бир топ кагаз алды да: – Мына, тааныша бериниз, – деди.

Өмүрбек эмнеге кызыкты? Эмнеге шашып кетти? Аны эч ким байкан жок. Эмнегедир Өмүрбек да билдирибеске тырышты.

Учкучтардын өмүр баянын тез-тез барактап жаткан Өмүрбек орто чениндеги бир баракка токтоло калыш, мына бул жумланы¹ кайта-кайта окуду:

«...Мен анда кичинекей элем. Ташкентке бара жатканда Арыс станциясында адашып калдым да, билетсиз экинчи поездге олтурдум, ал поезд мени Ташкентке алыш барбастан, азыркы Чкалов шаарына жеткирди. Кондукторлор мени Оренбург станциясындагы ГПУнун полномочусуна тапшырышты. Мен эч кандай адрес айтууга жараганым жок. «Эми өлдүм» – деп түшүндүм. Алар мени эмгек коммунасына жибериши. Андан авиация окуусуна кирдим... Ошентип, мен атамдан, эки бир тууганымдан тириүлөй айрылдым. Алар дүйнөдө барбы же жокпу? Ушул кезе чейин билбеймин. Азыр мен жалгызмын...»

Кагазды кадала тиктеген Өмүрбектин көзүнө жаш толо калды. Ичи тутангандай, өзү муунгандай болуп, эмне дээрин же эмне кыларын биле албай кылгырган жашын кирпик менен тез-тез ирмеп сицирди да:

– Жолдош Михайлов, бул жаш учкучтар кайда турат?

– Алар кечээ гана келишти. Гостиницада турушат. Авиация күнүнө карата колхоздорго чыгып, самолёт тууралуу лекция сүйлөшөт. Кааласаң алар менен тааныштырамын, – деди Михайлов.

– Ыракмат, тааныштырыңыз? – деп оозунун учу менен айтты да: – Улуксат болсо мен кайтайын, элге кетүүгө жыйналып жатат элем. Кечинде меникинде болунуздар, – деп олтурган жолдоштору менен коштосуп, гостиницага карай жөнөдү...

Капкайдагы кыялдар биринен бири озуп, Өмүрбектин көз алдына келе баштады. «Мен мас болуп калдымбы, көзүмө эмне көрүндү? Окуганым чынбы, жалганбы?! Эгер чын болсо, мен аны тааныймынбы? Албетте, тааныймын! Ал өскөндүр, бетинде мени бар, орто бойлуу багылдыр жигит болгондур», – деп ойлоду...

Гостиницанын кишилеринин айтуусу боюнча Өмүрбектин издеген кишиси он сегизинчи номерде болуп чыкты. Өмүрбек куду бирөөнү кубалап жүргөн эмдей тепкичтен жүгүрүп чыгып, он сегизинчи эшикти как-кылаганда: «Келициз, келициз», – деген үн чыкканып, ал кулагына алда кандай сонун болуп угулду. Бирок каалга жабык болуп чыкты. Эшикти экинчи, үчүнчү уруп тыңшаганда эч кандай «келициз» деген үн угулган жок. «Көңүлүм кулагымды алдаган экен» – деп энтигип, шашкан бой-дон кайта чуркады.

¹ Жумла – каттын үзүндүсү (бир абзацы).



Мындаш шашуу эң катуу коркунуч мезгилде гана болууга тийиш. Ууланып калган бирөөгө жардам издеңгенде же бирөөдөн коркуп качкан кезде гана так ошондой болууга мүмкүн эле.

Өмүрбекти ким көрсө да: «Эмне болду?» – деп айтпаска эч кандај чара жок эле. Ал бетинен аккан терин да тазалай алган эмес.

Узун бойлуу, кең далы, ак саргыл жигитке шашып келе жаткан Өмүрбек урунуп алды да: «Кечириңиз!» – деди. Тигил жигит: «Эчтеке эмес», – деп жол берип жатып:

– Эмне шаштыңыз, жолдош? Эмне кокус болду? – деп орусча сурай калды. Өмүрбек энтиккен бойдон жалт карады да:

– Эчтеке эмес. Сиз учкуч экенсиз, ушул жерде жатасызыбы? – деди.

– Ооба, ушул жерде жатам.

– Эмесе, Бектурганов дегенди билесизби?

– Мына бул киши эмеспи? – деп колундагы кителин авторун жана анын кителигети сүрөтүн көрсөтө койду да: – Бул киши ушул жерде беле?

– деп кайта сурады.

Өмүрбек өзүнүн китебин көрүп: «Бул менмин, бул менин кителим», – деп айта алган жок.

– Бул киши ушул шаарда. Мен ушул кишинин учкуч инисин издең жүрөм. Сиз анын жолдошу болуп жүрбөнүз?

Тигил жигит кителигети сүрөттү бүшүркөп кайта карады, бирок тааныган жок.

– Бул киши жазуучу экен. Мүмкүн... Чын элеби?.. – деп ойлоно калды:

– Ал кишинин иниси экенин билбеймин, сиз издең учкучтун жолдошу да эмесмин, бирок сиз издең кишинин так өзү менмин, – деди. Жигиттин сол бетиндеги мени Өмүрбектин көзүнө илине түштү. Бейкүт турган жигитти колдон алды да:

– Мен Өмүрбек эмесминби! – деп бакырып жиберди. Тигил жигиттин колунан китең ыргып кетти...

– Мен Табылдымын! – деген сөз оозунан кандај чыкканын ал өзү да сезбей калды. Өмүрбектин колу Табылдынын мойнуна ороло түшкөндө, Табылдынын күчтүү колу жашыган Өмүрбекти кыса-кыса кучактады.

Бир күн өттү.

Күн балбылдан уясынан чыгып келе жаткан кезде, Өмүрбек балда-рын «ЗИЛ» машинага олтургузду да: «Табыш, так беш күндөн кийин болосун. Убада ушул го», – деди.

Жеңесин кабинкага олтургузуп жаткан Табылды:

– Так он сегизинде, saat ондо болом, аэродромуңар жакшы беле? – деп жылмайды.

– Жаңы жасалыптыр, мактап жүрүшөт. Сенин күшүң конуучу жер жаман болчу беле, – деп жылмайды да: – Сен бармайынча, атаңа сени айттаймын. Атаң менен кызык кылып жолуктурам. Кош! – деди Өмүрбек.

Машинадагы Өмүрбектин тентектери атасын туурап кичинекей колдорун булгалашканда, «ЗИЛ» машина конур дабышы менен «коош» дегенсип койду да, чыгышка карай зымырылды...

Табылды таңдырына таң калды: «Атайын сурангандай эмдей так атамдын кыштагына туш келгенимди кара», – деп ойлонду да, агасынын машинасы алыштаганча карап калды. Алардын карааны үзүлгөндө ата-энесине, бөбөктөрүнө кандаи белектер алууну ойлоду...

Ошентип, беш күндөн кийин так он сегизинчи август күнү бактылуу атасына шумкар баласы булуттун үстү менен жөнөдү...

Бектурган канчалык бактылуу болсо да, бүгүнкүдөй бактылуу болгон эмес. Анын эки уулу бала-чакасы менен толук кашында, чапчак түштө конокто олтурушат жана «кут» келгенисип, үйүнүн жанына аэроплан да конду. Конмок гана түгүл учуп келген эки жигит чалдын эки жагында олтурушат.

Столдун үстү эч убакта бүгүнкүдөй көркүнө чыккан эмес, карыянын түшүнө кирбegen сонун укмуштардын бардыгы жайнады. Столго кыдырата койгон шампанскийлер, карыя үчүн чоочун болсо да, сүйкүмдүү жана укпаган жомок сыйктуу туюлду.

Коноктор Бектурган карыяны эркелетишп, анын өмүрүндөгү кызык окуяларды тыңшашып, кээде күлүшүп, кээде кейишип олтурушту.

Бектургандын жанында олтурган ак саргыл жигит улам эшикке чыгып, улам үйгө кирип, эмнегедир берметтей тиши жаркырап жылмаудан калган жок.

Карыя кымыздан башка ичкиликке жолобосо да, кубанычка балкып, сөөктөрү бошоп, жыргалга көңүлү жибип олтурду. Бектургандын кубанычына толук түшүнүп олтурган райкомдун катчысы:

– Карыя, көп жашалсыз. Далайды көрүпсүз, сизде да арман болот бекен? – деди.

– Карыянын сөзүн угалык, чынын айтыңыз, карыя, – дешти кай бирлери. Бардыгы тымтырс боло калышты.

– Ээ, балам! Сурооң эң эле сонун, – деди Бектурган сакалын сылап, – меним жүрөгүм жараланган. Мен эмнелерди көрбөдүм. Арман дагы ахвалга карай болот, балдарым. Бир кездерде: «Кардыбыз эле ток болсо, арман болбос эле» дегенмин. Карын тойгондо: «Атаганат, кийим бүтүн болсо» – дедим. Үстүмө үй бүтүп, кийим бүтөлгөндө: «Атаганат, сөөккө тамга салган шумдардан кек алсак» – деп ойлодум. Бул дагы аткарылды. Бирок арман бүткөн жок. «Менин балдарым дагы эл сыйктуу болуп, оозго кирсе, алардын бала-чакалары болсо, ошону көрүп өлсөм, арман болбос эле» – дедим. Анын бардыгы ойлогонумдан алда канча артык болуп орундалды. Бирок өлгүм да келген жок, арманым дагы бүткөн жок. «Эми балдарымдын башы кошулган күнү өлсөм арманым болбос эле» – деп көксөдүм. Мына бүгүн ал оюм дагы орундалды. Баятан бери



мөмөдәй тизилип, жыргап олтурасыңар. Мен кубанычымдан жашып да олтурам. Өзүмдүн мурунку тилегим боянча азыр өлсөм арманым болбос эле. Бирок өлгүм келбейт, арманым бүтпөйт, – деп карыя оор улутунуп жиберди.

– Э, жарыктык! Эми эмне арманыңыз бар? – деди чыдай албай коноктордун бири.

– Э, балам! Адамдын оюнан тентек, андан күлүк әчтеме жок. Кыял барды жок кылып, жокту бар кылып ойлойт. Ошондон арман туулат, – деп шаңшыган бүркүтчө дальсын салып токтоло калды да: – Чынын айтканда, адам бактыга тойбыйт, армансыз болуп адам өлбөйт. Баятан бери башымды бирдеме кажап жатат. Ал силер үчүн әчтеме эместирип. Силер жаш, окуган адамсыңар. Бирок мен үчүн ал арман...

– Ал эмне, карыя? Айтыңызычы. Адамдын колунан келсе, аны орундоо ондой эле, – деди коноктун бири.

– Жок, балам! Ал Адамдын колунан келбейт. Кудайдын колунан башка эч кимдин колунан келгенин уккан эмесмин... Менин эң кенжем... Эң кенжем. Азап тартып баккан кенжем болгон. Ал бүгүн үйүмдө жок. Ал дайынсыз жоголгон. Ал азыр кудайдын колунда. Мен анын сүйлөгөн тилин, ойногон ойнун да көрбөй калдым. Ал дүйнөдөн түк әчтеме көргөн жок...

Ал дүйнөгө кыйналып келди, кайтырган бойdon кайта учуп кетти. Эгер ал кенжем... кенжем бүгүн тириүү болсо, жыйырма үчкө чыгат эле. Атакелеп алдымда олтурат эле. Менин арманым ошондо бүтпөйт беле, – деди.

Бектурган ошончо сүйлөсө да ал баланы: «Таап алдым эле» – деп бир ооз айткан да жок.

– Кагылайын чечекейим, кенжем, мага ыраазы болсо болду. Ал менин эсиме түшсө, тириүү эле тургандай элестейт, кээде жаңы эле өлгөндөй туюлат, – деп чал акырын гана көзүнүн жашын шыптырды.

Ары-бери басып турган Табылды атасынын жашын көргөндө чыдай алган жок.

– Атаке! Табылдың менмин! – деп атасын кучактап өпкүлөп жиберди.

Бектурган секирген илбирстей ыргып турду да, баланы бир канча имерип карап чыккандан кийин, аны мойнунан кучактап:

– Мына, менин жаараланган жүрөгүм айыкты! Эми силер бактылуу болгула, Табылды! Курманың болоюн, кулунчагым! Келчи, сени өбөйүн, сени эркелетейин, – деди.

Бектурган экинчи сүйлөгөн жок, суу мончоктой жашы кубангандын жүзүнөн куюла берди.

Жылмайган бойdon башын чайкап, өмүрдөш тилинен түбөлүк ажырагандай сөзсүз жалдырады да калды.

Эпилог

Бул окуяны Өмүрбектін сыртынан угуп, бир топ чиелерин чече албай жүргөн элем. «Айыгаар оорунун табыбы өзү келет» дегендей, Өмүрбек жакында поездде кездешти. Сыртынан уккан окуяны өз оозунаң да уктум.

Жолдоштук сырдашуунун ылайыктуу кыйыгы келгенде:

– Сенин азыркы аялың Гүланданын өзүбү же башкабы? – деп сурал калдым. Өмүрбек ойлуу жылмайып күлгөн болду да, терең улутунуп:

– Жок, ал эмес. Дарактын түбү бир болсо да, бутагы чачырап чыгат эмеспи. Ошол сыйктуу Гүланда экөөндүн тилегибиз бир болсо да, тагдырыбыз ача чечилди, – деп папиросунун күлүн түшүрүп, оозунан бураалып көтөрүлгөн тамекинин түтүнүн тиктеди.

– Сага оор болбос, Гүланда экөөндүн тагдырыңар кандайча чечилди? Ошону толук сүйлөбөйсүнбү? – дедим

– Биздин сүйүүнүн аягы суз. Ошондой болсо да айтайын. Окуя мындаи, – деп Өмүрбек ангемесин баштады.

– Өзү менен бирге окуган Тарпаңбай деген кытмыр жигит бар эле. Биздин ортобузга чыккан кара тикенек ошол болуп чыкты. Менин Гүландага жазган каттарымды Тарпаңбай алыш, Гүландага менин атымдан, ал арсыз, көңүл калтыра турган каттар жазат.

«Мени күтпө, каалаганың менен баш кош! Сенин бактыңды байтап, алдагым келбейт. Сен мени унут», – деп жазат биринчи катта. Экинчи жазганды: «Канткен менен сенин бактылуу болгонунду тилемин, менин тилимди алсаң Тарпаңбайга чыкпа», – деп жазат. Үчүнчү жазганды: «Мен Бухарадан үйлөндүм, жаман көрбөсөң, биздин сүрөттү көрө жүргүн», – деп кат жазат да, өзүндөгү менин сүрөтүмдү кайдагы бир сулуу аялдын сүрөтүнө кошо тарттырып, менин атымдан Гүландага эскерме жиберет. Гүланда ал сүрөттү тытып таштап, ичи күйүп, арданып өлмөкчү да болот. Жан кандай таттуу. Өлүмгө башын кыйбайт да, Тарпаңбайдан менин адресимди алыш, жогорку сага айткан кичинекей катты жазат. Ошону менен менден үмүтүн үзөт.

Кайылуу кишиге кайрылган жолдош жакын эмеспи? Гүланда жылуу сүйлөмүш болгон алдамчы Тарпаңбайга жакындал кетет. Тарпаңбай ыгы менен аракет кылып, кыз менен муңдашкан болот. Аны жооткотуп жакындаи баштайт. Ал Гүландасыз күн көрбөчүдөй темселейт. Акыры Гүланда Тарпаңбайдын торуна түшөт.

Белгилүү максат орундалып, иш бүткөндөн кийин Тарпаңбай Гүланда жөнүндөгү иштеген «чеберчилигин» айтып, мактана баштайт.

Гүланда уятызыз кара тикенектин кыянатын угуп, дароо андан кутулмакчы болот. Араң жеткен Тарпаңбай аны куткарбайт. А түгүл мени сүйгөндүгү үчүн бөтөнчө айыптайт, суук тил, күчтүү таяктар жумшайт...



Бул жана башка кыянаттары үчүн Тарпаңбай ақыры кесилип жок болот. Эки жылдан кийин Гүланда экинчи күйөөгө чыгат... – деп Өмүрбек терең улутунуп койду да, – ошол бойдон көрбөй жүрүп, Гүландага отуз төртүнчү жылы коқусунан конок үстүндө кездештим. Ал мени көргөндө эмнегедир жансыз эмдей боло калды. Араң гана амандашты. Конок болгон жерге олтура албады, эшикке чыккан бойдон кайта кирген жок.

Мен ага экинчи жолукканда ушул окуянын бардыгын сүйлөдү да, турмуштагы кыянат, каргашаларга наалат айтып, тагдырга таарынды.

Ошондон бери Гүланда менен тез-тез көрүшө турган болдум. Азыр да ушул жерде иштейт. Экөөбүз тең бала-чакалуу болдук. Сүйүүнүн сүрөттөрү азыр деле жаңы сыйактуу. Бирок ал сүйүүлөр жүрөктүн тереңинде калды. Жолдоштук сырдашуу түбөлүккө сакталды. Мен аны дайым көргүм келет. Аны менен сүйлөшкөндө сонун галереяга киргендей дем алам, көнүлүм өсөт...

Кыскасын айтканда, Гүланда экөөбүздүн тагдырыбыз ушундайча че-чилди. Эми өзүңкүн сүйлө, – деди Өмүрбек.

– Гүлдөгөн жашчылык, жалындаган сүйүү кимдин башынан өтпөгөн дейсин. Кыянаттар кимге жолукпаган дейсин. Менин башымдан мындан да машакаттуу окуялар өткөн. Эмки дем альшта мага кел. Менин жомогум сенин жүрөгүндү сыздатат. Менин окуяма кээде кубанасын, кээде ыйлайсын, – деди.

1940-жыл, ноябрь.



Лирика



Мидин
АЛЫБАЕВ
(1919–1959)



Айтыс, жаңасын

Ким жыттабайт сүйүү чиркин гүлүнөн?
Күндө отолун төрөзендин түбүнөн.
Кайырчыдай кафанамын жалдырап,
Алтын айтчы, качан сенден түңүлөм?..

Бут ээледин, жүрөгүмдү бийледин,
Талтанқаттың такыр колго тийбедин.
Анда-санда жылмайғансып көйсүн,
Же шылдыңың, же чындығың билбедим...

Сара

Жайдын түнү... Аба салкын, ай жарык,
Көп жүрдүк го бак афалап айланып.
Бир мезгилде мындай сунуш кирғиздин:
«Болдуу эти, түн офтосу, кайталык...»

Дедин дагы тага карап токтодун,
Колду сундуң коштошчуга оқшодун,
«Эсен тур» – деп он колумдуда бек кысып,
Ич жылжтып жүрөгүмдү козгодун.



Кучактадыл. Мен сен жакка ыктаадыл.
Сен да ыктаадың, куичагылдан чыкпадың.
Шылтоо кылып, чочубасын дегенсип,
Жакаңдагы кызыл гүлду жыттадыл.

Сүйгөнчүндүк суроңчыно

Кыйнабачы жүрөктөгү жарадай,
Кылгырбачы, койчу, тени карабай.
Же күлүп кой, же киртигин үрмечи,
Куса болдум сагынганым тарабай.
Үн жок, сөз жок томсоросун турасын,
Байлап-ыйлан улутунгап баладай.

Неге сүйбөйт

Асылдыл. Бир сулууга болдум ашык,
Махабат ичке батпай ашып-ташип.
Кадырын картайганча сыйласам дейм
Бирок да жете албадыл. Кимге жазык?

Мен сүйөм, сулуу сүйбөйт. Билбейм неге?
Жазыктуу жаратканга болдум беле?
Баарынан батып кетти кийнаганы,
Башканы сүйбөйт белем ансыз деле.

Сүйүнү сүйө билсе сыры төрөн
Баш ийбейт даңқ, атакка сүйүү деген.
Кеп айтсам кемсингинесин таштады деп,
Аскадан алыс кетип олот белем?!
Сулунун сугу түшкөн жары бафдыр
Пайда жок! Мен асылып жүргөн менен.

Ай, сулуу! Армандалын канбай кутар,
Баары бир келбеттерин эсте турар.
Заманын сүйүү эркин тага берген
Өзүндөй бир карап көз да баф чыгар.
Кааласан жүрөгүңдү бийлер элем,
Канетип, ага кандаи укугум баф?!

Мезгилшіме

*Жашчылық, өфтткенсін жағындаған,
Албырып, алоолонуп балбылдаган.
Шат турмуш, оюн күлкү, шаң таташа,
Таптақыр тажаттаган, тандырбаган!*

*Жашчылық, сұттөн таза дениң кандай,
Арстандай алға чапкан демің кандай.
Чынардың ырғызында булбулга оқиоп,
Таптаттуу таташалуу кебің кандай!*

*Жашчылық, ийилбекен шағың кандай,
Сак турған, эл корғогон сабың кандай.
Жашчылық, жандан аткан уқтушсун го,
Астамдан атылышкан zagылгандай!*

*Жашчылық, ар бир ишке шығың кандай,
Баш ийип, бағлық өнөр жыйылғандай.
Кыз, жигит қырқаа басып каткырышип,
Көңүлдүү коколотқон ырың кандай!*

*Жашчылық кандай ардак, кандай үпүт.
Эмгек мол заманында ойнот күлүп,
Кыз, жигит каткырышат, кат жазышат,
Алпештүү айлуу түндө бирғе жүрүп!*

*Жашчылық, заманында кааласаң бар,
Эрлегин, ардак эмгек таташаң бар.
Иш сенде, иштөө сенде, эрик сенде,
Тептегиз телегейи таразаң бар!*

*Жашчылық, таалайың бар, таланттың бар,
Кайраттуу кайыштаган адатың бар.
Бағлық иш, бағлық өнөр өз колунда
Астанга учат десен қанатың бар.*

*Жашчылық, касиеттүү турғың бар,
Ата Журт, олком деген ынагың бар.
Жаштыктын жадыратып нүрүн төккон,
Заманда очпос чолтон ырагың бар.*



Сагындым

Санаамда турат элесин,
Сагындым, качан келесин.
Сандаган жоону жеңгөнче,
Сабыр кыл, жаным, дегенсин.

Толкунга тосуп жанымды,
Токтотуп жүрөт сабырды.
Токтотом канча десем да,
Толгонуп жүрөк сагынды.

Антымды толук билесин,
Алтыным, эсте жүрөсүн.
Алышиып ойнот ар дайым,
Алдапчы түшкө киресин.

Канчалык сынап жүрөктү,
Кайталап, жылдан күн өттү.
Каниет кылыш караймын,
Качанкы түшкөн сүрөттү.

Кыз жана гүл

Кызды кордүрт кылкызыл гүл кармаган,
Өзү жалғыз, жигити жок жанданган.
Гүлү да гүл, өзү да гүл буруксуйт,
Биле албадыл гүлүн кимге арнаган?

Жыттап коёт. Эки жагын кафанат,
Жапжай басат аллеяны аралап.
Карындаштын колундагы кызыл гүл
Кимге буйруп, болсо керек аманат...
Кыз алдынан чыга келген бир жигит.
Токтой калды кызыкканын билдирип.
– Гүл жыттатчы, – деди жигит шаф айтты
Кыйын иш ко, жаш кездеги жиндилик?!

– Койгун жигит, колтуктаба жанаши!
 Койгун жигит, колдон гүлдү талаши!
 Орой түнөз одоно өскөн окшойсун
 Оозум барабайт сени тенңтуши санашика!

Да бир жигит жолдон чыкты күлтүндөп,
 «Өзү сонун, өңү сонун бул кил?» – деп.
 Шар айталбай көзүн тикти гүлүнө
 Уяң жигит сүйгөндүгүн билдирилек.

Кыйгач басты кыз көңүлүн салбады,
 Мурдун чүйрүп, туну тенге албады.
 «Бирөө орой, бирөө жеткен уяң» – деп,
 Оолак басты, ондоң гүлүн кафмады.

Кеч киргенде бирөө чыкты жолунан,
 Бирок гүлдү сураган жок колунан.
 Айла кетип кыз өзү гүл сунганда:
 – Албайт, – деди, – гүлүң эчак солуган...

Ойлоңку

Жүрөгүлдү куйкалайсың жалындаї.
 Журалбайтын күндө сени сагынбай.
 Мээ сергитет тенде жүргөн элесин,
 Мелтиреген Ысык-Көлдүн таңындаї.

Көзүң уктуши – ак чыныда карагат.
 Көп караба, жүрөгүмдү жарадап.
 Көөнүң болсо, бир белгиңди түшиңдүр
 Киши жалдан, сүйө албайтын парадап!

Эч пайдасыз ээрчиң жүрөм эринбей.
 Жооп берчи, же жок дечи керилбей.
 Кээ бир түштө беттен сылан коеңсун,
 Июлдагы көк конуштун желиндей.

Сүрдөп кетем калыс жерден кабылсал.
 Кечирип кой, мен сүйүүдөн жаңылсал!



Жалгыз сага жафашкансып көрүнөт
Кайсы күнү кандай жоолук салынсан...

Түрмүш кенең

Түрмүш кенен жыргап өтүр суруүгө,
Кайык тиндик көлдүн айлуу түнүндө.
Кабарымды кат аркылуу бил дедин
Сак-саламат жеттиң бекен үйүнө?

Кызмат кыйын, дайыт биргө жүрүүгө,
Ашигамын ал-жайыңды билүүгө.
Көл шафтылдаң, мен жаркылдаң түрчү элек,
Комуз менен кошо кеткен үнүңө.

Түрмүш кенен жыргап өтүр суруүгө,
Күүлөнгөнсүп күң кошуулуп күнүгө.
Качан болсо, алга жүр деп шык берин,
Кандай уклуш касиет бағ суйүүде!



Конкурска

Музбулак

ЖАЗЫМЫШ

(Романдан)

Бул өрөөндү дүнгүрөткөн атактуу Шабото чабандес да басмачыларга кошуулган деген кур жалаа менен Карагер күлүгүн минип, тоо-ташта жүрүп калган. Канча жолу инкивидиге шыбыр кулак каккан тыңчылардын «андамиш, тиги «Сүрөттү ташта» жататмиш» дегендериине «так эле үстүнөн кармаймын кысталакты» деп желиккен Чоткара аял, баласын алдына сала айдал, болжогон жеринен таппай канча жолу мыш болгон. Жаңы замандын келиши жардана тоскон элди алгач жоошуuta мандайынан сылап, жарды-жалчыга кам көргөн болуп, анан сен бай, болуш, молдо, калпа деп четинен куугунтуктап кулакка тартып, эки ортодо элдин шору катып, «кызыл отрядбыз» дегендери омуроо опузасын сала он келгенин жула, тебелеп-тепсеп кетсе, «биз көк байрактын астында мусулман өлкөсүн курабыз» деп жаландаган жан алгыч басмачылары эки келип, талап-тоноонун астында кызылдай жыланач калган эл тырп эте бут тебе албай, кимиси акыйкат, аны да биле албай жүрүп, азып-тозгондо акыры минтип орто казан колхоздоштурууда да тумшугу жылыбай, «эл душманы» деген кур жалаанын курмандыктары болуп, күн санап биригин артынан бири камалып, кийту көралbastардын айынан бир кечте, бир түндө айдалып кетип, ың-жыңсыз жоголгондор канча болду. Заман каары не бир өнөрман, эл намысына жарада, эми эле илим-билимге көзү ачылып, жол көрсөтчү чолпон жылдыздай жанган уулдарды атайын даярдалган кылмыштарга жыгып, моюнга албагандарды адам чыдагыс кыйноолорго салып, акыры «атууга кетти» деген өкүм карайлаган элди жүнү жулунган тоокчо үштү алыш турган. Мындай кан жөткүргөн ке-



зендин ақыры не болот, көлөкөсүнөн корккон элдин көкүрөгүн ак-караны, жакшы-жаманды ажырата билип турса да чук эткенге дарман жок эрте-кечте дагы кайсы сөзүмдөн жаза таям деп отурса опок, турса сопок атальп, башы-көзгө тепки жеп, «социализмди курабыз» деген ураангы мунусу жыргал оқшойт деп бүшүркөп, байрак көтөрө «Ур-aa!» десе, чын эле жыргалга барат экенбиз деп күндөп-түндөп иштешкен жалтак, мөгдөп-мөөрөгөн шортапандарда кайсы ал калды эле. Жогорттугы саясатка жамынган төрөлөрдүн эңсегени ушу болчу. Өздөрүнөн ашып түшпөсө, Шабото чабандестин элди ызы-чуу түшүрө эч кимге жеткирбей алга суурулуп чыгуусун да каалашкан эмес. Кур намыс үчүн элдин ураа-ураасында чыгарып коюп, марага жетсе ичи тарып, жетпей калса элдин көзүнчө басынта жемелеп турса. Булардын карасанатай чегир көз тиlegeninde мыктылар эл шарданынан алга суурулуп чыкпаса. Чыкса да жакшы көрүп, ырахмат сөзүн айтайын дейт, таруу айланбаган көралбастык ага жол бербейт.

Мына ошондой бөлүнө чыга, элдин көңүлүн өзүнө бурган даңктуу чабандес Шаботонун пешене жазымышы да «эл душманына» илинип, жалбырттап жанар чагында минтип ындыны өчө жылдызы жерге кулап, алчаңдата атын бастырып элге келалбай, же бир жолу ошо артынан куугун түшкөндөр менен моокуму канганча атыша өлүп жерге кеталбай, ат үстүндө ойногон палван күчтүн минтип бууган чаначтай тооташты башпаанек тута ээндеп жүргөнү Каримбердиге оқшогон күйөрманды өкүттө калтырып келет. Элдин сизиң-бизиндүү каада-салты да эскинин калдыгы делинип, айгай салынган ат оюндарынын дымы чыкпай, кыш бою күшбак черди жазчу той-тамашалар аягы тыйылып, узун түндө мала-мааланын улуу-кичүүсү чогула дасторкон четинде кеп салчу «кеңканалары» да жабылып, «намаз окубагыла, кудай деген жок нерсе» деп молдо-сопуларды куугунтукка алып, айылдын кары-жашины ыйманга чакырчу мечиттерге дейре буздурууга өтүшкөн. Кийту ушакчылардын күнү тууп, айыл тыңчылары анысына бир асылып, мунусуна бир асылып жүрүп, жана замандын жарчысы атанып, ким болсо сырдуу кутудан чыккан ырды, күүнү уккусу келген патипондун айынан камалып кеткен Жайчыбектин тагдырычы. Болгону айылда жанаңдан ачылган кызыл үйдү жеткеп, карабаскыр, элди таң калтыра кубантам деп ойлогон да. Шаарга барып калганда өзүнүн түбүнө жетчү патипон сатып келе калбайбы. Эрте-кечте чайканада, кызыл-үйдө, китеңканада: «Жайчыбек жанаңды кой, угалы», – деп түндүн бир маалына дейре үймөлөктөшө күү тыңшап куду майрамдагыдай куунак отурса: «Бу Жайчыбек бузуку элди түндүн бир маалына дейре күү уктурам деп чогултуп жүрөт. Мунун дагы адамдарды башка жана үгүттөгөн былыкылыгы бар» – деп патипон-сатипону менен кошо каматып тынышшат. Мунун да жаман жери бар экен

деп түшүнгү тайкы эл оозу ачыла кала беришкен да. Айрыкча, шайлоо учурунда замбилге эки адам ойното көтөрүп алып, көчөмө-көчө үрүлбараңда элди шайлоого чакырганына жардана жаңылык күткөн эл ошондо укмушуң кур, ушундай да болобу деп таң кала сүйүнүшкөн. Кийин эле Жайчыбек камалып, шанга бөлөнгөн айыл кулак-мурун кескендей тынып, бириң бири кооптуу карап, бир нерсени кармаганга да, сүйлөгөнгө да шекшине чочуп калышкан. Ал эми эзелки ата-бабасы үстүнө үй кыла колдонгон боз үйчү. «Бул эскинин калдыгы, бай-манаптын үйү» дегенди уккандар атасынан, чоң энесинен калган не бир аземи жасалгалуу боз үйлөрүн: «Ай, бирөө көрбөсүн, укпасын» – деп жок кылганча шашкандар канча болду. Каар замандын бөөдө күйгүзгөн кодулаган куугунтугу тымызын эл таламын талашкан болуп, түнкүсүн бөрүдөй жортуп дагы канчанын каны забына калгысы келип турат, ал жараткандын жазымышында дайын, үмүт менен жашоо улаган пендесине белгисиз.

Келин-кыздар арзыган Шабото улакчынын чатырап турган гүлгүн курагы ыңгайы келген жерди башпаанектеп, Карагеринин токумун жаздана түнөп калып жүрдү. Минтип лөлүгө окшоп бирде анда, бирде мында жүрүп, кандай максатка жетерин да билбейт. Акыркы кыргыз, тажик улак тартыш мааракесинде Шаботону Чоткара жан-жөкөрлөрү менен атчан короолото кармашка далbastашканда Карагерин чу коё бир камчы басканда чаңына илешпей, ал жагынан, бул жагынан деген айгай айкырыктар менен жетпей кала беришкен. «Ошондо колго түшүп эле бербепмин, минтип качанга чейин сансып жүрөм, бышырып жешпейби» – деп да коёт айласы кеткенде кыжына. «Аларга деле барганым чын. Бу чабандестик кумар экен, улак тартыш десе туралбайсың. Өзбек, тажиктин сейилинде (майрам) кыргыздардын намысы үчүн түшөсүң, байгени аласың дешет. Түшпөй, албай көр, жанкечти басмачылар не кылышар экен. Олжолоп алган кыздарын койнума салып берип да жүрүштү. «Сенден өзүңө окшош улакчы төрөлүш керек. Канча кааласаң айт, күнүгө төшөк жаңыртабыз» – деп барган жерлеринде куру эмес, далайынын убалына калдымбы деп өзүмдү тартсам, кайра өздөрү: «Атынызды угуп жетпей жүрдүм эле, буларга кордолгондон көрө сиз менен бир түн болсом да арманым болбос деп ой-боюма койбой жүрүшпөдүбү» – деп жылмаят. Өзүнүн да ышкы оту жанган Калмергендин кызы Соного болгон жакшы көрүү сезими азыр деле көкүрөгүн ойдолотот. Түн жамына күнгөй таштын Шор-Булагындагы жалгыз үйгө баргысы келе берет. Андаш корбашы тажиктер менен болгон улак тартышта жүз килалык торпокту ээрдин кашына дас көтөрө такымга басканда: «Жарадың шер, соогаңа бир кыз! Калмергендин энеси өппөгөн кызынан көк байракты көтөрчү шер төрөлүш керек, уктунбу Шабото» – деп эшиктиң сыртынан өкүм сүйлөп, андан ары жүрүп кеткен. Ошо бойдан Андаш корбашынын да күнү бүтүп,



башы кесилип, инкивидиге жеткирилгенин аңыз қылып көпкө айта жүрүшту. Ошо түндүн жан жыргаткан шириндигин айтпа, азыр да эстеп шилекейи чубура магдырап кетти. Биринчи аялында да мынчалық алдас-таган мас боло эзилишүү болбогондур. Жалгыз уулунун апасына болгон күштарлыктын андайлыгын да эстей албайт. «Бүгүн түндө барыш керек» – деп өзүнө ишеним бере «Сүрөттү таштын» үңқүрүндө жатты. Айылга ошо тажиктердин тамашасында милисалардын куугун салганынан бери барбай калды. «Акыры өлүм окшойт» – деп өзүнөн деле коркпой жалгыз уулу Эржанга илинет. «Жакшы дагы, булар үйүндөгү катын, бала-чакаңа тийишпейт. А басмачылар мылтык такаганда «ляппай таксыр» деп бутуна жыгылмаксын. Бул бала кургур нелерге алып барбайт. Адамдын жигеринен бүткөн эч нерсеге алмаштыргыс жан экен го. Ушу Эржанымды да мылтыкка такап «атанды чакыр» деп туруп алса, баланы жөн кой, алчуңар мына мен деп алдыларына жөн гана түшүп берем да. Анын ыйлаган көз жашын көрбөйүн дейсин. Минтип же элде жок, же көрдө жок тентип жүргөнүм да Эржаным үчүн. Болбосо минтип качык атышып жашап не кылам», – деп көкүрөккө тиреле бук болгон сезим кайда атыларын билбей, зор үшкүрүк сала кайра жутулат.

Түн ортолой айланы аңышын ала Карагерин аяр бастыра жылга алкымынданы Шор-Булакка жетти. Ай тәбөдө. Сүттөй жарығы деле жок, шаңгалат элес-булас. Ат жаныбар ээсин өзү эле көксөгөнүнө алып бараткандай тааныш жолдон эч жакка бурулбай жүрүп, жалгыз түп талдын түбүнө байланараын билдиби, оор бышкырык тарта туруп калды.

Айланы ай жарығына көшүлө мелтирең тыптыңч. «Билип болбойт, кемпир-чалды кызы менен үйгө камап, доошуңарды чыгарбайсыңар» – деп, дымышп жатышабы. Эми колго курал албасаң болбойт. Булар мени айт дейсинбі. Бир күн тырайта атыш салышса арманда кете бересин. Колунда курал болсо атышып жатып, бар өнөрүндү көрсөтүп жатып өлөсүн го. Неси болсо да абайла Шабото. Сенде чабандестик шамдагайлык бар. Жок дегенде бирөөсүнүн колунан мылтыгын жуулуп алсаң калганын жайлайсын. Шашпа, акырын» – деп, көлөкө караңгылыктан мышыкча аңдып жүрүп отурду. Деги эле бир шойкомдуу шабырт байкалбайт. «Коркконго кош көрүнөт болуп жок нерсеге мынчалық эле алгыр болгонунду» – деп азга өзүн жоотко басып кайра: «Жок, сактыкка кордук жок дегендей неси болсо да ушар болгонун жакшы» – деп, артынан аңдып турганы тыбырат-та басчудай элең карап: «Ой, ушу менде журөк жок, дагы чабандес» – деп, үйдүн эшигине буйдалбай жетти. Колундагы камчы учу менен эшик какты, үй ичинен «Ким?» деген Калмергендин киркирек үнү угулду.

– Ата, бул мен, – деп басыңкы үн катты Шабото.

– А, Шабото балам, түн бакырдыкы деп келдинбі? Азга чыдай турчырак жандырайын. Соноң наркы үйдө, – деп караңгыда карбаластап, ары-бери темселеп басканы угулуп турду. Чыдамы жетпеген чабандеске

бул көз ирмем ушунчалық алыстай туюлду. Энеси экөө төркү үйдө жатышканбы, атасынын божураган үнүнөн ойгонгон Соно Шаботонун түн жамына келгенин дароо эле туйду. Нарыдан-бери кийине калып, энесин ойготкон жок.

Күйөө баласын утурлай тоскон Калмерген далистен ички үйгө баштап кирип кетти. Артынан азга күтө туруп, Соно кирди. Төргө эми эле жайлланган Шабото асылын көргөндө көздөрү жайнап, обдула тура жаздал кайнатасынан ыйбаа кыла өзүн араң басты.

– Келип калдыңызыбы? – деп ажарына чыга аялдык ыйбаа кыла сүйкайган келин төргө төшөктү калындана салмак болуп: – Жерге отуруп алганынызды... турун, – деп колундагы жуурканды болбой сала койду. Көптөн бери толуп-ташкан сагыныч төгүлө жаздал, бұлбұл чырактын жарығындағы жалжал көздөр сыға кучактагандай арбашып өттү.

– Соно кызым, очокко от жага кой. Бул күйөң тоо-ташта жүрүп ысыкжылык тамакка зар. Ак адамдын минтип жок жалаага калып, үстүндө үйү жок, ай-талаада тозуп жүргөнү курусун. Сени түшүнбөй басмачыга кошулдуң деп жатпайбы. Зордоп тамашага салып, мөөрөй алып берип жүргөнүндү билишсе кана. Билип эле жүрөм, бөөдө күйгөндөрдүн бири сен, – деди жай. Шаботонун эңсеген көңүлү башкада. Күйөө баласына жан тарта сүйлөгөн сөздүн бири кирсе бири кирбей, ага-буға кыймылдай кире калган Соносунун бир тутам кымча белинен, тирсийген көкүрөгүнөн көзү өттө.

– Анан дагы Шабото уулум, бирөө айттырган карыз кеп. Кечээ жанагы элди күйгүзгөн Сатыке миң башынын уулу Чоткара бар го. Ошо адам жөнөтүптур. Не десем инквидинин начальниги Шаботону кандай болбосун таптыргыла деген имиш. Ишемби күнгө Сокто тамаша болот, ошого барбасак болбоят дептир. Тажиктердин инквидисинин алдында уят болбогондой бололу. Эгер Шабото ушундан мөрөй алып берсе кутулат деген убадасы бар имиш. Мунун чын-төгүнү кандай деп адамдардан сураштырсам туура дешти. Олорун айласы куругандагы ишиби, билип болбоят? Кантсе да өз кабыргаң менен кеңеш, заман күйүп турганда азыр бирөөгө ишенип болбой калды, – деп сексенге таяп калган Калмерген дагы эле мергендик ыкчамдыгынан тайбай, айткан сөзү да таамай, күүлүү, демдүү. Ойго бата түшкөн Шабото ишенип-ишенбей: «Эми ушу амалды ойлоп табышканбы» – деп кайра «мөрөй алып берсем бошотоор убадалары жакшы. А эшектери ылайдан өткөндөн кийин дагы ушу кебете болсо...» кантнерин билбей башы катты. «Аңдаш басмачы болсо да сөзүндө турган жигит экен го. Өзү алам деген кызына дайре тартуулап. А буларчы?.. Өткөндө эле айткан сөздөрүндө турбай, аркамдан короолоп кармайбыз деп Карагердин чаңына илешпей калышты. Жок, муны ойлонуш керек. «Эгер ушу Эржаным болбогондо ойлонбай алдынарга түшүп бермекмин. Амалсыз талаа кезип жүргөнүм да ушу



балам үчүн. Бир айласы табылар бекен, ушунум чоңойгуча, эр жетип киши болгуча жашаар бекем деген үмүтүм. Эми миңтип көңүлүм жактырган Соноғо байланып отурам. Ушу менин көз жарылган ыгым жаратканга жетер бекен, зарлаган тилегимди кабыл тута жакшылыгын көрсөтөр бекен? Бу артындан куугуштаган пендесинен жакшылык болчудай. Жүрөгүм сезип турат. Ақыры ушу тобокелге барат окшоймун, башка арга калбады көрүнөт», – деп ойлоду. Магдырап көкүрөгүн жазданып жаткан Соносун эми сөзгө тарткысы келди.

- Алтыным, уктаганың жокпу?
- Жок, сөзүңүз барбы, айта бериң? – деди аялы.
- Эртең ошолордун айтканына ишенип барсам болобу? – деп көкүрөгүндөгү кыжаалатчылыкты айткысы келбей турса да ушу келинчегиме да масилет салып көрсөмбү деген ойдо айта салды.
- Миңтип качык жүргөндөн жаманы жок. Барсаныз алар деле адам го...
- Адамдыгы адам го. Оюндан кийин кандай болот, ошонусуна акыл ишенбейт. Мен деле эркин болгум келет. Уулум Эржанды эркелетип, эки аялымдын кашында, силердин кызматыңарда жүрсөм кана, – деп ушу азыр да тушоодо жаткандай, кыялдагы чексиз эркиндикти самап кетти екүнө.
- Кудай жолунузга уроо берсин, ошентициз, – деп есө түшкөн сакалдуу жүзүн өпкүлөп койду. Анан кулагына шыбыраган болуп: «Мен кош бойлуумун, боюмда бар» – деп койду жагымдуу үн менен.
- Эмне? – деп чочуп алды Шабото. – Чын элеби? – деп өзүнө тарта бүлбүл чырактын жарыгында Соносунун жүзүн чоло койбой өпкүлөдү. – Уулдуу болот экенбиз да. Ух, дагы уулдуу болом, Эржаныма шерик болот.
- Ошондой, кудай берсе уулдуу болобуз, – деп күйөөсүнүн кубанычына балбырап чалкалай жаткан Шаботонун көкүрөгүнө дагы башын кооп эркеледи.
- Атын коёлубу? – деп калды Шабото кубанычка сыйбай тура жаздап.
- А кыз болсочу?
- Жок, ал сөzsүз уул болот. Уул болсо атын Эржандын үкөсү Бекжан коёбуз. Сага жагабы?
- Сизге жакканы, мага жакканы. Айтканыңыздай атын Бекжан коёлү. Ал дагы сизге окшош улакчы болсун.
- Жок, улакчы болбосун. Өнөрдүн азабын мен тарттым, менин балдарым тартпасын.

Үйкулары келгенче таттуу кыялдарга чөмүлө эртеңки күндөрдүн жакшылыгын үмүт эте сүйлөшүп жатышты. Таң аттай кетчү Шабото бүгүн антпеди. Кайнатасы айткан кептин бир чындыгы бар экенине ынанды көрүнөт: «Эки элдин тамашасына чакырылып, дагы кандай бөөдө тоо-

матты күтүп турат же мөрөй алып берсем байгеге маарыган начальник айткан сөзүндө турабы? Турса да барам, турбай эки жұздұлук кылса кандай жазага буюрса да барам» – деп, эрте мененки чайга отурғанда ушу чечимге келди. «Барам» – деп кайнатасына да айткан жок. Карагерин мине жөнөгөндө гана артында узата турған Соносуна кылчая «мени күт» дегенче жүрүп кетти.

Шабото дагы эле айыл аралай албады. Четтен кылак эте бирде андан, бирде мындан көрүнө калып, кантип өзүнүн келгендигин билдире албай, кыйла талаа-ташта жалғыз жүрүп, бети чиркөө да боло түшүптүр. Аңышын алган тыңчылар дароо жеткиришкенби, дарыя бойлай чычыр-канактуу черди аралай жөнөгөндө артынан эки атчан жете келди. Көз көрүп жүргөн улакчыларды дароо эле тааныды. «Болду-болбоду инкивиди жөнөткөн» – деген баш-аягы жок чолок ойго кетти. Саламдаша аттарынан түшө ал-жайды сурашып, көпкө деле турушпады. Келгендеринин жөнү Шаботонун божомолундай чыкты. Инкивиди жөнөтүп, эртеден бери сураштырып жүрүшкөнүнөн, начальниктин убадасына дейре айтышты. Чоң байге Фергана өрөөнү боюнча атактуу улакчылардын келерин, уккан ким эле болсо «Шабото чабандести алдырбаса болбойт» деген кеп-сөз районго дейре жеткенби, минтип бизди жөнөтүп отурат деп келгендеринин чоо-жайын түшүндүргөн болушту. Алдына ат салдырбаган кара торусунан келген сулууча чап жаактуу, чымыр денелүү кырктын кырындагы бақыракай көздүн кимди болсо да өзүнө арбап жалтактата караткан «отпусун от, жигит болсоң Шабото бол» деген сүрүнө тайсалдал: «Улакчы жок дебесе экен, кыргыздын намысына бир жарап берсе экен» – деп, жылдызы түшкөн маанайдын жарк этишин жараткандан жалбара тилеп турушту. Канчалык оюн ышкысын күсөп турса да негедир сабыла көнүл чапай, көкүрөктө тирелген кыжалатчылык ары кетпей туруп алды. Жүрөк опкоолжуп: «Бул эмне, көптөн бери эңсеген улакка болгон дегдөөмбү» – деп да коёт кайра өзүн баса. «Барыш керек. Жардана ызы-чуу түшө күткөн элдин назарынан калган да болбойт. Мен да ошо улакчыларга сүрөө салган адамдардын бири болуп калсам минтип Карагерим менен тентип жүрбөс белем. Менин намыс алган даңкыма эл ышкыбоз, бул экөөсү ичкен ашын жерге койгон күйөрман. А жанагы мени чакырткан адамдарчы? Алар өздөрүнүн намысы үчүн, начальниктин даңкы үчүн айлалары кеткендеги иш. Болбо со, менин өнөрүм алар үчүн тыйынга арзыбаган нерсе. Көргөнгө көздөрү жок. Калп эле сүрөө салышып, ичтеринде ит өлүп турғанын ким билет. Мурда адамдардын бардыгын өзүмдөй көрчүмүн. Көрсө, жакшы-жаман, ысык-суук башындан өтмөйүн кам сүт эмген пенде экенсис ғо. Ишен-чээк. Качан гана алданып, сызга отуруп калганыңда чекчейип, эриниңди кырча тиштеп отуруп калат турбайсыңбы. Андаш басмачы зордоп улакка салса да айткан сөзүндө туруп, Соно экөөбүздүн бактыбызга се-



бепчи болду. А буларчы? Өткөндө да ушинтип оюнга салып алышип, кийин артымдан куугун салышты го. Мен го бир улак тарткан чабандес экем. А эми эле бутун түзөп, баш көтөргөндү түмшүгүн канжалата кооп, жок жалаага жыгып, түрмөгө тыгып кооп жатышпайбы. Бул да болсо жараткандын жазымышы. Ушуга буюруп жатабы, барам, башка жол жок».

Улак тамашасы өтчү жерге жеткиче өз ойлору менен алек болгон атчандар бир бирине үн каткан деле жок. Жолду ката ушуларды ойлоп кандай болуп, кандай жок ташпиши эзгилейт. Мурда жалгыз уулу Эржандан кыя өтальбаса, эми кош бойлуу Соносу «ул төрөймүн» деп, артын кылчактата «тобокел, жигит кишиге бир өлүмүн» айттырбай кайра жашоого, Соносунун жан жыргаткан кумарына дегдепип, тирүүлүккө үмүттүү каратып койду.

Мынчалык кара таандай быкпырдай кайнаган элди биринчи көрүшү Шаботонун. Кырлардын боорлорунан өйдө қырандарга дейре капкара. Этектей кеткен ат чабым тегиздиктин боз шыбагы буркурап ортого чыккан улакчылардын топ-тобу менен ар-ар жерде өз масилеттери менен алек. Тамашаны тажик туугандар баштагандыктан оюндуң шартына кам көрө ат үстүндө ары-бери чапкылап, элдин отуруп-тургандарына баштарын жоолук менен таңа байланган тажиктердин саркарлары баш-көз. Күлүктөрүнө чапчаң, тыкан минген улакчылар аттарын өйдөлөтө ары-бери бастырып, элге өздөрүнүн ышкы өнөрлөрүнөн дарек беришкенсийт. Оюн баштала элек, турган эл уу-дуу. Жапыз кыр боорунда турган атчандарды дароо эле тааныды. Эки элдин инкивиди адамдары.

Жанагы баштап келген көз тааныштарын: «Мени жөн койгула, керек учурда ушу жерден өзүм чыгам. Начальникке келди деп койгула» – деди окшойт, Шабото дөң башында жалгыз калып, экөөсү ортого чыга ат башын коё берип, жанагы турган топ атчандарга карай чу коюшту.

Шабото төгөрөгүндөгү жыкжыйма элди кыдырата карап отуруп, ортодогу дүбүрөп топ-тобу менен турушкан улакчыларга дейре саресеп сала ким келди, кимиси бар деп, Фергана өрөөнүн дүңгүрөткөн атактуу улакчыларды санап өттү. «Баары эле бар. Мага адам жөнөткөндөрүнүн себеби бар турбайбы. Кыргыздын намысы дегенде керекпиз, а мындай тынч жашоого келгенде көчүгүндү жер искестьпей: «Сен басмачыга кошулгансын» – деп куугунтукташат. Басмачылар деле намыс үчүн сilerге окшоп зордоп, күнөөгө жыгып салышкан да. Жыргал заман келди, басмачылардан кутулдук десек, эми сiler. Бу адам баласы бири көралбай жүрүп өтөт экен го». – Көкүрөк өйүгөн көй ичен кемире жеп басылчудай түрү жок. «Өх!» – деп үшкүрүп алганын өзү да билбей калды.

Тикчие ортону карап, кайсы жагынан улакты чыгарат деп турганда жанжактан алдына торпок өңөргөн тажик улакчысы атынын башын коё бере ортого атырылды. Кыр боорундагы таандай караган эл дуулап

ордуларынан тура кала ортодогу оюн шартына ыктап, моюн созо карап жатышты. Шаботонун сууй түшкөн деми заматта дүрт эте жанып, Карагер да тыбырчылап, суулук кемире ордунда калды. Жанагы эки атчан Шаботону чык дешкени дагы жете келишти. Башын жоолук менен бек таңып, үстүндөгү маргалан чапанын чечип, ичиндеги ак жектесин баштан шыптырыдь. Төгөрөгүндөгү турган улак күйөрмандары: «Шабото чыгат экен» – дешип, күбүр-шыбыр боло тиктеп калышты. Чымыр дененин таштай түйүлгөн булчундары бөлөк-салак болуп, көргөн адамды суктандырып, кучагында бир болсом деген зайдылтардын дак урганынча сулуулукту да, жигиттик кудуретти да аяган эмestей, бойдун келишкенине аваз кыла: «Атты чапса Шабото чапсын, көнүл алса Шабото алсын» – деп сугун арткан канча. Төгөрөгүндө жайнаган көздөрдүн баары эле Шаботонун тулку боюнда. «Эр жигит ушундай болсо. Биздин балдар да ушундай болсо» – деп ким көрсө арзыйт. Азыр да бир аял менен аксакал киши, чамасы экөөсүнүн колунда жетелеген тестиер небересиби, чапанын жалаң этке кие бел курчоосун байланып жаткан Шаботого: «Ушу бала сендей болсун, оозуна түкүрүп кой», – деген аксакалдын жакшы ниетинен кыя өтальбадыбы: «Кана, ачкылачы» – деп түкүргөн болду маңдайынан сылап, желкесинен: «Жигит болгула», – деп таптап койду.

Берки эки коштоочунун: «Кана, Шабото улакчынын алып-жуларына бата тилейли», – деп алакан жайышканда тургандардын баары: «Жорткондо жолборс пири колдосун, илгенде илбирс сүрү жолдосун!» – деп ортого ташталган торпокту кыйкырык сала тарткылап бири жетсе, бири жетпей, тегеректеп калышкан топко чу койгон Шабото улакчыга жакшылык тилеп, узатып калышты.

Жер дүнгүрөтө жаптырык салган улакчылардын жерден эңип алалбай бири алса, экинчиси жула тарткан үймө топко Шабото да көз ачып-жумганча жетип аралаша түштү. Турган эл жер көчкүдөй ары-бери сүрүлгөн улакчылардын кимиси-ким тааный албай, минген күлүктөрүнөн гана айырбаштап сүмбөдөй бой таштаган Карагердин эссиңе көмөк кыла көкүрөк күчкө сала топту жара жиреп киргенинен таанып калгандар: «Шабото келген турбайбы. А жаныбар аттын эстүүлүгүн кара. Эми кыргыздар бош келбейт. Байге Шаботонуку» – деп жатышты. Бу тамашанын акыры кандай болот деп кыжалатта турган Шаботонун күйөрмандары жанданып уу-дуу түшө: «Шабото! Такымга ташта! Шыйрактан карма!» – деп жарылдап-дарылдап дөңгө чыга калып, түшө калып, тебетейин, топусун колго алып булгалай бакырып жатышты. Бир-эки жолку аарыдай чогулган үймөктөн суурула торпокту шыйрактан сүйрөп алдына өңөргөнү жөнөдү эле эки жагынан омуроолоп, жол тосо мүмкүнчүлүк бербей, кайра улак жерге түшүп, аттардын тебелендисинде калды. Карагер топтон суурула чыгып, сүр-сүрдүн ыңгайын күтө четте туруп калды. «Шабото улакчы оюндуң ыңгайын күтүп калды окшойт» – деп уу-дуу



түшкөн эл кайра сүрөө таштап жатышты. Көптөн бери оюнга аралашпай, элден четтеп калган улакчы баштагы чоң сүрөөндөрдө жүргөн дем болгондубу, биринчи киргенде эле эч кимге карматпай улакты байрак кыла булгалап, ошо кырда турган инкивидинин адамдарынын алдына апарып таштамак. Эки жолкусунда болбой калганга арына келе түштүбү, эринин кырча тиштеп, улакты эч кимиси алалбай, ур-сүрөөгө салып жаткан топту Карагер дагы жиреп кирди. Мунусунда бышкырык сала четтей түшкөн күлүктөрдүн түяктарында тебеленип жаткан торпоктун терисинен апчый кармаган кол улакты дас көтөрө байрактай жогору серпигенде Карагер да жайынан ойт бере топтон суурула чыгып, артынан куугун түшө жер дүнгүрөткөн күлүктөргө жеткирбей баратты. Ка-руулуу колдо ээрge ашырылбай бараткан улакты көргөн эл чок баскан-дай тура калган кыйкырык, айкырык, чарт жарыла аба жаңыртты. «Ой тообо, ушундай да азamat болобу! Атынын октой кетип жатканын кара, эстүүлүгүн кара, жуз килалик торпокту байрактай булгалап баратканын кара!» – деп тамшана күйгөн көздөр канча. «Түфү, түфү, тилиме тибиртке, адамдын назары жаман, сактай көр кудай!» – деп ырымдангандар канча. Карагер аткан октой сызып, артынан чuu түшкөн аттар чаңында калды. Кыр боорун этектеп, элди айланып жөнөдү Шабото. Ушу тап кыйгачынан андып турушканбы, бир топ улакчы жан жагынан чу коё Карагер алдын тороп чыгышты. Эми айла кетти, туура салганга болбайт, кыр бооруна чыга түштү. Артынан айкырык-кыйкырык куугун турган элди аралай жөнөдү. Жаныбар ат да ээси менен торпокту көтөрө жанган күүсүнөн жазбай, топ турган элге такала барып калганда: «Жеткирбе, Шабото! Жаша, Карагер! Кыргыз намысына жарадыңар! Жетип ташта!» деген сүйүнүч, кубанычтуу ызы-чуу. Беркилер да тан бере элден өталбай, аркада туруп калышты. Эми сүр-сүр куугун жок. Азга деминен жанган Карагер ээсинин бурган жагына бой сала тыбырап, жанагы кыр боорунда оюндуң жүрүшүн көз сала кумарлары кана турушкан атчан адамдардын алдына жете бир-эки жолу ары-бери чапкылап, колунда карыша кармалган улакты дагы бир жолу силке жогору көтөрө элге көрсөтүп туруп таштады. Азан-казан түшкөн эл боз шыбактуу тамаша жайдын кыр боорлорун шаңга бөлөдү. Шабото улакчыны даңктаپ ураган үндөр, алкоо, мактоо сөздөр жер жарыла бири бири кучактап, куттук айтышкан сүйүнүчтөр, баягы чечинген жерине кайра Карагерин бастыра ыраазычылыгын билдире башын ийкей, колу көкүрөгүндө кеплаткан, кубаныч-сүйүнүчү деле билинбеген Шаботого туш-туштан ырахматтарын жаадырыша, айрымдар жете барып колун кыса: «Баракелде, намыска жарадың!» деп узата калып жатышты. Төштө турган топ атчандын кимдер экенин жарып караган деле жок. Алар да: «Токто, түш аттан, бери кел» дешкен жок. Тажик, кыргыздын инкивидилери экенин, марага жетчү жер ошо топ экенин бу турган элдин баары билет. Байге

берүүчүлөр да ошолор. Шабото берчү байгесине да кызыккан жок. Жанагы эки атчан: «Токто, сен кайда, байгенди албайсыңбы», – деп күйпөлөктөп кам көргөн болушту. Ага Шабото иштин чоо-жайын жүрөгү сездиби, Карагердин үстүнөн түшкөн да жок, келген жолуна түшүп, жөнөмөк болгондо жанагы небересинин оозуна түкүрткөн аял менен аксакал: «Ушу арзыбаган белекти алып кой, балам» – дешип, албасына койбой жоолук менен топу бериши. «Мына менин байгем, ушу жетет. Мындан кымбат нерсе болобу. Калганын өздөрү ала беришсин. Мен элимди курсант кылганым – ошо байгем», – деп эртеден бери үн катпаган Шабото төгөрөгүндө бир көргөнгө, жок дегенде колун кармап көрүшкөнгө далbastаган адамдар шарданына сицип, андан ары өзү жалгыз жүрүп кетти Карагерин өз эркине коё жай бастыра. Артынан: «Токто, инкивидинин адамдары чакырып жатат», – деп чапкылап жеткен эч ким болбоду.

Эл деле билип калган Шаботонун тоо-ташта жүрүп калган абалын: «Керек учурда минтип намыснына жарап берсе да басмачыга кошуулган деген бетин чиркөө кылып салбадыбы» – деп сезим чөккөн абалын: «Ушундай жигит да мүргүп калабы? Бул жаңы замандын ноомартчылыгы. Адашпаган ким, ушу жигитчилигин эске ала жүрөгү таш да жибип кечирмек» – деп боор ачый аяп амалсыз турган эл Шабото улакчынын карааны көрүнбөй калганча узата өкүттө калып, жөө жалаңдал, ат, эшекчен келген жактарына самсып тараپ жатышты. Бул Шабото чабандестин Фергана өрөөнүн тамашасына катышкан, элдин эсинде калган ақыркы оюну экенин жүрөк кургур көңүлүнө эч нерсе сыйдырбай түйдурганбы, эл да даңазалуу перзентинен айрыларын билгендей алкоо сөздөрүн жамғырдай жаадыра жабалактап көрүшүп да, узатып да жатышпадыбы. Арман дүйнө ай! «Бакылдын багы көгөрбөйт, көгөрсө да көп өнбөйт» дечү эле, кана, ошо көп өнбөгөнгө да суу тамыза, от тамыза кооп, жакшылардын артынан салып кооп, бирин бирине өчөштүрүп кооп, максатың не? Же бу жараткан тириүлүгүндүн бири кем дүйнөсү ушубу? Айт?! Элдин көзүн кашайтып, көкүрөгүнө туз күя ачыштыра не максатка жетесин? Ушу көзүң оюлгур бакылчылыгына көз бүткөрбөй эле койсоң не? Ошо көп өнбөгөн багынын тамырын кырка суу тамызбай, от жакпай койсоң не?

Шабото бул келишинде айыл аралады. Опкоолжуган жүрөгү негедир азыр жайма-жай. Көздөгөн максатын элге уят болбой аткарып, убада бергендерге убадасында туруп, улакты байрак кыла көтөрүп барып, алдыларына таштады. Бир ишенгени ошончо жер дүнгүрөткөн улакчылардан сууруулуп чыккан жениши. А дагы эле ишнене албаган көңүл кыжалаты ошо жерде байге башында турушкан инкивиди адамдарынын өздөрүнө чакырып, бир сөз айтпагандары. Ачык-жарык болбогон иштин санаасы жаман. Канчалык көкүрөк кере баш көтөрсө да желкеден басмырттаган ой



тынчтык бербейт. Жолдон Эржанынын апасы Айымжанга бир жоолук сатып алды. Көчөдөн көргөндөр: «А Шабото чабандес келип калыштыр, кутулган окшойт» – деп салам айта жакшылыкка жорушуп, бир бирине сүйүнчүлөй кеп кыла дагы бирөөгө айтканга шашып жатышты.

Эшик алдына келгенде аттан түшпөй, алдынан утурлай тестиер Эржаны жүгүрүп, аялы Айымжан уулунун артынан утурлай басты. Көптөн бери бул тепейген кара тамга келалбай Эржанын, биринчи көз ачкан Айымжанын көргүсү келип жүрдү эле ушунусуна да шүгүр, ондой берди болуп түнкүсүн эшик какпай, күпкүндүз келип отурбайбы. Коркуп-үркүп турчу Айымжанынын да көңүлү жай. Канча жолу инкивиди адамдары келип: «Күйөөң кайда, айттыр, ушу тамашада байге алып берсе кутлат» – деп такырчылап, издөө салышпады. «Болду-болбоду ошо тамашын шарапаты тийип, байге алган көрүнөт» деген ойдо көңүлү тына төрдө эркелеше отурушкан ата, балага утуру элжирип карап коюп, чайчамекке кам көрө далисте. Апкелген жоолугун аялына берип, жанагы аксакал берген топуну Эржанына кийгизди. Соносуна атаганы койнунда, так эле жүрөк тушунда, арзып тапкан асылынын аппак жүзү денесин дүүлүктүргөндөй жумшак төмпөйт. Аны Айымжанга кийин айтам. Экөөнү табыштырып койсом Эржаныма Соно ини төрөп берсе... – Эртеден берки кыжалат ойлор азга да унтула таттуу элестерге арбала, өзүн жооткото эртеңки жакшы күндөрдүн келерине үмүттүү карап отурду.

«Кутулдуңбу?» – деген кыска сөздү Айымжан айталбай, үнсүз-сөзсүз турушканда ортодо божурап, ар нерсени таң кала сураган Эржан гана мемиреген тынчтыкты бузуп, экөөнүн онтойсуз отурган абалдарына шылтоо табыла данакер болгондой. Бүгүн калып, Эржанын жыттап жаткысы келди. Кеч жакындағын сайын негедир көңүл дүрбөлөнү коопсурата тынчтык бербей, тоо тарапка кеткиси келип туруп алды. Үйдүн атынан бирөөлөр аңдып келаткандай жайма-жай отуралбай, сырт жакка кулак түрө чүрөйө карай калат. «Жок, кетиш керек. Жүрөк дубүртү башкача. Эржандын көзүнчө тырайта атып салышса, баланын жүрөгүндө айыккыс так калбасын. Чыркырап үстүмө түшө калып «аталап», кан жөткүргөн өлүмүмдү көрбөсүнчү. Жаман итминби, жакшы итминби, өлгөнүмдү Айымжан да, Соно да билбей калышса күйүтү да болбос, жок дегенде Соном көз жаргыча коё турушса наристемди колго алып, бир көрсөм арманым болбос эле. Бетке сыйпалган көө балдарыма тийбесе экен. «Атасы басмачыларга кошулуп, тоо-ташта качып жүрүп атылган» деген күнөөлөгөн кодулоо баш көтөртпөй басынтып мустар болгону менин силерге татыктуу ата болалбаган күнөөм. Мен болоorumча болдум. Менин актыгымды эл билет. Мейли, алар күнөөлөсө күнөөлөй беришсин, менин актыгым элдин жүрөгүндө. «Атаң басмачы болгон» дешсе такыр ишенбегиле. Мен жөнүндө кийин, кийин эл айта жүрүшөр. Заман ушинтип эле куйкаланып турбас. Бөөдө күйгөндөрдүн ыгы кудайга да

жетер» – деп али жарық дүйнөгө келе элек Соносунун боюндагы ымыркайынын алдында да бөөдө күнөөнү моюнга албай, Эржанына бир тууган кыла актанып жатканын чабытtagан кыялында элес албады.

Кетейин деп кеталбай Эржанына айланчыктап, көзү тойбой кайра-кайра кучактап: «Ата, бүгүн каласың ээ, экөөбүз кучакташып жаталычы? Мен сени аябай сагындым! Неге келбей жүрөсүң? Апамдан сурасам атаң жумуштап талаада жүрөт дейт. Ошо чынбы?» – деп божураган су-роолорго жооп табалбай, балдар «атаң басмачы, ошон учүн качып жүрөт» дебесе экен деп, сөздү башка жакка бурганга тырышат. Эржан ансайын болбой, атанын заманаасын куурулта ыйлагысын келтирген су-роолорду берип, жүрөгүн эзгилейт. Кеталбай көпкө буйдалып, Карагерин токуган болду. Эми кетпейт деп кечки тамакка камынганы жаткан Айымжан да күйөөсүнүн жол алганы камданып жатканына эси ой эшик алдында туруп калды. Сурайын дейт, ооз барбайт. Жок, кыстоосу келгенде ташка да тил бүтөт болду.

- Эржандын атасы, дагы кайда?
- Бүгүнчө бара турайынчы.
- Эмне, дагы эле ишене албай турасызы?
- Ишенгендей эле болдум го... Ошентсе да бүгүнчө нарыраак бара турайын.
- Сен дагы кетесиңби? – дейт Эржан атасын кучактай калып. – Кетпей эле койчу, ата...
- Мен эртең эле кайра келем. Бул Карагер атыңа мингизип ошо мен жүргөн жерлерге апарам.
- Азыр эле сени менен кошо барсамчы?
- Апаң жалғыз калат да. Анын үстүнө кеч кирип калды. Кана, сүйлөштүкпү? – деп уулун так көтөрө кучактап, бетинен өөп, кайра жерге койду.
- Келбесенчى?
- Сөзсүз келем. – Кыжалат оюнан арыла чын ниетинен айтты. Айымжанынын мандайынан өбө: – Кыжалат болбо. Көңүл тынарлык жакшылык сөз угулуп калар. Силерге залакам тийбесинчи. Бүгүнчө үйдөн че-тиреэк турайын. Эртең кайра келе тургандай эле болуп турал.
- Ошондой эле болсунчу, – деп күйөөсүнүн кыжалатчылыгын түйдүбу, жашылдана жалбара үн катты. – Анда нан түйүп берейин. – Айымжан үйгө кирип, күймөнө күлазык түйүп чыга калды. Эне-бала ат артынан кыйла жерге дейре узатып барышты.
- Ата, тез кел! – деди Эржан. Тигиндей узап барып аттын башын бура дагы бир жолу көрүп калгысы келдиби, кылчая карап, жүрөктө катылган купуя үмүт, «кайра келесин, баланьды, аялынды дагы бир жолу карап кал» дегенсиди. Бул Шабото улакчынын кайра келем, эрте эле келем деген ишеними эле.



Көз байланган кечте Соносуна атаган жоолугун берип, андан ары «Сүрөтүгө» ашып кетмек болду. Баяты тааныш жолдор Карагерге жатеки, ээсинин жандүйнөсүнө жан-жолдош болгон ушу жаныбардын. Айттырбай кай тарапка басарын да билет. Ким алдынан тосуп чыгарына экөөсү төң арзымал. Карагер кыйла эс алган көрүнөт, эми катуулай жүрдү. Корум булактын суу талдырын аралай түшкөндө ат бышкыра ордунда тыбырчылап туруп алды. Канчалык демиктире теминсе да артына түскөрүлүп баспады. Шаботонун ою түнкүсүн булакка түшкөн жапайы донуздарды эстеди. Жолду башка жакка өзгөртпөсө болбайт дедиби, ат башын кыраң бооруна салды. Дүмпүйгөн суу талдар арасы каарып кооптуудай. Атынын мынчалык чүрөйө караганын биринчи көрүшү. Буктурма коюп жатчу адамдар оюнда жок. Өзүнө ишене дем тутканы бүгүнкү элдин алкышына тунган жеңиши. Кыр боорунда турушкан инкивиди адамдарына да көрүнө алдыларына апарып таштабадыбы. Көңүлү ток боло калганы ошондон. Анан бу Карагеринин окуранып бут теппей туруп алганына таң. Ат жаныбар каргашалуу кара түндү жаңырта мойнун көккө созо кишенеп жиберди. Ушу тап мылтыктын тарс эткен үнү кошо жаңырды. Шылк эте ээрge өмгөктөй түшкөн Шаботону ала сала алыш жөнөдү Карагер чыңырык сала кыр боорлоп. Удаа-удаа чыккан окко жеткирбей, ээсин түшүрбөй кырдан аша алыш кетти.

Суу талдардын арасында букурмада жаткан жанагы: «Шабото болжогон эки донуз бир бириң качыра сүзмөлөп «таамай атканың ошобу? Аның жарадар кетти. Өлтүрө аталбаганыңдан кийин дагы мергенчи имиш». Шабото улакчынын өлүү-тируүсүн билбей тыбырчылаган беркиси: «Артынан барагы, ал көпкө узаган жок, ошо жерде эле калды» – десе, экинчиси: «Барсан өзүң бар, мен кеттим» – деп туруп жөнөдү. Наркысы да: «Атына өмгөктөп калды, жарадар болсо өлөт» – деп беркинин артынан басты. Эки донуз суу талдарды аралай жүрүп, карангы түн пардасына сицип кетти.

Ат ошо бышкырык жүрүшүндө Шор-Булакка кетчү чыйырга кайра түштү. Өмгөгүн көтөрө албаган Шабото онтоп, ээрдин кашына бекем жабышып эстен тана, кайра өзүнө келе кардыккан көөдөнүнө кан толуп, оозунан чыкчудай чыркыраган жандын ушу кете ат үстүндө баратканын билет, кай жерлерде кетип жатканы элес-булас түштөй. Эстей калганы Эржаны, Айымжаны, кош бойлуу Соносу: «Менин ушу кан жөткүргөн өлүмүмдү көрүшпөсө экен, Карагер досунду кайдадыр алпaryп таштай көр. Эч ким таппаган жерде өлөйүн», – деп эсине келе түшкөндө жараткандан жалбара тилеп коёт.

Жаныбар ат да басыгынан жазбай, үрккөн жүрүшүндө келатты. Жылганын алкымындағы Шор-Булактын жалғыз тамы, өзү байланчу талы каарып көрүнгөндө токтой калып, чыңырык сала кишенеп алды. Бул Карагердин ок жеген ээсин Соного кабарлаган күйүтү эле. Дүмпүйгөн жал-

гыз тал түбүнө жетип, үй жакты карап: «Соно, чык бери, Шаботондон кабар ал» дегендей дагы узакка аянычтуу чыңыра жер чапчып кишенеди.

* * *

Жамалкан тозоктун күнүндө төрт баласын канатына калкалап жүрүп Араванга араң жетти. Алдынан утурлай чыккан апасын көргөндө эле кучагына боюн таштап, буула үн-сөз жок ыйлай берди. Эси чыга, көзү алайган Касиет: «Төрт баласы түгөл, ушу Жуманга бирдеке болгонбу?» – деп ойлоп, айтаар сөзүн таппай, көл-шал төгүлө эзилген кызынын башын кучактай чачынан сылап, жаш чайган жүзүн кайра-кайра өпкүлөп: «Мен куруон, алыстын күнү шундай болот дебедимби башында. Жакшы, жаман күн түшөөрүн эсине албадын да, балам. Кантейин, өзүң кылдың. Бир жакыныраак жер болсо экен. Кана, айтчы, Жуман эсенби?» – дей берди такырчылап. «Камалып кетти» деген сөздү араң айтып, бир бугун чыгара апасын кайра кыса кучактап буркурады. Атасы Ашым сыртка чыгалбай ордунда. Кызынын ыйлаагынан ачык терезеден угуп жаткан. Эркин да апасына кошула бышактап, Жамалканын: «Кембагалды төөнүн үстүндө ит кабат» болуп буларды да ташпиш чырмаган көрүнөт. Эл душманы деп жаңы уюшулган МТСтин эми эле келип отурган деректири камалып кеткенин эстеп, болду-болбоду Жумандын да тагдыры ошондой. Э аттиң!» – деп үшкүрүнүп койду. «Атана билдирибе» – деп сырткы дализде көз жашын көрсөтпөй неберелерин ээрчите, артынан Жамалкан төшөк тартып жаткан атасы менен учурашып, ата-бала бирин бири жалтактай, карай алышпады. «Жуман, кандай, иши жакшыбы?» – деп сураганга дити барбады атанын. Толуп-ташып турган кызынын абалын ырбаткысы келбеди. Тарткан ташпишинин жол азабы да кошумча болуп, азга көнүл чери жазыла эс ала түшкөндө көнүл жубатар аталык сөзүмдү айтармын, азыр болбойт деген ойго кетти аны-муну сураган болуп, неберелерин эркелете мандайларынан жыттай отурду.

Жамалканын кошул-ташыл санаа тартканы эле эптеп тириликтөрөн кылдыратып отурган кемпир-чалдын үстүнө келип кошулушу оорго турчудай. Атасы буту менен жүрсө бир жөн эле, Жумандын оюнда: «Төрт баланын тагдырын кантебиз, кантип эл катары күн көрөбүз?» – деп турup алды. Атасы, апасы бел-кубат боло: «Биз бар, балам, көп эле чүнчүп өзүндү кайтыга алдыра бербе. Эркиниң тестиер болуп, сен минтип сыйдай берсөн баланы да кысасың. Аталарын сагынып турганда жок дегенде сен күлүп-жайнап, жоктун ордун билдирибей турчу», – дешип Жамалканын кабак-башына карашып, асты-үстүнө түшө калышат.

Кантишсе да жашоо кысталап, Жамалканы иштөөгө мажбур кылып турup алды. Кантип, кайда, кимден барып иш сурайт. Тарткынчыктап,



өзү жөнүндө эмне деп айтаарын билбей, апасына «мен иштейин» деп кулак какса: «Кантер экенсің, райиске барсаң не дейт?» – деп энесинин да башы катты. Ақыры: «Атаңа айтып көрөйүнчү» – деп чал-кемпир аркы-беркини масилет кыла отурушуп, МТСтин деректирине бармай болду Касиет. Кантсе да Ашым биринчи трактирчилерден болуп, МТСти түптөгөндөрдөн эмеспи. Буту минтип ооруп калбаганда дагы эле иштей бермек. Анын үстүнө Жамалканды баары эле тааныйт. Кандай иш болсо да кыз кезинде атасына жардамдашып журуп, трактир айдаганды да үйрөнүп алган. Бир гана күйөөсү камалып келгендигин эч ким туйбасын деген жашыруун бүтүмгө келиши. «Заман минтип турганда сен: «Эл душманынын аялын ишке алыпсың» – деп бири-биринен чочулап турушат. «Эл душманы» деп бөөдө жеринен айдалган деректир «трактирлерди атайын буздуруп, айдоону кечиктириди» деген ушактоого күйүп кетпеби бечара. Неге келдиң десе: «Күйөөм окууга билимин жогорулатканы кетти, ошого балдар менен кыйналам деп атамдыкына бара турайын дедим» дегин деп Ашым кызына иштин жолу-жосунун үйрөткөн болду. Жамалканын ақыбалына талаа жыйым-теримдери күчөп, МТСте иш кычап турган учур. Кол жетишпейт. Жаңы келген деректир жигит жаштык кыльып, кыйла эле мұдүрүп иш билген адамдарга көзү жарылып турган чак. Касиет булбулдан уясындай болгон кеңсеге башбакканда да Айдар Сарылбеков эки тракторист менен кер-мур айтыша, ақыры бир ылаажы табылдыбы: «Мына ушундай десениз, биз деле колхоз жумуштарын токтоткубуз келбейт» – дешип чыгып кетиши. «Иш учурунда баш-аягын жыйнай албай минтип кысталып турганда кирбей эле койсомбу» – деп ыргылжың болуп турганда деректир өзү чыга калды далиске. Көрө калып: «И-ии, келиң, иш мененбі?» – деп кайра эле ордуна кирип отурду. Касиет кезинде трактирчилерге ашпозчу болуп да иштеген. Бул темир-тезектүү короо, үстөлдөр коюлган кенсе баары-баары көнүмүш көрүнүш Касиетке.

– Көрүп турбайсызыбы, жаңы баштаган иштин ачуусу да болот экен. Көнүп, үйрөнүп кетембі деп аракет жасап жатам. Өзүм Чүй боорунан келдим, эже. Адамдар менен эми таанышып жатам. Кана, кандай жумуш менен? – деп жайдары жапакечтене карады жигит Касиетти.

– Мен ушу МТСте трактирист болуп иштеп журуп, буту ооруп, азыр үйдө отуруп калган Ашым деген кишинин аялы болом, балам. Жаш көрүнөсүн.

– Ооба, жаштыгы жашмын, үйлөнө элекмин. Жашым отузда. Окуп жүрүп калбадымбы, – деп өзү жөнүндө шаша-буша тааныштырды. – Эмне, жардам керекпи? – деп, Касиет андан аркы кебин баштагыча болбой эле «трактрис, буту ооруп» деген сөздөн улам жардам сурап келген көрүнөт деген ойго кетти.

– Жардам эле мындей, балам, – деп мукактана сөздү эмнеден баштаарын билбей азга буйдала түштү.

– И-ии, айта берин. Күйөөнүздүн аты ким?

– Ашым.

– И-ии, ал кишини айтышты. Буюрса Ашым аке менен көргөнү барғанымда таанышам. Мага азыр ошондой ишке көзү канган адамдардын көнеши керек болуп жатат. И-ии, айта берин, колумдан келсе бул жерде иштеп кеткен адамдарга кантип эле жардам бербейин, – деп мурдагыдан ажары адамды өзүнө тарта жадырады.

– Ушу менин кызым Жамалкан...

– Жамалкан! – деп чочуп алып, кайра уяла кызарып кетти жигит. – И-ии, айта берин, – деп олдоксоно үстөл үстүндөгү кагаздарын кармалаган болду. Чочуркай караган Касиет да оюна алда нелер келип: «Эмне, тааныйсыңбы? Айттай эле койсомбу? Аныңыз: «Эл душманы Жумандын аялы десе кантем» – деп эси чыга унчукпай чыгып кеткиси да келди. Аялдын алда нелерге шекшинген түрүн байкадыбы, жигит:

– Жамалкан десе сиз чочубаң, эже Чүй боорунда, бир айылда менин да Жамалкан деген сүйлөшкөн кызым бар эле. Ошого окшотуп жибербедимби, – деп айткан сөзүн жандыра актанган болду.

– Ошондой дечи, бу Жамалканымды кайдан тааныйт деп чочуп жүрбөйүмбү. Анан ошо кызына үлөнө алдыңбы?

– Мен окуудан келгенче ата-энеси башка бирөөгө бере салышыптыр. Ошон үчүн Жамалкан десениз мен да чочуп жүрбөймүнбү. Окшоттук боло берет турбайбы. Анан Жамалканыңыз эмне? – деп жигит аялдын Жамалканы жөнүндө билгиси келди.

– Кызым Баткен тарапка турмушка чыккан эле. Күйөөсү окууга кеттип, балдарың менен кийналып каласың, төркүнүң бара тур дептир. Ошого жумуш болсо иштеп, сиздерге оорчулугум тийбесе дегенден сага келдим эле, уулум. Өзү жалгыз кыз болгондон эркекче өсүп, атасынын трактирин ондошуп, айдал да жүргөн, – деп деректиргө жаксын дегендей астейдил сүйлөдү Касиет.

– Ой, бизге ошондой жумушчу жетишпей жатпайбы! Аял киши темир-тезекте иштечү беле дебесе эле болду, азыр келсин. Ашым акенин урматына, мына сиз менен таанышып калдым, сиздин урматынызга албасам ноомартчылык болбойбу. Кана, азыр келсин. Баштап өзү менен сүйлөшүп көрөйүн. Кызыңыздын дилгирлиги кандай, билген жакшы, – деп жигит Касиетти тургуча болбой шаштырды, өзү кошо ордунан тура калып сыртка узатып чыкты.

– Ошентчи, айланайын! Жок дегенде балдарын зарыктыrbай бага турсунчу. Күйөөсү келгенде анан кетишер, – деп Касиет жигитке миң алкышын айта божурап, кубанычы койнуна сыйбай баратты.

Айдар эгин чапчу молотилканын өйдө-ылдыйы менен болуп, Жамалканымдын келерин унутуп, слесарлар менен кошо майланышып, гараждан бери болалбай жүргөндө көрүп калса келер деген таризде «ошо шыңга бойлуу



ак жумалынан келген жигит окшойт» дедиби, кеңсенин алдында өзүн ыңгайсыз сезе туруп калды Жамалкан. Ары-бери чуркап жүргөн тааныш жумушчулар саламдаша учурашып өттүп жатышты. Неге келгенин билгенте да чоло тийбейт. «Ашым акенин кызы келиптири» – деп жумушчулар бир бирине айта отуруп, сөз Айдар деректирge жетти. Майланаңшкан колун чүпүрөккө чала-була арчыган болуп, кеңсе эшигинде турған ак көйнөкчөн, кара кемсели кымча белин ансайын көркүнө чыгарып, эки өрүлгөн чачын артына бууп салған шал жолукчан келинди Чүйдөгү Жамалканы издең келгендей саамга эсейе тиктей калып, таң калды. Жамалкан да кыз кезиндеги уялчаак ыйбасы менен жер карады. «Жуманга куюп койгондой окшош экен. Бир гана бойлуу, каруулуулугу, шашма көңүлдүлүгү болбосо» – деп отурду Жамалкан да көз кыйыгынан карай калып.

- Трактирди айдай аласызыбы? А ондогонго келгенде кантесиз? Мисалы, талаада же жолдо бузулуп калды дейли.
- Ондогонго да кудуретим жетет.
- Атаныз үйрөттүбү?
- Ооба.
- Жардам сурабайсызыбы?
- Жардам керек болсо сизди чакырам, – деп кайсар сөзү кандај оозунаң чыгып кеткенин өзү да билбей калды кызара түшкөн Жамалкан.
- Албетте, жардамга деректир барат да, – деп, Айдар да жоопко жоопту мээлей атты. – Жашыныз канчада, ошону да билип алсак жакшы.
- Жашымбы, отузда.
- Тең турбайбызыбы. Анда жардамга сөзсүз барып турам, – деп Айдар эми алгачкы чолок сүйлөгөн кебинен ачыла Жамалканды жалдырай канраганга жол тапкансыды. – Сүйлөштүкпү?
- Сүйлөштүк. Мен сизди уятка калтырбайм, – деди Жамалкан алгачкы баштай турған ишине чын ниетинен кам көргөн деректирге жүрөгү жылып. Бир жагы жигиттик марттыгына суктана купуя күшү да түшкөнсүдү.
- Жамалкан, сен эле дечи, тең кур экенбиз?
- Коюнузчу, сиз МТСтин деректири болсонуз... – деп тарткынчыктай уялгансыды.
- Деректир болсо эмне экен. Менин да... – деп андан аркысын айтабай мукактана колун шилтеп койду.
- Эмне, аялыныз барбы?
- Жок, үйлөнө элекмин.
- Отузга кирип делеби?
- Ошо отузга кирип деле. Сиздин атыңыздай сүйлөшкөн кызым бар эле.
- Жамалканбы?
- Ооба.
- Койсонузчу, тамашаңызды.

- Чын. Азыр ал бирөөнүн жары.
- Эмне, жетпей калдыңызы?
- Окуу деп жүрүп кара далы болуп калбадымбы.
- Койсонузчу, эркек да кара далы болчу беле.
- Болот. Мына эми мага ким тиет. Кыздар карып калган деп жолот-пойт, – деп құлғөн болду.

Жамалкан да сөздүн аягы тамашага айланып, тен курчулуктун шаң-кылдаган құлкүсүнө өзүн басалбай, ууртунаң татына жылмая бұлкүлдөп:

- Койсонузчу, – дей берди.
- Чын. Эми жубан алам. Өз убалым өзүмө. Бойдок жүре берип... – деп Айдар да Жамалканды жаңынан кетиргиси келбей, тамашаны ансайын күчөткүсү келди.

– Болуптур анда, сиздин ишинизге тоскоол болбоюн. Жумушка эртеден баштап чыksam болобу? – деп Жамалкан кетмекчи болду.

– Бүгүндөн баштасаңыз деле болот, – деп Айдар да тамашакөйлүгүн токтото келинди жөнөткүсү жок ордунан тура калып, дагы кандай жубатар сөз таптай шашып калды.

- Эртең эле келейинчи.
- Мейли, келбей койбон. Атаңыз менен көргөнү барғанда таанышам.
- Атамды кайдан тааныйсыз? – деп Жамалкан чыгып баратып таңкала карады.

– Ушу жерде трактирчи болуп иштептири го.

– Ооба, иштеген.

– Андай кишилерге МТС жардам көрсөтүп туруш керек да, – деп Айдар сөз ыңгайы келе калып, Жамалканга бул жагынан да жагына сүйлөдү.

– Аныңзға ырахмат! Болуптур, – деп сыртта күтүп калышкан жумушчулардан иймене дарбазага карай жөнөдү.

Айдар да деректир каадасына сала: – Жумуштан кечикпей келиң – деп узатып калды. Эси-көөнү Жамалканын көз ирмемде калган элесинде жүрдү. Жамалкан да: «Кесирим Жуманга тийбесинчи. Ушундай да болчу беле. Үйлөнө элек жигитти ээликирип, напсиңе чок түшкүр» – деп өзүн өзү жемелеген болуп көкүрөккө Айдардын тымызын таштаган тамызгысын элес албай, үзүк-үзүк ойлорго алагды боло жолуга калган айылдаштары менен саламдашып баратты.

* * *

Өзүнө тыңсынган Каримбердинин тизгинин тартып коуюга артынан саксактаган тыңчылардын кыйла эле аны-муну айтып, райиске уруштурup, райондон келген милисаларга жамандап, суракка алдырткан аракеттери иш жүзүнө ашпай жүрдү. Ошондо табалары кана тегирмен таштары



тегерене жаздаганда сүйлөр сөзүн таба билген Каримберди каерден болсо да бүкүлү чыгып, котур ташы койнундагылардын ичин күйгүзчү. «Шашпа сени» – деп кайрак ташын кайра жангандар былк этпей колхоз жумушунда ары-бери чапкылап жүргөнүн көрсө акыркы күндөрү райистин эшигин тыңдыrbай жүрүп алышты. Откөндө Жамалканды стансага жеткирмекке араба сурап киргендө райистин ачуулана: «Сенин артындан да сөздөр жүрүп жатат» – деп бербей койгону ошондон. Күн, түн дебей ак ниетинен эмгек этсе да тултуя караган райистин шылтоо талса эле иштен айдал, пирганин бирөөлөргө алыш берчүдөй корс этип жекирип-жетектеген түрүн байкап, эмне десе да үн катпай «сиздикى туура» деп жүрдү. «Эл душманы Жумандын акеси, келини Жамалканды күндөп, түндөп районго ташып жүрдү, мында да былык иш бар» – деп да көрүштү. Каримберди болсо: «Туурага балээ жок» – деп жүрүп, ак жеринен күйгөндөрдүн канчоосун көрбөдү. Мына, алыс барбай өзүнүн тууган иниси Жуманчы. Ошко алыш кетти деген бойдон дайын жок.

Жамалкан Араванга төрт баласы менен кантип жетти, андан да кабар жок. Бу заман тарыгандан тарып, этеги күйбөгөн пенде калбайт шекилди деп өзүнөн да кооптонуп, жакында даңазалуу Шабото чабандестин белгисиз бирөөлөр тарабынан атылганын угуп, бирөөлөр тириү экен десе, бирөөлөр өлдүгө чыгарып, улакчынын күйөрмандарынын кыжырын келтирсө, ал жөнүндө ачык-жарык сүйлөй албай, сурап билалбай өкуттө жүргөндөрдүн бири ушу Каримберди. Мандайга келген, көкүрөктө туйлаган ойлордун баары чолок. Түшүнүп болбойт. Адилет заманы, эркин заманы ушубу деп ичинен кыжына сөгүнө бөөдө тооматка кириптер болгондор канча. «Акыры максаттарына жетиптири да. Дубан жарган күлүкүү көралбаптыр да бакылчылык. Эл намысына жараган Шаботого окшогон уулдардын баскан изине зар болоорсун өзүмчүлдүк. Шабото чабандестин оюнун бир көрсөм деп жүргөн Каримберди басса-турса дартын бирөөлөргө айтталбай, көпкө кыйналып жүрдү. Эртеден-кечке талаада. Районго колхоздун жумушу менен түшкөн күндөрү түн ортосуна дейре жолдо. Колу бошой калганды колхоздун кеңсесинин алдындағы кызыл үйдө өтчү сабатсыздыкты жоюу кечки мектебине да катыша калып, элдир-сeldir тамга тааныганга үлгүрдү. Кийин кара тер айдал, кагаз кармаган колу менен мандайын койгулап: «Ушу мени өлтүргөн адам соопко калат» – деп чеккен насын кагазга орой коюп ыргытканын бирөө райиске жеткизгенби, анын азабын да тартты. «Кет эле, кет. Сен совет өкүмөтүнүн чыгарган кагазын булгап ыргытканың кандай? Ушу сенин кенебес кылышынды инкивиди билсеби, түрмөдө чирийисин. Көзүндү ачкын бала! Сенин айындан сурак бергидей бизде да бала-чака бар!» – деп кенседен кууп чыккан. «Пирганди тапшыр» – деп айтпаса экен деп тил-ооз жок шылкыйып туруп берген. «Экинчи кагаз кармасам элеби... төөнүн тапаны кирсин» – деп ошо жерден карганып чыккан. Ошондон бери кызыл үйгө да

жолобой, кагаз да кармабай койгон. Ансыз деле калем, кагаз адамдарга таңкыс. Анда-санда келчү гезит чогула уккандарга эжелеп окуп берилип, колмо-кол. «Жаныбар кагаз от күйгүзгөнгө жакшы экен» – дей кооп, Матимар деген жигит оозу-мурду канжалап, инкивидинин эшигинен араң болонуп чыкпадыбы. Кийин кагаз, гезит деле көбөйүп, чогулуп окуган сабатсыздык тамга тааныган төрт класстык билимге, анан жети класстыкка жороруласа дагы эмнесинен жаза таям деп опулдаган шортамандарга алыс болбосо да төгөрөгүндө жүрүп жаткан ак-караны көрө калганга көз болуп, чала сабат болсо да аны-муну айталганга сөз болуп дегендей адам баласы кечөөкүсүн бүгүн дароо эле унутуп калабы. Каримберди да элди туурап, кара ыш баскан жалпак тамын актап, анча-мынча үйлөрдүн текчесине гезит салынып кооздолгонун көрүп калганбы, өткөн райистин кагып-силке сөгүнгөнү эсинен чыгып, кызыл үйдөн окуймун деп гезит алыш, аялына текчелерге антип сал, минтип кооздо деп үйрөтө кыйла эле элдин алдынкы көчүнө умтулгансып жүрдү. Баягы нас түкүргөндөн корккон кагаз эми маасы, көлөч кийген аксакал, көксакалдын таманына салынып жүргөнүн да көрө калыш, маараке, тойлордо чечилген көп көлөчтөрдүн арасынан тааныганга жакшы болот экен деп, өзүнүкүнө да гезиттен айыра жыртып калыңдата салыш алган.

Алга умтулуу, «көрө-көрө көсөм болот» дегендей кечээ эле атынын үстүнөн түшпөй «кана жазгыла» деп тамга тааныткан Артык акенин жогор жакка «36 тамганы үйрөтүп бүттүм, дагы болсо жөнөтүп жибергиле» – деп кат жазганын, районго жаңы келген машинени көргөн тоолуктардын бири: «Ушу кысталакты бир үркүтпөсөмбү» деп тонун тескери кийип, жолго жата калыш төбеленип кеткени Каримбердинин құлкүсүн келтире кечээ эле болуп өтпөдүбү дедиртсе, элдин караңгылыгына кайра зээни кейип, какаганга муштаган болуп эми ойгонуп, аны-муну андай биле баш көтөргөндү чоку талаштыра бир кооп жер көзү қылат мунусу.

Каримбердини эрте мененки иш бөлүштүрүүдө райис райондогу инкивидинин аттарына чөп жеткирип берүүнү буюрду. Жакшы болбодубу, анча-мынча кем-карч жумуштарды бүткөрө келем деген ой кылт эте түштү. Ың-жыңсыз кеткен Жумандын дайынын угамбы деген ойго да кетти. Районго жөнөгөндө сыйга кийчү чапанын таштабайт. Жуман камалгандан бери Каримберди мелтирип, ойчул болуп кетти. Ырдаганды билбейт эле, узак жолдун кыйырында жамактатыш ыр токуп, созолонто ырдай турган да болду. «Көкүрөктүү адамдар кайдан чыгат десе турмуш көйгөйү сыйылта отуруп, сыр төктүрө айталбагандарынды айттырат тура. Кичине болсо да бугун чыга, черин жазыла турмуш азабына чүнчүп басынбай өзүндү өзүн жоонктотот экенсиң» – деп ээн жолдо эрмек тапканына да курсант. Кээде пирганине тик тура ат тизгинин чалкалай тарта жал-куйруктары шамалга аккан аттарына ышкак берип жылоо кага өзү да желектей желбиреп алганды жакшы көрөт. Атка болгон



ышкысы ыраматылык атасынын саяпкерлигинин таасириби, ушу колхоз уюштуруулганда ортого кошкон эки атын кулуунан бери өзү асырап, мингенге да өзү үйрөтүп, акыры минтип пиргантага кошуп, райистен тил укса да ушулардын айынан башка ишке кеталбай айланчыктап жүрбөйбү. Бул боз шыбактуу талааны аралай ийриле кеткен жол өңүтүндө бирде райондун борборуна жүк тартып барса, бирде куйрук чайпай, бышкырык ата калдыртtagан арабаны сүйрөп, ээсинин кыңкылдай созолонткон үнүнө кулак төшөй канча жолу жан-жолдош боло ушу таскактарынан жазбай келишет. Тоо этектеген топчудай айылга улам жакындалган сайын ээсинин соп камчысы чабылбай эле жортот түшкөнү тили жок жаныбарлардын өз үйүнө тартылуусу күч. Аны Каримберди жылкынын жалжылдаган көзүнөн эле билет.

Каримбердиге жаны орулуп, жүктөлгөн жалбыз жыты да бүгүн башкacha. Каңылжаарды өрдөп, мынчалык жан жыргаткан жагымдуулукту мурда туйбаганына, азыр эле пиргандан түшө калып, аттарды өз эркине коюп, шыбак жытын буркурата жыттагысы келди. «Жаш өйдөлөгөн сайын баары эле кымбат, кыйбас көрүнүп калат шекилди» – деп коёт жол аларда артынан узата калган Калчасын эстеп. Аягы канабай: «Мени кой эми, башка бирөөнү ал, минтип жүрсөк эртең жашыбыз өтүп, карылык деген бар» – деп да жалдыраган күйөөсүн ынандыра албай акыры ушу Каримбердинин иниси Жолдошбек аялы көз жарганды эле: «Уул экен, алгыла» – деп бере салышкан. Жаныбызга кубат болсун деп асырап баккандары азыр эми эр жетип, женилин жерден, оорун колдон алган учур. Анысы эрте менен отунга кетип, үй жактан көрүнө калчудай бир-еки жолу кылчак караганын эстеп, араба күүсүндө Кубатынын аманчылыгын тилеп койду. Эстээрин эстеп, жүрөк кургур бир нерсени сес бергендей кагышы башкача. «Ушу мен болбогон нерселерди ойлой берем да» – деп, өзүн жооткото көкүрөгүндө токуган ырды созолонто коё берди:

«Кан-жандан бүткөн кадырым,
Талаа түз, тоолор, адырым.
Бөлүнүп сенден кетсем да,
Мандайга бүткөн тагдырым».

Каримберди түш оой инквидинин короосуна пирганин айдал кирди. Дарбаза түбүнө жеткенде опкоолжуулган жүрөктүн согуусу андан бетер катуулап, жан алгычтай шымаланган Чоткара жолукпаса, тез эле түшүрүп, артына кайтып, аны-муну бүткөрө коюп жолго чыкса. Бул жерге киргендеги дагы кандай балакетине кабылам деп чыкканча шашат. Ошолордун бири опулдап чыкканча ичинен күбүрөнө кудайллаган Каримберди. Азыр да эч жакты карабай, чөл түшүрүп атты. Анысы да чаташып, ага да карабай, терге түшө бешилитет көтөрөт. Чоткаранын колдорун артына ала жакындал келип калганын да көрбөдү. Ал да бүтө жаздаганга дейре карап тура берди.

– Ассалому алейкум, Каримберди. Бу көрүнбөй жүрүп көзүң бүтүп калганбы дейм, – деп саламдын артынан эле кычуу сөзүн агытты чытырай турган Чоткара.

– О, сиз белениз? – деп арабасынын үстүндө бешилигине таяна Каримберди шаша-буша түшө кальп көрүштү.

– Атайын ат артышп жүрбөсүн деп өзүң келипсис да.

– А, райис буюрду эле келдим да, – деп сөз төркүнүн түз кабыл алдыбы, айтаар сөзүн таппай, үзүк-үзүк булдурады бүткөн боюна майда калтырак жабышып.

– Келгенициз жакшы. Анда менин артымдан жүр, начальникке киребиз, – деп кенсе жакка басты. Кантерин билбей: «Начальникте кандай жумуш? Ушу кебетем менен кенсеге кирсем уят эмеспи» дегиси келип, лакылдан жүрөгү оозуна кептеле сүйлөгөнгө да чамасы келбей Чоткаранын артынан басты. Кабынан чыга жаздал, баскан кадамы жерге тийбей көзү каранғылап, кенсенин сүрү ансайын апкаарытып, сөздү орду менен сүйлөчү тилин биротоло жутуп, аркы-беркини ойлогонго да дарманы келбеди. Чалыштап, көздөрү алай эшиктен араң башбакты. Түнөрө кабагын сала отурган начальники көргөндө бүткөн бою калчылдан, чыкпаган жеринен тер чыгып, Чоткаранын жанында бүрүшө жалтактап туруп калды.

– Кадыр Жанышович, айтышкан адамдардын бири өзү келиптири, – деп колун чекесине ала туруп калды. Начальник ордунан турбай, көздөрүн жүлжүйтө карап:

– Жанагы улуу жол башчыны көлөчүнө патек кылып салган ушу бизге чөп ташып жүргөн пирганчиби? – деп айткан кебин ныктай ордунан тира калды Кадыр Жанышович. Жаналгычтай жүткүнгөн начальниктин оозунан «патек» деген сөз чыкканда эле Каримбердинин калтыраган жүрөгү чарт жарылып чыга жаздал, көздөрү каранғылай түшүп, жыгылып кете жаздады.

– Ушу. Жанагы айылдагы чал-чабырлардын баарына: «Көлөчүнөр таза, таманыңар жумшак болот деп ушу үйрөтүп жүрүптүр», – деп шөмтүрөй түшкөн Каримбердиге табасы кана түшкөн Чоткара начальниктин сөзүн бекемдеди. «Мен эмес» – деп айтайын дейт, тили күрмөөсүнө келбей жалдырап туруп берди.

– Мына, ишенбесениз азыр деле көлөчүндө ошо адамдарга үйрөткөн кагазы бар, – деди Чоткара.

Эсейе эңсеси каткан Каримбердини: – Кана, чеч көлөчтү, – деп эпке келбegen буттагы көлөчтү чечтирди. Кудум эле Чоткара өзү айырып салгандай эле төшөлгөн кагаз. «Эми эч нерсе таппай ушуну көрдүңбү, тыңчыларың ушуну жеткириштиби?» деген гана ой кетти заманасты куурула. Эңкейе көлөч ичиндеги тапталган кагаздын бүктөлгөн кабаттарын жазып, жыртыла түшкөн сүрөттү көрсөттү. – Мына, Кадыр Жанышович, улуу жол баш-



чынын сүрөтү, – деп таап алганына сүйүнө кудундаган Чоткара, өңү купкуу боло жер караган Каримбердинин мандайына такап: – Бул ким? Атаңдын сүрөтүбү? – деп чакчырыла чакылдап такырчылады. Тил-ооз жок, «өлдүм, түбүмө жеттин» дегенден башка ой келбеди башына, жалдырап туруп берди. Гезитти бүктөп салганда сүрөттү карабаганына өкүндү. «Сүрөт болбо со да бу кара ченгелдерден кутулуп болобу. Колуң менен жасаганды мойнуң менен тарт» – деп өзүнүн шалаакы урду-кетти ишин табалап, көкүрөгү күйүп от менен жалын. «Дагы бир ичи тарып, мушуна түкүрүнгөн жеткириптирип да. Душман деген душман. Артындан сая түштүбү, андан кутулуп болбойт. Ак жерден мертингендин түбүнө бакылчылык жетет дегендей Шабото чабандести да ушу мага окшотуп, өздөрүнүн кызыкчылыгына кызмат кылдырып туруп, артынан ким атканы белгисиз кыла жайлап салышты да. Ушу көзүн аккыр бакылчылыктын көзүн ойгонго жараткандын да кудурети жетпеген алсызбы? Же пешенеге жазған жазымышы ушубу? Ушуну көрөсүн пендең дегениби?» – деп ойдо жок өзү келип түшүп берген то зоктун отунда жалбырттап күйүп туруп берди.

– Апар, камап ташта. Буга окшогондордун айынан: Силер эмнени карап жүрөсүңөр деп баарыбыздын башыбыз кетет, – деген начальниктин өкүмү андан бетер заманаасын тарытып, жалынып-жалбарганга да чамасы келбеди. «Жок жерден жалаага жыгып, максатыңарга жеттиңер, эми билген погунарды жегиле!» – деп Чоткаранын түрткүсүндө алдына түшүп баратты арманын угар эч ким жок, сууга чөгүп бараткандай чабалактаган Каримберди.

* * *

Мезгилинде донуз копкон Сатыке минбашынын уулу Чоткаранын күйдүргү заманы да атасынан кем калбады. Эл камында жүргөн минбашы деген гана аты болбосо, баштан ылдый кор куйган кылыштары, ақылга сыйбаган кылмыштары очпөс так болуп, дагы эле элдин көкүрөгүндө. Атанын жасаганын жууп, тазалай турган уул кебетеси алма сабагынан алыс түшпөйт болуп, ашса ашты, кем калышпады. Элдин: «Сатыке сасык» – деп таамай койгон атында да кеп бар эле. Басмачылык өрт алып турган учурда минбашы боло калып, агы келсе ага кошула коюп, кызылы келсе буга жансоогалап күн көргөн былыкынын сасыктык аты ошондун коюлган. Эки жүздүү саткынчылыгында, бузуку, бей-бечараларга көрсөткөн зордукчулугунда чек жок эле. Бир эле түндө басмачысы келсе аны да багып, кызыл аскери келсе ага да жалпактап жылуу-жумшак сый көрсөтө коюп, ортодо ким жакшы, Сатыке минбашы дурус болуп, ачык-жарык айтканга даап чыгар эч ким жок, ақыры жакшы адамдын уулу болуп, инкивидиге кызматка илеше калды. Ала бердиге жага берди бо-

луп, мындай жасоолдорду таппай турган эмелерге кынадай жагып, бөрк ал десе баш шылычу эме издетпей өзү эле келип отурбайбы. Ата-тегин сүрүштүрсө, ушу эли көп чөлкөмдүн камында жүрүп өткөн миң башынын баласы. Жакшы адамдан кантип эле жаман уул төрөлсүн деп Сатыке минбашынын сырты зарбарак тонго оронуп турса, золоболуу адам делинип, а ичиндеги сасыган ириткилиги канчоосун бир бирине кайраштырып, ичкен ашты арам кыла көптүн убалына калып, өткөн иш өттү болуп, эл эми унута жаздаганда Сатыке сасыктын оозу-мурдунан түшө калгансып чычандаган Чоткарасы.

Көкүрөктөгү айыга элек жараны ырбатып: «Ушуга да кудайдын айтканы бардыр» – деп көзүндө огу болсо аткыдай мушуна түкүрө күйгөндер, кара тизмеге түшкөндердүн канчасы барса-келбес жолдорго айдалбады. Тоокчо илими жок, кийген кызыл шапке пормосунан айбыккана караңғы элге анын кат таанып-тааныбаганы менен жумушу эмне, куру опузага жер тепкилеп, үнүн өкүм чыгарса: «Өкүмөттүн адамы, инкивидиде иштейт, буга анча-мынча адамдын тиши өтпөйт» – деп пайгамбар кылып алгандарын да өздөрү билишпейт. Инкивидинин билимдүү, кытмыр, куу жетекчилери ушуга окшогон жел өпкөлөрдү: «Сен жарайсын» – деп шыкак бере чаначтай үйлөп, элге салып коюшуп, өздөрү короодогу кенсесинен чыкпай жакшы адам болушуп, Чоткаранын үстүнөн даттанып келгенге көзүнчө урушуп, жекирген болушат. А сабатсыз элдин түшүнүгүндө камап, тумшуктан ары бир коё канжалата алдына салып айдаган ушу Чоткара: «Сениби, сени...» – деп, кезене арызданып барган начальниги ошо кылмышқа өзү жөнөтүп коюп, мыйыгынан күлө отурганын эл кайдан билсин. «Инкивидинин ишин алга сүрөп, кыймылга келтирген ушу Чоткара Сатыкевич» – деп кызматкерлердин алдында зоболосун көтөрө мактап коёт көпту көргөн куу начальник Кадыр Жанышевич. «Мындай иштерге адамга жакшылыгы жок ушундай алаң касар дөөпөрөстөрдүн көкүрөк тосо чыгып турганы да жакшы. Чоткарага окшогондор болбосо, жогортон келген көрсөтмөлөрдү так аткаруу кайда! Болбосо, качкандарды кармай албай, былыкы ишке начальниктин өзүнүн катыштыгы бар деп... Ай, анын жүзүн ары кылсын. «Эл душманы» деп сотсуз эле аттырып салып жатышпайбы» – деп жакасын кармана жалаңдаган Чоткара Сатыкевичине ыраазы да болуп кетет.

Бул район жаңы уюшулганда начальник милиса болуп келгенден да үч жыл өттү. Алгач ар жерден дүрт эте чыга калып, тынч жаткан элге бүлүк салган басмачылардын качкан-тозгондору менен күрөш. Анан эле 1937-жылдын келиши өлкөнү «эл душмандарынан» тазалоо саясатынын жалбырттап өрт алышы Кадыр Жанышевичтин иш билги ишкөр жөндөмдүүлүгүнө туш келип, бул кызматка дайындалгандынын башшаты да тээ теренде. Кызыл отряддын катарында жөнөкөй аскерден, саясий жетекчиликке дейре жетпедиби. Өзүнө өзү түрткүлөп, кат тааныганга



дилгирлиги анын көксөгөн көп максаттарына жеткирди. Отряддын катарында жүргөн санитар татар жигиттен тамганы тамгага уруштура эжелеп окуп, жазғанга да үйрөндү. Кийин ал мугалимин ақыркы жолу Бишкек шаарында иштеп турганда репрессияга учурап камалган жеринен колу артына байланып, милисанын алдына түшө суракка кетип жаткан жеринен көрүп калбадыбы. Азга токтой калып кылчая калганда жүрөгү оозуна кептеле тааныбаска сала өтө берген. Кантсе да кат таанытып, көзүн ачкан адамга: «Жок дегенде кол алыша саламдашканга жарабагандан кийин...» – деп жандүйнөсү эңшериле туз куйгандай ачышып: «Ушу ишке кайдан жүрүп кире калдым, кези келсе атасын да аябайт деген кызматы ушу экен да» – деп көпкө унуталбай кыйналып жүрдү. Кызматта ага-буға туш боло берип, башта аяк карачу жигери эми мерес катуулукка айланып, түс-туркусу да көргөн адам айбыгарлык мамилелеге, баскан-турган, сүйлөгөн сөзгө жараша өзгөрүп барат тура. Мурда өзүнүн ким болуп баратканын билбесе да ошо татар мугалиминин таң калган «бу сен да ушундай адам болдуңбу?» деген көз карашынан түйтүна түшүнүгү жок адамдарга жек көрүмдүүлүгүн ошондо байкаган.

Бул начальниктик кызматка келгенден бери Чоткарага ошшогондорду салып коюп, өзүн далдага тарта көрбөйүн да, күйбөйүн деп жогортон келген көрсөтмөлөрдү аткаруучуларга буюруп коюп отурбайбы. Эки жүздүүлүктү, саткынчылыкты жек көрчү, эми бул ишке кантит аралаша айткан сөзүнүн оозунан чыгып кеткенин өзү да билбей, кийин артынан эси ой аркы-беркиге салыштыра отуруп өкүнүчү да болду. «Айла кеткенде ушунчалыкка да барат экенсің. Жашаш керекпи жаса, аткар деп мандарайнда туруп алса барбаган ишке барып, жасабаган ишти жасайт экенсің. Кана, бул адамдарда не күнөө деп чыгайынчы же актап, бошотуп жиберейинчи, ошо күнү Кадыр Жанышевич жок дей бер! Атактуу Шабото чабандестин жок жерден көө сыйпалган убалычы. Басмачыны улакка салып жүрөт дешсе эле иш бүттү. Ошо жогору жакка жеткирүүчүлөрдүн айынан аттырып салышка аргасыз болдум. Жашырганда эмне, өзүмдөн корктум. Аны таналбайм. Ал кыйноону өзүм гана билем, өзүм гана тартып келем.

Бирибизди бирибизге салып коюп, өчөгүш заманды өрт алдыра максаттарына жеткендер да дайын. «Эл душманына» жамына караңгы элдин маңдайынан калп сылаган кишилер да дайын. Атын айтмак түгүл эстегенден да коркосун. «Кыз кезинде жакшы эле, жаман катын кайдан чыкты» дегендей, жигит курагыбызда ушунчалык таза элек, азырчы...» деп андан аркысын эстегиси келбей, бул күндөрдүн тынч өткөнү каниет.

Бул чөлкөмдүн инквидисинин аткарып жаткан иштери жакшыбы, жакшы. Арыз, даттануулар кечөөкү райондун биринчи катчысынан тарта, төрагасы, орун басарларына дейре камакка алынгандан бери кан буугандай токтоп, эл душмандарын кармап, ошолор менен алектенгенден

башка... кылмыш жасаган адам деле жок. Күйту ушакчылардын, бакылдардын тилин тартып коё албайсын. Бирдеке десең начальник өзү ушинтип айтты десе, анда тамашаны көр. Эртең эле борборго тезинен келсин десе алактап жете барсаң түрмөнүн эшигине айдайт. Ушу ичкен ашың ары кетери күмөн дегендей, ушу сен ким болбо, пайгамбарсыңбы, азыркы иштеп жатканың күмөн. Экөөсү жалаңдап кирип келе колундагы буйрук кагазын окуп, «сиз камакка алындыңыз» десе эмне дейсин, алдыла-рына түшүп баскандан башка аргаң жок да. Эх, жыргал заман келди де-гениң менен жаратканын пендесин бири-бирине өчөгүштүрүп ташта-дыбы, жогору жактагы пайгамбарлар деп кенсесинен бери чыкпай, кол-дорун артына ала ары-бери басып, терезеден сыртты караган Кадыр Жа-нышевичтин өкүнгөн дарты ичинде.

Ушу тап инквидинин короосуна дарбазаны дүжүр милиса ачып по-путурка машине кирип келатты. «Мунусу дагы кимиси?» – деп, көздөрү алая карап калды. Устүндө экөөсү мылтыкчан, кабинедеги шапкечени жамбашына асынган булгаары баштыгы бар нагандуу милиса. Түшө калышып эле кенсеге жол алышты. Апкаарый «иш өлдү, буларың маши-не менен соо келди дейсиңби. Камактагы бей-бечараларга минтип ма-шине жөнөтүшпөйт. Эмне, мага келдиби?» – деп лакылдап чыккан жүрө-гүн басалбай, тамагын түздөгөн болду. Алардын кириши да ушунчалык узактай туулду. Эшик тык-тык кагылар замат чекчейе караган Кадыр Жанышевич ордунан тура калып, бүткөн боюн майда калтырак басып, келгендердин киришин күттү. Минтип тура калганына өзү да таң.

Чекесине колун тийгизе: – Кадыр Жанышевич, сиздин үзүрүнүзге Ош-тон келдик. Облустук ички иштер башкармалыгынын начальниги сизге жолдогон каты бар, – деди какая тепилдеп кыска, так сүйлөгөн милиса-нын жаш лейтенанты. Жамбаштагы булгаары капчыгынан суура чыккан кагазын начальникке сұна туруп калды. Кагазды алған колу калтырап, жүз буруп окуганга даай албай отура кетти. «Э кудай, жакшылыгың ала көр!» – деп ичинен жалына-жалбара коомой ачып, көз жүгүрттү. Катты баш жагынан окуганга жүрөгү даабады. Этек жагын карады. «Камакка алынсын». Төбө чачы тик тура акырын жогорку фамилияга көз жүгүрттү. «Чоткара Сатыевич. Ох!» – деп эсин жыйнай албай үшкүрүнгөнүн өзү да билбей калды. Начальниктин мындаи коркуп-үрккөнүнөн шектенген лей-тенант да таң кала карап: «Эмне, өзүнөн коркуп отурганбы, мында да бир былык иштери барбы?» – деген ойго кетти.

– Жаныш Кадырович, катта эмне дегенди түшүндүңүзбү? – деп лей-тенант жигит демите сурабаганда: «Чоткара Сатыевич камакка алын-сын» деген сөзгө эси оогончо не кыларын билбей отура берет беле. Чо-чуп кетти: – А-аа, түшүндүм, түшүндүм, – деп ордунан тура калды. Көкүрөгүндө тыбырчылап турган «жакшы кызматкер эле» деген сөздү айтканга да оозу барбады. Өзүнөн коркту. Эмне дегениндін баарын



жеткирип баарын билет. Ошон үчүн балыкча унчукпай туруп бергени жакшы.

– Аныңыз кайда, чакыртың, азыр алыш кетебиз, – деп эсейе калган начальниktи дагы такырчылап кыстады лейтенант жигит. Сыртка кар-баластай чыгып дүжүр милисага: – Чоткара Сатыевичти чакыр, мага келсин, – деп кайра кирди. Басмыртtagан санаага өзүн алдырган начальник жер көчкөндөй жыгылып кете жаздады.

Үстөлүнө араң жетип, сүйөнө отура кетти. Ош инкивидисинен келген өкүлгө урмат катары туруп туруш керек эле, ага да эрки жетпеди. Жыгылып уят болгондон көрө, аның үстүнө Чоткара Сатыевич экөөсүнүн жаны бир окшойт деген шектенүү кеппесин деген жандалбас жасаган жасакерлиги эле. «Чоткара Сатыевич болду-болбоду менден көрөт. Ага арача түшүп калкаласаң өзүң кошо кетишиң керек. Ушундай да кара баскан күн болову? Камакка алган адамдарынын табалары канат да. Жаны бөөдө күйгөн алар деле жөн жатат дейсінбі. Бала-чакалары көз жаштарын көлдөтө арызданып туруп алышса... А кызматка ушундай адамдын теги-түгүн сүрүштүрбөй неге алдың деп мени да туокка камай турган күн барбы» – деп бүткөн боюн муздак тер басып, сырттан честь бере кирген Чоткара Сатыевиччин да жүзүн жарып карай албады, үстөлүндө жаткан кагазды тиктеген болуп, ордунан турган жок.

Лейтенанттын: «Чоткара Сатыевич сиз камакка алындыңыз, жогорттон келген буйрук ошондой» деген сөз чып бүткөн кулагына жаңырып жатты. «Менин кайсы күнөөм? Же өзүңүз чакыртып, камакка алдырып жатасызбы?» – деген жалдырай караган суроо да бүткөн боюн калбыр кыла көзөп өтүп жаткандай катып туруп берди. Сырттагы эки милиса киргендө чөгөлөй калган Чоткара: – Айтсаның, Жаныш Кадырович, менин кайсы күнөөм?! Мен инкивидинин иши үчүн ак кызмат кылдым эле го, – деп баяғы чакчарылган сүрдүн кымынча белгиси калбай ыйлап да жиберди: – Кайсы күнөөмө камалам? Эл душмандарын кармап берген-дигим үчүнбү? Ушу мени... Мени алыш калыңчы, начальник? Дагы кызматынызды кылайын. Айтыңызы, сиздин буйругунузду эки кылдымбы? – деп Жаныш Кадыровичтин үстөлүнө жабыша божурап, жалынып, жалбарып, бышактап ыйлаган сөзү басылбады. Айтайын дейин дейт, өзүнүн жанынан коркот. Чоткара Сатыевичти алыш чыгып кеткіче бир ооз үн каталбады. Мынчалық оор бушайманга түшө заманы куурулган өкүт Кадыр Жанышовиччин өмүрүндөгү экинчи жолку унтулгус маңдайында сүрөт боло катып калган көрүнүш. Бири жанагы тамга таанытып, жаза билгенге үйрөткөн татар жигити. «Жакшылыкка жакшылык кайтара албагандан кийин сен дагы адамсынбы?» – деп мококтугуна мөгдөп, азыр эле арыз жазып жанагы лейтенант жигиттен берип жибергиси да келди. «Анда түрмөгө даярдана бер» – деп жүрөк үшүн ала кайра өзүн басты.

Кечөө өзү каматкан Каримберди да колу артына байланган Чоткара менен машинеге кошо чыкты. Ырайы суук көрүнгөн жемлөгүзду карағысы келбеди. Бир ирет таң кала тиктей калганы колу байланып, тултуйган кара бетин жаш чайганы. «Муну да камака алышкан окшойт. Сертендеп секире бирөөлөргө көр казып жүрдүн эле, казган көрүңө өзүң түшө турган болупсун да» деп табасы кана көргөн көзүнө ишенбей, кайра-кайра карай берди. Башы шылкыя өзүң арман-қүйүтү ичинде, кыжына тиштенип: «Ушу мен... атып таштагыла!» – деп буула аба жетпегендай көздөрүн чырт жума өйдө карап энтигип алат. «Шашпа, эми өлөсүн, эми атыласың, бөөдө қүйгүзгөн көз жаштардын убалына каның менен жооп беришиң керек. Жок, атылып өлсөң оңой, түрмөдө кыйналып жатып, ошо каматкан адамдарындын азабын өз башың менен тартып жатып өлүшүң керек. Таталаган ит элен. Жакшы ит да өлүгүн жашырат. А сен... Колун менен жасаганды мойнуң менен тарт! Бирөөлөрдүн камчысы элең. Бакылдардын жүгүртөгү элең. Мени күйгүздүн эле, ыгым жаратканга жеткенби, мурдуңдан эшек куртуң түшүп, менин бирим болуп калаарынды ойлодун бекен? Ушинтип камчы үйрүп, көрүнгөндүн үйүн күйгүзүп жүрүп өтөм дединбى? Сага да кудайдын айтканы, пешенеге жазган жазымышы бар экен го» – деп табалап баратты.

Өзүнү көргрө жер таппай өйдөлөп, тыбырчылап, алдыңкы машине тактайына сүйөнө отурган Чоткаранын кимдир бирөөлөрдү ашата сөгүп, үшкүрүнсө оозунан көк түтүнү буркурайт. «Колума курал кармата коюшпады да, аттиң! Кадыр Жанышовичти баш кылып баарынды атмакмын! Ух!» – деп мойнуун алдына созо эми берки четте көрмөксөн болуп отурган Каримбердиге: – Мен амакты көрдүнбү?! Кечээ сени камадым эле, бүгүн мына мен. Табаң канып жатабы? Баарынды катар тизип атыш керек эле, аттиң, боштук кылдым да! Мындарайын билгенимдеби... Буларды адам деп кызмат кылып жүрбөдүмбү. Болбосо, Шабото чабандестей кылып атып гана салмакмын. Ошону да ушу эненди урайын Кадыр Жанышевич өзү буюрган. Уктунбу, Каримберди, сени да ушу көралбас күйтулар көлөчүндө Сталин бар деп ушактап келишип, анан кармагам. Болбосо, сен мага ким, жүргөн бир пирганчисин да», – деп көкүрөктө катылган сырды ача күйүтүн ачуу үстүндө божурайт. Лейтенант канча жолу: «Бас жаагынды!» – деп наганын такап айбат көрсөтө да кайра: – Ат, ушу жерде атып сал, мен ыраазы! Баарындын тилиң бир экенин билбепмин. Жакшылыкты билбеген Кадыр Жанышевичинди тикесинен соё турган адам экен. Мен амак айтканын аткарып жүрүпмүн. Ат! Максатыңарга жеттинер! Эми мага баары бир! – деп ордунан обдула көз ачып-жумганча тура калып, берки милисалар да үлгүрбөй бакырганча өзүң машинеден ыргыта жаздаганда араң карман калышты. Башы-көзгө койгулап, эми иш чатагына айланарын билиштиби, кузовго аркан менен чатырата таңып таштاشты.



Унулдап ыйын басалбайт. Каримбердиге ииниси Жуман элестеп кетти. Чоткара кудум ушинтип уруп, согуп алыш кеткендир да. Милисалаардын сүрүнөн айбыккан, анан Чоткаранын күтүлбөгөн жерден минтип өзүнө окшоп айдалышына таң кала табасы канган Каримберди машинеде баратканын да унутуп, болбосо, ат-паты жок өзү жүрчү укмушка биринчи түшшүү. Бул да камакка кетип жатканы болбосо, Каримбердинин бактысы. Болбосо, жөө-жаландап милисанын алдына түшүп, Ошко айдалат эле да. Көкүрөгүндө, көз алдында кечте райондон кайтпай калган күйөөсүн таң аткыча кирпик какпай күткөн аялы Калча менен уулу элестеп.

– Ушундай да күн болот экен ээ. Камалганымды угуп, сен да Жамалканга окшоп күйүп-бышып отургандырын. Неси болсо да балаң эр жетип калбадыбы. Эсен болсом кайтып келермин. Пешенеге жазганы ушу экен, көрбөскө чара жок, кемпир. Мага көр казган Чоткара өзү кошо түшкөнүн да угарсын. Ушуну Кудай Таала көзүмө көрсөткөнүнө миңден бир ыраазымын. Мен эмне, Сталинди атайлап көлөчүмө салыптырмынбы? Түшүнбөстүк, караңгылык. Жанагы көзүң оюлгур куйту-бакылдардын да ушу донузга көрсөткөндөй жараткандын жазганы бардыр. Акка кара жабышпас. Туурага баләэ жоктур. Жараткан жар болсо эрте эле келем, – деп жакшы тилектерге үмүттүү карап баратты Каримберди.

* * *

Күркүрөгөн күздүн учугу узарып, кырмандар данга кызырып жаткан чак. Жамалканды Айдар эгин талааларына комбайынчыларга жардамчы кыла жөнөткөн деле жок. Гараждагы слесарлардын катарына кошуп койду. Көзүнөн нары кылгысы келбegen деректир «алгач ишти ушундан баштайсыз, анан калганын аткарууда кыйналбайсыз» деген шылтоону айтты. Эмне демек эле: «Жумуш болсо болду, жок дегенде ата-энеме жардам кыла балдарды зарыктыrbай Жуман келгенче иштей турсам болду. Ушунусуна да шүгүр, жакшы адамдар каерде болсо жөлөк-таяк болушат тура» – деп МТСтин жаш деректирине ыраазы. Көңүлүн көтөрө жүрөгүнө адамдык мээрин төккөн Каримберди кайнагасын, Калча абысынын дайым эстейт. Айдардын жылуу мамилесиндеги окшоштукту ошолорго салыштырат. Җүнчүп жок болуп кете жаздаганда ошо кайнагасы жардамга келип, ач бел, куу талаада тозуп калбай, ата-энесине жетип келип, эми минтип жакшы адамдын шарапаты менен өзүн кайгыга алдыра чөккөн сезими азга болсо да жылт эте калган үмүткө жетеленип отурбайбы.

Айдар убакыт таба кечке жуук Ашым акесин көргөнү барды. «Убакытым жок, дагы келем» дегенине болбой төргө отургузуп: «Шашпа, балам, кечте кандай жумуш болчу эле. Азга болсо да акең менен өткөн-кеткендөн кобураша отургула, Жамалкандын тамагын жеп, анан кете-

син. Куттуу үйдөн даам сыйбай чыкмак белен, – деп Касиет асты-үстүнө түшө калып, Ашым да деректирдин минтип көргөнү келгенине төбөсү көккө жете сүйүнүп, ооруган буту да басылып, туруп кете жаздал: – Ырахмат, балам, кылган кызматымды сыйлап келипсин, жөн кетмек белен. Жаш экенсин, жаш болсон да элиңе баш болоор акыл-кооматың жайында экен, – деп миң алкан, МТСтин өткөн-кеткенин сабактата айта отуруп, түндүн бир маалында Жамалканын сунган чайын иче чери жазыла аナン кайткан. Айдардын минтип жете келишин Жамалкан ойлогон деле эмес болчу. Көнүлүндө кири жок шартылдаган ачыктыгы үйдөгүлөрдүн баарына жакты. Жаңы гана жолго жүргөн Жаркынды: «Келе кой, садагасы» – деп тизесине отургуда коюп эркелете, эшиктен кылтыя чочуркай карашкан Сырга, Чыныларды: «Кана мага келгилечи, атынарды айткылачы» – деп кудум эле Жамалканын көз алдына Жуманы элестеп кетти. Эркин меймандын үстүнө киргендөн тарткынчактап, апасына отун даярдаган болуп далисте жүрдү. Эки кыздын эсинде калган атасын уруп, айдал кетишкен адамдардан эмес экенине көздөрү жеттиби, анын үстүнө Жаркынды эркелеткенине ынана жүрөктөрү жылып, чоочун жигиттин жанына акырындал жылып, кантип жеткендерин өздөрү да билбей калышты. Балдар менен бала болуп тигинтип чөжөлүү тооктой божурап, чөжүрөп отурган жаш жигитке кирип-чыгып жүргөн Жамалкан: «Болду эми мейманды жөн койгула» – деп балдарын тыйтысы келип, кайра «ата боло турган куракта минтип кара далы болдум» дегенин эстеп, тигинин бала жандуулугун аяп да, күлкүсү келип да кантерин билбейт. Кийин узап баратканда да Эркиндин колунан кармап: «Охо, атасы окуудан келгенче бул жигит өзү эле багат. Кана, трактир айдайсыңбы?» – десе: «Эми үйрөнөм, таятам үйрөтөм деди», – деп Эркин да жигиттин кармаган колунда көчөнүн кыйла жерине дейре жетелеше басты.

– Мына эми таанышып алдык. Мени: «Айдар аке» – деп жүргүн, – деп коштошо узарда:

- Айдар аке, трактиринизди көрсөм болобу? – деп сурал калды Эркин.
- Болбогондоочу. Апаң алыш барса эле көрөсүң, минесин.
- Чын элеби?
- Ошентесиз ээ, Жамалкан? – деп узатып чыккан курдашын сөзгө тарткысы келди.
 - Алыш барасыз ээ, апа? – деп Эркин сүйүнө апасын карады.
 - Барасың, – деп койду Жамалкан алда-нени ойлогондой суз.
 - Сиз да биздикине тез-тез келип турун. Апам тамак жасайт, жеп кете-сиз.
 - Макул. Сүйлөштүк анда. Болуптур, Жамалкан, келгенимди айып көрбөйсүз. Аксакалды көрүп коёун дебедимби.
 - Аныңзга ырахмат! Эч айыбы жок. Келе берин, – десе, Эркин да кошумчалап:



– Биз сизди күтөбүз, – деп жадырады.

Көз алдында жоготкон атасын жоктотпой, бул бейтаныш жигиттин өксүк сезимдерге жылуулук тартуулап кетиши Эркиндін ичтен сыйган жашық дилине даба болгонсату. «Мен да ушу Айдар акемдей чоң киши болуп, атамдын артынан издең барсам» – деп кыялданчу болду. Апасынын балдарга көз бол, таэнене жардамдаш дегенине болбой, бир-эки жолу МТСке трактир көргөнү да барды. Укмуш, аржак-бержагына өтө кармалап, үстүнө чыгып, айдагысы келип, апасынын чакырганынан араң кайтып жүрдү. Көпкө жүрүп алса дагы болбойт. Апасы ыйлайт.

Кийинки күндөрү атасын көп ойлоочу болду. Камалып кеткенин айткандан да чочулайт. Таятасынынына келгенден бери сурагандарга окууга кеткен дегендеринен жашыруун экенин жүрөгү түя атасы жөнүндө айткысы да келбейт. Карындаштары атасы жөнүндө унутуп деле калышты. Көчө-көйгө чыгып, балдар менен да таанышканга чочулап үйдө эле.

Атам жөнүндө сурап калса кантип жооп берем деп ошого да бушайман. Апасынын оозунан «Эл душманы?» деген сөздү көп укчу. «Эмне, атам да эл душманыбы? Элге жамандык кылганбы?» – деп сураганга оозу барбайт. Дагы ыйлатып аламбы деп коркот. Кантсе да тестиер сезиминде атасында эч кандай күнөө жоктугун билет. Атасынын чекесинен канын шорголото, колун артына байлап айдал кетишкени көз алдында. Жатса-турса сүрөттөй тартылып, маңдайынан кетпейт. Зээни сыйздал, бөлкүлдөп: «Мен да жигит болом, ата. Артындан издең барып, сөзсүз куткарам. Апам ыйлабаса эле болду» – деп буула бышактап, көз жашын төгүп алат. Дагы апам көрбөсүн, билбесин дейби, шаша-буша арчып алганычы. Айдар акесине үйүр алгандан бери кыйналып жүргөн жалгыздыгына, көңүл жубатар жан-жолдош табылгансыды. Апасы да жумуш менен болуп элге аралашып, кеч кайтат.

Бүгүн деректирден жооп сурап, жол улоого илеше калдыртtagан баягы Каримберди чоң атасынын пирганиндей арабада жүрүп, Ошко жешиши. Не жумуштап барышканын апасынан сураган деле жок. Таәнесинин аны-муну дайындағанынан базарлап келдикпли деген ойдо: «Же атамдын бир кабары барбы? Анда апам сүйүнүп алат эле да. Мага да айтат болчу. Баягы күндө келип түшкөн поюз жолду бойлоп баратышты. Ушу жерге түшүп, анан Араванга жөө жетишпедиби. Эми неге бул жерге дагы келдик? Апамдан сурасамбы? Атамдын келерин билгенби? Анан неге мага айтпайт?» – деп чыдамы жетпеди Эркиндін.

– Апа, неге келдик, айтсаңыз?

– Бүгүн Оштун түрмөсүндөгүлөрдү поюз менен Фрунзеге апкетет экен. Ошолордун арасында атаң болуп жүрбөсүн деп келдик. Болсо көрүп калабызыбы дегеним, – деп Жамалкан баласына шыбырай сүйлөдү.

– Ким айтты?

– Аны айтууга болбойт, бирөөлөрдөн уктум.

– Атам болсо керек, түндө түшүмдө көрүштүк. Кучактап бетимден ептү.

– Айтканың болсун, болсун! – деп жалынып жиберди чын эле жолукчудай жүзү албырып.

Ийриле тарам-тарам чубалган темир жолдун биринде чиркелген куттадай болгон жүк ташуучу вагондор токтоп, тээ алдындағы паш-пуш эте буу бүркө сүйрөп жөнөчүдөй үнүн басалбай, жолго аттантчу бирөө байрагын көтөрө кол шилтесе эле сапар алчудай таризде. Улам бирин-экин коштогон адамдар келип кошула отуруп, Жамалканын төгөрөгү элге толуп кетти. Чамасы буларга окшогон камактагылардын көз көрүп, кол узатар жакындары окшойт. Адамдарды билбейт деп болобу, Жамалканга окшоп бириген бири уккан да. Келгени жакшы болгон экен. Айдарга болбогон шылтоолорду айтып, жолду катта кыжалат болду эле. «Ананайын акжолтой Эркинимдин түшүндөй эле болсунчу. Көрүшүп, сүйлөшүп калгыбыз бардыр», – деп жаратканга жалынып-жалбара кетти. Айткандай эле поюз токтогон жерге жетип такалган жолдун тээ шаарга барып жутулган башынан тизилген узундан-узун келаткан караан көрүндү. Турган элдин баары моюндарын созо ошо жакка умтула «ке-латышат» деген күбүр-шыбыр сөздөр жүрүп калды. Ачык-жарык сүйлөгөнгө болбойт. Күйүттүү айтаар кептин баары көкүрөктө. Жалбырттап күйүп турса да ичтеринде. Мелтирең ар ким өз ташпиштери менен алек. Көрүп каламбы, сүйлөшүп каламбы деген эле үмүт. Улам жакындағандан жакындал, катардын эки четинде милисалар көз боло алар да жамбаштарына таккан нагандарын сороктото ары-бери чуркап, көздөрүн албай сак. Четте баласы менен турган Жамалкан да жолго ыктай турушкан адамдардын катарына чыга түштү. «Көзүндү катардан алба» – деп Эркинге шыбырай өзү да бириң сала бириң тиктейт. Бир карап эле көргөн көзүнө ишенбей, Каримберди кайнагасынын келатканын көрүп калды. «Кантип эле?» – деп оозунан чыккан сөзгө өзү да ээ боло албады. «Эркин, чоң атан. Муну да камаптыр да» дегенче көзү ымыр-чымыр, жыгылып кете жаздады. Эркин да чоң атасын көрө калды.

– Чоң ата, биз мында, – деп өпкөлөп ыйлап жиберди өзүн басалбай. Жалт карай калган Каримберди:

– Ананайын, Эркинтай, ыйлаба, балам! Жамалкан, кандайсыңар, эсен-түгөл барсыңарбы? Балдарың тынчпы? Жумандан кабар барбы? – дегенге үлгүрдү. Жанындағы демите бастырган милица: «Бас жаагынды!» – деп жел-келесе да сүйлөп баратты көрүп калганына сүйүнүп, кылчак-кылчак карап.

– Жамалкан, суу берип коёлар бекенсин? – деп дагы бакырды. Катардын ар жеринен үндөр чыгып учурашып, амандақ сурашып, тургандардын ыйлап-сыктаганы көбөйдү. Жамалкан Эркинді колдон кармай бак түбүндөгү чайкананы көздөй жүгүрдү. Жете барып чайканачынын челе-гин сурал, арыктагы суудан суза көтөрүп, кайра узай түшкөн катарга



теңеле кайнагасын издең, мұдүрүп-чокуруп баратты. Ықбалына камактагы адамдардың алды токтоп, арттагылары теңелип жаткан экен. Зирек караган Эркин чоң атасын издең жүрүп дагы тапты. «Апа, мында!» – деп суу көздөн учкан чоң атасын көздөй Жамалканды ерчитип жөнөдү.

Турғандардың баары эле «суу» дешет. Жете барып, чөмүчкө сузулган сууну Каримбердиге сунду. Кайтарууда турған милиса: «Алар, мүмкүн эмес» – деп айтканга батынбады көрүнөт, дүрбөгөн әлден айбыга бир карап коюп, кайра көрмөмушкө тескери карап калды. Шашкандан, чаңкагандан топусуна, кочушусуна күйдуруп ичип жаткандарды көрүп, кайдан-жайдан суу ташыгандар көбөйүп кетти.

Сүйлөшкөнгө болбойт, түйө келген түйүндөгү нанын кармата: «Жашырың, койнуңзга катың» – дегенге үлгүрдү. Ушу тап Эркин апасын түртө: «Караң, апа, тигини караң, атамды каматкан киши» – дегендөн чеңлекте калган ақыркы чөмүч сууну узатканы жатып, уулунун «атамды каматкан киши» деген сөзүнө таң кала «Кім?» дегиңе болбой арткы катарда шөмтүрөй турған Чоткараны көрүп калды. «Чоткара» – деп көргөн көзүнө ишенбей, «чын эле бул дагы камалғанбы?» деген таң калган ойго кетти. Сууга умтула бири калып, бири талаша ичип жатса да ал ордунан козголбой, Жамалканды бир жалт карап алып, шылк эткен башын кайра көтөрбөдү. «Ушуну сен көрмөксүн» деген табалоо турса да аяп караган энелик жигтер туруштук бере албады. Кантсе да Чоткаранын Жамалкандын алдында күнөөсүн мойнунда ала бир байкуш кебетесинде мөгдөп туршуу өткөн ачуу күндөрдүн баарын жууп, жок дегенде бир жутум суу бергиси келип, карбаластай барып, ар жактагы чөлөөлөрдин бириңен чөмүчкө сүзө алып, Чоткарага кошколдой узатты. Көзүн ала качып, калтаарыган колдору тарткынчыктап коомай кармады. Уурттарынан суу шорголоп, кана жутту. Чөмүчтү узатканда: «Мени кечир, карындашым! Мен итмин! Мен ақмакмын!» деген жалдырай караган өзүн өзү күнөөлөгөн жалыныч көздөн мончоктоп төгүлгөн жашты көрүп калды. Неге минтип күйөөсүн камакка алган адамга жакшылык кылып жатканына өзү да таң. Каримберди кайнагасы, уулу Эркин кандай ойдо калды, ага да түшүнгүсү келбей кайыл. Түйүндөгү нанынан экини ала коюп, Чоткарага да узатты. Эми бычаксыз мууздалган тооктой бырпырап төгүлгөн көз жаш күчөп, буркуралган ыйга айланды. Мусаапырчылыкка сунулган нан Чоткаранын күйүп-жанган көкүрөгүнө мокок бычактай эле урулду. Буула бышактап:

– Жамалкан, мени кечир, карындашым! Мен адам эмесмин, итмин! Атып салса ыраазымын! – деп турған жеринде колундагы эки нанды көкүрөгүнө баса чөгөлөй калып, жалынып-жалбара кечирим сурал жатты. Нарыда турған Каримберди «Таш менен урганды аш менен ур!» дегендөй бул ишине түшүн албай, кимди жаман көрүштү билбей калды. Апам Чоткараны беттен ала тытмалап өч алат дебеди беле. Кайра нан, суу берип жүрбөйбү, кантсе да апасы ыйлатып, чөгөлөтүп кечирим суратпадыбы. Ушу жетет деген ойдо

көнүлү жайлана түштү баланын. Дүрбөгөн эл ким ыйлап, ким сооронгон менен жумушу жок, өз адамдары менен алек. Бир оокумда алдыга жүрүш жасалып калды. Каримберди артына жал-жал карап:

– Болуптур, келиним, эсен болгула! Жуман келсе айылга баргыла, женең Калча да уулу менен жалгыз калды. Аман болсок дагы көрүшөрбүз. Жумандан кабар жокпу? – деп калды.

– Көрүп калсаныз бизден салам айтың! Балдарың тынч, – деп Жамалкан да кайнагасын жандай ээрчиp, камалганына ишене албай буула кыйналат. Ыйлап жүрүп жаш да ката түшкөнбү, көкүрөгү туз куйгандай ачышып, сыздап турса да ыйлай албады. Эркин гана: – Чоң ата, атам экөөнүздөр кайтып келиниздерчи? Биз сиздерди күтөбүз! – деп сөздөрүн үзүк-үзүк айта ыйлап жиберди.

– Эркинтай, ыйлаба, уулум! Сен жигит болуп калбадыңбы. Аpanа, бөбөктөрүңө көз бол. Биз атаң экөөбүз, сөzsүз, кайтып келебиз! Бизди күткүлө! – деп артын кылчая карап, өзүнүн бөөдө жерден камалганын айтталбады. Поюзга чыгып, узап кеткичеле эрчий караган эл арасында Жамалкан да кантээрин билбей, Эркинин жетелей жүрдү. Чоткара да эне-баладан көзүн албай, дагы бир жолу кечирим сурагысы келип, өзүнүн ким болуп жүрүп, ким болуп калганы мына эми баары-баары пешенеси-не келип, колу менен жасаган жамандыгына кайра боор ооруп, ошо өзү кордогон аялдын колунан жасалган жакшылыкты да көрдү. Айтканга өзүн демите: – Жамалкан карындашым, мен итти кечир! – деп занк эте эне-баланы өзүнө каратууга үлгүрүп калды. Жамалкан бир жалт карады. Бул жалт караш бир бөлөкчө эле. Өткөндү кечире билген аялдык сезимин жаманга жакшылык кылган кечиримдүүлүгүн, энезатынын улуулугун көрсөтө алгандыгын элес албады. Бул көз караш жамандыктын жакшылыкка тизе бүгүп таазим кылган Жамалкан менен Чоткаранын акыркы көз ирмем коштошуусу эле. Жуманды көрүп калабызы деп ойдо-түштө жок буларга жолуканына таң. «Ушундай да болобу?» – деп азыркы көргөндөрүнө ишене албай, кудум эле жаратканга зары жеттип: «Мына, Жамалкан, бирөөнү күйгүзгөн Чоткара сага окшоп бөөдө күйүп көрсүнчү» – деп алдына кечирим сурата чөгөлөтүп койгондой.

Араванга келээр келгенче Каримберди кайнагасынын минтип камалып, Калча абысынын өзүнө окшоп какшап, баласы менен жалгыз калганын эстеп, ичи ачыша жакшы адамдын элесин унута албай Эркин да апасына чоң атасы жөнүндө жобураса, заманасы куурула жооп таба албай үшкүрүнөт. Каримберди кайнагасына Жуманга окшоп кур жалаа жабылгандыр, а Чоткара милиса не болгон деген суроого башы жетпей кыйналат. Бул жолу жакасын кармана тобо кыла «ушундай да заман болот экен ээ?» деген таң калуу менен кайтты Жамалкан.



Поэзия



**Касиет
БЕКНАЗАРОВА**

* * *

*Баркына жетпей учурадум дейсин җаштықты,
Кейібе антип, биз ондай жолду бастықпы.
Аёону билбес көр турмуш басты нығырып,
Мәннеттөн буткон жылдағдан таптым бактымды.*

*Көктөмдө ғұлдой дифилден турған кезимди,
Эстесем дәле жыялбай келет эсімди.
Табалбай койдум мезгилди бойлой карытып,
Үшүккө кеткен андагы баёо сезимди.*

*Турмуштун түгөл баркына жетер учурум,
Жаңы күн келет жаңы дем беріп утуру.
Таң болуп атып, шаң толуп дүйнө турғса да,
Жоготтой келет аялуу кездин учугун.*

*Турмушта, балким, алчуну албай шаштықпы,
Кызығын кууп өтүрдүн өрүн аштықпы?
Кызық түш көрүп уйкудан чоочуп турғандай,
Жоктодуң неге качанкы откөн жаштықты.*

Акын **БЕКНАЗАРОВА Касиет** Жалал-Абад облусунун Кочкор-Ата шаарчысында туулган. Кесиби буюнча филолог. «Сырдашуу», «Жолдогу от», «Сағынуу», «Урпактарга аманат», «Тааныш обон» аттуу ырлар жыйнактарынын автору. Жаши ақындардын фестивалынын бир нече жөнкү лауреаты. КР эл агартуусунун отличники, «Маданияттын мыкты кызметкері» наамынын эсси. Азыр Талас мамлекеттик университетинин оқтууучусу, «Манас урпағы» газетасынын редактору. Талас шаарында жашайт.

* * *

*Неге анчалык каттым экен кастафлап,
Эски гезит, оо саргайган бир гезит.
Анда сенин ыфларың бар, ойлорун,
Мага тааныш, бир ажайып сезилген.*

*Кимге арнадың билбейт ошол ырынды,
Ар саптафың тага арналган сыйктуу.
Сезилген го а болбосо канчалаар,
Жоголушту, жоголбостон турат бул.*

*Кай тараптан төгүлдү экен жафык нур,
Кимди сүйүп, кимди жүрдүп жек көрүп?
Кандай сезим делөөрүттү ал кезде,
Каткан экем жүрөгүлдөн откөрүп.*

*Наздуу жаштык оолжурткан кез беле,
Ышкы отуна жүргөн чакпы өрттөнүп?
...Бир кусалуу илеп уруп сезилди,
Сагындырды качанкы жаз көктөмүн.*

*Эшикте суук, астман бүркөө түнөрөт,
Бөлүшкөнсүп көңүлүмдүн чөккөнүн.
Некролог жазбаса дейт гезиттер,
Жакши адамдын бул дүйнөдөн откөнүн.*

*Сыздайт жүрөк, шарактаган темир жол,
Кирем түшкө түнкү калаа оттору.
Чыksam бекен бороону көп жактарга,
Жан чыдагыс айрылуудан коркомун.*

*Азап болгон, таалай болгон бир учур,
Азыр деле жафык чачат жолума.
Чыкылдайт кыш, суук каттуу быйылкы,
Жүрдүң бекен оор кышта оорубай...*

*Ызгаар кышты жирип жазга бет алып,
Ырым менен жагам ышкы отторун.
Сатып кеткен ынак достон, анаң да
Некролог окугандан коркомун.*



* * *

*Жүзүңдү жуу төл булакка таңдагы,
Чачың дагы тарапалбаптыр карапалдым.
Короо-жайды тизилдепин бүгүн бир,
Жыйнайлычы айдан салып санааны.*

*Күн чыкканча ал колуңча шытырғы,
Жер тазарса кошо ачылар көңүлүн.
Мындан оор кайгылар бағ, түндөр бағ,
Узун-узун жолдой болсун өмүрүң.*

*Сүү жайын кой суусан турған гүлдөргө,
Сергисин жер, сүүң тегиз чачылсын.
Өкүнбөгүн, өксүй көрбө өмүрдө,
Бактым кызылт, багың эми ачылсын.*

*Толсо кайра кемип турған кетилип,
Айдын деле он беш түнү карапаңы.
Кетий көрбө, аман болсон бир тезгил,
Айыктырағ жүрөктөгү жарапаңды.*

* * *

*Тааныш көчө, там бағ эле бул жерде,
Балдар чуусу чыгып турғы короодон.
Чакан үйдүн теребелин бак күрчап,
Арык болбой чыртоок гүлдөр оролгон.*

*Тиричиликтин сан түйшүгүн аркалап,
Эртели-кеч далай жандап откөтүн.
Жазда гүлдөр бажырайып турғы эле,
Көргөм далай күздө нөшөр төккөнүн.*

*Эми ал там жок, тенменинмет хан сарай,
Бийик тоосто томсорғонсуп телтирейт.
Жоготкондой жанга аялуу буюмду,
Бир кусалык ыйлагымды келтиреят.*

*Түйлап жүрөк сапар тартып балдары,
Учуштубу алысты эңсеп көңүлү.*

Утумтөрү эски тамдай эскирип,
Урадыбы уй ээсинин өтүрү.

Башкаларга сүйкүпдүүдүр хан сарай,
Сезимине чачып жарык тураттыр.
А мен үчүн күбөсүндөй жаштыктын,
Жол боюнда тааныш ак там ураптыр...

Бир доско

Ал ыйык сезим канымда кошо агылып,
Алдыга сүрөп ыр болуп күндө жаңырып.
Сүйлошкон чакта оюбуз чыкчу бир жерден,
Жарым күн көрбөй калышсак түтпөй сагынып...

Түр берип элге жашаган жандай армансыз,
Кыялдай көктөп, кыялдай кыйрап калганбыз.
Бир заман өтүп, бир заман жаңы келгендей,
Кечеги сырдаш, а бүгүн иоочун жандарбыз.

Делбиреп анда тапкандаид издел жогумду,
Кучагып жайып сунгамын достук колумду.
Жарылып актан сырымды төгүп чачылгам,
Сүйөрүп билбей көр оокат, кызмат орунду.

Жаңылган экем ылгабай тайыз, теренчин.
Пастыкты мындаид күтпөгөт жандан эгерим.
Жыгылган жоктүн чалынтың дарай, эстей жүр,
Сени да бирөө какшатар күндүн келерин...

Озубек кыздарға

(Курбуларым Сайлихан, Санабар,
Диларым, Насибаханга)

Бир кездеги гүлдөй назик курбулаф,
Бир кочөдө кончу жашап түрдүңаф.
Балалыктын астанында түптүнүк,
Жаш жүрөкко мээрим нурун сундуңаф.



Жээгинде гүл, арыкта суу шылдырап,
Чарпаяда далай кечте отурдук.
«Тахир-Зухра» дастанынан ыр курал,
Якуповду алгач сүйүп окудум.

Буруксуган атыр гүлдүн жытына,
Күштәрланып биринчи ирет ыр жазгал.
Шабдалылар гүлүн тегиз ачканда,
Жаштык шаафын силем менен бир баскам.

Махабаттын далай ыры ырдалып,
Бойго жеттик биз да гүлөй ыргалып.
Чачылдык го Палахтандын ташындай,
Көргүм келет өзүңөрдү бир барып.

Кооз дүйнө кооз бойдон түрбаптыр,
Өнкөн экен келбес доор жафыры.
Онтоп түрдүм чек афаны бөлгөндө
Бөлүнгөндөй жүрөгүмдүн жафыты.

Жайды

Бөдөнө быттылдыктайт жан-жагыңдан,
Таптырбайт, кудай билет кайда экенин.
Талыкшиып жайкы аптаптан талаа көөшүйт,
Чабылган жыты келет жаш беденин.

Какиыган какырларды сергиткенсийт,
Талаанын жортуп откөн түңкү жели.
Жылдыздар дал төбөндөн чачат жафык,
Жакындан келүүчүдөй түшүп бери.

Суу сурал жэээк болбой жафданышат,
Буурчактар керимсөлгө тосуп жүзүн.
Ойдунда түңкү алачык, уктайт дыйкан,
Оюнда күрдөөл күздө алчу түшүп...

Сүрүлүп кафандылык таң агафат,
Басылып айыл жактан иттер үнү.

*Шаңқайып тоо башына нүр төгүлүп,
Башталат тиғүүлүктүн да бир күнү.*

*Шылдырап арык менен суу жугүфөт,
Сүсөгөн болуп каны.
Талаалар жашыл сайма койнөк кийип,
Толукшийт бир ажайып айыл таңы...*

* * *

*Сулуунун да сүрү болот өзгөчө.
Аптыктырып караганды сүрдөткөн.
Ошондой бир сулуу келин баř эле,
Жарык чачып тургансыған нүр көктөн.*

*Басып кетсе аңқып туручу жылараС жыт
Караанына зар болгондор көп эле,
Көралбастар арбын болчу антсе да,
Ал сулуунун төгөрөгү төп эле.*

*«Аргымакты арыганда көрбө – деп,
Үр сулууну карыганда көрбө» – деп.
Карыганын көрүп чөкту көңүлүм,
Бекер жерден айтылбаптыр мындай кеп.*

*Бир кездеги жылараС жыты аңқыган,
Алмашыптыр жыты менен дағынын.
Таш боор мезгил аябаптыр сулууну,
Карылыкка карғыш айттып наалыдыл.*

* * *

*Чаң басылып кол жазмалараС үйүлгөн,
Жылдар алараС сүйгөн жана сүйүлгөн.
Менленсинген сүрөт турат төлтүрөп,
Жалбырактай жаштыгыңдан күбүлгөн...*

*Багы ачылбай жатат ыфлар бааланбай,
Кары далы кыздай күткөн сүйгөнүн.*



Кайнайт турмуш ыр барактаган жандар аз,
Халтуфалар ээлөн алган дүйнөнү.

Кылчаюу жок атын чабат тириүүлүк,
Чарчоо деген сөздү билбейт эгемил.
Кайыл болуп отконун омурдун,
Күтөт акын жылдыздыу саат келерин.

Кир гапнагын аркуу, таза көңүлгө

Сөз болгондо начар жагын айтасынц,
Атактуу айыл, сулуу аял жөнүндө.
Кирадүү сууну жаба күйгөн сыйктуу,
Маанай чөгүп, киблер калат көңүлдө.

А ким билет сөздүн чыны, төгүнүн,
Ал да пенде сүйсө, балким, сүйгөндүр.
Жаштыгына шоола төгүп ал сүйүү,
Шашга бөлөп турған чыгарф күндөрүн.

Аңдагандыр анан барын сендерги,
Азылзаада сапатыңдын аздыгын.
Кийналгандыр жүз кубулма турмуштан,
Кечирайбай сендейлердин пастыгын.

Жакши сөзүң жок болсо анда унчукпа,
Сулуу айылдар, атактуулар жөнүндө.
Булгабагын тунук ойду ылайлан,
Кир чачпагын аруу, таза көңүлгө.

Бизден кийин

Бала чакта биз окуган китептер,
Актай, таза дилибизге уюган.
Каарманы болсок дедик, болбодук,
Жол арбыттык, таңдыр күтүп буйруган.

Келиү кечтер өлөөрүтүп жаркырап,
 Шамдай жанып нурун чачып турчу эле.
 Өрттөн, суудан айбыкпаган ошол чак,
 Өр беттеген кайран жаштык күрч экен.

Ээси биз деп ушул жаркын ааламдын,
 Жаңылыппыз, корсө конок экенбиз.
 Ырын ырдан доорубуздун жашаган,
 Чексиздикке биз да узап кетербиз.

Бизден кийин жашоо калаф, ыр калаф.
 Жаздаф келер, гүлдөр жайнап ыргалар.
 Аянычтуу оттүп кетүү откүндөй,
 Ырға айланбай жүрөк козгоп ырдалар...

Бейит шаар

Бейит шаар, мен силемдин текенди,
 Жолум түшүп кээде аралай отомтүн.
 Таанышы өңдөр, бейтааныштар кезигет,
 Жымжырт дүйнө улуулугун сезетин.

Мында жатат кайырчы да, бектер да,
 Баары текши жаман, жакшы болунбайт.
 Үнсүз, сыйдуу табышмактуу бул аалам,
 Жалган дүйнө кызыктарын төгүндөн.

Жетсе кезек билем анык келерим,
 Билбейт качан калың жааган кардабы.
 Ырларымдын багы ачылган кездеби,
 Балдарымдын сыйын көргөн таалдабы?

Бүгүн жаңы, эртөң бул күн эскирем,
 Күргүндөнүп олүүлөргө кеч кирем.
 Тириүүлүктүн өлбөстүгүн сездирип,
 Түндү жафын колоттодо от күйөт.



* * *

*Күнөөлүүдөй жалт-жалт карап жүзүмө,
Көз тигесин сөз айталбай берекем.
Астын-устун боло түшүп жандуйнөм,
Каяшаңды кечиргөнмин эне жем...*

*Жайы-кышы көктөп турчу ыргалып,
Кыялымдын талаалафы, айдынцы.
Сени ойлосом чыкыроон кыш жылуудай,
Ошол тәэрил айдан кетчу кайғыны.*

*Сен оофусаң кагылыш да, үйрүлүп
Азыр деле бергим келет жанымды.
Ошол күнүм жазга айланат жадырап,
Телефондон сурап койсан алымды.*

*Сезилбестен мезилдердин акканы,
Келет сенден жаштыгылдын аптабы.
Эске түшөт онтолөгөн ата-энем,
Күлгүн курак, кадыр билбес чактарым...*

*Үлпөтү мол, күтүү күндөр бат өтүп,
Өз белгисин басар жылдар жүзүнцө.
Бактылуу кыз сен барктабас азыркы,
Сагындыраф өтүрүндүн күзүндө...*



Документальная повесть



**Виктория
ЛАВРОВА**



СРЕДИ МИРОВ

Письма из Америки

(Продолжение, начало в прошлом номере)

На практике в Международном фонде выборных систем

Пап, спасибо за такое хорошее письмо, как будто на минуту вернулась домой. Я рада, что ты идешь на поправку, слава Богу. Мне бы так хотелось, чтобы вы этим летом хорошо отдохнули на Иссык-Куле и за себя, и за меня. Ты задал много вопросов, поэтому это письмо посвящаю ответам на них.

Насчет моей организации – она государством не поддерживается, держится на частных фондах и финансировании. Раньше они вроде имели что-то общее с ЦРУ и Госдепом, но потом последним стало не до них. Спасибо за политическую информацию. Кстати, вы не могли бы мне переслать статьи о размещении российских военных в Канте и вообще о визитах российских силовиков в Бишкек? Или просто скажите, в каких номерах «Вечерки» и «Дела» есть такие статьи, а я поищу в Интернете. Кстати, в то же самое время, когда силовики из России были в Бишкеке, там же находилась и комиссия из Госдепа США. А про Огату ты как раз вовремя спросил. Только вчера с ним ви-



делась. Он очень занят, на следующей неделе он полетит вслед за Пауэллом в Канаду на Саммит Большой Восьмерки. А потом, возможно, с тем же Пауэллом опять в Израиль. Вчера мы с ним посидели в старой и, наверное, самой красивой части Вашингтона в таверне, где в конце меню оставили благодарственные записи такие люди, как, например, Мадлен Олбрайт. Все никак не могу найти время, чтобы сесть и написать свои наблюдения о Вашингтоне, которых у меня накопилось уже немало. Например, заметила, что здесь чуть ли не самая популярная марка машин – «Фольксваген», причем больше всего моделей «Гольф-4», «Джетта» и еще какой-то с откидным верхом. А вот «Пассатов» почти нет, а «Поло» нет вообще. Мамулечка, сильно не перерабатывай со своими иностранцами. Что-то я за тебя беспокоюсь. Люблю вас!

Вчера была на новой работе – очень понравилось. Организация большая, и называется «Международный Фонд Выборных Систем». Расположена она в самом центре Вашингтона. Занимает два этажа огромного здания. Я буду работать в отделе Евразии, в подотделе по Центральной Азии. И заниматься конкретно Кыргызстаном. У меня функции секретаря и помощника. И довольно много обязанностей. Уже получила первое задание – заняться подготовкой виз для двух членов организации, которые едут в Кыргызстан, Казахстан и Таджикистан. Будет полезно для меня в плане опыта. К тому же будет повод сходить в родное посольство и познакомиться с тамошним народом.

Я только сейчас поняла, в каком все-таки благодатном климате мы живем. Сегодня здесь +36, но все бы ничего, если бы не влажность 70%. Благо, все помещения, включая метро, оборудованы кондиционерами. Но когда выходишь наружу, как будто в баню попадаешь.

Сегодня была на открытии фестиваля «Шелковый путь», который проводится под открытым небом в самом центре Вашингтона на площади между музеями. Вот представьте: восточные шатры и даже монгольские юрты на фоне Капитолия Ј. А пошли мы туда не потому, что соскучились по своему «шелковому» пути, а потому, что нам обещали, что там будет говорить речь Колин Пауэлл. К сожалению, он туда не приехал.

Спасибо за информацию о событиях в Кыргызстане. Продолжайте информировать и держать меня в курсе новостей и слухов. Мне тут все это необходимо, поскольку одна из моих обязанностей по работе – отслеживать ситуацию в Кыргызстане.

Не болейте, не скучайте, не грустите, я вас сильно люблю. Всем привет. Ваша Вика.

Сенат и все такое

Вчера в числе прочих из нашего офиса я была на слушаниях Сенатской Комиссии по международным делам, где представители исполнительной власти Госдепартамента информировали сенаторов, отвечающих за Центрально-азиатский регион, о положении дел в этом регионе мира. Вообще меня удивило, что на этих слушаниях в качестве зрителей может присутствовать кто угодно, лишь бы выглядел прилично. Вчера читали доклады люди из Госдепа, из Департамента обороны, из Института Карнеги и бывший посол США в Казахстане. На заседание Сенатской Комиссии в этот день были приглашены посол Узбекистана и посол Таджикистана, а также люди из посольств Казахстана и Киргизстана. Доклады были интересные, хотя ничего особенно нового я не узнала. Особое беспокойство вызывает сейчас именно Киргизстан в связи с беспорядками на юге страны и «нападками» на независимые СМИ. Об этом много говорили. Я там для себя записала некоторые цитаты, которые мне могут пригодиться в будущей работе – все-таки официальная точка зрения. Например: «После раз渲ала СССР в течение последнего десятилетия в Центрально-азиатском регионе образовался вакуум в плане безопасности. И вот мы (США) пришли сейчас и его заполнили. И большинству стран региона это нравится». Вывод: американцы уходят никуда не собираются вообще. Они у нас навсегда. Вот такие дела.

Еще вчера был день рождения у Медины. Но поскольку была середина рабочей недели, то ничего особо праздновать не стали. Просто сходили в турецкий ресторан и в кино. Вообще я здесь очень полюбила кино, причем не только американское. Уже посмотрели французский, греческий и вчера – индийский фильм нового поколения. Дома вечером вели с Мединой задушевную беседу. И она призналась, что в этот день, т.е. в свой день рождения, хотела бы быть именно дома, в Бишкеке. Вот это да! Тут тебе Вашингтон со всеми «понтами», а ей Бишкек подавай. Я тоже скучаю очень. Особенно по дому и по родным.

... Я только что вернулась с автомобильной прогулки с Огатой на его джипе по окрестностям Вашингтона. Окрестности очень красивые, в смысле природы, и много симпатичных домиков. Съездили в небольшой городок Александрия, который находится в 20 минутах от Вашингтона, но уже в другом штате – Виргиния. Городок симпатичный, похож на европейский. Но поскольку было очень жарко, то гулять не стали, просто пообедали в каком-то ресторане дарами моря, которые я упраимо здесь заказываю во всех ресторанах. Что замечательно, – поскольку в Манси, а уж тем более в Бишкеке ими особенно-то не полакомишь-



ся. Так что я поставила цель здесь этими креветками и кальмарами облопаться так, чтобы больше не хотелось. Уже чувствую, что цель близка. Вчера еще ходили в зоопарк, получили массу приятных впечатлений от прогулки по нему. Зоопарк просто замечательный – везде тропические деревья, цветы, бамбук. Ну, в общем, настоящий тропический микроклимат. Смотрите футбол и болейте за... ну, сами выбирайте, за кого. Я, наверное, смотреть финал не буду, т.к. он здесь будет идти в 7 утра, а это для меня уж слишком. Главное, что турки выиграли третье место. Мой друг Гюркан Ениже просто счастлив. Пишет, что вся Турция ликует, и никто работать не хочет, все только празднуют.

У Капитолия

Фестиваль «Шелковый путь»

У меня все замечательно. Сегодня я на второй работе. Мне уже выделили отдельный стол за перегородками, т.е. фактически свой маленький офис со всеми мелочами, собственной телефонной линией и компьютером. Очень удобно. Мне эта работа нравится больше, она интереснее и дел здесь больше доверяют. В основном, правда, офисная работа, но есть еще некоторая доля ответственности: например, поручают сверять финансовые отчеты (я еще пока не слишком хорошо в этом разбираюсь, но уже потихоньку начинаю вникать), или еще устроить поездку для шефа и двух сотрудников в Центральную Азию. Уже не только визу, но и все остальное надо подготовить. Много мелочей, но интересно. Офис классный, в самом центре Вашингтона. В нашем офисе все хорошо одеты и поэтому тоже приходится держать марку. Жаль, что только 2 дня в неделю мне здесь работать, а остальное – в домашней обстановке фонда Джеймстаун, где тоже неплохо, но скучновато (это моя «первая» работа; и там, и здесь есть русскоговорящие, хотя шефы все, разумеется, американцы). Вот сейчас рабочий день закончился, и я слышу, как из-за перегородки доносится: «Ямщик, не гони лошадей», – очень прикольно.

И напоследок расскажу нечто совсем удивительное. Вы не предполагаете, какой опыт у меня был вчера. Я вам уже писала о фестивале «Silk Road» ("Шелковый путь"), который проходит в эти дни на центральной площади Вашингтона. Так вот, всех впечатлений о фестивале не опишешь, столько талантливых людей собралось! Наши киргизы регулярно собирают много публики и замечательно поют, показывают чудеса игры на комузах и силу женских голосов. Кроме певцов и музыкантов, приехали еще и киргизские и узбекские модельеры, представляющие свои коллекции. Так вот, манекенщиц не хватало, и одна из девочек попросила нас Мединой поучаство-

вать в показе моделей. Сбылась моя тайная мечта – хоть раз в жизни по-быть манекенщицей. Я даже так понравилась одной из наших бишкекских модельеров (Наталье Мусиной), что она стала уговаривать меня прийти в следующее воскресение на очередной показ уже новых коллекций. Конечно же, я с удовольствием согласилась, потому что мне это ужасно понравилось, и что удивительно, никакого волнения на подиуме я не испытывала. Даже при наличии публики человек в двести, включая киргизского посла, который, как говорят, делал съемку на камеру. Хотя обстановка была, конечно, не самая парижская (показ был в шатре, практически на улице, было жарко и душно), но народ упорно сидел и уходить никуда не хотел.

После показа мы решили отметить это дело, и пошли в отель Вашингтон, где на крыше есть небольшое, но очень милое кафе, с видом на самые важные достопримечательности города. Сидели, ели салатики и наблюдали, как по крыше Белого дома двигаются какие-то человечки в черном (секьюрити, наверное).

Следующая неделя тоже готовит массу всего интересного. В среду прием в киргизском посольстве, куда мы непременно пойдем. А в четверг здесь самый большой праздник в году: День Независимости. И это наша большая удача. Ну а в пятницу – еще один замечательный день, вот только здесь все как раз наоборот: хотелось бы быть в этот день за тысячу миль отсюда – дома, с моей любимой мамочкой.

...Сегодня на работе укороченный день, в честь завтрашнего праздника. Сейчас уже работу заканчиваю и иду обедать с Ольгой, офис которой недалеко от нашего. Потом надо пойти в банк и открыть счет, – вчера, наконец, получила долгожданный чек на июль. Выслали почему-то очень мало, столько же, сколько нам платили в Манси, а расходов в Вашингтоне несравненно больше, – в день только на еду уходит где-то 20 долларов, а еще метро, мероприятия и все такое. В прошлом году предыдущий поток наших студентов написал гневное письмо координатору, и им дали значительную надбавку, а нас почему-то опять обделили. В связи с этим мы посовещались и тоже написали письмо с просьбой, теперь ждем результата. Сегодня вечером идем в киргизское посольство, надеюсь, будет интересно.

На лужайке у Капитолия

Еще раз хочу вас уверить, что у меня все хорошо. Вчера, 4 июля, праздновали День Независимости. Сначала веселой компанией полдня сидели на лужайке возле Капитолия, места держали, потому что к началу концерта там яблоку негде было упасть. Хоть и расположились в тени, все равно приходилось периодически обливаться водой, чтобы не расплавить-



ся. Но было все равно интересно: наблюдали подготовку к праздничному шоу, читали, играли, болтали, фотографировались, словом не скучали. Шоу было прикольное, попсы не было, только блюз, кантри, отрывки из мюзиклов и опер, балетные номера и, конечно, масса патриотических песен. Погибающей от жары публике полицейские раздавали минералку, пьяных не было (здесь запрещено распивать алкоголь на улице).

Вообще для нас довольно удивительное зрелище: тысячи людей, и вообще никто не пьет спиртного. К сожалению, никто не додумался продавать там еду, или хотя бы мороженое. Но мы заранее из дома набрали с собой бутербродов. Потом был классный салют. Мы его наблюдали уже со ступенек Капитолия, куда предусмотрительно перебрались во время шоу. Параллельно все транслировалось по нескольким большим экранам. Потом толпы народа устремились в метро, но мы переждали, поужинали в кафе и потом спокойно поехали домой.

Несколько слов о Капитолии. В этом здании на Капитолийском холме работает американский Парламент. Круглый купол этого исторического памятника Америки запечатлен на бесчисленных фотографиях и рисунках, и поэтому всем хорошо знаком. Как и все здания в Вашингтоне, оно не высокое. Кстати, существует специальный закон, запрещающий возводить сооружения выше знаменитого Капитолия. И если Нью-Йорк или Чикаго невозможно представить без небоскребов, то в Вашингтоне их просто нет.

На приеме в Посольстве КР не было ничего особенного. Помещение посольства маленько, а народу набилось много, — чествовали наших музыкантов и дизайнеров. Я познакомилась с несколькими людьми из нашего посольства и еще молдавским дипломатом, который обещал брать меня на все тусовки, если я захочу, с каким-то не очень приятным типом из посольства Ирана, мадам из ООН и со сравнительно молодым французским консулом со щеками, как у хомяка. С ним я общалась больше всего, нашлось много общих тем. Он попросил меня учить его русскому языку, а я подумала: эх, где же моя мамуля, ей бы такого ученика. Я соскучилась по нашим цветам, так хочется увидеть вьюнки. Пап, ты обещал сфотографировать.

...Я так рада, что день рождения мамы прошел хорошо. Вы так живо все описали, я как будто бы на несколько минут оказалась дома, благо на воображение жаловаться не приходится. Я так всех явственно представляю. Вы так хорошо воссоздаете картину дома, что у меня на душе спокойно и хорошо становится. Здесь у меня тоже все хорошо. Насколько позволяют финансы, ходим в рестораны (вчера ужинали в вьетнамском, например). Первую неделю так вообще часто их посещали, а потом решили, что так больше продолжаться не может, иначе временами при-

дется сидеть на голодном пайке. Сейчас уже более-менее научились расчитывать свои денежные возможности. Вот сейчас, кстати, пойдем домой жарить курицу с картошкой на ужин.

Сегодня ходили на закрытие фестиваля, в двадцатый раз послушали наш ансамбль «Мурас», еще два раза прошла по подиуму в киргизском и узбекском нарядах. Но фотографировать было некому, только наш посол, как и в прошлый раз, сидел с камерой и запечатлевал всех девочек.

Целую, люблю, всем привет! Ваша несостоявшаяся супермодель.

Мои дорогие, только что получила от вас письмо, уже стала беспокоиться – привыкла получать весточки из дома каждый день. Ваши письма не сравняются ни с чими другими, ни по содержанию, ни по настроению, ни по юмору, ни по положительному заряду, и они мне так необходимы.

Началась новая рабочая неделя. Вернулся из Парижа мой вашингтонский профессор-координатор (который нашел мне здесь эти две работы). Дело в том, что поскольку за практику я получаю учебные кредиты, оценка за которые состоит из двух частей: за саму практику и за академическую работу, то у меня есть ряд академических обязательств перед программой, которые заключаются в выполнении заданий этого профессора.

Для этого мне надо было выбрать тему, которая бы, во-первых, была актуальной и касалась внешней политики США, во-вторых, соответствовала тому, чем я занимаюсь на работе, и, в-третьих, интересовала бы меня саму. И поскольку я на работе занимаюсь исключительно Центральной Азией, то и тему для академической части я взяла: «Политика США в Центральной Азии после 11 сентября: роль и процессы демократизации». Не удивляйтесь выбору темы, ибо это именно то, чем я занимаюсь на работе, и то, что является ключевым моментом в отношениях между США и Центральной Азией. (На слушаниях в сенате говорили большей частью именно об этом, да и к тому же мне это действительно интересно, и под рукой масса ресурсов, в том числе и первичных).

Ну вот, а теперь слушаю и повинуюсь: отвечаю на вопросы. Посла зовут Бактыбек Абдрисаев, 1958 года рождения, женат, двое детей, закончил наш Политехнический по специальности «Автоматика и телемеханика». Член Киргизской Академии наук, был аспирантом А.А.Акаева, и, видимо, не бесталанным. Профессионального дипломатического образования не имеет, что, однако, не помешало ему сделать головокружительную карьеру на этом поприще. Ну а вообще-то он не сноб, не заносчивый, вроде. Правда, пообщаться с ним в достаточной степени мне еще пока не довелось.

Французский дипломат мне написал, предложил встретиться и пообщаться, вот теперь думаю, что делать.



Папа, ты молодец, что пробиваешь проект, это дело нужное, так что наберись терпения и сил! И удачи тебе!

Улица посольских флагов

Как у вас дела, мои дорогие философы? Как здоровье? У меня все хорошо, работа идет, нагружают не очень, но бывает. Вчера, например, поручили съездить в несколько мест и даже выдали деньги на такси. Так что в свое удовольствие покаталась по городу, правда, денег немного не хватило, т.к. таксисты здесь намного более ушлые, чем наши, с ними не поторгуешься, у них своя такса, да еще они умудряются накрутить сверху, причем им положено давать чаевые. Таксисты, как правило, индусы, пакистанцы, арабы и чернокожие. Словом, самая хитрая братия (кроме черных – те добрые и сговорчивые). Весь город у них разделен на зоны, и в каждой – своя такса, плюс еще за непредвиденные остановки, так вот некоторые из них нарочно едут на место назначения не прямой дорогой, а делают лишние круги, т.е. стараются попасть в другую зону, чтобы накрутить больше денег. Им говоришь: «Сэр, по-моему, вы не туда едете», а он: «Я знаю, куда еду», – и все, на этом разговор заканчивается J.

Ну вот, покаталась я по красивым районам города, например, по одной из центральных улиц, на которой располагаются почти все посольства. Они просто стоят рядышком, одно за другим, красивые двух- или трехэтажные здания, все в зелени, и – парад флагов. Наше посольство находится на этой же улице, но несколько дальше, почти на отшибе, окруженнное ресторанчиками и магазинчиками, так что сразу и не увидишь J. А узбекское, например, намного больше и мирно соседствует с посольством Чили. Вообще-то я мало что успела рассмотреть, флаги мелькали очень быстро. Но большие посольства, например, британское и австралийское, занимают огромные здания и находятся немного отдельно. Российское посольство, кстати, тоже не в общем ряду.

Позавчера ходили в кино на довольно старый итальянский фильм «Синема-парадиз». Фильм замечательный. Мне здесь нравится то, что есть возможность смотреть не только американские попсовье фильмы, но и хорошее европейское кино. Сегодня вроде как встречаюсь с французом, просто интересно пообщаться. Медина уехала к какой-то своей подруге в Южную Каролину до воскресенья. Поэтому мы сейчас вдвоем с Ольгой, иногда забегают друзья. Вчера мы допоздна говорили о доме, об АУКе и, вообще, о жизни. Обеим захотелось домой, но с другой стороны будет жалко отсюда уезжать (я имею в виду именно Вашингтон). А как дома? Как мои усатые и лохматые? Их фотки висят у меня в комнате на стене, а ваша фотография стоит в рамочке.

Мои новые и старые знакомые

У меня без особых событий. Питаюсь нормально, а вообще меня подкармливают на работе (на первой): там я подружилась с одной сотрудницей, она русская, но уже давно живет здесь с мужем и дочкой. Ее зовут Иветта, и она просто прелесть: красивая, умная и добрая. Она мне приносит из дома обеды, салатики, домашнюю еду, а еще обещала взять меня с собой на океан, когда в следующий раз они поедут туда с семьей.

Что касается француза, то при близком рассмотрении он мне показался каким-то растрепанным что ли, никаким дипломатическим лоском и шармом и не пахнет. Костюм на нем вроде и хороший, но сидит как на вешалке, машина непонятно какая, а внутри – черт ногу сломит. И самое главное даже не в этом: пригласил меня знаете куда? – в пиццерию, хоть и настоящее итальянское заведение, но шумное и неинтересное, и потом, какой же дипломат на первом свидании девушку в пиццерию приглашает, когда в Вашингтоне столько прекрасных ресторанов? Ответ один: только самый жадный и необаятельный тип. Но я сильно не расстроилась, даже иногда полезно, когда вот так тебе глаза открывают и весь этот мнимый дипломатический лоск, нарисованный в твоем воображении, куда-то улетучивается в один момент.

И еще одна байка про французский дипкорпус. Здесь положено несколько раз в год устраивать в посольствах приемы по разным случаям, ну а уж в честь Дня Независимости страны, ну или там самого главного праздника – это святое. Так вот, в воскресенье на День Республики французы устраивают прием, но! – с одним условием: вход 60 долларов. Ну ладно, такой вариант в принципе практикуется, но все равно – уж Франция могла бы устроить приличную вечеринку в свой главный праздник без таких уничижительных сборов. Очень хочется познакомиться с российскими дипломатами, но пока ни одного не встречала. Хотя все это несерьезно, конечно, – у меня забот и без того хватает и развлечений тоже. Просто хочется как можно больше пообщаться с интересными людьми, пока у меня есть такая уникальная возможность.

Папуля, я тобой очень горжусь, и даже успела всем похвастаться, что тебя включили в комиссию по разработке Водной Стратегии Кыргызстана. Кстати сегодня слышала, что Пол О'Нил (министр финансов США) говорил во время своего визита в Кыргызстан о том, что они собираются поддерживать развитие гидроэнергетики в числе других приоритетных областей нашей экономики. Интересно, как это будет на деле? Сегодня нарвалась на правительственный кортеж, когда шла с работы. Проехала кавалькада мотоциклистов и джипов с тонированными стеклами и с сиренами и со всеми подобающими слушаю атрибутами, и два больших черных авто. Направлялся кортеж к Белому дому.



Выходные прошли спокойно, ходили за покупками с новой подружкой Леной, она была у меня студенткой в АУКе, когда я ассистировала Битюковой, а сейчас она здесь учится и работает вместе с Томом Вудом в СЕР. Кстати, я не говорила вам, что мы уже несколько раз встречались с Томом Вудом и его ненаглядной Жылдыз, моей бывшей однокурсницей, а ныне его супругой. Обычно это происходит в каком-нибудь кафе, где мы неплохо проводим время вместе. Том здесь работает, а Жылдыз учится. Он очень похудел и выглядит молодо, доволен жизнью, несмотря на то, что Жылдызка ходит по дискотекам и вечеринкам, а Том, не желая этого делать, сидит дома J.

...Получив ваше последнее письмо, открыла для себя еще один плюс моего жития за океаном: чем больше вы мне пишите, тем интересней язык ваших писем, особенно меня восхищает мама. Мне здесь не хватает общения на хорошем русском. Периодически ведем «умные разговоры» с Ольгой, также общаюсь с нашими друзьями Саматом и Кадыром (оба парня из АУКа). Самат – выпускник 61 школы, отличник и все такое, и уже полжизни прожил в Штатах, поэтому на английском он разговаривает уже лучше, чем на русском.

А еще из Манси я привезла с собой книги Жорж Санд и уже «победила» первый роман – «Индиана» (сплошные сантименты, но очень мило), теперь читаю «Графиню Рудольштат», – нравится. Хочется почитать что-нибудь типа Набокова, просто ради языка. Не могу дождаться, когда приеду в Манси и закажу себе по интернету Акунина, и еще надо перечитать «Войну и мир» Л.Н.Толстого. Как он там определяет, что такое счастье? Кажется, устами Пьера Безухова он говорит, что счастье – это отсутствие болезни и угрызений совести. Очевидно, Наташа или же князь Болконский чувствуют это по-другому: «Любить всех» и «Никому не делать зла...» – Согласна с этим, все подходит под это определение, и есть еще что добавить. Я люблю жизнь в добрых и красивых ее проявлениях. А что такое счастье для меня? – Как сказала Скарлетт О'Хара, – «Я подумаю об этом завтра».

...Я все-таки решила делать исследование по нашему Американскому университету, и уже связалась с Хансеном и главное, с Хьювайлером (президентом АУКа). Они оба обещали всяческую поддержку и предоставление мне всех нужных документов. Кстати, Президент написал мне, что АУК собираются переименовать в Американский Университет в Центральной Азии, этот вопрос сейчас рассматривается на Совете Попечителей. Если все-таки решат переименовать, (необходимо одобрение «яди Сэма», он же Госдеп США), то это будет просто замечательно. И тогда это будет уже второе изменение статуса АУКа в период моего там присутствия.

Помню знаменательные для меня самой и для нашего учебного заведения события. Это было накануне осени 1997 года. Только что по пред-

ложению доктора Джона Кларка, который после знакомства и беседы с тогдашним нашим послом в Америке Р. Отунбаевой приехал работать в Кыргызстан на КАФ (Киргизско-американский факультет) в Кыргызский Национальный университет, было принято решение преобразовать факультет в университет.

Так возник Американский университет в Кыргызстане, куда я в тот момент и поступила учиться. Оказывается, это было приурочено к визиту в Кыргызстан Хиллари Клинтон. Госпожа Клинтон официально открывала наш университет. В тот момент мы с моей дорогой подругой Ажарой, находясь на церемонии открытия АУКа, и запечатлены на фотографиях вместе с Хиллари Клинтон и с нашим Президентом А.А.Акаевым. Знаменательный был момент, симпатичные получились фотографии.

Доктор Кларк стал нашим Президентом, которого все студенты и преподаватели любили за его коммуникабельность, эрудицию и профессионализм. В год моего окончания АУКа он уехал работать в Алма-Ату. Но и сейчас мы поддерживаем с ним посредством переписки теплые и хорошие отношения. Джон Кларк очень интересный человек. Достаточно сказать, что он американец англо-шотландско-французского происхождения, потомок знаменитых фамилий, и в свое время преподавал в Гарварде.

Привет, мои дорогие! Сегодня 19 июля. Я только что вернулась из мексиканского ресторана, где мы ужинали вместе с нашими сотрудниками Иветтой и Барбарой. Иветта меня по-прежнему кормит обедами, а сегодня вот еще и за ужин заплатила, хотя я знаю, что живут они с мужем и дочкой небогато. Но деньги за ужин от нас с Барбарой брать отказалась. Русская душа! Хотя вообще-то она уже почти совсем американка, даже говорит «мы», когда говорит об Америке. Но она такая милая, что я ей это прощаю J.

А вчера у меня был просто замечательный культурный вечер, полный впечатлений. Мы решили разориться и пойти на «Аиду», правда, не на оперу, и не Верди, а на знаменитый мюзикл, написанный Элтоном Джоном. Настоящая бродвейская труппа сейчас с триумфом гастролирует в Вашингтоне, собирая каждый день аншлаги в Кеннеди-центре. Представление было просто великолепным! Замечательная музыка, умопомрачительные костюмы, потрясающие голоса и просто восхитительная игра звезд Бродвея. Словом, запаслась я надолго впечатлениями, и теперь хочу приобрести диск с этим мюзиклом. Потом мы еще гуляли, даже выпили по коктейлю в небольшом баре недалеко от дома, делясь впечатлениями. Но делать этого не стоило, т.к. утром надо было на работу. Что это был за коктейль, не знаю, но утром голова была свинцовая.

Девочки мои ушли опять делать шопинг, конечно, я тоже это дело очень даже люблю, но поскольку приходится выбирать между такими



вещами как две новые кофточки или поход на «Аиду», что по цене равнозначно, то я предпочитаю сидеть дома, когда все нормальные люди ходят по магазинам и покупают эти самые кофточки.

Океан и Иссык-Куль

Привет, мои любимые родители! У меня все хорошо. Я просто замечательно провела выходные. В субботу ездили с Вудами (с Томом и Жылдыз) в Анаполис – симпатичный портовый городок на берегу залива где-то в сорока минутах езды от Вашингтона. Погуляли по городу, посидели в ресторане, где готовят морепродукты, только что выловленные из этого же самого залива, и пообщались с Вудом. Потом решили пойти на пляж. Но мне там совершенно не понравилось. Вода в заливе какая-то грязноватая и застоявшаяся. Жылдыз и Медина поплескались с этой луже с превеликим удовольствием, а я лежала на шезлонге и думала об Иссык-Куле...

Зато в воскресенье была Атлантика. Доехали туда за три часа, и дорога совсем не утомила. По дороге познакомилась с мужем Иветты и их маленькой дочкой. Муж у нее русский, образованный, разговорчивый, но при этом немного нудный. Внешностью и взглядами на жизнь напомнил мне дядю Шуру Крюкова. Но этот далеко не такой юморной, как дядя Шура. А девочка у них чудесная, хотя по-русски говорит с большим трудом. Так смешно: родители ей только по-русски, а она упорно отвечает им только на английском. Со мною поначалу пытались разговаривать на русском, путая падежи и произношение (так забавно). Хотя к концу дня устала и перешла на более привычный английский.

Сравнивать Атлантический океан и Иссык-Куль, конечно, трудно. Они разные. Океан теплее, но Иссык-Куль прозрачнее. Океан очень соленый, но песок мелкий и мягкий. В океане практически невозможно плавать из-за волн, но зато на этих волнах можно кататься и играть. Они приводят в полнейший восторг даже взрослых, не говоря уже о детворе. Самый большой минус в океане – это медузы и крабики, которые периодически щиплют тебя за ноги, что весьма неприятно. Если бы это так не раздражало, то я бы не вылезала из воды все шесть часов, сколько мы там были. Я даже немного и симпатично загорела. А еще я видела настоящих дельфинов. Два раза. Причем второй раз целая стайка распределилась парами и группами вдоль всего пляжа в метрах пятидесяти от берега. Этим удивительным зрелищем публика развлекалась минут двадцать. Дельфины несколько раз даже выпрыгивали полностью из воды, к моему сожалению, под-

плыть к ним было невозможно. Вот такая поездка на океан. Жаль только, что в жизни не бывает все так гладко и приятно. За все придется платить, даже за хорошие впечатления обязательно придется перенести какие-то лишения. Не хочется об этом думать, но жаль, что не бывает все-таки все в жизни так хорошо, как хотелось бы. Что же, главное не терять присутствия духа и ценить то, что имеешь. Что я и делаю. Мамуль, я тебя сильно люблю, и папу тоже. Он у нас вот какой крутой, по «Аврорам» разъезжает. А вообще, если честно, то все равно лучше Иссык-Куля ничего нет. Так что наслаждайтесь его дарами и знайте, что это самое лучшее место в мире. Целую, люблю, надеюсь. Вика.

Альберт Гор

Ну вот, наконец-то я добралась до компьютера, так что уже утром сможешь получить это письмо. А от тебя все письма дошли, даже по несколько экземпляров, так что ты у меня молодец, с техникой справляешься. Как у папы дела? И когда он возвращается домой? У меня сегодня интересный день (не говорю – был, потому что он еще не закончился). Сегодня опять ходила в Сенат. В этот раз на собрание молодых представителей Демократической партии «Демократы 21 века». Я вообще-то к ним не принадлежу, равно как и к республиканцам. А пошла туда, потому что там выступал с обращением к этим самым молодым демократам сам Альберт Гор. Дело в том, что в ноябре здесь выборы в Сенат, и сейчас по этому поводу суматоха и, как всегда, борьба между демократами и республиканцами. И если республиканцы традиционно берут деньгами (эта партия гораздо богаче), то демократы – активностью и популизмом. И вот сейчас идет активная агитация молодых людей, чтобы они ехали на периферию и выступать за демократических кандидатов. Программа была очень хорошо продумана: сначала выступил молодой 32-летний конгрессмен, потом сенатор, а на закуску выпустили того, ради которого собственно народ и собрался – Альберта Гора, которому аплодировали стоя. Надо сказать, что Гор мне очень понравился. Я даже не ожидала. Он умеет расположить к себе, и у него прекрасное чувство юмора. Сегодня вечером мы идем на вечеринку, которую устраивает Вашингтонская академия вина (и такая есть!). Мы увидели объявление в интернете и зарегистрировались на это мероприятие. Посмотрим, что там сегодня расскажут про вино. Надеюсь, будет приличная публика, поскольку заведение довольно респектабельное, да и сама вечеринка проводится в отеле «Хаятт» в центре Вашингтона.



ПОСОЛЬСТВО И ВИНО

...Спасибо за большое и очень интересное письмо. Папуля, с приездом! У меня все отлично. Сегодня ходила в посольство (наше, родное), чтобы получить визу для двух наших сотрудников-американцев, которые едут в Кыргызстан. Меня на работе поторопливали: мол, быстрее надо идти подавать документы, потому что визу будут делать неделю, не меньше. Я прихожу в посольство, а там консул, такой молодой и веселый, говорит: «Вам когда нужны визы готовые?» Я говорю: «Чем скорее, тем лучше». Он: «Вторник, пойдет?» Я молчу. Он: «Понедельник?» Я говорю: «Хорошо» Он: «А хотите прямо сейчас?» Короче, через пятнадцать минут у меня на руках были паспорта с готовыми визами. На работе все ахнули.

Вечером сегодня идем на встречу с земляками. Один из наших друзей возвращается в Бишкек, будет провожать. Возможно, будет и посольская молодежь.

Вечеринка в Академии Вина прошла интересно, но несколько скучновато. Вина было много, а общения мало. Все сидели за своими столами и слушали длинную лекцию о том, что такое вино, как его делают, как нужно правильно его дегустировать, в чем разница между теми и другими марками и так далее. А потом пробовали разные марки белого и красного вина и закусывали разными сортами сыра. А публика там была неинтересная. Однокие богатые дамы и скучающие семейные пары.

Я вас сильно люблю! Всем огромный привет.

На «русской» вечеринке в Вашингтоне

...Я рада, что вы вместе едете на Иссык-Куль. Так живо себе все представляю: сборы, дорогу, побережье, пансионаты наши советские и не очень советские. Скучаю, конечно, но знаю, что скоро вернусь, и потом уж никуда не денусь на долгое время из Кыргызстана.

В субботу ходили на русскоязычную вечеринку, что была в центре города в одном из неплохих клубов. Ну что я могу сказать... Русскоязычный контингент меня, мягко говоря, разочаровал. Мужчины хамоватые, а дамы – весьма сомнительного поведения. Не успели мы с Леной (тоже бывшая наша выпускница) зайти в клуб, как уже на улице к нам привязался какой-то потный мужчина еврейской наружности средних лет, назвавшийся Марком. Обратился он к нам фамильярно и по-хамски (судя по всему, тамошние дамы позволяют так к себе обращаться), мы его быстренько поставили на место, на что он скрчил презрительную

гримасу и сказал что-то вроде того, что с нашими замашками надоходить не в ночной клуб, а в институт благородных девиц. В клубе было темно, тесно и очень громко – музыка орала ну просто истошно. Мне до глубины души было стыдно за наших дам: девушки все вроде видные и одеты неплохо, но глазами стреляют и бедрами виляют направо и налево, причем абсолютно без разбору. В конце концов, мы познакомились с американцами и проболтали с ними почти весь вечер, пока они нам не надоели. Потом, к счастью, подошли наши ребята и еще парни из Казахстана (вычислили своих), и мы с превеликим удовольствием уехали с этой вечеринки в гости к одному мальчику из Алма-Аты, у которого оказалась ну очень приличная квартира в элитном доме с окнами на знаменитый отель «Утергейт». Он нас накормил домашними мамиными пельменями, потом мы посидели на крыше здания, полюбовались на ночной Вашингтон, потанцевали под песни Таркана и со спокойной совестью поехали домой, даже успев на метро. Так что свой этнический долг я выполнила, сходив на «русскую» вечеринку, и больше как-то не хочется. Но все равно это был очень важный опыт для меня. По крайней мере, теперь я знаю, что хамства полно даже в Вашингтоне. Жаль только, что все это говорит по-русски. Вот такие пироги. Мне надо идти домой, офис уже скоро закроют. Надеюсь, вы успеете получить это письмо утром и будете читать его уже в дороге. Привет Иссык-Куль и всей моей обожаемой родне. Целую, люблю, желаю приятного отдыха. Ваша Виктория.

Цветы от вашингтонских коллег

Семейка Вудов

Привет, отыхальщики! Как Иссык-Куль, хорош? А я здесь в духоте, но не в обиде. У меня ничего нового, дорабатываю в американской столице предпоследнюю неделю. А жаль, не хочется в Индиану. Здесь уже и привычнее, и интереснее. А Медина вот ждет – не дождется, когда вернемся в Манси. Что-то не прижилась она здесь, без настроения совершенно все это время, друзей и знакомых не заводит, и ничего ее здесь не вдохновляет. Оживилась только один раз, когда в Национальном зоопарке увидела слоника и потом взахлеб рассказывала, как он играл с мячом. Эх, моя Медина! Кстати, она тоже, как и я, работает в Международном Фонде по избирательным системам. То есть два дня там работаю я, а оставшиеся дни, пока я в Фонде Jamestown (первая работа), на этом месте – она. Вчера были у Жылдызы и Тома Вудов в гостях. Пришли попрощаться, так как они завтра едут в Кыргызстан, ну а когда вернутся, нас уже здесь не будет. Бол-



тали до поздней ночи, вспоминали наш первый (и последующие) курсы в Американском университете в Кыргызстане, «боевое крещение», которое мы прошли у Тома на лекциях и все такое прочее. Смотрели также фотографии с их свадьбы два года назад в отеле «Пинара». Я там тоже мелькала, хотя Жылдызка уверяла, что у нее есть несколько крупных фоток отдельно со мной, очень красивых, но найти их так и не смогла, а я все не доберусь до сканера, чтобы сделать новые фотографии, – есть несколько интересных. А напоследок расскажу вам историю, демонстрирующую пробивные способности нашей однокурсницы Жылдызки, ныне жены нашего же бывшего профессора Тома Вуда, и студентки Джоржтаунского университета, рассказалуюную вчера ею же самой. Короче, перед свадьбой, что была в Бишкеке, Ж. вместе с женихом и дружкой-подружкой Сарой Амслер (тоже преподавателем из АУКа) пошли в наш ЗАГС подавать заявление на регистрацию. Там наши работнички, узнав, что женится иностранец, заломили цену, в двадцать раз превышающую реальную стоимость регистрации. Ж., возмущенная до глубины души, потребовала показать соответствующие бумаги, где все это было бы документально запротоколировано, на что ЗАГС, зная, что все равно никуда они не денутся (жениться-то надо) послал ее куда подальше, рассчитывая на скорое возвращение с повинной и стопкой зеленых. Поднялся громкий скандал, во время которого Том и Сара дергали Ж. за рукав и шептали: «Заплатим, все заплатим, только не надо скандала». Но Ж. была непреклонна и, окончательно разругавшись, хлопнула дверью и отправилась в Министерство Юстиции прямиком в кабинет министра. Вламывается туда, а там секретарша, разумеется: «Куда Вы?». Ж. ей все как на духу и выложила, мол, замуж надо срочно, а в ЗАГСе беспредел творится. Секретарша оказалась человеком душевным и обладающим, как выяснилось, немалой властью. Набрала телефон ЗАГСа, представилась. Через десять минут Ж. с победоносным видом заплатила в ЗАГСе какие-то 200 сомов (вместо запрашиваемых 100 долларов) за формальность. А на любезное предложение работников этого заведения провести церемонию в этом «священном месте» (с девочками-моделями, лентами, лестницей, кубками и Мендельсоном) Ж. ответила... Ну, впрочем, вы и сами можете представить, что она им ответила, и отправилась в отель «Пинара» платить за аренду одиннадцатого этажа под церемонию бракосочетания и свадебный банкет. Вот так, не мелочится человек: если свадьбу, так в «Пинаре», если разбираться, так к министру Ж.

Вот такая история, надеюсь, было интересно. Обязательно напишите во всех подробностях о своем отдыхе на Иссык-Куле. Люблю, целую, всем привет.

Посиделки по средне-азиатски

...У нас здесь с утра так пекло, что просто ужас. Так мы носа не высывали из комнаты. А сейчас вот гроза. Ну, просто тропический климат. Завтра, во что бы то ни стало, поедем на океан. Хотя Иссык-Куль все равно ничто не заменит. Вчера очень классно посидели небольшой среднеазиатской компанией. Были двое ребят из нашего посольства, включая того самого молодого консула, который дал мне визы за 10 минут, наша компания и парень и девушка из Казахстана. Казахи – парнишка, к которому раньше ходили в гости, и одна особа, которая постоянно хвасталась своими успехами и приобретениями, типа новой машины, дома и тому подобным. Вообще, вчера было немало приколов в адрес этой национальной казахской черты, которая называется «рисовки», как говорит наш консул Данияр. Казахи действительно считают себя намного выше не только киргизов, но, кажется, и всех остальных человеческих «особей» І, хотя есть среди них и те, кто имеет действительно много, но не рисуется. Например, этот парень из Казахстана лично дружит с нашим Айдаром Акаевым и знает, естественно, его бывшую жену – Алию, девушку с очень известной казахской девичьей фамилией. Но это выяснилось не сразу, а спустя какое-то время, когда речь зашла о пагубных пристрастиях Алии, и причинах их с Айдаром развода. Да, наслушались мы вчера таких разговоров и слухов.

Начинаю готовиться к культурному шоку от возвращения из Вашингтона в почти родной Манси. А вам желаю приятного отдыха! Люблю очень!

С Иветтой на океане

Привет загорающим на иссык-кульском берегу! Спасибо за такое большое и подробное письмо, – доставило массу удовольствия. Я рада, что ваш отдых на Иссык-Куле удался. У меня все хорошо. Вчера опять ездила с Иветтой и ее семьей на океан. Было еще лучше прежнего. Во-первых, погода была жаркой, как раз для пляжа, а вода, как ни странно, прохладной и бодрящей. Во-вторых, мы выехали раньше и уехали с пляжа позже, т.е. провели там весь день, не считая дороги. Кстати, о дороге. В этот раз она тоже показалась интереснее, т.к. за весь путь мы с Аркадием, мужем Иветты, дискутировали всего два раза, да и потом находили компромисс. А так все время мирно беседовали. В-третьих, в этот раз не было медуз. Ну, а итогом дня был замечательный загар, довольно заметный, но совершенно не болючий, т.е. нормальная здоровая копченая колбаса.



ность. Жаль только, что это, скорее всего, последняя в этом году вылазка на побережье. В Индиане-то особо не поплаваешь. А еще вчера, наконец-то, первый раз за это лето поели арбуз. Медина не удержалась и купила в местном продуктовом магазине, вследствие чего заслужила всеобщее уважение и право не мыть посуду один день. Ну ладно, мне надо бежать, – душный день, похоже, грозит завершиться неслабой грозой.

Букетик цветов от IFES

...К сожалению, не имею возможности писать много и подробно, в последние дни совсем нет времени. У меня все хорошо, только жаль покидать Вашингтон. Сегодня был последний день на работе в IFES. Среди беготни и суеты в улаживании всех дел даже не заметила, как прошел день. И только иногда машинально отмечала про себя: это мой последний рабочий ланч в центре Вашингтона, это в последний раз я иду этой дорогой на работу в центр Вашингтона среди белых воротничков и деловых дам, и так далее... А вечером мой шеф и сотрудница устроили мне сюрприз: шеф вызвал меня в кабинет, когда я уже собралась уходить. Захожу, а Энтони (шеф) и Ирина стоят посреди комнаты с букетиком цветов и говорят, вот, мол, хотели тебя поблагодарить и попрощаться. Я так удивилась и растрогалась, что только и могла сказать в ответ, что мне очень приятно. И вот сейчас написала им и моей непосредственной начальнице Джули большое письмо, в котором всех поблагодарила и выразила надежду на повторение сотрудничества. Я всерьез подумываю о том, чтобы следующим летом еще раз попытаться приехать сюда и поработать, если будет такая возможность. Но это пока только задумки, а между тем такие связи очень полезны. Кстати, Джули сейчас в Кыргызстане (скажу нескромно, не без моей помощи). Здесь, в Америке, тоже многие пользуются контактами, знакомствами и протекцией. Я в этом убедилась, когда проходила практику в Вашингтоне. В нашем Болл-Стейт – университете нам недаром говорили о том, чтобы мы заводили как можно больше личных контактов, пока будем в Вашингтоне. По поводу американской протекции мне даже рассказывали такую байку, что один из бывших министров обороны США во время своего пребывания на посту помог своей жене, которая занималась частным бизнесом, организовать офис ее фирмы прямо в стенах Пентагона. Говорят даже, что он заставил нескольких сотрудников своего ведомства работать на ее фирму. Конечно, я не знаю, сколько здесь правды.

Да, вот вам сюрприз – долгожданные фотографии. Первая фотография была сделана в День Независимости на лужайке возле Капитолия, вторая – с показа моделей. Потом фотография из Нью-Йорка на знамен-

нитой Таймс-сквер. На следующей – я на фоне вывесок на Брайтон-бич. (Почтайте их, очень прикольные) Ј. И на последней фотографии – мы с Мединой в нашем винограднике.

Глен и ее кошки

Моя вторая работа еще продолжается. Завтра последний день. Сегодня уже закончила большое задание, и мы идем с сотрудниками – неизменной Иветтой и Минди в гости к моей беспредельной начальнице Глен. У нее есть три кошки и одна бутылка белого вина (меня лично больше привлекают кошки Ј. Это они тоже устраивают как бы проводы. А может, просто предлог, чтобы отвлечься от работы. Глен работает по 20 часов сутки.

Мам, ты спрашивала про английский – улучшился ли. Трудно сказать, почему-то до сих пор не получается говорить гладко. Иногда все легко, и произношение и слова, а иногда застrevает. Не знаю, может, папа понимает меня, ему ведь тоже приходилось работать и общаться на иностранном языке. Пап, от всей души и со всей гордостью поздравляю тебя с очередным вхождением в историю науки Киргизстана. Я уже не преминула похвастаться перед друзьями. Все говорят: хорошо тебе с такими генами Ј.

Спасибо за письмо и подробное описание прошедших посиделок с иностранной молодежью. Я рада, что вы поддерживаете контакты, и что скучать вам не дают. Вообще приятно, что они так хорошо относятся к нашей семье. Хотя почему бы и нет? Люди мы вроде положительные, – небогатые, но с достоинством Ј. Интересно и приятно было прочитать статью в «Вечерке» о фестивале и показе мод. Фестиваль в ней описан правильно, приятно быть частью того, о чем пишут в газетах Ј. Вчера хорошо провели время с Иветтой и Минди в гостях у Глен. У нее замечательная, очень стильная квартира и просто потрясающие четвероногие – два огромных кота и пушистая толстенькая кошка. Все ленивые и откормленные до смешного. Валяются пузами кверху по всей квартире. Очень друг друга любят. Подходят один к другому и лжут друг другу мордочки, очень умилительно. Отвела я на них душу вчера, уж очень соскучилась я по усатым и хвостатым. Фотографировались на Иветтин фотоаппарат и пообщались на разные темы. А потом Глен отвезла меня домой и милостиво разрешила в последний день прийти на работу попозже, т.к. основную работу я сделала – перевела часть сайта Джеймстауна, посвященную России и СНГ, на русский язык. Пока еще в интернете моего творения нет, но, видимо, Глен скоро подвесит, тогда пошлю вам ссылку. Она так много работает, потому что на ней почти вся работа по



созданию сайта, а также остальная административная и зачастую финансовая работа. Она настоящий трудоголик. Сейчас мне надо привести в порядок рабочее место и разобраться с документами в памяти компьютера. Планы на завтра еще не утверждены, может быть, пойдем в музей. Все больше беспокоюсь о предстоящем переезде в Манси. Волнуюсь, что не смогу уместить все в чемодан. Шучу, конечно, и без этого есть, о чём подумать.

Большой привет Лаптевым, Алине скажите, чтобы без меня никаких свадеб, мои планы на следующее лето пока весьма туманные, и ничего больше. И потом – свадьбу лучше делать осенью, а пока я буду думать над сценарием. Полагаю, надо сделать на западный манер. (Это я не потому, что вся такая прозападная, а потому, что у них как-то красивее и романтичнее).

Новое жилье в Манси

Сегодня 15 августа 2002 года. Здравствуйте, мои любимые мамочка и папочка!

Мы с Мединой уже в Манси. Приехали в 11 часов, сразу же зарегистрировались и взяли ключи от квартир. Потом пошли к Джейсону, остались вещи. По телефону договорились об аренде грузовика и почти сразу же перевезли вещи в новые квартиры. Джейсон и его друг Джереми нам в этом очень помогли. За что вечером мы их накормили в китайском ресторане (цены здесь, по сравнению с вашингтонскими, конечно, просто смешные). Потом вечером накупили самого необходимого для дома и немного еды на следующий день. А сегодня утром уже были в университете и встретились с Кирком – нашим координатором. Он сказал, что приехала целая делегация из СНГ, и больше всего почему-то украинцев. У новичков будет ориентационная неделя, и мы вызвались помочь, чем можем. Потом на машине Джейсона поездили по местам, где продают подержанную дешевую мебель. В результате мне повезло: теперь у меня есть раскладной стол, 4 стула, диван, журнальный столик (на который уже легла мамина клетчатая скатерка), ковер, холодильник – это все в зале. Он же прихожая, он же кухня. В спальне кровать и полка для книг и косметики и маленькая настольная лампа, а в другой комнате у меня стоит стол с компьютером и зеркало в полный рост. В ванной комнате тоже есть все необходимое. Уже подключилась к интернету, что очень радует – сразу связь с миром наладилась. Сегодня еще подключила колонки к компьютеру, и целый день слушала «Аиду» (музыка Элтона Джона, CD с мюзиклом, на который я ходила в Вашингтоне). Вечером ездила за продуктами, заполнила холодильник овощами и фруктами и

другой всячиной на первое время и для приема первых гостей. Завтра будем готовить плов и салаты.

Новый день в Манси начался с вечной уборки и распаковывания оставшихся вещей. Вечер провела на кухне, т.к. накануне пригласила Чингиза, Медину, Ди迪, Джейсона и еще двух девушек-американок, которые вчера помогли мне перевезти мебель (у них небольшой пикап). Я устроила настоящий пир: приготовила оливье, салат из капусты, запекла в фольге цыпленка с чесноком и лимоном и мое фирменное блюдо – картошку с грибами в сметане. Все получилось неплохо, мои гости остались довольны, и мы хорошо провели время, так что с ролью хозяйки яправляюсь успешно.

Привет, привет, мои любимые! Как вы там? Я так соскучилась! У меня все хорошо. Сегодня ходила в наш международный центр. Как я уже писала, приехали новые студенты, в том числе человек 15 русскоязычных. Началась ориентационная неделя, и сегодня в честь новичков офис по международным студентам устроил ужин. Мы помогали накрывать столы. Было очень интересно познакомиться с новыми людьми с Украины, Казахстана, Узбекистана, Германии, Индии. Некоторых новичков я даже пригласила к себе на чай – так приятно быть хозяйкой. Ближе, чем с другими, познакомилась с Дороти – девочкой из Германии. Она такая смешливая и внешностью похожа на мою «почти москвичку» – Вичку Кривоносову. Так прошел день, параллельно решила некоторые вопросы, связанные с предстоящим семестром. Постепенно вхожу в колею, и уже становится все более интересно, а то после Вашингтона я тут загрустила совсем. А сейчас вот чувствую себя прекрасно. И еще одна новость: я только что договорилась со своим другом, небезызвестным вам турком Гюрканом Ениже насчет проведения Алинкиной свадьбы в его бишкекском отеле «Пинара». Может быть, я несколько тороплю события, но такие вещи надо решать заранее. И потом мне просто не терпелось. Итак, дела обстоят следующим образом: аренда 11 этажа (там открытая веранда на крыше, плюс ресторан) – бесплатно, праздничный ужин для гостей – \$5 на человека (обычная цена \$15). И еще: специально для моей любимой Алинки и ее будущего мужа – ночь после свадьбы в президентском люксе – бесплатно. Это мой свадебный подарок моей любимой сестренке. Теперь главное, чтобы все было хорошо, и чтобы за этот год я не поссорилась с Гюрканом, а Алинка – с Олегом. А поскольку нам ссориться не из-за чего, то будем молиться, чтобы все получилось, и чтобы Гюркан не передумал. Но, похоже, что ему самому совсем не трудно и приятно, главное, чтобы он не был в большом убытке от ресторана, а все остальное: помещение и президентский номер ему, понятное дело, ничего не стоит. Вот на этой оптимистичной ноте позвольте откланяться.



Патриотка

Мои любимые родители, здравствуйте! Извините за задержку с письмом, что-то я вчера забегалась. До вечера показывали нашим новичкам студенческий городок. Рассказывали, что здесь и как. А вечером экскурсия завершилась в местном баре. На дискотеку я уже не согласилась, не было настроения. Так интересно чувствовать себя в роли «старожила», а ведь недавно меня точно так же водили по кампусу, поили чаем и все показывали. Я что-то очень в последнее время скучаю по дому. Сколько мне мозги не промывали, да и сколько я сама не пыталась полюбить Америку, ничего пока не получается, все равно домой тянет. А между тем, здесь многие из студентов на что только не идут, лишь бы остаться в Америке. Например, двое из тех, кто должен был вернуться в АУК с предыдущего потока, под различными предлогами оттянули себе возвращение домой. Одна девочка осталась в Индиане еще на семестр под предлогом того, что не успевает закончить дипломную работу. Другой парень нашел хорошую работу в Вашингтоне, связанную с инвестированием в малый и средний бизнес Киргизстана, и тоже остался здесь еще на год. Правда, конечно, на собственном финансировании. Мехригуль, еще одна девочка с прошлогоднего потока, так вообще номер выкинула. Еще в мае она вызвала сюда свою маму якобы на церемонию выпуска, лето прокаталась с ней по Штатам, и вместе с мамой бесследно исчезла. Последний раз ее видели садящейся в самолет до Нью-Йорка. С тех пор от нее ни слуху ни духу, хотя она уже должна приступить к работе в АУКе. Она не отвечает на письма, и никто не знает, где она. Хотя ходят слухи, что она осталась в Нью-Йорке в своей уйгурской диаспоре и работает в тамошнем уйгурском кафе «Арзу».

Представляете, получить степень магистра социологии, чтобы потом работать в уйгурском кафе! Лишь бы не возвращаться на родину. Эта история будоражит сейчас наши умы, поскольку программа под угрозой. С таким отношением студентов к своим обязательствам ее могут вообще закрыть. Нам, конечно, ничего не грозит, мы уже доучимся. Но «за державу обидно».

Вчера мы ездили с Мединой и ее американскими подружками в Индианаполис. До этого мне неожиданно позвонил мой старый знакомый Гектор из Индианаполиса, с которым я познакомилась в прошлом мае на конференции по ЕС, и пригласил встретиться и пообщаться в его городе. Я подумала, почему бы и нет? Человек он хороший, с ним будет приятно провести свободное время. Когда мы приехали в Инди, девочкам захотелось пойти на футбол, а мы с ним сначала поехали поужинать, а потом прошлись по магазинам. Мне, собственно, ничего не надо

было покупать, а Гектор большой стиляга (что редко для американца). Ему-то мы и делали покупки. А заодно я посмотрела на местный ассортимент, он, несомненно, гораздо богаче, чем в Манси. Потом пошли в японский ресторан-клуб (мы там бывали и раньше, во время конференции), где сидели в vip-секции благодаря моему спутнику, который старался произвести на меня хорошее впечатление Ј. Потом к нам присоединились мои подруги, и мы вскоре поехали обратно в Манси. Впечатления от вчерашнего вечера довольно приятные. Сейчас буду готовиться к завтрашнему дню. Я полна решимости активно начать новый учебный и рабочий год.

Как дома? Скучаю по всем и по всему. Ваша ВЛ.

Первый опыт работы в студенческой аудитории

Здравствуйте, мои дорогие! Снова мне придется извиняться перед вами за короткое письмо. Сегодня был сумасшедший денек, вернулась домой поздно. Ответила на шквал телефонных звонков, потом сочинила письмо координатору из штаб-квартиры нашей программы в Блумингтоне, которая просила сделать отчет по некоторым вопросам. И вот уже перевалило за полночь. Завтра надо пораньше встать, чтобы решать бюрократические вопросы. И именно в этой бюрократической беготне в основном прошел день.

Пару слов о значимых моментах дня: во-первых, встреча с моим новым рабочим коллективом, первое заседание кафедры, со второй половины которого нас, новоявленных ассистентов, выпроводили со словами: «А сейчас, ребята, погуляйте» Ј. Но мы не обиделись, главное – чтобы уважали и деньги платили во время. Во-вторых, первое знакомство с нашим новым эдвайзером (куратором). Это уже по учебной части, не по работе. Старый наш любимый куратор, как выяснилось, благополучно уехал работать Вашингтон, – все дороги ведут туда...

Сразу, пока не забыла, пишу свой новый адрес:

2301 W.Bethel Ave., aptr.61
Muncie, IN 47304

Все мои мелкие заботы по дому проходят в перерывах между чтением умных книжек, которых у меня теперь множество. Только в этом семестре я потратила на их приобретение более \$200. Книги здесь стоят дорого, особенно новые.

Целую вас и очень люблю. Ваша в перспективе очень начитанная ВЛ.

...Почти закончилось лето. Сегодня приходила в гости моя японка Кайо, после летних разъездов мы увиделись в первый раз. Она подстриг-



лась и похорошела. Посидели за чашкой кофе и поболтали о своих девчачих делах. А сегодня все пошли к украинцам на вечеринку. У них День Незалежности, так они у себя собирают тусовку. Меня приглашали несколько раз, но я не имею свободного времени, т.к. надо готовиться к презентации по теме «Наука...». Моя задача за выходные прочитать полторы книги и сделать (в письменном и устном виде) критический анализ прочитанного. Книга называется «Что эта за штука – наука?» Книжка интересная и несложная, просто чтение занимает много времени. Я, к сожалению, так и не научилась читать быстро, т.е. схватывать самое главное из каждой главы, не прочитывая каждую строчку. Мне все время кажется, что если я буду так «пробегать», то упущу что-нибудь важное, поэтому читаю внимательно и вдумчиво.

Папа, я буду тебе благодарна, если ты мне будешь писать обо всех политических и около политических новостях, даже если они будут не очень приятные. У меня нет постоянной возможности и времени делать мониторинг по СНГ, так что информируй меня по возможности о наиболее важных событиях в России и КР. Просто как-то в последнее время в новостях все мрачно. Даже в моем любимом английском журнале «Экономист» так и отражено: мол, в России последняя неделя была просто какой-то фатальной, одна за другой плохие новости. А здесь все спокойно и тихо как в танке, занимайся себе, ума набирайся. Только сосед за стеной периодически включает какое-то старое техно, которое у нас года три-четыре назад гоняли на всех дискотеках городах Ј. Заставляет ностальгировать... Ну ладно, пойду читать вышеназванную книгу дальше, надо же знать, чем занимается мой уважаемый отец вот уже в течение... скольких лет? 20?30? Подсчитай для интереса.

Привет вам, мои дорогие! У меня все нормально, сегодня бодренько встала и продолжила усиленно читать умные книжки и готовиться к презентации. Позже сходила в университет, побеседовала с профессором, к которому приставлена (или приписана) в качестве ассистента. Составила расписание офисных часов, т.е. время, которое мы должны проводить в своем офисе, чтобы, если возникнут вопросы у студентов и преподавателей, они могли бы к нам в это время обращаться. Мой офис ничем не примечателен, но в нем есть все необходимое. Свой кабинет я делаю еще с одним GA (Graduate Assistant, так называется наша должность) – Роллингом. Он этнический филиппинец, но родился и вырос в Штатах. Парень добрый и очень умный.

У меня появилась навязчивая идея: хочу купить подержанную машину, хотя это пока далеко от реальности, но все равно начала обращать внимание на объявления о продаже таковых. Машина здесь не просто блажь, без нее очень трудно. Каждый раз, чтобы поехать в магазин за элементарными вещами (продуктами, например), мне приходится про-

сить Джейсона, потому что другой возможности добраться туда просто нет. Это напрягает и его, и меня. Я уже не говорю о поездках в Индианаполис или Чикаго. Во время предстоящих осенних каникул машина была бы как нельзя кстати. Но это все пока из области фантастики.

Папочка, как ты там поживаешь? Не напрягает ли холостяцкая жизнь? Кошке давай ливерку, сначала поголодает, потом будет есть. Главное только, чтобы не сбежала. Уж я бы ее сейчас пожамкала. Как дела у мамы? Где она сейчас, еще в Москве или уже в Воронеже, и когда собирается поехать в Санкт-Петербург?

...У меня все хорошо. Письменную работу на тему «Что такое наука?» сдала. Презентация этой работы тоже прошла удачно, я даже сама не ожидала. Большой частью это была импровизация на заданную тему в атмосфере свободного и спонтанного общения, и это понравилось аудитории. Несмотря на серьезность вопроса (презентация была, как вы знаете, по вопросам философии науки на основе книг соответствующего содержания, прочитанных мною ранее), я старалась оживлять свой рассказ шутками в форме диалога со слушателями и приводить интересные иллюстрации из собственного опыта. Например, когда говорила о том, насколько предвзято могут быть истолкованы исторические события в науке, которая именуется «История», то начала так: «Я родилась в Советском Союзе»... – В классе тишина. – «Ну что, испугались?» – В классе хохот! – «Темой моего постоянного спора с некоторыми моими оппонентами здесь служит вопрос о том, кто выиграл Вторую мировую войну?» В классе тишина. «Не сомневаюсь, что все вы на сто процентов уверены, что эту войну выиграли США» В классе смех и одобрение. «Так вот что я вам хочу сказать, друзья: я была воспитана на том утверждении, что Вторая мировая закончилась великой победой советского народа! Каков вывод? На самом деле истина, скорее всего, посередине, а поскольку историю пишут люди, казалось бы, основываясь на объективных фактах, то все равно часто получается, что одни и те же факты истолковываются по-разному». Надо еще заметить, что преподаватель этого курса у нас – молодая японка, которая в конце моего резюме замечтила: «По крайней мере, у японцев не возникает вопроса, выиграли они войну или проиграли» J. Ну и так далее в том же духе. Вот такой отрывок из моей сегодняшней презентации. Так что сегодня пришла домой хоть и уставшая, но почти довольная собой. Вечером зашла Медина, и мы решили, что после 5 дней непрерывной напряженной работы мысли не помешает расслабиться за бокалом вина J.

Да, по поводу курса американской литературы, который я планировала прослушать для общего развития. К сожалению, вряд ли я найду время для этого в текущем семестре. Дальше – будет видно. Я все собираюсь походить в спортзал и в бассейн, но пока из оздоровительных и



восстанавливающих процедур отдаю предпочтение сну. И еще о красоте. Мамуль, по твоему совету денег на хорошую дорогую косметику не жалею. Очень не хватает мне твоего массажа.

Мне привезли из Вашингтона передачу – хорошего настоящего чая и две очень красивые репродукции с картин из Национальной Галереи искусств, в которой я была этим летом. Одна репродукция – безымянная картина с изображением спящей девушки в розовом платье, написанная британскими мастерами во времена королевы Виктории, ее я повесила в зале. И вторая – мой любимый Клод Моне, репродукция его знаменитой картины «Японский мостик». Я ее повесила у себя в спальне, теперь любуюсь.

На этой неделе я получила свою первую зарплату – 600 долларов, теперь с некоторым трепетом жду чека со стипендией, – сколько-то они мне пришлют? Но не в деньгах счастье Ж. Сейчас еще раз попробую позвонить маме в Воронеж. Папуля, не скучай! Эти письма сейчас я шлю в два адреса, надеюсь, что мама их тоже получает регулярно.

Люблю, целую, всем привет! Ваша Вика.

Люблю начало осени

Привет, мои дорогие мамуля и папуля! Спасибо вам за такие интересные и информативные письма.

Сегодня занималась приготовлением пищи, пыталась совершенствовать в этом деле, приготовила цыпленка по собственному рецепту: в майонезе и в лимонном соусе, наворотила туда всяких специй и запекла в фольге. Блюдо получилось просто супер, назовем его «Цыпленок по-лавровски в Индиане», так что можно считать, что путь к сердцу (который через желудок) я уже понемногу осваиваю. Пока, правда, в арсенале это только второе фирменное блюдо (ну еще грибы с картошкой в сметане). Еще сегодня испекла пирог, но здесь уже ничего особенного, т.к. он был из порошка. Большого ума не надо, просто добавить яйцо, воду и масло, взболтать и в печь. Но химия есть химия. Вечер провела в раздумьях над будущей дипломной работой и все-таки пока остановилась на теме «Политика США по демократизации общества в Киргизстане», но может, еще 20 раз передумаю. Хотя этой темой я все равно, видимо, буду заниматься. В этом семестре предстоит, по крайней мере, два, а то и три больших письменных исследования. Сейчас, как всегда, пришла Медина с двумя лимонами, опять чаевали с пирогом и смотрели по телевизору замечательный фильм с Аль Пачино в главной роли.

Папа, вот тебе (в приложении) перевод твоего описания проекта. Надо заметить, что сделан он очень даже неплохо, конечно, не без ошибок, но

гораздо лучше, чем то, что мне приходилось редактировать раньше, так что можешь похвалить своего аспиранта Мишу (и грузить его дальше). Папа, я горжусь и завидую твоему энтузиазму и необычайной работоспособности. Мамулечка, тебе опять пришлось ехать в Воронеж? Я надеюсь, тебе это не слишком обременительно. И я рада твоим успехам в делах. Ты у нас уже скоро будешь «асом» в знании «Гражданского Права в области недвижимости». Береги себя, пожалуйста. Кстати, о здоровье: я сегодня услышала по CNN, что ученые в очередной раз доказали большую пользу красного вина, особенно для сердечников. Говорят, что сравнительно частое его употребление значительно снижает риск сердечных заболеваний, так что пейте красное вино! У меня наконец-то началась рабочая неделя (в понедельник был нерабочий день – «День Труда»). Выходные провела дома за компьютером и книжками, отсутствие финансов и машины сказывается. Еще я подумываю о приобретении велосипеда, но это не решит большинства проблем – далеко на нем все равно не уедешь.

...Сегодня ходила на работу, где почти ничего не делала, так как мои профессора почему-то не спешат меня нагружать. Надо будет самой проявлять инициативу, а то даже как-то неудобно. Вечером перед занятиями зашла в международный центр, где наш координатор Кирк с женой продолжили прошлогоднюю традицию еженедельных ужинов для избранной группы иностранных студентов, в которую я вхожу. Поели супчика, приготовленного Кирком по старинному американскому рецепту (утверждает, что рецепту 130 лет), посидели, пообщались, я попросила их брать меня с собой в поездки за продуктами.

Об Ираке здесь говорят на каждом углу, в каждой газете и по всем телевизионным каналам. Мнения очень разнятся, но большинство американцев все же – за военное вмешательство США. Кстати, в последние дни постоянно зазвучивает цитата российского министра Игоря Иванова о том, что Россия не поддерживает планы США относительно Ирака. Еще сейчас, в преддверии годовщины, везде опять повторяют страшные кадры 11 сентября и много об этом говорят. У нас в университете по этому поводу запланирована серия лекций с участием приглашенных лекторов.

...Пишу вам письмо и параллельно смотрю интернет-сайт АУКа и университетской газеты Star. Мне доложили, что там много обновлений и новых фотографий, посмотрела, действительно много чего нового и приятного. Сколько времени я провела в этом университете, сколько разных воспоминаний с ним связано! Здесь мы часто рассуждаем про АУК, и сходимся на том, что это действительно уникальное учебное заведение, постоянно растущее, прогрессивное, свободное и с прекрасной



студенческой атмосферой. Я слышала, правда, что атмосфера далеко не столь прекрасна в административной среде и внутри профессорско-преподавательского состава, но надеюсь, к тому времени, когда я вернусь туда, это меня не сильно коснется.

Хочу вам сказать, что мне не терпится себя почувствовать в новом статусе ассистента. Сегодня на работе выполняла задание своего шефа-профессора: он мне поручил составить нечто вроде учебного плана для магистрантов-политологов и государственных управленцев (мой шеф является эдвайзером магистратуры на нашем отделении). У меня эта процедура заняла часа 2-3. А вечером мне снова надо было идти в университет, теперь уже на занятия. Всю двух с половиной часовую пару говорили о событиях 11 сентября и обо всем, что с этим связано. И об Ираке тоже.

Проблема Ирака захватила сейчас все стороны жизни, большинство интеллектуалов, таких как университетские профессора и большая часть студенчества, разумеется, против военного вмешательства. Все остальные, увы, – за военные действия (еще бы: промывка мозгов здесь капитальная). Антиарабские настроения и арабофobia набирают все большую силу, все боятся, злятся, хотят обезопасить себя. Только что звонил приятель из Вашингтона, говорит, тревожно там как-то. Ходят слухи о повторении атак. Меры безопасности, конечно, будут приняты беспрецедентные. Все арабы иже с ними находятся под контролем ЦРУ и ФБР. И, как бы там ни было, здесь, в Манси, я «как у Христа за пазухой», на эту глушь не один террорист не позарится. Ж. Шучу, конечно, дай-то Бог все будет нормально, и у меня нет сомнений, что ничего страшного не произойдет и что обстановка нагнетается намеренно.

А как настроения дома и в России? По слухам, особенно после покушения на Шеримкулова, американцы все больше «разочаровываются» в Кыргызстане. Мол, что вам помогать, у вас там обстановка нестабильная. И что вы думаете? – повернулись к узбекам, к этой лисе – Каримову, который прямо дал понять, что с Россией он не дружит и вообще сам весь такой прозападный («А еще у нас есть нефть, газ и большая жирная армия»). И вот она – хваленная американская политика демократизации и защиты прав человека – все теснее сотрудничают со страной, где всем этим и не пахнет, а откровенно отдает авторитаризмом. Мне думается, что наш президент Акаев правильно делает, что старается поддерживать и развивать связи и с США, и с Россией. И Назарбаев занял, на мой взгляд, правильную выжидательную позицию, и перед Америкой пока сильно не заискивает (поэтому для американцев Казахстан тоже имеет репутацию нестабильного, читай: непонятного и непокорного государства). Ну, вот я опять о мировых проблемах, это у меня еще после сегодняшних занятий в университете завод остался. Хотя я после занятий вер-

нулась домой и занялась вполне мирным делом – приготовлением фаршированных баклажанов J.

Привет, мои дорогие!

Сегодня день прошел спокойно, особых новостей нет, была на работе, помогала одному из своих шефов-профессоров, вечером слушала длинную и скучную лекцию по «Методологии», которую еле высидела J. Завтра будет очень насыщенный день и много дел. В связи с годовщиной 11 сентября в университете намечается несколько мероприятий, которые нужно будет посетить. В учебном плане у меня уже началась интенсивная загрузка: через две недели нужно сдавать первую большую письменную работу по предмету Государственное управление (Paublik Administration). Для чего надо сделать анализ управления какой-либо организации, рассмотреть ее по многим позициям с точки зрения практики (например, кадровая политика, бюджет и т.д.) и с точки зрения теории. Я уже писала, что собиралась рассматривать одну из тех организаций, в которых я проходила практику в Вашингтоне. Но сейчас, чем больше накапливается теоретического материала, тем больше я думаю, что надо остановиться на организации, которую я знаю лучше и о которой могу собрать больше информации. И я подумала об АУКе, уж егото я знаю достаточно хорошо. Если мне удастся добывать по своим каналам нужную мне информацию и документы, то сомнений не останется. Здесь вот, в Америке, по Интернету можно посмотреть даже подробный бюджет Министерства обороны.

Как у вас дела, мои дорогие? Мамуля, ты просто молодец, что так реактивно решаешь все воронежские дела. Папуля, как там политическая обстановка дома? Дошли ли уже до Бишкека эти самые «отщепенцы» – оппозиционеры со своей толпой? Так не хочется сейчас никаких осложнений и конфликтов.

11 сентября 2002

Вчера, 11 сентября, была печальная дата для всех американцев. В нашем кампусе было организовано несколько мероприятий. Днем после работы я была на лекции одного бывшего члена Конгресса Америки, он прочитал очень интересную живую лекцию, где высказал довольно неожиданные мысли. Я предполагала, что в связи с годовщиной всех тех событий он будет говорить о терроризме и как это ужасно, и что надо всех «мочить» («даже в сортире») J, и что надо покончить с Ираком. Однако он совершенно неожиданно начал говорить о несовершенствах американской политики, о том, что все президенты, при которых он работал (а он был конгрессменом около 30 лет), так или иначе нарушали Конституцию.



В частности, он критиковал Буша за его политику в отношении Ирака, и что Буш принимает решения, не советуясь ни с Конгрессом, ни с мировой общественностью. «Политики сейчас пытаются зарабатывать себе очки, делая войну. А надо бы как раз наоборот – делая мир». Эта его фраза мне особенно понравилась. После его лекции на центральной университетской площади прошла церемония Памяти 11 сентября 2001 года. Очень проникновенные речи произнесли президент университета, вице-президент и президент ассоциации студентов. Два студенческих хора исполнили красивые произведения: патриотическую песню и одно из произведений Баха. Потом команда американских морских пехотинцев торжественно пронесла флаг США и флаг штата Индиана, которые перед этим были сняты с флагштоков, где они обычно висят, а потом водрузили их на место под звон 30 колоколов на нашей башне. Очень трогательная церемония.

Вечером того же дня была церемония зажжения свечей в память погибших. Но я на нее не пошла, потому что хотела посмотреть по CNN ток-шоу очень интересного американского ведущего и журналиста Ларри Кинга. В гостях у него были такие люди как Лаура Буш, Хиллари Клинтон, министр юстиции США, бывший мэр Нью-Йорка Джгулиани и другие. Разумеется, не раз показывали все те жуткие кадры прошлого года.

Надо заметить, что вся Америка и в особенности Вашингтон и Нью-Йорк были в состоянии повышенной готовности, вокруг Вашингтона даже поставили противоракетные установки, что было в первый раз после Карибского кризиса шестидесятых годов, но ничего не произошло, в чем я, честно говоря, и не сомневалась. Хотя мои друзья в Вашингтоне откровенно боялись выходить на работу. Если ничего не случилось на Олимпиаде в Солт-Лейк-Сити и в День Независимости, когда особенно боялись террористических атак, то в этот день и подавно ничего не могло случиться. А сегодня день был самый обычный, работа, учеба. Накормила голодных ребят-соотечественников своим пловом, все остались довольны. Сейчас иду заниматься.

Папа, желаю тебе удачно съездить на очередную научную конференцию на Иссык-Куль.

Очень вас люблю. Ваша дочь Вика.

Светлое событие

Дорогой мой папа, спасибо за длинное и интересное письмо. Как всегда, в нем море информации. Что самое интересное: ты в этом письме спросил, не получила ли я ваш конверт с фотографиями, я прочитала и дай, думаю, спущусь посмотреть, нет ли у меня чего в почтовом ящике. Хотя буквально накануне его проверяла. Спускаюсь на первый этаж и

думаю: «Нет, так не бывает, не может же быть такого, что сейчас ящик открою, а там, как по волшебству, будет лежать письмо из дома», но чудеса бывают! В почтовом ящике действительно лежало ваше письмо, так было приятно, самое светлое событие за сегодняшний день. Фотки я сразу же развесила по комнатам. Они очень красивые. Спасибо.

Вчера к нам в гости приезжали знакомые ребята из Блумингтона. Их было трое: наш соотечественник Данияр, кстати, сын Камилы, вице-президента, (или провоста) Американского университета в Кыргызстане, и двое его друзей – Лева из Москвы и Олег из Риги. Вечеринку решили провести у меня, поскольку только я и Медина имеем в распоряжении квартиры без соседей по комнате. К ним присоединились еще Чингиз, Леша-белорус и двое парней из Украины – Максим и Ростислав. Вот такой Советский Союз получился, к счастью, политкорректность удалось соблюсти, не позволяя много говорить о политике и национальном вопросе. Иначе столкновения было бы не избежать. Весь вечер играли в разные игры: «в крокодила», «мафию», «ассоциацию», «детектив» и т.д., даже обошлись без громкой музыки. Утром парни все убрали, мне даже ничего не пришлось делать.

Вот этим мне и нравятся современные наши вечеринки, есть масса интересных игр, и народ активно во всем участвует. А может, просто такая компания подобралась. С американцами (если только это не компания баптистов) так не посидишь и не поиграешь. Эти собираются исключительно, чтобы напиться и потом разбрестись по комнатам. Мамулечка, спасибо за звонок, я так рада была тебя услышать. Ты позвонила в самый разгар вечеринки, и мне было так приятно, по-моему, мне все присутствующие позавидовали: никому, наверно, мамы просто так не звонят сюда, а мне вот аж из самой России.

Пап, слушай, не надо тебе ехать в Афганистан, а? Там вот недавно сразу два покушения на Хамида Карзая было, один из которых стоил жизни не менее 15 человек. Неспокойно в Афганистане сейчас, хотя американцы ведут там очень активную гражданскую деятельность, особенно в области бизнеса. Правительство США тратит огромные деньги и оказывает различную поддержку тем компаниям, которые пытаются наладить инфраструктуру и частный бизнес в этой стране. Родственники Карзая, а также, по совместительству, важные персоны в новом афганском правительстве и бизнесе, не вылезают из Вашингтона. Посол Афганистана в США живет в самом фешенебельном отеле там же, а самого Карзая охраняют американские телохранители. Там еще далеко до спокойствия и безопасности. Я еще спрашиваю о ситуации в этой стране своего друга, который работает в Вашингтоне в одной из больших компаний, которые занимаются Афганистаном. Его шеф был там недавно, я спрошу, насколько там безопасно по его ощущениям, хотя так или



иначе я не хочу, чтобы ты, папа, туда ехал.

Ну вот, сейчас пора идти спать, чтобы завтра встать пораньше и заняться неотложными делами. Мединка и Джейсон только что звонили и опять звали в бар, но я отмахнулась, они меня обозвали затворницей и заучкой J. Может, это и так, но зато они просто супер организмы – третий день подряд гуляют. Целую вас крепко, люблю сильно.

Папа, с возвращением! Рада, что ты хорошо провел время на Иссык-Куле и что тамошний климат для тебя благоприятен. Я что-то в последнее время особенно скучаю по дому, по городу и по Иссык-Кулю. У меня перед глазами сегодня весь день были иссык-кульские пансионаты и пляжи. Наверное, мой организм уже биологически настроен на то, чтобы раз в год ездить к водам этого озера, и теперь возмущается, почему это уже сентябрь, а меня (организм) до сих пор не вывезли на Иссык-Куль? По этому поводу я недавно посмеялась, когда друг Гюркан пожаловался мне по интернету на «непонятное» поведение своей бухгалтерши, которая во время самой загруженной недели ему заявила примерно следующее: «Отпустите меня срочно в отпуск. У меня на этой неделе есть возможность поехать на Иссык-Куль. А если я хотя бы раз в год там не побываю, то я буду всю зиму болеть!». Он мне говорит: «Вика, ты можешь себе представить, если в американской фирме сотрудница заявит боссу, что ей срочно надо на отдых в Калифорнию? Что ей на это скажет босс?». Я посмеялась от души: не понять им нашего менталитета, не понять.

Радость общения

Мамочка, как твои дела? Я с нетерпением жду твоего возвращения домой. Все же мне как-то спокойнее, когда ты дома. И папуля там уже совсем заскучал.

Я завела новых друзей, и жизнь моя наполнилась новым смыслом и окрасилась в новые краски. Я познакомилась с замечательной девочкой из Азербайджана. Ее зовут Наташан, или просто Ната. Она моего круга и моих интересов (интеллигенция, хе-хе, хотя и с налетом нефтяного бизнеса, – куда от этого денешься в Азербайджане?), да еще и филолог по первому образованию. У нас с ней много общих интересов, и к тому же она очень общительная, и я думаю, что мне с ней будет много интереснее, чем со старой своей компанией. Вчера она приходила ко мне в гости, и мы болтали часа три подряд, пока я пекла блины (!) и готовила борщ (!). И то и другое я делала по рецепту Иветты (наш рецепт борща я еще давно отдала Медине, который она благополучно потеряла). Полу-

чились неплохо, Ната понравилось. Сегодня Ната меня позвала посмотреть кино к своим друзьям (двою ребят: один из Турции, другой из Югославии). Они живут в том общежитии, где я жила в прошлом году.

Пока мы их ждали, сидя на третьем этаже общежития, познакомились с парнишкой из Ирландии, который оказался очень интересным собеседником. Ну и решили не дожидаться турка и серба, которые куда-то запропастились, и пошли втроем гулять по студенческому городку. Потом зашли ко мне, попили кофе с киргизским бальзамом (вот где он пригодился), поговорили на тысячу разных тем от музыки до спорта. Ната много путешествовала по Европе, и вчера талантливо и захватывающе рассказывала о странах и городах, в которых побывала. А я вспомнила о конференции в Будапеште, где я побывала в студенчестве и где на берегу Дуная отмечала свое двадцатилетие с однокурсниками Эмилем Джураевым и Тимой Молдогазиевым, которые, кстати, как и я, в магистратуре в Америке.

Я сегодня проявила пленку из Вашингтона, к сожалению, качество оставляет желать лучшего, что очень жаль, но это все-таки лучше, чем ничего. Постараюсь отсканировать фотки на этой неделе и прислать вам. Ну вот, на сегодня все, сейчас немного позанимаюсь и пойду спать пораньше, чтобы завтра быть в рабочей форме. Все-таки я здесь не только для того, чтобы учиться готовить и заводить новых друзей J.

Большой привет Лаптевым. Я не знаю как они, но я очень скучаю по их дому в деревне и, конечно, по ним самим в миллион раз больше. А уж как я скучаю по нашему дому и по вам! Целую, люблю ваша ВЛ.

Привет, мои дорогие!

Поздравляю вас с вашим личным и нашим общим праздником. Конечно же, я не забыла, что за день двадцать второе сентября. Спасибо, что вы у меня есть, и что двадцать девять лет назад «замутили» такое хорошее мероприятие, как ваша свадьба. Я за него вам в буквальном смысле обязана жизнью! Еще раз поздравляю.

У меня все по-старому, сейчас основательно засяду за свою работу про АУК. Мне активно помогает с доставкой необходимой информации сам президент АУКа Дэвид Хьюрайлер, с которым я связалась по совету профессора Хансена. За что им обоим спасибо. Только что получила от Дэвида письмо с приложением, где он прислал полный устав АУКа и несколько мелких документов. Папуля, я проверила твои письма к коллaborаторам и сделала несколько небольших поправок. Ты увидишь. А так все нормально.

...У меня сегодня был интересный и достаточно загруженный день. Утром я должна была проводить письменный экзамен для класса одно-



го из двух моих профессоров. Это входит в круг моих обязанностей как ассистента. Профессор дает все необходимые инструкции и варианты экзаменов и оставляет наедине с аудиторией, а сам в день экзамена не появляется. В общем-то, ничего сложного, нужно просто позаботиться о том, чтобы аудитория была в порядке, чтобы все студенты получили экзаменационные листы и инструкции, а потом нужно просто сидеть и наблюдать, чтобы никто не списывал. У меня была аудитория примерно человек в восемьдесят. Все прошло довольно гладко, хотя поначалу я немного волновалась, как будто сдаю экзамен сама.

Вечером, как обычно, была на занятиях, после чего домой меня подвезла одна из моих коллег, бразильянка Марилене. Я в благодарность пригласила ее поужинать вместе, так мы с ней проговорили и просидели часа два, после чего я в очередной раз убедилась, что ничто мне не доставляет большего удовольствия, чем общение с интересными людьми. Имея некоторое представление и большую любовь к Бразилии (благодаря сериалам), я сумела расположить ее к себе, а она мне рассказывала о своей стране и удивила тем, что бразильцы имеют и всегда имели очень хорошее представление о России и о русских людях. Эта страна, как выяснилось, до сих пор втайне мечтает о социализме, а Марилене сама очень интересная личность: до того как она приехала сюда в магистратуру, она училась и жила очень долгое время в Калифорнии, а еще раньше была очень известной во всей Южной Америке спортсменкой-велосипедисткой. Держала рекорд по велотреку на этом континенте в течение десяти лет и четыре секунды не дотянула до мирового рекорда. Потом, к сожалению, получила очень серьезную травму плеча, и ей пришлось уйти из профессионального спорта. Теперь Марилене активно занимается образованием и наукой, и сейчас она одна из самых заметных студенток в нашем департаменте. Вот с такими исключительными личностями я имею счастье общаться.

Привет, мои дорогие!

Спасибо за такое замечательное письмо. Я по вам так скучаю и так люблю. У меня все хорошо, учеба и работа идут своим чередом. Сегодня приехал к нам в гости друг Сэм из Вашингтона (тоже бывший АУКовец, с которым мы этим летом не раз проводили время в Вашингтоне). Он много рассказывал о визите нашего президента Акаева в США, свидетелем и непосредственным участником которого он сам был. Сэм в восторге от Акаева и от его жены тоже. Говорит, что они оба просто очаровательные и исключительные личности.

Новость о киноактере и режиссере Сергее Бодрове меня шокировала. Я не знала об этом, так как давно уже не читала российских новостей. До сих пор трудно поверить в такую трагическую гибель. Я всегда его

очень уважала и даже по-своему любила. Для меня он являлся воплощением всего самого лучшего, что может быть в молодом русском человеке. Не его герой в «Брате-2», а именно он сам, как интеллектуал, думающий, талантливый и красивый русский парень. Трудно выразить, как мне жаль.

Передайте большой привет всем родным!

Думаю о вас! Продукт ваших многолетних трудов, дочь Вика.

Чикаго и просто оранжевая листва

Я наладила свой хотмэйловский адрес, так что можете продолжать писать на него. История с этим ящиком была просто отвратительной. Кто-то залез в него, поменял пароль (объяснять долго, как это было сделано). Я почти на 100% уверена, что это дело рук Полякова, ну да Бог ему судья. Словом, два дня в моем ящике хозяйничал другой человек, читая мою личную переписку. Когда я наконец-то открыла свой ящик, ваши письма, которые я еще не читала, были открыты. Мне пришлось разыскать Виталия (моего друга-программиста из Нью-Йорка) и он помог мне связаться с соответствующей службой, которая и прислала мне новый пароль. После чего я благополучно открыла свой ящик и теперь все в порядке.

Поездка в Блумингтон была интересной. Нас приглашала туда наша программа, главный офис которой находится в этом городе, на Международный фестиваль фольклорной музыки, а заодно и пообщаться с народом из АУКа, из тех, кто был там в это время. Кроме всех остальных, туда на месяц приехала вице-президент АУКа Галина Парфенова, которая рассказала последние университетские новости. Когда мы вернемся в АУК, нас ждут приятные перемены. АУК будет переименован в Американский университет в Центральной Азии.

По пути в Блумингтон и обратно наблюдали последствия смерча, прошедшего по Индиане на прошлой неделе. До Манси он не дошел двадцать пять миль. Зрелище вдоль дороги было довольно жутковатое: поломанные деревья, разрушенные или поврежденные здания и рекламные щиты. Слава Богу, никаких жертв не было. О приближении смерча предупредили заранее, поэтому все успели приять меры безопасности. Но все – же урон материальный был нанесен существенный. Надеюсь, что этого больше будет. Мне, конечно, давно хотелось посмотреть, как выглядит смерч, но после увиденного я поняла, что лучше от него держаться подальше. Вечером ко мне на ужин пришли Медина и Кеагер (парень из Ирландии), а потом и Джейсон. Я накормила гостей борщом и сосисками. Поиграли в шашки, пообщались, словом, очень приятно провели



время, хоть и не планировали. Последние дни больше пришлось посвящать работе, чем учебе. Хотя ничего сложного нет: проводить экзамены, устанавливать видеоаппаратуру и показывать студентам видеоматериалы, ну и так далее.

Большую работу на 18 страниц по АУКу сдала в понедельник, но это только одна из трех. Сегодня связалась с Ларисой и Брюсом. Они были очень рады меня слышать, и я сразу же получила кучу приглашений, в числе которых день рождения Ларисы (19 октября) и празднование Хэллоуина. Сегодня в гости заходил Кеагер, принес краски и карандаши (я как-то случайно обмолвилась, что в детстве любила переводить бумагу), и почти насильно заставил меня рисовать. Что-то даже и получилось. А Кеагер нарисовал портрет Че Гевары, получилось очень хорошо, из-за чего он ужасно возгордился.

Дети разных народов

У меня были очень насыщенные выходные. В пятницу Медина устраивала большую вечеринку по поводу всего сразу: и запоздалого новоселья, и первой зарплаты (она работает в библиотеке), и просто так. Полдня мы с ней кромсали салаты и готовили продукты на плов (забегая вперед: вопреки нашим ожиданиям, смели все подчистую, а Медина еще надеялась после вечеринки питаться целую неделю). Часам к восьми начал собираться люд, и продолжалось это часов до одиннадцати. Было весело и интернационально. Для интереса я потом попыталась вспомнить, представители каких стран были на этой вечеринке. Итак, понятное дело – Кыргызстана и США. А еще были ребята и девушки из России, Украины, Беларуси, Азербайджана, Литвы, Монголии, Японии, Кореи, Греции, Турции, Югославии, Палестины. Мы были вместе, и всем было хорошо и приятно, мы без труда понимали друг друга.

В субботу «рванули» в Индианаполис вместе с Мединой, Натой и американкой Шелли. Сначала поехали в большой торговый центр, где основательно потратились, чего я не делала уже давненько. Я купила себе две пары красивой обуви, строгие брюки и рубашку, топик и очень красивую юбку для выхода в свет. Там же, в магазине, переоделись во все новое и поехали на дискотеку. Молодежи было много, и мы неплохо повеселились.

Сегодня я весь день убирала дом, а вечером вместе с Чингизом и Натой пошли на концерт оперной музыки, который давали студенты и преподаватели нашего университетского отделения музыки. Исполняли отрывки из опер и другие произведения самых разных композиторов: Моцарта, Брамса, Штрауса и многих других, в том числе и американских

авторов. Исполнители были очень даже неплохие. Особенно отличилась японка с замечательным сопрано, прекрасным французским произношением (пела арии на французском), хорошими артистическими данными и большой смелостью, поскольку выступала она, находясь, судя по формам, где-то на седьмом месяце беременности. А аккомпанировал ей ее муж-американец, что смотрелось очень мило.

А впереди ждет очередная рабочая и учебная неделя, что нисколько не огорчает.

...Эти две недели до каникул будут очень насыщенными. Мне надо сдавать сразу две большие работы, одну по Public Administration (кстати, по первой на эту тему я уже получила свою пятерку, то есть «А»). Вторая работа по Методам исследования. Надо прочитать много литературы, потом написать отчет страниц на шесть и сделать презентацию. Сегодня уже запаслась очередной порцией книг и после вечерней пары пришла домой. Так и не привыкла заниматься в библиотеке. Все меня там отвлекает. Думаю о чем угодно, только не об учебе. Дома концентрируюсь лучше. Ближе к вечеру зашел голодный Джейсон. Я его накормила борщом и блинами. Он сказал, что никогда в жизни не ел «такого красного супа» и такого тонкого печеного (это про блины).

А что у нас происходит дома по части политики? День рождения Путина – это просто замечательно. Пятьдесят лет ему не дала бы никогда в жизни. Как-то не возникает такой ассоциации. Мамуля, спасибо за выдержки из интервью с ВВП, это действительно замечательно, есть повод порадоваться за Россию. Кстати, о фамилии российского президента, если вдаваться в ее этимологию. На поверхности ассоциация со словом «путь». Путь, который Божьей помощью ему дано найти для России. («Верной дорогой идете, товарищи!») Ё. И еще, тут на одной из скучнейших пар, отвлекшись к своей русской сущности, я обнаружила, что фамилии трех знаковых для России фигур начинаются на «Пу...», это, конечно, Пушкин Александр Сергеевич, ну и кто еще? – Путин и Пугачева. Трудно последних двух представлять в одном ряду, и все же. Интересно.

Здесь по вечерам уже холодно. Я сейчас особенно вспоминаю Бишкек и все, что с ним связано. Почему-то именно в этот период года, осенью, у меня всегда была особенно бурная и интересная жизнь. Вспомнить хотя бы японцев, мой первый опыт работы переводчиком в группе репортёров из «Киоду цусин» во время их работы в Киргизстане. Или мое знакомство с Брайаном, наши встречи, общение, приемы в Американском Посольстве, потом мое заочное знакомство с его такой хорошей американской семьей. Мне и сейчас жаль, что наши с ним разные взгляды на югославские события отдалили нас друг от друга, а потом и вовсе разлучили. Осеню же начиналась и моя учеба, а потом и работа в АУКе.



Надеюсь, что эту осень я тоже буду ассоциировать с приятными воспоминаниями и эмоциями и с чем-то значительным в жизни. Впрочем, на весну тоже обижаться не стану: это и первая поездка в Америку по школьному обмену, и Будапешт, и Москва, а теперь и многие мои американские знакомства и путешествия. А в раннем детстве – мои первые африканские впечатления.

Сейчас все время посвящаю учебе. Завтра планируем все-таки сбегать в киношку на новый фильм с Энтони Хопкинсом, – нельзя пропустить. А потом вернусь домой, запрусь в комнате и постараюсь не показываться никому на глаза все выходные. Вчера выкроила время и сходила в спортзал, где под чутким присмотром Джейсона (он работает тренером и знает, как и что надо делать, чтобы был толк, и не было травм), поехала на велосипеде и покачалась. Гонял меня до седьмого пота. Несмотря на занятость, теперь планирую выкраивать время ходить в спортзал, чтобы поддерживать здоровье. Ну, все, надо возвращаться к моей писанине.

Боюсь чего-то не успеть...

Привет, мои любимые!

Сегодня день был примечателен тем, что мы посмотрели фильм с Энтони Хопкинсом «Красный дракон», только что вышедший на большие экраны Америки. Фильм, как и ожидалось, очень сильный и захватывающий. После этого решили посетить новое кафе, которое недавно открылось в Манси, но там нам не понравилось, и мы поехали к Нате. Настую я вчера поздравила по е-мейлу с днем рождения. Надеюсь, она получит письмо без опоздания. Трудно поверить, что ей уже 18. Хотя еще труднее верится в то, что мне самой уже 22. Это не пугает, просто боюсь чего-то не успеть.

Спасибо за ваши письма. Меня это очень поддерживает и дает массу приятных эмоций. И не волнуйтесь, пожалуйста, по поводу моего настроения, я же неисправимый и непотопляемый оптимист. Всем самым лучшим качествам в себе я обязана вам. Унаследовала от вас я также многие ваши привычки и ценности Ј. Радуюсь по полной программе всему хорошему, что происходит в жизни, а хорошего у меня, слава Богу, не сравнимо больше, чем плохого. Единственный неприятный момент, например, за сегодняшний день – это прочтение утренних газет на работе, в частности «New York Times», откуда я узнала о жутком теракте в Индонезии. Неужели эти ужасные люди никогда не успокоятся? После каждой такой новости во мне крепнет желание заниматься миротворческой деятельностью. Понимаю, что это звучит несколько высокопарно и где-то нереально, но это то, чему действительно хотелось бы посвятить себя.

Уж не знаю, удастся ли когда-нибудь. Ну ладно. Прочь грустные мысли!
 – У меня это получается хорошо, я умею быстро переключаться и блокировать отрицательные эмоции.

Вчера, в воскресенье, мы ходили на замечательный концерт симфонического оркестра нашего университета. Оркестр у нас большой и репертуар у них довольно обширный. А в первых скрипках сидит наш большой друг еще с прошлого года грек Йоргас. Посещение таких концертов у нас теперь входит в традицию. Инициаторами являемся я и Чингиз, которого я в прошлом году чуть ли не насилием вытащила на один из таких концертов, и ему так понравилось, что он теперь агитирует меня. А заодно и компанию остальных желающих и не очень желающих, а просто скучающих друзей. В этот раз оркестр играл произведения Грига (в том числе его знаменитый концерт для фортепиано с оркестром), а также была премьера симфонии, написанной одним из наших университетских профессоров. Это было замечательно.

А в прошлое воскресение мы были на концерте вокала, который давали преподаватели и студенты вокального отделения. Исполнялись как классические, так и современные произведения, всем очень понравилось. Погода у нас непонятная, вроде бы солнышко светит, но холодно – ужас. По ночам уже зимой пахнет, но яркие цвета местной осени все компенсируют. Я не мерзну, одежда у меня есть, в квартире тепло. Сейчас вот только приняла теплую ванну и сделала маску для лица. И холод на улице меня не беспокоит ничуть.

С учебой я все успеваю. Есть небольшие финансовые проблемы, но они заключаются не в отсутствии денег, а в проблеме управления оными. Дело в том, что у меня что-то непонятное происходит с банковским счетом и с карточкой. Но это проблема банка, и она вполне решаема. Завтра с утра пойду туда разбираться. Я вас очень люблю и думаю о вас, и, пожалуйста, за меня не беспокойтесь, со мной тут абсолютно ничего случиться не может. Во-первых, в Манси спокойно и тихо. И за моим душевным благополучием и физическим состоянием тщательно слежу не только я сама, но и как минимум трое близких друзей, да еще орава не очень близких, но очень хороших друзей и знакомых. Скушать не приходится, расслабляться тоже. Целую вас миллион раз!

Американские и русские «горки»

Привет самым лучшим родителям в мире! Ну, последним письмом вы побили все рекорды. Спасибо за интересные истории, поддержку и советы. История про Марусича меня очень рассмешила. Мамуля, как настоящая сестра чекиста, переплюнула все СНБ вместе взятое по части розыс-



ка конспиративных телефонов J. Вот только на фига генералу этот Марусич, он же скучнейший и нудный тип. Ну, захотел дядя Боря себе на юбилей тамаду-звезду, это понятно. Так ведь таких же немало. Тот же Петухов, Гасанов, Адали вместе с армией голодных артистов русской драмы. Плюс куча самых разных попсовых артистов. Любой из них за умеренную плату такое бы шоу соорудил! А Марусич вас будет развлекать только своими заунывными песнями про «Шанхай» и «Карпинку», потому что этих бардов хлебом не корми, дай только повод поделиться своим творчеством, так их со сцены не сташишь. Может, еще есть время обсудить другие кандидатуры? Спасибо за отчет о концерте в Оперном театре. Я представляю, как это было замечательно, я это дело очень люблю. В следующие выходные мы тоже пойдем на концерт симфонического оркестра Манси. В этот раз они будут играть джаз. Вот бы папе сюда. А вчера меня развлекал все тот же Джейсон, который, несмотря на все мои сопротивления и отговорки что, мол, заниматься надо, вытащил меня из дома, и не зря! День был просто чудесный, погода великолепная. Джейсон решил меня удивить и повез кататься на картингах (маленьких гоночных машинках), которые были почти как настоящие. Я и не знала, что у нас в центре Манси есть такое место с дорожками для картинга, удовольствия – море. А потом мы поехали ужинать в китайский ресторан -buffet. Напомню, что buffet (читается «бафэ») – это тип ресторанов, где за небольшую фиксированную плату можно есть все, что видишь, а еды там море. Нет лучшего способа поднять мне настроение, чем накормить до отвала в китайском buffet J. Вот, мы там набивали себе желудок всякими вкусностями и смеялись по поводу и без повода. И я Джейсону потом выдала: «Если бы я выиграла много денег, первое, что бы я сделала, привезла бы сюда родителей и пригласила бы в китайский «buffet». Он мне говорит: «Если бы я выиграл много денег, я бы сделал то же самое: привез сюда своих родителей, потому что это сделает тебя счастливой». Мне было так приятно. Вот это друг. А сегодня погода тоже замечательная, и все остальные мои друзья рванули на машине Чингиза в Огайо (соседний штат) в большой парк аттракционов кататься на американских горках. Я же, скрепя сердце, отказалась в пользу своих занятий. Ну, ничего, американские горки от меня никуда не убегут, тем более что я не особый их поклонник (папа помнит Минск и как я испугалась на тех горках, правда, тогда мне было всего 9 лет). Хотя после того раза в Минске я ведь так больше ни разу и не каталась ни на каких аттракционах – а может, это вовсе не страшно? Папа, а час ночи здесь – это время, когда мало, кто спит, можно даже звонить и ходить в гости к друзьям, что я и делала в тот вечер, когда вы мне звонили и подняли тревогу. Я была у Медины, смотрела ее новую квартиру. Она по поводу переезда устроила вечеринку и пригласила однокурсников и друзей, но вече-

ринка – это громко сказано, просто собрались люди, посидели, пообщались, а когда большинство разошлись и остались только «наши», мы сели и стали играть в разные игры, и это продолжалось допоздна. Для начала Леша с Натой в паре общепали нас с Мединой в «дурака» раз 10 подряд J, но я не расстроилась совсем – не везет в картах, может когда-нибудь повезет, сами знаете, в чем J. Напоследок выполняю вашу просьбу и оставляю контакты моих ближайших друзей: Медины Айтиевой, Натаван Гулиевой, Чингиза Шаршекеева и Джейсона Лукаса. Целую, люблю, всем наилучшие пожелания.

Сегодня 23 октября 2002 года. И я пишу вам свой очередной привет!

Спасибо за загадку про «Фольксваген», по-моему, очень остроумно. Честно говоря, я тоже не угадала правильного ответа. А «Фольксвагенов Жуков» здесь полно, конечно, новые модели, хотя я видела даже пару старых, наверно, тех самых, о которых шла речь в загадке. Мне поначалу «жуки» очень нравились, а сейчас уже примелькались. На них здесь ездят в основном молодые девчонки и бабульки, почему-то. А вот «гольфов» здесь мало, зато в Вашингтоне – это самая популярная машина.

Мамуля, как прошел визит к стоматологу? Я тебе сочувствую. Кстати, цены здесь на медицинские услуги просто возмутительные. Мне недавно рассказали, например, что одному знакомому удалили аппендицит за 10 тысяч долларов. А еще один мальчик из Турции попал в аварию и сломал ребро, так после лечения ему пришлось бросить университет и вернуться домой, т.к. нечем было платить за учебу, все деньги ушли на лечение одного сломанного ребра. Вот тебе и Америка, и все из-за республиканцев – безжалостных капиталистов и материалистов, которые не дают взимать достаточные налоги с богатеньких для финансирования социальных программ в пользу беднейших слоев населения. С моей точки зрения, республиканская партия – это воплощение всего самого несправедливого в Америке.

Кстати, мне неожиданно пришла в голову идея по поводу темы дипломной. Меня всегда интересовал вопрос, как Б.Н.Ельцину, у которого в середине 90-х годов уже была не слишком хорошая репутация из-за бездарных военных действий в Чечне и пристрастия к алкоголю, удалось выиграть президентские выборы 1996 года? Вот я и подумала: а что, если заняться изучением этого вопроса, тем более что литературы по этому периоду политической жизни России и по самому президенту Ельцину даже в нашей университетской библиотеке предостаточно, не говоря уже о других источниках. Общеизвестно, что во время выборов 1996 года была проведена очень удачная пиар-компания в поддержку Ельцина («Голосуй или проиграешь!»). Но не могла же половина политически активного населения РФ поддаться просто пиар акции, а даже



если так, то почему? Или просто не было других кандидатов? Вроде в качестве темы для исследования звучит достаточно весомо? И мне самой интересно найти ответы на эти вопросы. Здесь, конечно, придется затронуть очень многие темы по политике России: это и культура президента, и демократия с авторитаризмом, и политические партии России, и проведение предвыборных кампаний. Что вы думаете по этому поводу? С большим удовольствием и интересом выслушаю ваши соображения и советы на этот счет. А сейчас пойду спать, завтра ждет много дел. Надеюсь, Ельцин мне не приснится J.

Страшный «Норд-Ост»

Привет, мои любимые мама и папа! К сожалению, я так и не получила ваш ответ на мое письмо о дипломной, перешлите мне его еще раз. Мне очень важно знать ваше мнение, поскольку уже пора потихоньку приниматься за дело. Вчера я поговорила с одной из преподавательниц нашего факультета, единственной, кто специализируется по России и по Восточной Европе. Политику России она не преподавала уже года три, т.к. курс все время отменяли из-за недобора, в этом году может получиться то же самое, поэтому я сейчас хожу и агитирую знакомых взять этот курс, чтобы он состоялся. Самое главное, что она согласилась быть моим руководителем, причем даже вроде с энтузиазмом. Дама интересная, по фамилии Фридман, и по лицу тоже J. Сегодня я сдала последнюю письменную работу и теперь более-менее свободна, хотя есть еще дела по службе. А как дома? Я была рада получить весточку от Вички Кривоносовой из Москвы. Как я и думала, она успела сходить на «Норд-Ост» раньше. Какое облегчение, что Настя в безопасности тоже, а вообще, конечно, жутко все это и не укладывается в голове. Ната сказала, что там, внутри театра, находится жена министра авиации Азербайджана и что боевики ее не выпустили, хотя она и мусульманка. Наверно, не поверили: элитные азербайджанцы выглядят слишком уж по-европейски. Хотя выпустили же грузинку. Впрочем, их действия все равно не поддаются никакой логике. А как вы думаете, что будет делать Путин? Невыносимо думать, что происходит сейчас с детьми и со всеми людьми, находящимися сейчас там, в зале театра.

А в Вашингтоне, наконец-то, поймали снайпера, вернее, двоих подозреваемых, но стопроцентной гарантии нет, хотя у всех все равно огромное облегчение. Я могла это почувствовать по реакции Иветты, которая как раз живет в одном из тех районов пригорода Вашингтона, где орудовал этот снайпер.

Пишите, я жду новостей. Люблю вас! Ваша Вика.

Привет, мои дорогие!

Огромное спасибо за советы по дипломной работе. Я их обязательно приму во внимание, свои соображения напишу позже, т.к. сейчас пишу на бегу. Мы все-таки едем в Чикаго. Ребята из Канзаса, приехавшие вчера, не отказались проделать этот путь ради всеобщего удовольствия. Вернемся, скорее всего, во вторник.

Жалко, что не дошла открытка к юбилею дяди Бори. Я там чего-то такого интересного насочиняла. А на открытке – изображение красивого вида Чикаго.

Вчера я общалась с твоей, мама, студенткой из Ирана, Аниской Афшар. Она обещала позвонить вам в скором времени.

А чем сейчас занимается наш общественно-полезный папа? А наша кошка Дуся, по словам Алинки, стала просто невероятных размеров и толстая до неприличия. Постарайтесь сохранить ее в таком виде до моего приезда.

Большой привет всей родне и поздравьте д. Борю с днем рождения от меня персонально. Пусть он не болеет, получает удовольствие от жизни и продвигается еще выше по генеральской лестнице! Обожаю вас! Ваша дочка Вика.

Чикаго и просто оранжевая листва

Привет, родные мои! Я, наконец-то, добралась до компьютера. А вы уже, наверное, заждались письма. Я сегодня весь день отдыхала и занималась домашними делами. Вечером на традиционном ужине по вторникам в International House, а потом зашла к Нате, чтобы обсудить события прошедших выходных. Ну и, конечно, перемыть косточки всем действующим лицам Џ. Шучу, конечно. Просто было что вспомнить и поборому посмеяться. Ну, вот теперь рассказываю. В пятницу, ближе к вечеру, к нам сначала приехали двое наших бывших ауковцев из Блумингтона. Они, узнав, что у нас намечается вечеринка в честь приезда наших общих знакомых ребят из Канзаса, тоже решили принять в ней участие. Проделав восьмичасовой путь на машине через половину Штатов, из Канзаса приехали четверо наших старых добрых друзей еще с первого курса: Саша Свечников, Серега Соловьев плюс Серегин младший брат Димка и Серегина же девушка Мари (по происхождению мексиканка). Они еще на третьем курсе уехали из АУКа каким-то очень хитрым и авантюрным способом. Сейчас уже несколько лет работают в Канзас-сити, штат Канзас. Имеют дом, и даже свой маленький частный бизнес, помимо основной работы. Ну, так вот. Если учесть, сколько времени мы не виделись, нетрудно представить восторги и радость, кото-



рые сопровождали нашу встречу. А поскольку мальчики ну очень прикольные, то можно представить, как было весело на нашей вечеринке.

Наутро в субботу мы, толпой в 11 человек, на двух машинах поехали в Чикаго. Поездка была довольно спонтанной, из всей компании только двое были в этом городе раньше. Поэтому много времени мы потеряли на то, чтобы найти нужные ориентиры и дороги, ведущие в центр Чикаго. В Америке система дорог довольно сложная, особенно в мегаполисах, и гораздо проще попасть в соседний штат, чем в центр большого города. Ты будешь кружить вокруг него часами, любоваться издали на его огни, но въехать в центр сможешь, только если есть карта, либо по чистой случайности попав на правильный high-way. Так случилось и с нами – громады чикагских небоскребов были уже так близко, но понадобилось немало времени, чтобы подъехать к ним вплотную. Словом, первый день мы потратили на дорогу, поиски отеля и ориентирование. Насмотрелись на многое, и в какие только кварталы не попадали.

В Чикаго около восьмидесяти процентов черных, и далеко не все из них могут считаться даже средним классом. Черные районы и настояще гетто на каждом шагу. А там – кошмар! Горящие мусорки и злобные бомжи, которые около них греются, везде оборванные дети и дым марихуаны. Даже полиция не всегда заезжает в такие районы. Как в кино!

Кстати, о кино. Не раз вспоминался «Брат-2», основное действие которого происходит именно в Чикаго. Если вы помните момент, когда Данила Багров идет по одному из районов Чикаго, в кадре мелькают вывески на украинском языке типа «Американско-украинский клуб» и т.д. Так вот, видели мы все эти вывески к моему неумеренному восторгу. Причем нарвались на них совершенно случайно, когда на второй день мотались на машине по окрестностям Чикаго в поисках вокзала: одному из наших ребят надо было срочно вернуться домой. Честно говоря, украинский квартал меня особо не впечатлил. Брайтон в Нью-Йорке гораздо колоритнее Ј. Правда, проезжали мимо одной из трех украинских православных церквей, очень даже симпатичной. На следующий день мы поехали в Down-town (деловой центр Чикаго), где все эти небоскребы. Самое яркое впечатление – когда вместе с другими туристами мы забрались на самый верхний этаж Sear Tower – это самый высокий небоскреб Америки! И второе по высоте здание в мире, т.к. самые высокие небоскребы находятся в Малайзии. С высоты этого здания весь Чикаго был как на ладони. Зрелище, конечно, совершенно потрясающее. Да и вообще, со стороны Чикаго выглядит не менее впечатляющее, чем Нью-Йорк, а может, даже более. Ночью вид особенно захватывающий.

На следующий день ребята из Канзаса с раннего утра отправились домой, надо было возвращаться на работу. А мы отоспались и пообедали в польском ресторане, который оказался рядом с нашей гостиницей, и от-

правились на дальнейшее изучение города. Сначала поехали на самый берег озера Мичиган, на котором и стоит Чикаго, и погуляли по самому длинному пирсу. Вода в озере на удивление зеленая, примерно такого же цвета, как в глубоких местах Иссык-Куля. Покатались на высоченном колесе, с которого тоже открывался замечательный вид на город. Потом попали на центральные улицы, где не удержались от соблазна походить по магазинам, поскольку они там совершенно обалденные. Конечно, цены там тоже под стать, и купить ничего не удалось, да и не планировалось. Но эстетического удовольствия от созерцания подлинников творений Гуччи и Шанель (в числе прочих), было получено немало.

Мы с Натой и Наристе, еще одной выпускницей АУКа, как девочки городские, были в восторге от самого нахождения в огромном городе. Нетрудно увидеть, какая большая разница между контингентом жителей больших городов и теми, которые живут на периферии, даже здесь, в Америке. Люди в мегаполисе совершенно другие, красивые, хорошо одетые, стильные и интересные. Разве сравнить с Манси, где на мои туфли на высоком каблуке большинство смотрят, как на насмешку над обувью. В Чикаго – совсем другое дело. Если в бутиках лежат шарфики за 400 долл. и платья по 3 тысячи и выше, то можно представить, какие состоятельные люди ходят по улице. Шмотки – это, конечно, не так важно, и я им особенно никогда значения не придавала. Но здесь я поняла, что это все-таки значимый показатель. Именно то, как люди одеты, выдает в Америке их класс и статус. Большие машины и дома, напичканные аппаратурой и всякой ерундой, есть у всех, но далеко не у всех – интеллект, кругозор, вкус и то особенное, что отличает высшие слои от низших... Страшно подумать, но, похоже, что здесь я внутренне становлюсь приверженкой элиты.

А еще я заметила, что чем больше путешествую, тем больше притягиваются чувства и способность к выражению восторгов по поводу увиденного. Мое сознание начинает воспринимать окружающее, как обычную данность. Все труднее становится меня чем-то удивить и восхитить. Вот я не могу сказать, что Чикаго меня поразил. Да, это огромный, высокий город, и ночью действительно невозможно оторвать глаз от Downtown. Огни большого города завораживают и манят, но уже не восхищают. Конечно, поражает масштабность и величие творения рук человеческих, но душу и эстетические чувства это почти не затрагивает.

Гораздо больше меня восхищает природа вокруг. Сейчас здесь, наверное, самая красивая пора в году. Я никогда не думала, что деревья могут принимать столько разных цветов: все оттенки красного, оранжевого, желтого, малинового и даже розового. От невероятно ярких до самых нежных. Вот это действительно восхищает и умиляет почти до слез. Была бы моя воля, я бы, наверное, сотни километров пленки извела на то, чтобы запечатлевать все это великолепие.



Что-то меня занесло совсем в другую сторону, но это неважно, главное то, что у меня остались действительно хорошие впечатления от поездки в Чикаго. Компания была просто отличная, мы прекрасно проводили время, даже когда возвращались в отель. Смеялись до упаду за разговорами и всякими играми, и делились впечатлениями.

Ну, все, надеюсь, вам было интересно. Как только будут готовы фотографии, обязательно пришлю. Хотя на них многое отразить невозможно. Например, вид ночного города наши «мыльницы» просто не берут. Целую вас крепко. Люблю сильно. Ваша городская фифочка J.

You never know...» –
«Ты никогда не знаешь...»

Ух, ну ничего себе. Вот это юбилей получился у дяди Бори! А как интересно вы все описали, спасибо большое! Жаль, что меня там не было. Не потому, что мне сильно хотелось увидеть живьем Вилли Токарева или покушать всяких вкусностей и потусоваться в «Эльдорадо». Это для меня не важно. А вот почувствовать себя частью круга «богатых и знаменитых», пообщаться, попробовать произвести впечатление, получить удовольствие от общения с интересными людьми, вот это жаль было упустить. Я очень рада, что вы хорошо провели время, и не сомневаюсь, что в компании генеральского окружения вы были, как всегда, на высоте. А завели ли вы какие-нибудь интересные знакомства? Не ухаживал ли кто там за нашей Алиничкой? Как выглядела Таня Плехина-Балян? Были ли еще интересные дамы?

У меня все довольно заурядно. Вчера ездили в Блумингтон на прощальную вечеринку одной из девочек, которая, пробыв здесь в командировке два месяца, возвращается назад в АУК. Кроме бишкекчан там были еще наши друзья и знакомые из Блумингтона и Индианаполиса, двое ребят из Литвы, которые к концу вечера, слегка перебрав, чуть не подрались с Даниэром, сыном Камилы, который при определенном количестве принятого на грудь всегда задирается, а также парни из Москвы, из Риги и из Алма-Аты. Часть из них учится в университете Блумингтона, а другие работают в Индианаполисе, в основном находясь в Америке нелегально, т.е. без документов.

Чем больше живу здесь, тем больше удивляюсь, сколько наших бывших соотечественников находится здесь на нелегальном или полулегальном положении. Но для большинства из них уже дороги назад нет. Ну вот, на этом я вынуждена закончить письмо, так как надо ехать за продуктами, пока Леша-белорус, который предложил подвезти, не передумал.

...Сегодня, 6 ноября, в США День выборов в Конгресс и местные органы самоуправления. По этому поводу наш департамент организовал небольшую вечеринку, на которую пришло довольно много народа. Все очень приятно посидели и пообщались.

Состоялась беседа с научным руководителем моей дипломной работы. Я думаю, что мне с ней повезло – она заражает энтузиазмом и дает полезные советы. Я ей сегодня принесла примерное описание работы на тему: «Ельцин и выборы 1996 года». Кстати, мне очень помогли соображения и комментарии мамы на этот счет. Мы с профессором посоветовались и решили тему сузить, остановились на таком варианте: «Роль олигархов в выборах 1996 года в России». Нам обеим именно этот аспект кажется наиболее интересным и захватывающим. Конечно, придется изрядно покопаться в литературе и в интернете. Мне также не помешают и ваши советы на этот счет. В четверг мне надо будет уже нести руководителю абстракт работы, т.е. мои соображения по поводу того, что нужно включить в эту работу. Я думаю, что это уже окончательное решение, тем более что я обговорила эту тему еще и с преподавателем по «Методам исследования». По этому предмету мне надо будет писать небольшую исследовательскую работу. Она дала согласие на то, чтобы я дублировала тему. Таким образом, я начну работу над дипломной работой уже сейчас и убью сразу двух зайцев.

Привет, мои дорогие! Спасибо за поздравление с праздником революции, хотя я припоминаю, что сейчас он называется как-то иначе: День Согласия? День Солидарности? Не так ли?

У меня все хорошо, только немного устала. Здоровье в порядке, учеба тоже. Позавчера собралась с духом и испекла пирог с мясом J. К моему огромному удивлению, очень неплохо получилось дрожжевое тесто – оказалось таким пышным, что начинку надо было выковыривать из пирога J. Но в целом, кулинарным дебютом я довольна.

Марилене, моя бразильская подружка, отдала мне на временное пользование свой видик, поскольку она купила себе dvd-плэйер. А у меня в последнее время телевизор служил подставкой для свечек и фотографий, поскольку на кабеле я решила в этом месяце сэкономить. Вот Марилене и предложила мне видео-плейер и в придачу кассету с фильмом «Унесенные ветром». Так я этот фильм смотрела частями последние два дня. А сегодня Джейсон взял пару фильмов напрокат, и мы с ним, Мединой и Натой устроили домашний кинотеатр.

Вот так и развлекаемся между учебой и работой. Уже думаю о том, как провести зимние каникулы и продленные выходные на День Благодарения, что в конце ноября. Меньше всего мне хочется провести их в Манси J. Можно, конечно, поехать в Вашингтон или Нью-Йорк, меня



там всегда ждут, но хочется куда-нибудь, где еще не была. Поэтому про-
должаю напрягать извилины и рассчитывать финансы J.

Целую, жду писем. Вечно ваша ВЛ.

Привет, мамочка и папочка!

Во-первых, никогда не думайте, что «загружаете меня ненужной информацией» – это не так. Любые новости, размышления из дома, даже сплетни для меня важны. То, что волнует вас, волнует и меня даже в большей степени.

Во-вторых, мамуля, я тебя очень прошу, не надо пересылать ничего, кроме лекарств! Мне будет неудобно перед Джуллией, ведь я ей сказала, что там будет только маленький пакетик с лекарствами. А еще сделайте список на английском, и желательно показать Джуллии, что находится внутри пакета.

В Канзас я изначально планировала поехать с Натой и Мединой. Но Ната отпала по причине нехватки финансов на билет. Я ей предложила занять, но она сказала, что не хочет влезать в долги (чего я тоже терпеть не могу). К тому же у нее есть альтернатива – она едет в Чикаго с однокурсницей. Медина по обыкновению, морочит голову, сомневается, успеет ли закончить все дела по учебе. Но у меня уже все распланировано, даже билет на самолет купила по Интернету. Успеваю, дай Бог, все за-
кончить и сдать аккурат ко Дню Благодарения. А семестр у нас заканчи-
вается в середине декабря, если не раньше.

Кстати, я, наверное, буду здесь собирать истории о том, кто как приехал в Америку – вы не представляете, каких интересных авантюрных историй мне уже довелось наслушаться! Один мой знакомый литовец, например, плыл в Америку на пароходе почти месяц, такой упорный и решительный парень. А наши мальчики из Канзаса – совсем молоденькие (одному 19, а второму 22 года), приехали сюда практически ни с чем, обманом выманили у Нины Семеновны в АУКе свои транскрипты J, и, никому ничего не сказав, отправились за океан. И за не полных три года, поменяв добрую дюжину работ, разошлись так, что уже не только учатся и работают на приличной работе, но и раскручивают собственный бизнес. И не какой попало, а автомобильный. Причем вполне легально, что очень не характерно для приезжих авантюристов J.

Ну, все, мне надо возвращаться к своей писанине.

Дождь в сезон солнца

Привет, мои самые лучшие родители в мире!

У меня все хорошо, новостей особых нет. Папуля, к сожалению, не смогу тебе помочь с переводом текста – эти две недели буду занята просто как никогда. Конец семестра на носу, кроме того, я еще хочу успеть

закончить основную работу до поездки в Канзас (у меня билет на 28-е), чтобы потом ничего важного не висело. Поэтому, папочка, извини (разве что попозже...).

Мамуля, а я бы назвала роман «Дождь в сезон солнца», мне так больше нравится. Вот только я точно знаю, что роман я никогда в жизни не напишу – идея хоть и хватает, но терпения – ни за что!

В этом письме я вам шлю сюрприз – наконец-то я отсканировала фотографии, еще из Вашингтона, плюс более новые снимки. Вот краткий комментарий:

Первая фотография – здесь я напротив Белого дома, вот такой он маленький; вторая – это когда мы ездили с Иветтой и ее семьей на океан; третья – тут все понятно – чикагские высотки; четвертая – здесь мы: Чингиз, Медина, Ната, Наристе, я и Леша-белорус на фоне Чикаго; и пятая – мы с Натой на фоне нашей мансийской осени, вот так у нас здесь красиво!

Целую, люблю сильно! Всем огромный привет!

Ваша ВЛ.

Восемь килограммов книг

Привет, Маша-растеряши! Не расстраивайтесь, пожалуйста, насчет пропажи пакета документов. Это, конечно, очень неприятно, сама знаю. Сколько раз кошельки вытаскивали. Но я вам скажу вот что в утешение: когда я получила письмо с темой «пропажа», я в первый момент, о чем только не подумала, начиная от пропажи коши Дуси и заканчивая машиной или еще что похуже. А когда прочитала, что украли дипломат с документами, ужаснулась, конечно, но, честно говоря, было облегчение. Все-таки это то, что можно восстановить. Я знаю, как это неприятно, и сколько мороки и времени будет затрачено, но это не самое страшное, и я надеюсь, что документы все-таки вернут. А дипломат я папе привезу новый, обещаю. И еще: что-то мне подсказывает, что у вас там не ахти как хорошо сейчас с финансами. Пожалуйста, напишите мне, я вышлю денег, возможность есть. Можно переслать через Western Union, я уже навела справки. Не хочу, чтобы вы из-за этого переживали.

У меня все хорошо, сегодня весь день провела в библиотеке, причем с удовольствием. Набрала домой книжек килограммов восемь. И потом засела читать про Россию 1996 года. Последний раз такое удовлетворение от прочтения учебной литературы я испытывала только в прошлом семестре, когда читала материалы по Евросоюзу. А здесь еще интереснее, все читается, как роман, тем более, когда все имена и события знакомы. Так что тема «Бирюка» и компаний меня захватила полностью Ю.



Надеюсь, такого завода у меня хватит не только на письменную работу, которую сдавать на следующей неделе, но и на полноценное дипломное исследование. По интернету сейчас читаю только русские web-сайты. На английском информацию по олигархам найти не так-то просто, хотя наверняка она есть. Это все ужасно интересно. Кроме того, корплю над письменным проектом по другому предмету.

Погода у нас уже холодная, вчера выпал первый снег. Я пока не мерзну, пальто довольно теплое. Дубленку пока не присмотрела, все не то, да и времени нет.

Вчера ко мне, практически без предупреждения явилась веселая компания: Чингиз – Леша – Медина – Ната с пивом, пиццей и фильмами. Друзья облюбовали мою квартиру в качестве домашнего кинотеатра и тусовки. Было весело (смотрели какой-то очень серьезный фильм, во время которого я два раза засыпала). Потом пошли разговоры о политике. Начали спорить, кто в бывшем СССР самая терпеливая нация. Чингиз и Медина, разумеется, сказали, что это киргизы. А я объединилась с Лешей во мнении, что самые терпеливые – это белорусы. Потому что Лукашенко терпеть могут только они. Это была, конечно, шутка, но в каждой шутке... Леша по этому поводу рассказал известный анекдот про стул с гвоздем: «Стоит стул, из которого торчит гвоздь. Пришел русский, сел, тут же вскочил с выражениями, примерно означающими следующее: «Какой же нехороший человек воткнул сюда этот отвратительный гвоздь!» Поломал стул и ушел. В такой же ситуации оказывается хохол. Садится на стул, вскакивает, но увидев гвоздь, выковыривает его и кладет в карман: «Халява в хозяйстве пригодится». Та же ситуация с белорусом. Сев на стул, сначала пытается встать, потом, повернувшись, остается сидеть: «А может, так оно и надо?»:

Леша еще рассказывал со всеми акцентами, так что было очень смешно.

Как ваше здоровье? Что-то вы ничего об этом не пишете. Как вся моя любимая родня? Дяде Боре П. передавайте огромный привет и Настуське тоже. Она почему-то не пишет. Я ее, конечно, понимаю. Не просто сдать разницу в двадцать предметов в московский вуз.

Сейчас спешу вернуться к своему чтиву. Ваша ВЛ.

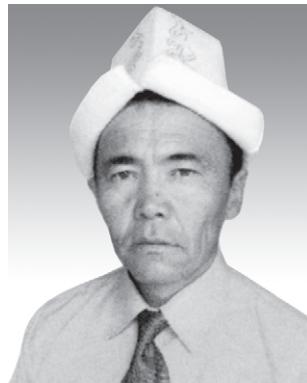
(Продолжение следует)



*А. Осмоновдун
95 жылдынына*



**Низамидин
МУРЗАЕВ**



ЖОКТОО

*Курман болгон досторду да эстейли,
Кечип откөн бул турмуштун толкунун.
А. ОСМОНОВ, «Үлпөт ыры»*

*Кымбат ырдын кийин кыйын чыкласы,
Анда бир жан,
Азыр гений, устасы.
Бир үлпөттө жоктот турду катарын,
Же көзүнөн ныптым көз жаш чыксаши.
Дайра күйүп,
Күн түнөрүп,
Жер онтоп,
Катуу бороон –
Бирөө сөзүн уксачы!
Жоомафтынын орду жок –
Лира турат шолоктоп!..
Жусубунун орду жок –
Музга ыйлайт шолоктоп!*

МУРЗАЕВ Низамидин – 1958-жылы Чоң-Алай районунун Мукур айылында туулган. КМУнун филология факультетин бутурғон. Чоң-Алай районунун Кара-Мык айылындагы Ленин орто мектебинде мугалим болуп шитейт. Эл агартуунун мыктысы. «Мекеним – жүрөктөгү жалгыз ырым» ыр китеби октурмандар тарабынан жылуу кабыл алынган.



*Муқайынын ордуду жок –
Мурас ыйлап, турф жоктоп!..
Күрс-күрс этип,
Өзү жоктоп, өзү онтоп...
Же бир көз жашы чыксачы,
Же бир киши уксасы.
Кайран эрлер бағ болсо,
Дагы кыйры узағмак,
Кыргыз ырдын нускасы!
Толубайдай сынчы болуп ал өзү,
Карайласа:
Шығдақбектин жоргосундай бироосу,
Көкаладай бироө келет чуу жағын,
Дагы бири –
Толубайдын тулпағынын тим өзү!
Пай-пай, пай-пай!!!
Тулпағлар да дүлдүлдәр!
Кыргыздагы булбулдар!*

*Анан өзү түнүшкөрсүт караса:
Бироө жоого ажал төккөн пулемёт,
Бири бүркүт, алл каға күш бири окион.
Бала тилдүү, шекер сөздүү күрбулар,
Сөзү – таяныч, ыры – кубат, дели – от
Пай-пай, пай-пай!
Шумкарлар да кыраандар!
Кайра туулбас чыгаандар!*

*Тоо ураса болбойбу –
Жоомарттынын ордуду бош!
Көл соолуса болбойбу –
Жусубунун ордуду бош!
Жамандарадан миңди алып,
Жакишидан бирди койбойбу –
Муқайынын ордуду бош!*

*Өзү жоктоп, өзү онтоп,
Чоң Казаттан келаткан
Баатыр Манас өзү окион:
Эр Сыргактан айрылып –
Канатынан кайрылып.
Шер Чубакты жоготуп –
Ичи сыйздал, кан оттүп
Алманбет шейит кетирип,*

Жаны күйүт экирип...
Аккуласы окко учкан,
Кайран Манас өзү окшоп...

(Кандуу согуш басылат,
Кандуу күйүт жазылат.
Тиги үч булбул жөнүндө
Сөздүн кени казылат...
Томдор чыгат, макталат,
Эскеरме, афноо чапталат.
Кандидаттык, докторлук
Эсеби жок жакталат,
Албан түркүн кеп менен
Бирок баары бирғип,
«Үлпөт ырга» жетпеген...)

Курбуларга кайзырып,
Же бир киши уксачы.
Ден соолуктан айрылып,
Же, көздөн жаш чыксаачы...
Тулпар гана тулпарларды коштогон!
Шумкар гана шумкар менен чабыттан!!
Булбул гана булбулдарды жоктогон!!!

Ошол жоктол олтурған,
Ошондогу алсыз бул,
Атагы азыр таш жараган,
Чыгаан акын Алыкул!

Өзү оорукчан, көкүрөгү от жалындан,
Мунозү түнүт, дили таза, көңүрү ак.
Күнү кыска, түбөлүккө жолу анык,
Күш төрөсү буудайыктай чабыттан.

Анын ыры кыргызга кан, жан эле,
Мүрөк эле, жаңы аткан таң эле.
Күлүктүгү жоого минсе акжолтой,
Жарышта озчу Аккуладай бар эле!

*Konkurska*

Айканыш
ШЫРДАКОВА

КЕЧИРИМ БУЛАК

(Аңгеме)

7-октябрь күнү айылда болуп көрбөгөндөй шаң, тамаша, оюн-зоок, майрам боло турган. Улуу Октябрь майрамы болчу бул күн. Майрам эрте мененки saat он-он бирлерде башталат. Айыл тургундары адеми кийинип көчөгө чыгышат, ат чабыш, кыз куумай, эр эциш, улак тартыш уюштурулат. Кичинекей балдардан бери апалары катып койгон аяй кийимдерин кийишип, өздөрүнчө толкунданышып, чондорго илешип, алар өйдө барса өйдө, ылдый барса ылдый дарбышат.

Мектептин өйдө жагына «Кулуш дарыясынын» боюна алты бакан селкинчек салынган. Ал жерде да топураган жаштар, балдар, кыз-келиндер. Селкинчекке түшкөнү созолонто ырдап, күүлөткөнү аны кыйкырып коштоп шанга бөлөнгөн. Кулуш дарыясы демекчи, кичинекей суу тээ айылдын бир канатынын баш жагынан ағып түшүп, анан айылдын ортосунан ағып өткөн чоң дайрага күят. Ошол кичинекей суунун боюнда колотто Кулуш деген киши жашай турган. Ал көп жыл мектепте кароол болуп иштеген киши, бир топ жашка барып калса да кайкалап түптүз. Оң колун алдыга-артка шилтеп, кайкалаган боюнча жай жылып басып, мектептин айланасын кыдырып жүрчү. Шакаба чегип анын үйүнүн жанынан ағып өткөн кичинекей өзөндү Кулуш дарыясы деп коюша турган. Ошол Кулуш дарыясынын жээгине майрам сайын селкинчек салышат бакандарын каркайтып. Аны жаштар моокумдары канганча майрамдан кийин да бир топко тебишет күнүгө бош убактылары боло калганда чуркап келип. Бүгүн селкинчектин биринчи эле күнү, ошондуктан жаштар-

дын баары топурашып, улам бири мен тебем деп талашып да калышат. Мындайда селкинчек тепкендин да өзүнүн жолу бар. Селкинчекке түшкөн киши ырдаш керек. Эгерде эле ырдабасаң же ырдабай койсоң катуу-каттуу күүлөтүп, башың тегеренип, айланды кетиришет.

Мунун баары шаардан келген Дөкүш чалдын небереси Салтанатка өзгөчө кызык. Энеси Калийча да он эки чайралык чачылуу ак жоолугун салынып, атлас көйнөгүн, кыжым чапанын кийип, баласы сатып берген майрамдарда, анан конокко барганда гана таянуучу жаны таятын таянып, небересин ээрчитип чыккан. Алар айылдын ортосундагы, чон дайранын жээгиндеги дүкөнгө келишти адегенде. Ал жерден байбиче өзүнө деп бир кило набат, чалына деп бир баш көк чай алды да андан чыгып, небересине өткөн-кеткенди кобураган болуп селкинчек жакка жөнөштү. Алар медпункттун кашаасынын жанынан селкинчекке карай бурула бергенде арттан бир топ атчан келип, тапырап ылдый өтүп кетти. Аңгыча ылдыйтан Калийча байбиченин төнтүштарынан экөө ээрчишип келип калышты.

– Тетиги аттарды ат чабышка коё бергени алып баратыштыр. Аттар келгиче бул жерде эр эниш, катын эниш болот экен. Кел, Калийча эже, бул жерге отуруп, бир аз тамаша кылалы, – деп медпункттун короосуна кире бериш жердеги отургучка отура кетти кемпирлердин кара жуумал, арық, бир аз бүкүрөйүп басканы. Салтанат ошол учурда: «Эне, мен селкинчекке барып көрүп келейинчи», – деп суранып калды.

– Бар, барагой, – деп Калийча байбиче төнтүштары менен өткөн-кеткенди сүйлөшүп отуруп калды. Салтанат селкинчекке жакындал келип, чон атасынын коншусу Таштанбек акесинин кыздарын көрүп калды да, аларга келип кошулду. Дөкүш чалдын шаардык небереси деп ошол жerde турган жаш жигиттердин баары улам-улам аны карап, бир аз сүрдөтүп да жиберишти. Салтанат деле кичинесинде ушул жерде өскөн кыз. Кийин мектепке барганда эле шаардагы ата-энесине кетип, ал жакта бийге шыктуу экен деп музыкалык мектепке беришип, ошондон бери айылга каникул сайын келип турат. Чачынын төбө жагын кулагынын үстү жагынан алып, бир өрүм өрүп туруп, калганын коё берген чачынын үстүнө таштап койгон, сымбаттуу, ичке боюна жарашыктуу көйнөк кийип, бийлеп жаткансып жай басат. Баскан сайын бир аз тармал чачтары билинбер-билинбес кыймылдан, далысынан ылдый жайылып келип, ичке белдерине акырын жабыша түшөт. Сурмалуу, коюу көздөрү караган жанды өзүнө тартып, тамылжыгын жүзү, бир аз кымтылган эриндерি, кынаптап жасалгандай кырдач мурду көздү туткундайт. Бир карап алган жан кайра-кайра карагысы келип, көзү тойбойт. Ошол күнү селкинчектин бир жибин кармап алып, тиги ырдан жаткан келин менен жигитти күүлөтүп жаткан Төрөбек ага суктанып, кадалган көзүн албай туруп калгандардын бири болчу. Таштанбектин кыздары жанына келген коншусу



менен бирдекелерди сүйлөшүп, шыңкылдашып калышты. Ал ангыча селкинчек тээп, ырдал аткан келиндин ыры бүтүп, селкинчек токтоп, кийин-килерге кезек келди. Селкинчектин аркы жибин күүлөтүп жаткан кыз:

– Төрөбек, сенин кезегин келди, бол эми, бир шинчил таштап ырдал, селкинчек тебе кал, – деп шанкылдап калды. Таштанбектин кыздарынын бири: «Менин кезегим», – деп чуркап келип, алиге бир аз күүлөнүп турган жипти алып, артына өткөрүп, белин кооп, эки колу менен жиптин эки жагын бекем кармап, бутун ортоңку жипке илип, Төрөбекти күтүп калды. Эмнени ырдасам экен деген ой менен алектенген Төрөбек жай басып өзүнүн ордуна келип, бутун ортоңку жипке тиги кыздын буттары менен кезектете кооп, колдору менен арканды бекем кармап, белин та-кап бир аз күүлөнгөндөн кийин ырдал баштайын деп даярданып калды. Ошол учурда көпүрө жактан атчандардын арасынан бакылдаган үндөр чыгып, талаш-тартыш күчөп калды. Элдин баары ошол жакты карап калышты, балдардын арасынан эми эле ошол ызы-чуу чыгып жаткан жактан келгендердин бири:

– Эңиш башталды, Бедеш акеге эч ким чыкпай жатат. Айылдын баш жагынан бир койчуну чык эле чык деп сүрөп жатышат, – деди.

Селкинчекти тегеректеп тургандардын баары эңиш көргөнү сүрүлүп жөнөштү. Алардан калбай Төрөбек менен анын шериги да селкинчектен буттарын чыгарып, ошол жакка жөнөштү. Бедеш мурунтан эңишке түшүп жүргөндүктөн ага даап эч ким чыкпай аткан экен. Айылдын башынан келгендер намыстанышып, кыйкырык-сүрөөнгө алып, ар сөз айтып на-мысына тийип жатышып, Жусу деген чабанды чыгарышты. «Бедеш да чабан, Жусу да чабан, бул чабандардын эңиши боло турган болду, мел-деште жарышкандай эңишиет эми булар», – деп бакылдап калды бирөө үнүн бекем чыгарып. Бедеш чабан таносунан буу бүрккөн, жал куйругу төгүлгөн чабдар атын ортодо ары-бери чапкылап, женин түргөнчө, кам-чысын оозуна тиштей кооп айбат көрсөтүп жатты. Жарданыш тургандардын баарынын каны кайнап, Жусу чабанды бол эле бол деп шаштырып калышты. Аны тегеректеп жүргөндөрдүн бири карагер атынын то-кумун женилдетип, басмайылын бекемдеп тартып даярдан жиберди. Дагы бири Жусуга чапан кийгизип, анын белин жоолук менен байлап, женин түрүп, арыдан-бери даяр кылышты. Көп өтпөй карагерди минип, ал да теминип чыкты эл ортосуна. Топтолгондор андан бетер уу-дуу боло түштү. Узун мойнун ого бетер бийик созуп, элдин арт жагында эңиштин кызыгын көрүүгө аракет кылып жаткан Төрөбек кыздардын арасында капитал жагында турган Салтанатты улам көзүнүн кыйыгы менен карап, көзү тойбай жатты. Тиги бирин бири билектен апчый кармап ары-бери жулкулдашып, аттарынын көкүрөктөрү менен бирин бири жөөлөтүп, эңиштин кызыгын көрсөтүп жаткан эки балбанга да анча көңүл бура албады. Бою пакенерээк, Бедешке караганда бир аз кичинерээк

көрүнгөнү менен Жусу да бир топ бар экен, бирде аты менен буйтап кетип, бирде омуроолотуп жиберип, Бедешке алдыра койбоду. Бирок эцишип жүрүп дасыккан Бедеш анын да бир айласын тапты, Жусунун колун чыгарып кетүүгө жасаган аракеттерине моюн бербей, анын колун билеги менен кошо апчый кармап алып, тартып отуруп акыры ээрден алып түштү. Элдер дагы бир жолу катуу уу-дуу болуп альшты. Эки ат эки тарапка ойт берди, эки балбанды эки топ курчады. Женгэн тарап өзүнчө кудундал, женилген Жусуну колдоочулар жубатып, азamat, на-мыска жарал бердин деп атышты. Кийинки кезекте аялдар эциши башталды. Бул жолу баягы майрамдарда эцишип жүргөн Бүмайрам даярданып, атын ээрине олбурулуу денесин толтура отуруп, тамылжыган кызыл-сары жүзү ого бетер тамылжып, кашкая күлүп, женин түрүп, атын алкынта бастырып чыкты.

– Оо, бу Бүмайрамга ким чыгат, ким тең ата боло алат! – деп ортодогу уюштургучтардын бири кыйкырып калды. Баары күтүп атышты. Топтун арасындагы кер мурут, узун бойлуу жигит жанында турган кара тору, толук аялды колтуктап алып, элдин артына алып жөнөдү. «Мына, менин Батмабү женем түшөт эцишке. Бүмайрамдан Батмабү кем бекен», – деп тамаша-чынга салып элдин алдына тиги аялдын артка кетенчиктегенине карабай алып чыкты. Уюштуруучулардын элдин чордонунда жүргөн тобунун арасынан бири капсынан көрө койдубу, четкерээкте атка кыйшшая минип, эциш көрөм деп даярданып турган жаш өспүрүм балага шашып келип: «Ай, сен атынды Батмабүгө бер, минип эцишке түшсүн, силердин атыңар күчтүү, акылдуу. Эциште ат күчтүү, амалдуу болбосо алдырып коёт», – деп бакылдап атып тиги баланы аттан түшүрүп, жетелеп кетти. Топтолуп турган элдин четине өзүнчө үймөлөктөшкөн бир топ киши, анын арасында жанагы кер мурут жигит да, Батмабүнүн женин түрүп, атын арыдан-бери ондоп токуп, эцишке даярдап аттандырып жиберишти. «Деги катындардын эциши эң эле кызык болот», – деп бакылдашып жатышты жардангандардын арасынан эки киши. Эки балбан аял бири андып, каршылашынын билегин шап капшыра кармап тартып кеткенге далbastап, улам аттарын теминип жатышты. Ал эми эки жаат болуп экөөнү сүрөгөн кыйкырык-сүрөөндөр, ышкырыктар карап турган кишинин канын кызытып, жашоону кайнап жаткан кызыкка айлантып жатты.

Аялдардын эциши эми эле бүтүп, топтолгон эл бир аз суюла баштаганда: «Аттар келатат! Аттар келатат!» – деген кыйкырык чыкты. Жолдо жай басып бараткандар жолду бошотуп, аркы жәэкке чуркап өтүп жатышты. Көпүрөнүн жанына аттарды кармай турғандар топтолуп, ал эми калган ашыкча кишилердин баары жолду аттарга бошотуп, четке жарданып туруп калышты. Суунун наркы өйүзүндөгү жардын үстүндөгү жолдо катар тизилип турғандар күлүктөр жакындала тааныла турган бо-



луп калганда андан бетер сүрөөнгө алып: «Карагер чамда эле чамда! Өмүш чап эле чап!» – деп кыйкырып калышты. Мектептин аяңтасынан бурула бергенде гана кабакта жарданып тургандарга кайсы аттын келатканы көрүндү. Жарданып тургандар да кыйкырып, ышкырып сүрөп калышты. Ал эми көпүрөнүн жанында топтолгон ат кармоочулардын эң эле аксакалы, кадыр-барктуусу биринчи келген атты кармайт, жолжобосу ошондой. Биринчи келген атты кармап ызы-чуу түшүп атышканда эле экинчи ат, ага куйрук улаш үчүнчү ат келди. Аныз деле кандары кызып турган элдин андан бетер көнүлдөрү күшбак болуп бакылдашып, байге альшып, чотур доолашып калышты.

Ошол учурда жанатан бери ушунун баарын байкап, өткөн-кеткенди сүйлөшүп отурган кемпирлердин арасынан Калийча кемпир өйдө болуп, ары жакта кыздардын арасында турган небересин үн салып чакырып алды да: «Кой айланайын, үйгө барайын, ызы-чуудан башым да ооруп кетти», – деп акырын сүйлөнгөн болуп небересин жанына алып, таягын таянып, бир аз тынчып эми суюла баштаган топту айланып жай басып жөнөдү.

Көпүрөдөн өтүп, кыя жол менен өйдө чыгып бараткан кемпир менен жаш кызды эч кимге билгизбей көзү менен узатып карап кала берди Төрөбек суунун берки өйүзүндө, тентүштарынын арасында.

Майрамдын эртеси Калийча байбиче таң заардан күйпөлөктөп курутун куруттай, майын майдай, этин эттей салып, кымызын канистрлерге куюп даярдап, небереси Салтанатты шаарга жөнөтүп калды. Көк-Арттан келген автобус өйдө өткөндө андан бетер шашкалактап небересин чакырып: «Бол эми, автобустан калып каласың! Сумкелериңи көтөр, жолго чыгып, автобусту утурлап баса берели», – деп үйдөн чыккан небересин шаштырып калды. Салтанаттын артынан Дөкүш чал чыкты. Ошентип алар баштыктарын, кымыздарын көтөрүп кашаанын илгичин илип, өйдө көздөй жөнөп калышты. Айылдын ортосундагы чогулган элди салып алган автобус жай келип алардын жанына чаңын ызгытып токтоп калды. Салтанат автобустун ичине кирип жүктөрүп жайгаштырып алган соң кайра чуркап түшүп, чоң ата, чоң энеси менен кучакташып коштошуп, анан ордуна келип отуруп, терезеден чал-кемпирге кол булгалап жөнөп кетти.

Чал-кемпир да ак жол тилеп беттерин сылап бата кылып, узап, улам алыстап бараткан автобусту көпкө чейин карап туруп, улутунуп альшты да үйүн көздөй басышты. Бул тоо койнундагы айылдагы совет өкмөтүнүн акыркы жылы, акыркы 7-октябрь майрамы, ал гана эмес, мындай тоо арасына жашынгандарга автобус каттап турган акыркы жылдар эле. Андан кийин көп өзгөрүүлөр башталды, турмуш оорлорду, эл жумушсуз калды, колхоздун малы менен жери үлүш болуп болундү, тамак-аштын, электр жарығынын тартыштыгы, кыскасы, көп

башаламандык башталды. Анан совет өкмөтү ооздуктап турган көп көрүнүштөр күчөп, мурда жасалбаган нерселер эми жасала баштады.

Ошол реформанын жүрүшүндө колхоздун малы элге таратылып, жерлери үлүшкө бөлүнүп, ал гана эмес топоздорунан бери бөлүшүп, топоздун саны элдин санынан аз болгондуктан бир топоз эки-үч бүлөгө ти-йип, бул тээ тоонун башында жашаган жандыкты кыштакка кантит бага алмак элек деп, ошол эле бөлүнгөн жеринен бутуна арканды чалып жыга тартып, колхоздун 300 топозун биринин артынан бирин союп, канын жайната ағызып, этин килолоп бөлүп кетишпеби шымаланган эл. Совет өкмөтү, анын колхоз-совхоздору, бүт чарбасы ушинтип таланып-тонолуп жатты. Жакшы багылбай көтөрүм болгон колхоздун койлорун, уйларын бөлүп берип, анысынын көбү элге буюруп мал болуп деле бербей арыктыгынан тороюп өлүп калгандары да болду.

Дөкүш чалдын үйүнүн алдында кызуу талкуу, талаш-тартыш болду ушундай күндөрдүн биринде. Короонун ичинде төрт киши, алардын экөө дубалдын боорунан бир топ чыгара киши отургудай кылыш куюлган пайдубалдын кырында отурушат, алардын бири Дөкүш чалдын кончусу, айылдын активдеринин бири, экинчиси бекерчиликтен ага жардам беримиш болуп жүргөн классташы. Тигиндейрээкте кичинекей отургучка отуруп, колуна таягын кармап алган Калийча кемпир, ортодо колун артына алып, ары-бери басып жүргөн Дөкүш чал. Калийча кемпир ачуулган заар үнү менен чалынын көк беттигине жини келип сүйлөнүп жатты: «Колхоздун малы илгери совет өкмөтү жаңы орногондо сенин чоң атаң менен Азимбайдын малынан куралган экен. Колхоздун азыркы малы деле ошол сенин ата-бабаларынын малынын тукуму. Ошондуктан көп эле көжирлене бербей сенин үлүшүнө тийген койлорду, уйду үйгө айдал кел. Сенин ата-бабандын малы сага буюрат эле болчу». «Ой, сенин атанды, көп эле келжирей бербей басчы оозунду. Ал кабыргалары саналган, кесел немелерди эмне кылам. Ана, чекесинен кырылып атат, чөбүбүз текке кетип атат деп ыйлактап атышат алгандын баары эле. Мен албайм, менин чоң атамын эмес башканын малы болсо деле. Албайм!» – деп Дөкүш чал колдорун шилтеп жини келип. Берки буларды карап отурган эки жаш жигит өздөрүнчө шыбыраша сүйлөшүп кальшты. «Эмне, чын эле ошондой болуптурбу? Колхоздун малы..?» – деп таңданды берки классташ. «Ооба, большевиктер жаңы келгенде биздин элде Дөкүш абамдын атасы Шырдак менен айылдын башындагы Азимбаевдерди та-аныйсыңбы, ошолордун чоң атасынын малы аябай көп болгон экен. Колхоз уюшулганда кызылдар келип ошол экөөнүн малын бүт айдал кетип колхозго өткөрүп берген экен». «Чын элеби, андай болсо Дөкүш абам көп эле көжирлене бербей өзүнө тийген койлорду, уйду алып келип албайбы?» – деп таңданды классташ жигит. – «Бул совет өкмөтүнө аябай берилген киши, оюнда совет өкмөтү кайра келет, мал-



ды ортого алып колхоз-совхоздор кайра уюштурулат деп күтүп жүрөт», – деди актив жигит.

Алар антип сүйлөшкөндүн ортосунда Дөкүш чал кемпирине катуу сүйлөп калды. «Ой, барбайм дедим барбайм, албайм дедим албайм, кереги жок мага кесел койлордун!» «Албасаң албачы деги, жөндүү сөз айтса, деги буркулдайт да ботом», – деп Калийча кемпир үйүнө кирмекке ордунан туруп жөнөдү. Эки жигит акырын коштошкон болуп кашаанын оозун ачып короодон чыгып кетиши. Дөкүш чалдын айтканынын да жөнү бар. Ошондо бөлүнгөн малдын көбү кесел экен, дээрлик баары өлүп калган, өлбөй кеселдей бергендерин союп алышкан эле. Малдын баасынын түшкөнүн айтпа ошол жылы. Бир бөтөлкө аракка бир кой берип калышпадыбы анда. Анан башталды Алай-Куу жеринде бардык жетишпестиктер: ундуун жетишпестиги, самындын жетишпестиги, азыктүлүктүн, кийим-кеченин жетишпестиги ж.б. Совет өкмөтү кулагандан эки-үч жыл өтпөй кээ бир бүлөлөрдө нан жебей жалаң эле талкандан аш жасап, ага айран, сүзмө же курут катыктап ичиp калышты. Мурдагы колхоздун техникасынын баары таланып-тонолуп жок болду. Эми эл жазында жерди кээлери жыгач, колунда барыраактары темир кош менен айдап, күзүндө арпа-буудайды кол менен оруп, темин бастырып калышты. Техниканын заманынан эле алгачкы коомдук түзүлүшкө түшүп калышты айыл эли. Кыш аяктап жаз эми башталган ак чыга элек убакта айыл боюнча бир табак ун сурап табалбагандар да болду. Ошондо: «Коммунизмди курабыз деп жүрүп, коммунизм доорунун өтүп кеткенин да байкабай калыптырыбыз», – деп айта башташты элдер. «Көрсө, коммунизмде эчак эле жашап койгон турбайбызы», – деп калышат чогулган жерлерде.

Совет өкмөтүнүн убагында аз да болсо ооздукталып турган көрүнүштөрдүн бири кыз качырмай ошол жылдары аябай күч алды. Союз убагында деле мындай көрүнүштөр өтө көп болбосо да болуп турчу, бирок ал кезде кыздарды машинага тыгып салып кетип жүрүшсө, эми машина жок болгондуктан атка улактай өңөрө качышчу болду. Кээде мектепти бүтө элек кыздарды деле, ал эми мектепти бүткөн кыздарды ата-энесинин, туугандарынын кайтарганына карабай кой короого тийгөн карышкыр сымал эле ала качып, жула качып кетмейлер көбөйдү. «Ал гана эмес экзаменден чыгып мектептен айылдын баш жагына кетип бараткан бир топ кыздын артынан эки-үч бала аттарын чапкан бойдон барып, жарылып туш-тушка качкан кыздардын бирин ат үстүнөн эңип алып, ээрине өнөрүп туруп чаап кетиптири». Айыл ичинде ушундай эле сездөр биринин артынан бири жүрүп жатты. Тигинин кызын качырып кетиптири, мунун кызын качырып кетиптири, анан артынан барып апасы алып кетип калыптыр. Ушинтип кетип калгандар да, кетпей отуруп калгандар да көп. Эгемендик алган Кыргызстандын айыл жеринде ушун-

дай «эркиндик» өкүм сұрүп жатты ал кезде. Ушундай эркиндиктүү күндердүн биринде Дөкүш чалдын кемпириинин эски оорусу козголуп төшөккө жатып калды. «Шаардагы баласы энени кара деп кызы Салтанатты жибериптири. Ал кызы окуусун бүтүп бир театрда бийчи болуп иштеп жаткан экен. Ишинен суранып келиптири», – деп кеп кылып жатышты айылдағылар.

«Карыганда жөн жүрбөй, сени да убара кылып, минтип ооруп калгымды айтпайсыңбы», – деп бир топ кейиди Калийча кемпир алгач Салтанат келген күнү. Бир жума өтпөй же шаардагы баласы алып берген дарылар жардам бердиби, же Салтанаттын бағуусунанбы Калийча кемпир кадимкисиндей болуп эшикке таяк менен кирип-чыгып калды. Дагы бир жума туруп энеси биротоло тыңып калса анан кетейин деп ойлоп жүрдү Салтанат. Алгач чоң атасы менен чоң энесинин качырып кетпесин этият болсоңчу дегендерине анча маани бербеди. Мени ким качырмак эле, карап эле турушса дагы деп койду аларга көнүлкош. Үйдү айланчыктап, кәэде жөө, кәэде атчан жүргөн балдарды байкамаксанга салды.

Калийча кемпирди сурап коёлу дедик эле деп айылдын аялдары келип, чай ичип, өткөн-кеткенди кеп кылып отуруп кетишет. Кашаанын эшигин ачып: «Итиңди тосуп койчу, айланайын», – деп кирип келе жаткан аял ошондойлордун бири экен деп ойлоду Салтанат. Ал аялды үйгө киргизип, алдына дасторкон салып, чайын куюп берип коюп өзү: «Жууп жаткан кирими бүтүрө коёон», – деп эшикке чыгып кетти. Тиги аял Калийча кемпир менен бир топко сүйлөшүп отурду. Эшиктеги кирин бүтүп үйгө кирсе жанагы аял дагы эле отурған экен Салтанатты көрүп эле энеси да, тиги аял да аны башкача көз менен карап, сөздөрүн токtotуп коюшту. Анан тигил аял:

– Коюнуз эми, мен кетейин. Тезирээк сакайып кетиңиз, – деп Калийча менен коштошуп чыгып кетти.

– Конокту иттен чыгарып кой балам, – деп Калийча да сыр билдирибеби. Ошол күнү кечки тамак алдыга келгенде Калийча менен Дөкүш небересине кеп салышты:

– Баяғы Төрөбекти тааныйсыңбы? Аликтин баласы, сен кичинекей кезинде жайлоддо коншу айылда отурушкан.

– Ии тааныйм, айылдын балдарынын баарынын тен эле өнүн тааныйм.

– Анда ошол Төрөбектин апасы сага куда түшүп келиптири, жанагы келген аял ошол, сен жакшы байкабадың окшойт, – деди энеси кызын эмне дейт экен дегенсип көзүнүн кыйыгы менен карап. Аңғыча чоң атасы да кошулуп калды:

– Атаң көрү, жана магазинге керосин келди бекен билейинчи деп басып барсам Алик барып калыптыр артыман. Ал кызыңызды мага келин кылып бербейсизби деп ардекени айтат. Ошол убакта аялы буюкта отурған турбайбы, – деди чоң атасы чайын ууртап жатып.



– Сени да аңдыгандар пайда болду окшойт, кызым. Мен болсо тынып калдым. Эртең эле шаарга жөнө, азыр айылдын балдары аябай бейбаш болуп чыгышкан. Кыздарды ала качып, жула качып эле атышат. Баягы Таштанбек акенин мектепти жаңы бүткөн кичүү кызын бир ай мурда Көк-Арттын балдары жайлодон түн ичинде чатырдын ичине кирип, Таштанбекти бири басып туруп, калганы кызды төшөгүнө ороп туруп көтөрүп кетишиптири. Эми ал ошол жерде бүлө болуп жашап калды. Ошондой балакет болуп кете элегинде шаарына кет, балам.

– Дагы бир жума турайын, ага чейин сиз дагы бир топ жакшы болуп каласыз. Азыр эле жетип барсам атам да нааразы болот мага, коркпой эле коюнуз, азыр менин турмушка чыгайын деген оюм жок, – деп укпады Салтанат чоң энесин. Ал эми чоң атасы тунжурап ойлонуп ак да дебей, көк да дебей унчукпай тим болду.

Ал күндүн эртеси Салтанат эртелеп короону шыптырып чыкмак болуп жерге суу сээп жүргөн. Тай минген, алты-жети жаштагы сары, көздөрү көк, арық бала тайынын башын буруп кашаага бастырып келип: «Эже, бул катты сизге берип кой деди эле», – деди. Таң калган Салтанат жакын басып келди.

– Ким берди муну сага? – деп сурады, кичинекей баланын сунулган колундагы катты алып.

– Мен күтө турайын, жооп жазып берсеңиз. Мени жообун алыш кел деген, – деди тиги бала шашкалактап, бир эссе уялганынан кызырып-татарып.

Таң калган Салтанат катты ачып окуган бойdon ары басып кетти.

Анда минтип жазылыптыр: «Саламатсыңбы, Салтанат!

Сени кайрадан биздин айылдан көргөнүмө аябай сүйүнүп жүрөм. Көпкө чейин ойлонуп ушул катты жазууга батындым. Себеби, мага сенин ар бир кыймылың, ар бир кадамың жагат, бүткүл сен жагасың. Азыр сен таң калыш тургандырың. Бирок бул чындык. Анан менин сага бир сунушум бар. Кел, экөөбүз баш кошуп албайлыбы? Ойлонуп көр, шаштырбайм. Бирок ушул каттын жообун чыдамсыздык менен күтөм.

Төрөбек».

Майда, шурудай тизилген томолок тамгалар менен жазылган бул катты окуп жатып Салтанат эмне ойлоорун, эмне кыларын да билбеди. Аңгыча энесинин: «Салтанат!» – деп чакырган үнү чыгып калды. Катты халатынын чөнтөгүнө бүктөп сала коюп, Салтанат шашып үйгө кирип кетти. Үй иши менен алектенип, бирок көңүлү үйгу-туйгу болуп жатты. Дегеле анын жакын арада турмушка чыгайын, үй-бүлө курайын деген ою да, планы да жок болчу. Анан эле бул токтоо да, жупуну да, ошол эле учурда талаптуу да кат келип отурбайбы. Энесинин айткандарын аткарып жүрүп, бир топтон кийин короого чыга калса жанагы тай минген бала дагы эле турат тайынын башын буруп коюп. Салтанатты көрө ка-

лып: «Эже, акем каттын жообун алыш кел, болбосо келбе», – деп айткан. Жооп жазып беринизчи», – деди ичке үнү менен жалооруй. Бир азга таң калыш карап туруп калган Салтанат жооп жазса жазайын деп үйгө кирип кетти. Бир аздан кийин барактын жарымына күш тилиндей кат жазып, аны төрт бүктөп туруп алыш чыгып берди балага. Сүйүнүп кеткен бала: «Рахмат, эже», – деп катты эңкейип алды да, тайынын башын буруп өйдө көздөй бастырып кетти.

Иниси келгенде тамында мал жайгарып жүргөн Төрөбек кат колуна тиери менен шашкалактап ачып окуп калды. «Агай, мен айылга кыска эле убакытка келгемин. Азыр менин турмушка чыгайын, үй-бүлө кура-йын деген оюм жок. Кечирип коюнуз, Салтанат».

Мындай кесе айтылган катка кубанарын, же кайгырарын билбей турду Төрөбек. Бул кат анын ақыркы амалы эле, канча жолу жолукканга, сүйлөшкөнгө аракет кылды, бирок таптақыр жолу болбоду. Салтанат үйүнөн эч жакка чыкпайт, чоң ата-чоң энеси дайыма жанында. Жалгыздалап калыш, көзмө-көз сүйлөшкөнгө эч бир мүмкүнчүлүк таба албады. «Эми катында минтип жазып отурбайбы», – деп ойлоду ичинен бир эсे кыжыры келип. Аны түпөйүл кылган нерсе – башка бирөө качырып кетсе эмне кылам деген ой. Анда эле колу-буту жиспиз байланып, түбөлүккө айрылганы эмеспи Салтанаттан. Мына ошол күндөн баштап, Төрөбек-тин ақылында өзүнчө бир опурталдуу план иштелип, даярдалып жатты. Эки-үч күн керек, эки-үч күндүн ичинде даярданып үлгүрөм деди ал өзүнчө. Ошол эки-үч күндүн ичинде дагы эки-үч кат жөнөттү жанагы «чоң почточу» боло түшкөн иниси аркылуу. Бирок баары бир мандай жылтытарлык жооп ала албады.

Көп учурда туура эмес ишке баарда, же бирөөгө зиянын тийгизерде адам терең ойлоно албай калат өндөнөт. Убагында жакшы иш менен сенин жаман ишиндин айырмасын жакшы, даана көрө албайсың. Экөөнүн ортосундагы ажырымды жакшы сезе албайсың. Эгерде ошол учурда эле ошонун баарын көрө, сезе алса, балким, адам баласы андай ишке барбайт беле, ким билет? Төрөбек анчалык деле терең ойлонуп отургусу келбеди. Мындайды элдин баары эле кылып жатпайбы? Ал эмне, элден башкача бекен? Отурат, жашап калат! – деди ичинен кыжынып. Анда Төрөбек иши кылып эле Салтанатты колго тийгизиши көздөдү.

Ошол күндөрү айылда жарык өчүп калган эле. Айыл жери эмеспи, көнүмүш көрүнүш. Жарык өчүп калгандан кийин кеч киргенде Дөкүш чалдын үйүндөгүлөр кечки тамагын ичип алгандан көп өтпөй төшөктөрүн салып, эс алмакка өтүштү. Жайдын күнкү толгон ай тим эле күндүзгүдөй жарык чачып турган. Түн жарымынан ооганда Дөкүш чалдын ити улам-улам үрүп, кәэде ажылдан атып, анан кайра тез эле үнү чыкпай калды. Көрсө, короонун чет жагына ташталган этти баса калыш



жеп калган экен. Этти апылдата жеп жаткан иттин жанына бирөө акырын басып келип, мойнуна жипти иле салды да, жиптин бир учун кашааның чоң түркүгүнө байлай салды. Кыска байланган ит ошол жерде кашаа менен аш үйдүн бурчунда эттин кызыгына батты.

Беш-алты караан акырын жыла басып үйдүн артына өтүштү, ал жактагы төрт терезенин биригинин айнектери сыртынан салынган экен, ошонун эң ылдайкысынын мыктарын жылдырып айнегин чыгарып, арасындағы кичинерәэк бирөөнү киргизишп, кайра шып билдирибей жылып үйдүн алдына өтүштү. Үйдүн ичине киргени жылып барып сыртқы эшиктин илгичин чыгарып, эшикти ачып сыртта күтүп турушкандарды үйгө киргизди. Ошол учурда жанатан бери андай-мындай дабыштарды укса да, карып калганынанбы тургусу келбей жаткан Декүш чалдын чыдамы түгөндүбү, тұра калып, жанында жаткан таягын алып, көнгөн адаты боюнча жарыкты құйғузәйүн деди «чык» деген үн чыкканы менен жарык құйбөдү. Жарык өчүп калганын эми эстеди. Анан үрүл-бүрүл болуп көрүнүп турган эшикке темтеңдей басып барып, колу менен сыйпалап жетип, эми эшикти ачайын деп түрткөндө, сыртынан да бирөө калыуу колдору менен түртүп, бүт денеси менен тырмышып каалгага жабышып ачтырабады. Анан дагы бирөө келди. Ал килейген эки жигит чалдын таягы менен эшикти такылдатып, сүйлөнүп, кыйкырып, сөгүнүп жатканына да карабай эшикти бекем түртүп тұра беришти. Бул кыйкырыктан Калийча кемпир да, коньшу бөлмөдө уктап жаткан Салтанат да чочуп ойгонушту. Калийча кемпир катуу чочуганынан колу-башы калтырап, денесин араң көтөрүп, калтыраган колу менен жерди таянып атып ордунаң туруп:

– Эмне болду, ботом? Кандай каран түн түштү, ботом? Деги кызым аманбы? – деп сүйлөнүп да, ыйлап да жиберди. Башка бөлмөлөрдү шыппылдаган төртөө ачып текшерип чыгышты, акыры Салтанат жаткан бөлмөнүн эшигин бирөө шарт ачып жиберди да:

– Буюкта экен, – деген сөз анын оозунан чыгары менен төртөө жалаңдап кирип келишти. Салтанат катуу уйкудан чочуп ойгонуп ордунаң тұра калып, лакылдаган жүрөгү түрсүлдөп, көкүрөгүнөн чыгып кетчүдөй болуп, төшөгүн жамынып кайра отура калды. Жалаңдаган төртөө төрт жагынан келип, анын төшөгүн үстүнөн сыйрып ыргытты да, эки колтугунан экөө алып, эшикти көздөй көтөрүп жөнөштү. Алеки заматта кызга алкынып-жулкунганга да, кыйкырып каршылық көрсөткөнгө да мүмкүндүк бербей төрт неме эшикке алып чыгышты. Кыз бирде сүйрөлүп калып, бирде бутун тиреп тұра калып, колдорун жулкулдатып канчалық каршылық көрсөтпөсүн мындай аракеттеринен эч жыйынтық чыкпады. Балдардын чуркаган күүсү менен жылаңайлак буттары кошо чуркап баратты. Ошол учурда кызды бир колтугунан кармал алып шашып чуркап, сүйрөп бараткан Төрөбек бир ирмемеге кыздын алсыздыгына таң

кала да түштү. Алар чоң жолго чыгып, эми өзөнгө түшчү жол менен ылдый чуркап түшө баштаганда кыз шалак дей түштү. Алдалактап шашып, эртерээк эле үйгө жетсек, ушул ишти бүтүрүп ийсек деген балдар кыздын эсин жоготуп, жылацайлык буттары таштан ташка урунуп, этек-жендүү түнкү көйнөгү чанга аралашып сүйрөлүп баратканына деле көңүл бурушкан жок, шашып, чуркап эки колтугунан экөө жөлөп, сүйрөп баратышты. Өзөндө, суунун жээгинде эки бала аттарды кармап күтүп турушкан эле. Төрөбек денесинде жаны жоктой шалкылдаган кызды наркы колтугунан сүйрөп келе жаткан балага кармата салды да, атына ырғып минип: «Ке, жакшылап өңөртүп кой мага», – деди. Ошол убакта кыз бир аз эсине келип, алсыз колдору менен каршылык кылмак болду эле, тиги кармап турган жигит аны көтөрүп, Төрөбекке бере салды. Кызды ээрge арta салып Төрөбек атын катту теминип, камчы салып, сууну шарпылдата кечип өтүп, абан суунун жээгиндеги жол менен таскакка салып жөнөдү. Кыз кайрадан шалкылдап, эсин жоготуп жатып калды. Кыз кашырууга келген балдар алардын артынан аттарын чаап жөнөштү. Айылдын этегинен башына ат менен каттуу чаап барган кишиге беш мүнөттүк эле жол. Көпүрөнүн жанынан өтө бергенде эсине келди Салтанат, аттын үстүндө улак тартыштагы улактай буту бут, колу кол болуп шалкылдап бараткан экен. Атты чапкан сайын ичегилери үзүлүп кетчүдөй болуп ооруйт. Ичинен: «Оо, кудай ушундай азаптан көрө өлүп калганым жакшы болот эле го, азыр жаным чыгып кетсе ыраазы элем!» – деди жаны кашайып. Абан эптеп бир жагына кыйшайып, ичинин ооруганын бир аз женилдetti да, ээрдин кашын бир колдоп кармап денесин өйдө эптеп көтөрүп туруп, бир колу менен Төрөбектин жакасына жабышты. Узун чачы эбак эле жазылып, саксандап калган. Карышкан колдорун ээрдин кашынан чыгарып, буттарын түйүп туруп, Төрөбектин чачынан апчый кармады да, бүт ачуусун, бүт болгон күчүн жыйнап туруп: «Эй, сенин мындай кылганга кандай абың бар!? – деди кыжыры кайнап турса да алсыздыгынан үнүн зорго чыгарып. Төрөбек анын колдорун чачтарынан бошотууга аракет кылып, кызды кайра ээрge жаткыруу үчүн колу менен аны ылдый тартып жатты. Ошол учурда арт жактан: «Эй-й, бейбаштар, бул эмне кылганыңар, эненди урайындын балдары!» – деп кыйкырган үн угулду. Бул кыйкырган баягы Дөкүш чалдын коңшусу актив жигит эле. Ызы-чуудан эмне болуп кетти деп коңшусунун үйүнө келсе, кемпир ыйлап, чал болсо бычагын көтөрүп алып жөнөп калган экен. Иштин чоо-жайын билгенден кийин көчөгө чуркап чыгып, чаап бараткан атчандарды көрүп суунун аркы өйүзүндөгү жардын үстүндөгү жол менен аларга улаш эле чуркаган экен. Көпүрөдөн аларды кууп жетем деп божомолдогон, бирок аттар ага жеткизе койбоду. Ал жакындаганда көпүрөнүн жанынан бурулуп өтө беришти. Жетпей калганына ыза болгон актив каттуу кыйкырып да, чуркап да келе жатты. «Бирөө кууп кела-



тат!» – деп Төрөбекке күйрүк улаш чаап келе жаткан бала айтты. Сен каттуу чаап узап кет, биз кармаганга аракет кылалы, – деп атынын башын буруп артка кетти. Төрөбек атын дагы катуулап чапты. Ошол учурда Салтанат кайрадан эсин жоготту. Бир аздан соң сууну кайра кечип өтүп өзүнүн үйүнө бара турган өр жолго жетти. Шалкылдаган кыздын денесин чоң карагер атына арта салган, катуу-катуу бастырган Төрөбек тез эле үйүнө жетип келди. Апасы короонун эшигин ачып, атты киргизди. Кыздын өлүктүриги билинбейт, сулк эле жатат аттын үстүндө. Бир колу менен кызды кармап, бир бутун үзөнгүдөн чыгарып аттан түшүп, кыздын денесин акырын аттан көтерүп алыш, үйгө алыш кирди Төрөбек.

Салтанат эсine келгенде үйдө диванда жатыптыр. Алгач колдору кыбырап, анан көзүн араң ачты. Жанында эки киши жүргөн экен. Аларды тааныды, Төрөбек менен апасы.

– Эсине келди, – деди Төрөбек акырын. Апасы Салтанаттын бутуна байпак кийгизип жаткан экен.

– Ии, жакшы болду, – деп койду.

– Жолдо улам эсин жоготуп кооп жатты. Эч нерсе болбойбу?

– Эч нерсе болбойт, – деди апасы. Салтанатты колунан тартып акырын тургузуп, этеги тебеленип булганган түнкү көйнөгүнүн үстүнөн халат кийгизип, анан саксайып, чөп-чар жабышкан чачын бир аз өрүмүш болуп туруп башына ак жоолук салды, колуна сары майдан илип алыш оозуна салды.

– Жакшы үйгө келдин, ак жоолугун башыңан түшпөсүн, акжолтой келин бол, – деп кобурап, солуктап ыйлап, көз жашы бетин жууп жаткан Салтанаттын бетинен өөп: – Кой, балам, көп эле ыйлай бербе, тектүү, бекелүү бүлөгө келдин, тобо де, – деп кобуранган боюнча чыгып кетти.

Бир аздан кийин жанагы качырууга барган балдар кирип, дасторконго тегерете отуруп, чай, арак ичиp, тамактанып, бакылдан сүйлөп, өздөрүнчө тост көтөрүп, каалоолорун айтып, үй-бүлөлүк бакыт тилеп, бүгүнкү кылган эрдиктеринен да кеп салып жатышты. Арасынан пакене бойлуу, кара торусу:

– Биз бүгүн эрдик кылдык, арстан болдук, кызды терезеден кирип, үйүнөн эч ким алыш чыга элек болуш керек буга чейин. Ушунун баарын сен үчүн жасадык, эй дос, – деп өзүнчө мактанып да жатты.

Ал эми Салтанат токтобой ыйлай берди, ыйлай берди. Эч кимге эч нерсе деп айтпады, бир эсे улактай болуп тартылып кеткенине арданды, бир эсे алсыздыгына намыстанды, бир эсे шерменде болгонуна ичи ачышты. Бардык ой-максаттары, план-тилектери менен тымызын коштошуп жатты. Ййлай берди, ыйлай берди токтобой:

– Кой эми, кечке ыйлай бересиңби? Кечирип койчу бизди, – деп жанына келген Төрөбектен жүзүн буруп кетти да, ары карап отуруп алыш ыйлай берди. Ййлап-ыйлап басылат да дештиби, айтор, жайына коюшту.

Арадан эки-үч saat өттү. Тост көтөрүп каалоо-тилектерин айтып, тойдун башын баштап койгон достордун кеткени кетип, калган экөө жаздыктарды баштарына коюп бүкүлү боюнча уктап калышты. Сырт жактан кабыр-күбүр угулуп, анан эле бөлмөгө Салтанаттын таэжеси кирип келди. Аны айылдын башынан атайын чакырып келишкен экен. Бурчта ыйлап отурган Салтанатка келип, мойнунан кучактап өөп, башын өйдө көтөрүп бетинин жашын аарчып:

– Кубатым, мынча неге ыйлап алдың, этиң да ысып кетиптири аябай. Болду эми, көп эле өзүндү кыйнай бербечи, – деп жалынып-жалбарып жатты. Салтанат андан бетер күчөп, эреркеп ыйлап кирди. Өткөн-кеткенди айтып жатып аны эптеп бир аз сооротту.

– Кубатым, көп эле жүрөгүндү ззе бербечи. Биз деле ушинтип келгенбиз. Ушинтип ыйлап-сыктап атып эле анан жашап калганбыз. Кой эми, кичинекей кыздай болуп кечке бышактай бербей. Төрөбек жакшы бала, ата-энеси да колунда бар жакшы кишилер. Жакшына жашап кал андан көрө. Же отурбай кетип каласыңбы? Андай кылба. Ак босогону аттагандан кийин болбойт да, чыгып кетсөң наалага, карғышка каласың, жаманатты болосун. Эстүү жансың го. Эшикте чоң атаң келип сени менен сүйлөшөм деп жатат дейт. «Эгерде кетем десе алып кетем», – деп эч кимге моюн бербей жатат. Кой кубатым, ак босогону аттагандан кийин кетем деп жаман жорукту баштаба. Азыр мен чыгып тиги бөлмөгө кире турам. Бул жакка чоң атаң кирет. Сен ага ушинтип айткын! – деп катуу дайындал чыгып кетти.

Бир убакта эшикten тарпылдаган үндөр угулуп, анан эшик ачылып, чоң атасы, Төрөбектин апасы, актив кончу болуп кирип келишти. Шаша басып келип диванга отура калган чоң атасынын муундары калтырап, ээктери да бир аз титиреп жатты:

– Кызым, Салтанат, жакшылап ойлонуп туруп чеч. Кетсөң алып кетейин. Карыган кезимде кызымды ушинтип колуман жулуп кетишет деп ойлогон жок элем. Тур, кызым, кеттик! – деп ордунан туруп эшикти каярай басты.

– Балдар бейбаштык кылыштыр, өздөрү эле барып алып келишиптири, биз деле туйбай отурганбыз. Бир ачуунузду бериниз, кызыныз барса деле биздей бүлөгө баар, тийсе менин баламдай эле биреөгө тиер, – деп жатты Төрөбектин апасы жан-алы калбай. Дөкүш чал эшиктиң жанына басып келип артына бурулуп карады. Башын ылдый кылыш, бүрүшүп ыйлап отурган Салтанат ордунан турбады, башын өйдө кылбады, ыйлай берди.

Мындаидай кыйын абалда калган небересин карап, боору ооруп, жүрөгү эңшерилип бир азга турду да чыгып кетти Дөкүш чал. Ал баарын түшүнүп турду. Небереси кетем десе, албетте, токтоосуз алып кетмек, бирок анын эмне үчүн тура калып мен кетем, отурбайм деп кошо жөнөбөгөнүн да түшүнүп турду. Ал бир азга карап турду да, анан тез басып чыгып кетти.



Ошентип Салтанат өмүр жолунда дагы бир чоң бурулуш жасады, дагы бир чоң өргүү кылды. Анын кандай бурулуш болорун, кандай өргүү болорун, ага эмнелерди алыш келип, эмнелерди даярдан турганын азыр эч ким айта албайт. Бирок эмнеси болсо да ошол учурда Салтанат калууну чечти. Ал калууну тандап алды. Эртеси денесиндең көкалалардан, тактардан, ар жеринин ооруганынан аябай азап чекти. Отуруп тұра албай, бир аз кыймылдаса эле онтоп, ичинин, белинин, буту-колунун ооруганынан чыдабай атса да сыртынан билдирбеди. Билип калышпасын деп көшөгөнүн ичинде чоң жолукту бетине түшүрө салынып, эч ким менен сүйлөшпөй, болгон сырын, болгон жайын ичине катып отура берди. Келген кеткендерге, келин отурған бөлмөгө кирип чыккандарга тәэ алыстан тааныш эмес, чоочун дүйнөгө карап турғандай эч бир катышуусуз, кызыгуусуз карады.

Арадан бир айдай убакыт өттү. Салтанаттын эч нерсеге көңүлү жок, дайыма маанайы пас. Муну байкаган кайненеси жаш үй-бүлөнү жайлоого жөнөттү. Табийгатка жакын барып, кымыз ичиپ, Салтанаттын маанайы ачылар, көңүлү көтөрүлөр, бизди кечирип деп ойлоду. Жайлоодо чоң келинин жанына кичинекей чатыр тиктирип берди Төрөбек менен Салтанатка. Жайлоонун толуп, берекесин төгүп турған кези. Конушту аралай аккан кичинекей суу эртеден-кечке, тұнұ таң атқыча шылдырап агып турат. Конуш эки бийик беттин ортосунда колотто жайгашкан. Колоттун ортосу бир аз жайыгыраак келип, конуп отурғанга ылайыкташкан. Чатырлар ортодо агып өткөн сууну бойлото тигилген да, ар бир чатырдын жанында өздөрүнө тиешелүү көгөндөр тартыльп, уй, торпок, ат байлаган казыктар кагыльп, ар бир чатырдын жанында отун үйүлүп турат.

Көп жылдан бери эле бул өрөөндөгүлөр жайлоого боз үй алыш чыгышпай чатыр тигип калышкан, себеби чатыр женил болот, жыгачтары аз, көчүп-конгондо унаа аз талап кылынат, тиккенде да аз убакыт кетет. Анын үстүнө жайлоого чыккандар бир эле жайда жок дегенде жаш чөп кууп үч жолу көчүштөт. Мындаш шартта женил, орнотуучу жыгачтары аз чатыр көбүрөөк ылайык болот. Колоттун эки бети, өзгөчө тескей бети асман тиреген карагайларға жық толгон. Ал эми күнгөй бетинде көбүнчө четин, алча, арча, жапалак арча, карагат, чие, дагы башка ар кандай бадалдар өсөт. Тескейдеги карагай токайдун арасына ар тараптан ийримүйру жалғыз аяк жолдор барып, анан көрүнбөй калат. Карагайдын арасына кирип кетсен абанын салкындығын айтпа. Бул жайлоодо күнүгө түштөн кийин шамал башталат да, кечке чейин шамал согуп турат. Ошол учурда шамал карагайлардын баштарын кыл кылып чертип жаткансып тиякка бир, биякка бир ийилип, карагайлар уулдаган үн чыгарышат. Эгерде күн бүркөк болсо, шамал катуу болуп, карагайлар уулдак күүсүн ого бетер катуу чалып, анча-мынча жаш балдардын жүрөгүн түшүрөт. Бул жайлоонун керемети сез менен айтып сүрөттөп бере алғыс.

Бул жерге келгени деле Салтанаттын көңүлү ачылбады. Женесине кол кабыш кылып, үй иштерин, аны-муну жасаганы болбосо ичинен сзызылып ойлонгону ойлонгон. Анын ушул убакка чейин ойлогон максатын, кылган ишин, канча жылдан бери өзүн өзү даярдал, ушуга жетсем деп жүргөн кыялыш – бүт баарын тартып алыш коюшкандаи болду ал учун. Көктүгүнө салып мына бул берилген жаратылыштын кереметине да, өз нутунан жазбай өтүп жаткан күнүмдүк тиричиликтин кызуу шаңына да көңүлкош карады. Ичинен анын жашоосун өздөрү билип, андан эч бир макулдук албай туруп эле чукул буруп жибергендөргө таарынып, ал таарынычы жазылбай, жүрөгү жылыбай турду. Ал гана эмес жүрөгү күндөн-күнгө катаалдап, таш, муз болуп бараткансыды. Ал эми Төрөбек Салтанаттын мындай абалын көрүп эле турду, бирок эч нерсе кыла албады. Убакыт өткөн сайын баары унтуулар деп күтүп жүрө берди.

Бул колотто жайгашкан конушка түштөн кийин көлөкө эрте түшөт. Андан бир топтон кийин гана жай басып келген кишиден бетер карангылык каптап, түн кире баштайт. Ошол көлөкө түшүп, бирок али түн кире элек учур өзүнчө бир керемет. Ушундай учурда күнүгө сейилдеп карагайларды аралап басып келчү Салтанат. Ушул тунжуруган, ошол эле учурда ар кандай добуштарга жык толгон жаратылыш анын жалгыздыгын жөнгөндөткенсип, көкүрөгү эс ала түшөт.

Кыя жолдо, улам бир карагайды колу менен сылап кооп келе жаткан. Анан алды жагынан алысыраакта, карагайлардын арасынан бир кишинин жерде отуруп алыш, колу менен жерди чукуп жатканын байкап калды. Тык эле токтоду. Жүрөгү шуу эле дей түштү алгач. Ордунда бир азга жылбай жакшылап байкап карап турду. Кийген кийими эле тааныш көрүнөт. Демек, биздин айылдан экен да деп ойлоп, коркунучу басандап, жакындаи баштады. Көрсө, Төрөбек экен. Жакындағанда араң тааныды жана коркконго кош көрүнөт болуп көзүнө бир башкача көрүнгөн тира. Килейген чоң таштын түбүн чукуп, тазалап, эки колу менен таштарды, топону эки жакка шилеп өзүнчө эч кимге көңүл бурбай катуу алектенип жатыптыр. Жанына акырын басып келген Салтанатты байкабады алгач. Салтанат да аны алаксытпайын дедиби, бир топко үндөбөй карап турду. Тиги килейген кара ташты бир аз ордунан жылдырган окшойт. Кайрадан колу менен бүт күчүн жумшап, денесин түйүп өзү менен тең ташты түртө баштады. Болбоду, ташты айланы басып, эми нары жагынан бери көздөй түрткөнгө өттү.

– Эгерде ушул ташты бир аз эле жылдырсам алдынан булак чыгат, бул жерде булактын көзү бар, бул чоң таш аны басып калыптыр, ошону чыгара албай жанатан бери убара болуп атам. Мына көрдүнбү, бул жер ным болуп турат, – деп таштын түбүндөгү бир аз ным болуп, сууланышып турган жерди колу менен басып көрсөттү. Салтанат жакында барып, Төрөбек көрсөткөн жерге колун тийгизип көрдү.



– Көрдүңбүгү, бул жерде булак бар. Энем булактын көзүн ачкан, булакты тазалап жүргөн адам чоң сооп иш кылган болот деп айтчу. Ушул ташты бир аз эле жылдыра алсам, булак чыгат эле, – деп кайра түрткөнгө киришти. Салтанат да болгон күчүн жумшап түртүштү, бирок жерге батып, таптакыр салмагын салып орноп алган таш жылчудай эмес. Ары түртүп, бери түртүп, ары жулкулдатып, бери жулкулдатып атып экөө тен چарчады. Салтанат тигиндейрээкке барып, эс алмакка отура кетти. Төрөбек көшөргөндөн көшөрүп, ийини менен бутун таканчык кылып алып түртүп жатып ташты жылдырыды. Бир копшолуп алган таш анан нары дагы биртке жылдырганга арандан-зорго көндү. Эки-үч жолу ордунан аз да болсо жылды чоң таш. Эми Төрөбек таштын ордун каза баштады. Колуна кырдуу таш кармап алган, аны менен улам жерди казып, казылган топурак-таштарды эки жакка шилтеп жанталашып казып жатты. Ошол учурда алаканы менен дагы көбүрөөк нымды сезип, кубанып дагы күчөп казып кирди. Бир аздан соң кичинеден жылжып жердин үстүнө суу чыга баштады. Буркулдаган жаныбар жол издең талпай жүрүп, эми багы ачылганына жетине албай атканын айтып аткансып бурк-бурк деп алып, ақырын жол издең ийрелендеп ағып, улам бир чункурураак жерге чогулуп, ал жерге толуп, ағып чыгып анан андан нары жолун улап ийрелендеп ағып жатты. Төрөбектин сүйүнгөнүн айтпа, өзүнчө эле күдүндап, өзүнчө эле ыраазы болуп, жылмайып жатты.

Арадан бир жыл өттү. Айылда балдар мектепке бара турган убакыт келди. Бирок мектепке 1-сентябрдан баштап жалаң эле кол-арага анча жарай элек майда класстын балдары менен анча-мынча кыздар гана барат. Калган балдардын баары орокто, чөп чабыкта, жайлоодо. Союз кулагандан бери мурунку техникалар изи менен жоголуп, кол иши көбөйгөндүктөн бой жетип калган мектеп окуучулары үй-бүлөдөгү негизги күч. Алар мектебине кетип калса, орок деле орулбай, жайлоодо мал да каралбай, чөптөр чабылган жеринде ташылбай калып чирип, күнүмдүк турмуш дээрлик өтпөй кала турган. Ата-эненин оорун колдон, женилини жерден алып жаткан мектеп окуучуларынын тээтигил эле күз аяктап, жыйым-теримдин баары бүткөндө гана мектепке барганга убактысы болот, бирок азыр эмес.

Ошол таңы чыкыроон, кечи суук, чак түшү ысык күндөрүнүн бириңде түнү Салтанат көз жарды. Кеч кире электе эле бели ооруп кыйнала баштаган, бирок эч кимге билгизбей чыдап журө берди. Акыры такыр чыдабай калганда бөлмөсүнүн эшигин ачып кирип жатайын дегиче болбой эсин жоготуп кулап кетти. Жанатан эле келининин бир башкача болуп жатканын байкап калган кайненеси артынан кирип келип кармай калды. Жыгылып бараткан келинин акырын сүйөп босогодон киргизип төшөктүн үстүнө жаткыра коюп, эшикти көздөй жөнөдү. Ал мал жайгарып жүргөн Төрөбекти чакырып келип, келинди ат арабага салып алып, айылдын ор-

тосунда жайгашкан медпунктка жөнөштү. Жанында отурган кайненеси Салтанатты улам одеал менен кымтылап жаап коёт. Ал эми Төрөбек атты жетелеп алган, кээде кыйналып онтоп, кайра унчукпай калып жаткан Салтанатты кыйналбаса экен дейби атты бирде жайлаташ, бирде тезирээк эле жетсек экен дегенсип тездете жетелеп баратты.

Акушерка жумуш күнү аяктап үйүнө кетип, медпунктта медайым эле бар экен. Салтанатты палатага көтөрүп киргизип, керебетке жаткызғандан кийин ал Төрөбектин тез барып акушерканы чакырып келүүсүн буюрду. Алдастап шашкан Төрөбек өтүгү менен полду тарпылдата басып, эшикке чыгып кетти. Медайым төрөткө керек болчу шаймандарын камдап, өтө эле алсыз, өтө эле купкуу болуп жаткан Салтанатты улам чочулай карап, жанына келип толгоо келип жатабы, жокпу деп текшерип жатты. Салтанаттын мандайын сылап, жылуу сөз айтып, температуранын көрүп, ичинен чочулаганын сыртынан билдирген жок. Акушерка кечиккенден кечикти. Салтанаттын толгоосу күчөгөндөн-күчөп, улам кыйкырып, онтоп, жандалбас кылып, бүт денесине оору бийлик кылып, миң тамыры, сөөгү сыйдал кыйналып турду. Тигилер болсо дагы эле жок. Эми эптең төрөтө берейин деп медайым чындан даярданып калганда эшикти ачып кирип келди акушерка. Толгоосу созулуп кеткен келинди кан басымын текшерип, бала тумчугуп кала электе тезирээк төрөтүүнүн амалын көре баштады.

Бала төрөлдү, бирок ыйлабады. Аран эле жаны калса да, таптакыр көгөрүп, тумчугуп калган экен. Акушерканын канчалык аракет кылганина карабай жарым saat өтпөй чарчап калды. Бул жазыксыз наристенин өмүрүнүн неге мынча кыска болгонуна түшүнө алышпады. Жаман кабарды уккан Төрөбек менен апасынын көздөрү жашка, көкүрөктөрү кайгыга толуп турушту. Салтанат ушул төшөктө жаткан беш күндүн, ооруга, азап-кайгыга, жоготууга жык толгон беш күндүн ичинде бир нече ирет картайып кайра өз абалына келди, кайра төрөлгөндөй болду. Алсыз денесинде бир кашык да жашоо калбагандай сезилди. Жашоосу баштан-аяк көз алдына келип, аны азыр башкача көз менен карап, башкача туюм менен тууп, башкача жүрөк менен кабыл алып жатты. Ошондо гана качырып кеткендөн кийинки жашоосунун чыныгы жүзүн көрдү. Ушул акыркы жылдары айланасында гыларга ушунчалык каттуу нааралы болгон экен түпкүрүндө эч ким билбеген, эч ким кире албаган өзүнчө бир коргон менен тосулган «корук» пайда болуп, ага эч кимди киргизбей, айланасында гылардын эч бирине бир да жолу жүрөгү жылып алардын кайты-капасын, кубанычын да сезбей жашап келген экен. Ошол анын бүт жандүйнөсүнө тараган муздактык сөөк сыйдаткан, муун титиреткен оорудан, жоготуу азабынан гана эрип, анын түпкүрүндөгү муз сарайлар урап, ошондо гана наристесин жоготуп мөнкүрөп турган Төрөбекти көрүп аяп турду. Көрсө, адамдын кечиргенге, жашоосун өзгөрткөнгө ар



дайым мүмкүндүгү бар тура. Ошол мүмкүндүктөн пайдаланбай канча убактан бери обочолонуп жашап жаткан тура. Ал эми Салтанат ушунча убакыттан бери Төрөбекти кечирбей, өзүнүн да, анын да жашоосун уулантып жашап келатыптыр. «Ушундан көрө чоң атам менен кетип калсам пайдалуураак иш кылган болмок экемин», – деди оюнда.

Кичинекей наристеге ат коюп, ырымын кылып жерге берген Төрөбек менен апасы жакын тууганынын топуракты улам мүрзөнүн ичине күрөк менен ыргытып жатканын карап турушту. Алардын бул наристеге бу дүйнөдө көрсөтө алган биринчи да, акыркы да урматы ушул болду.

Алгач акушерка наристенин артынан Салтанат да көз жумабы деп коркту. Улам эти ысып, жөөлүп, кәэде эсин жоготуп коюп жаткан келиндин өмүрү учүн жан аябай күрөштү. Ошондо Салтанат түш десен түш эмес, өң десен өң эмес бир кызык абалда жатты. Баягы карагайлуу жайлодо жалаң көйнөкчөн бутунун жерге тийип басканы, же учуп баратканы билинбей карагайларды аралап баратыптыр. Шамал болуп, карагайлар адатынча уулдап жатышат, шамал болгон сайын Салтанаттын денеси четинен майда топон болуп учуп, абага, айланага тарап ақырындан түгөнө баштагансыйт. Ага карабай эле баратат, кайда баратканын өзү деле билбейт. Анан кокусунан баягы булактын жанына келип калды, баягы чоң таш турат жанында, булактын башында бирөө отурат. Ким экенин ажыратып биле албайт, ажыратып түшүнө албайт. Шамал болсо дагы эле ызылдайт, карагайлар уулдап Салтанаттын денесинин кичинеден кетилип, топонго айланып учуп абага тараганы күчөп, шамалга туруштук бере албай учуруп кете турган болгондо баягы булактын башындагы Салтанаттын колун шап кармап калды. Салтанат чочуп кетти, бүт дүйнөсү силкинди, жер титирегендей эле болду, чочуп ойгонду. Жүрөгү дүкүлдөп, алкымы оозуна тыгыла түштү. Ойгонсо, мәдайым колунун тамырына ийне сайып жаткан экен.



Про~~за~~



Лино
КАТИР

ӨЛБӨСТҮККӨ КАДАМ

(Повесттөн үзүндү)

*Менин атымдын табышмагы мени
күтө билгендерге гана ачылат...*

Долуланган шамал жамгырдын оор тамчыларын мин бөлүккө бөлүп жанчып жатты. Ошол мин бөлүктүн бирөөнөн болсо да мындан аркы жашоосунун маңызын түзгөн чындыктын тамчысын тапчудай көшөргөнсүп, ал чындыкка жетпесе өмүрү кыйылчудай өксөдү. Күн мындай жан үрөгөн изденүүгө өзүнө таандык калбааттык менен көз жүгүртүп коюп, шашпай жер чегине батып баратты...

Хауали нымдуу сууктан чыйрыкканына жандүйнөсүнүн дүрбөлөңү аралашып, Лост Уинд авенюда акырын жүрүп отурду. Өз доорунда дайды көргөн карт көчө кезектеги кымкууттукту башынан кечириүүдө. Сан жеткис офистердин туткунунан бошонгон жүздөгөн кишилер сывртка атып чыгып, көчөнүн чоло жерин калтыrbай ар тарапка агылышып атат. Ар ким өз иш үйүнө шашып, күнүмдүк ызы-чуудан сууруулуп чыгууга талпынышат. Беш жылдан бери АКШда жашаган Хауали өзү таанып-билин кишилердин бардыгы өзүнө опокшош экендигин жүрөгү менен сезчү. Бирок алар бир нерсеси менен өзгөчөлөнүп турарын ақылы эскертип турар эле. Ар дайым, ушу «бир нерсеге» кабылган сайын уят же күнөөгө окшогон, ал тургай, кээде коркунуч сыйктанган табышмактуу бүдөмүк сезим жылт дей түшүп, жандүйнөсүн бир эзип-мыкчып алуучу бул сезим, устаттары менен үзөңгүлөштөрү үйрөткөн ақыл-насааттар-



ды эсине түшүргөндө тып өчө турган, үлп эткен сезим. Акыркы мұнәттөрдө ары-бери өткөндөр менен өзүнүн ортосундагы ажырым жоголгондон жоголо берди.

Башына бир дагы ой келбей, иләэшкен коюу туман капитагандай болот. Кээде гана бейаңдыктын түпкүрүнөн чубалган кинотасманын үзүндүлөрү сыйктанган таң каларлык элестер көз алдынан өтө калып жатты. Ушундай жандуу элес-сүрөттөрдүн биринен көз ирмемде өзүн көрдү. Кыштактын чакан чиркөөсүнүн алтарынын алдында тизелеп туруптур. Башын ийген калыбында, жан-тени менен жаратканга жалынып, көпкө үндөбөдү. Бир оокумда башын көтерүп, чокунуп: «Жараткан, билбей кетирген күнөөлөрүмдү кечире гөр!» – деп айласы кеткендей шыбырады. Заматта көз алдынан өткөн бул шумдукутуу көрүнүш Хауалини абдыратты. Ал башын чулгуп алып, бир азга ойлоно түштү – мындаидай көрүнүш кайдан келди? «Бул кайдагы шумдук? – күтүүсүз жорукка кабылгандай туталынып, кайра-кайра ичинен кайталады. Бир эле жан жарық дүйнөгө жаңырып кайтып келе бергени аныкпсы? Анда мен мурунку жашоомдо христиан болгомун го? Эмнени дөөдүрөп жатам? Мен мусулманмын – исламдын жоокеримин, болуп кала беремин».

Темир бетондон курулган чоң имараттан солго буруулуп, кадамын тездетип соода борборун көздөй бет алды. Көз алдына соода борборунун бүт турпаты турушу менен көрүнгөн кезде токтой калып, пайдубалынан тебөсүнө чейин көз чаптырып чыкты. Көзү асман тиреген эң башкы кабатына жеткенде, демиккен көкүрөгүнө аба толтура жутуп кайра демин чыгарды. Ал капыстан эле бул борбор асман мелжиген имарат болбой эле, кымындай картон макет болуп калышын тиледи. Шамал күчөй баштады, Хауали убактылуу кыялдын кучагынан ойгоно калып, имараттын ичине кириүүгө шашты. Өзү ачылма автомат эшиктер илберинки кулачын жайганды, борбордун ичинде кайнаган жашоонун деми жүзүнө бир тийди. Күркүрөгөн жашоо добушу миндеген кичине добуштардан түзүлүп, миндеген адамдардын өмүрү бир чоң жашоого куюлгандай таасир калтырат. Азыр жана ушул жерде гана. Борбордун эшигинин сыртында ал чоң турмуш кайрадан сансыз майда турмушка ажырап, эшигинен ичкери киргендердики кайрадан биримдиктүү нерсеге айлангансыйт. Кишилер сандаган дүкөнчөлөр менен ресторандардан ағылып чыгып, башкасына ағылып кирип жатышты. Жасалма оттор адамдын бардык каалоо-талаптарын ишке ашыра ала турган ушул чексиздиктин жолдорун көз уялта жарық кылып берип турду. Бул жерде эч качан ишке ашпас кыялдар дагы ордунан чыкчудай сезилет. Ал түгүл эзели кабагын ачпагандардын жарпы жазылып, келечегин ак жаркын үмүттөр менен кыялында кооздоп жиберет.

Бир saatтын ичинде Хауали алдыңкы алты кабатты кыдырып чыкты. Ар бир кабаттан бир нече дүкөнчөлөрдүн сатуучулары менен жадырап-жайнап

аңгемелешти. Эсеби, аларды әбактан бери билет окшойт. Дүкөнчөдөгү маектештери кандайдыр бир ишкер келишимди кубаттагандай, же Хауалинин сөзүнө мақул болгондой баштарын ийкеңдетип жатышты. Алардын бирөө анын колуна женил кийим салынган пакетти сылык кармата салган соң, ишенимдүү кадам таштал соода борборунан чыгып жөнөдү.

«Эми иштерди бүтүрүп, үйгө» – чарчаңкы күбүрөп, соода борборуна дагы бир мөртебе кылчайып карап койду. Колундагы пакеттин бетинде-ги «GAP» деген чоң жазууга көнчүлү түштү. «Кызык, бул брэндди түзүүчүлөр мындай атальшты тандап жатып эмнени билдиргиси келди экен, гар деген «ачык жер, бош жер» же «тунгуюк» дегенди түшүндүрөт да деген чаржайыт ой келди башына. Үрөнү соода борборунун бардык кабаттарына чачыраган жылжылуу пульт чөнтөгүндө жатты. Бул «то-зоктун машинасынын» «адилеттикти» тез эле ордуна коё салуучу касиети бар эле. Чөнтөктөгү пультка колу тийген сайын ал борбордогу турмуштан кабар берген добуш чыгарып жаткандай сезилчү. Пульттун чок ортосундагы кызыл кнопкани басып койсо болду, добуштар тып өчүп, жаны жай алмак. Бирок эмнегедир ал үндөрдү өчүргүсү келбеди. Жүрөгүнүн теренин алдыда жасай турган ишине кантип башын байлаганын актанууга эч жүйөө таба албады. Арийне, мындай актануулар жүрөгүнө караганда башында көп болуп чыкты.

Туптуура кечки saat сегизде соода борборунда үрөй учурган жарылуу болуп өттү. Saat тогуздагы жаңылыктар чыгарылышынан үч миндадамдын өмүрү соода борборунда токтоп калганы белгилүү болду.

Соода борборунан алыс эмес жерде жайланашибкан парк ичинде бир нече ирет айланган соң, кечки saat онго жакын Хауали жаш жубайы экөө ижарага алган квартирасына кайтып келди. Үй-бүлө куруу жагынан ал жолдуу жигит болуп чыкты. Раҳмия албууттанган дениздеги суйкайган апакай кемеге окшош. Ал ошол турушу менен күн санап өзгөргөн турмуш жолунда күйөөсүнүн жандүйнөсүнө бейкуттук менен кебелбес ишенимдүүлүктүн уюткусун сезидирип турар эле. Кудай жолунан тайбаган, бекем тарбия көргөн жаш аял эркектерди чексиз урматтап, мусулман-дык салт-санаанын бардык мыйзамдарын сактоо менен жашачу.

Хауали квартирага кирип, плащын чечти. Үйдө эмнегедир жайсыз жана суук экен. Жылытыктыарды күйгүзбөсө суук тийгизип алабыз деп ойлоду ал. Суук болгону аз келгесип, жарыктары күйүп турса да, үйдүн ичи үнкүйүп, карангыдай сезилди. «Кызык, кайда кетти экен?» – деп ойлоду Хауали, ар бир бөлмөгө баш багып жүрүп. Раҳмия кынтыксыз аял эле. Буга кооздукту түшүнө билген тубаса табити да көмөкчү болучу. Аравиядан Раҳмиянын ата-энеси бир нече килем берип жиберишкен. Аларга ылайыктуу терезе пардаларды тандап алып, жөнөкөй эмеректерди сатып келишип, ушуулардын айкалышынан бул үйдү жакшынакай жана жайлую үй-бүлөлүк очокко айлантып алышты.



Жубайынын үйдө жоктугуна көзү жеткен Хауали, душманы бүктүрмада тургансып, жүрөгү бир шумдуктуу дүрбөлөңгө түштү. Раҳмия мурда деле сыртка чыккан сайын, бир нече мүнөткө чыга калса да, Хауалинин жаны жай таптай, чыдамсыздана берер эле. Жергиликтүү араб коомчулугунан турмушка чыга турган бир кыздын той алдынdagы майрамына бара тургандыгы эсine кылт дей түштү. Ушул ойdon кийин кичине тынчыгансып, аялы келгенче өзөк жалгап турсамбы деп ашканага кирди.

Шам-шум эткенге бирдеме издең жатып, чакан дептерге көзү урунду. Раҳмиянын күндөлүк китеңтери окшойт. Хауали ортосуна кагаз салынган бетти ачып көз жүгүртүп жатып, бул бетте ага жазылган кат бар экендигине таң калды. «Жаным, бул эмне экендигин тапчы. Ушул бетте мен эмнени жазгандыгымды сөзсүз жандырууга тийишсиц. Ошентериңе шексиз ишенем. Сүйөм. Кеч кайтам». Андан ары текст кеткен экен:

«Аны жан-тенинде сакта, ошондо гана өлбөстүктүү жеңип аласың.

Ал терезенин түбүндө супсулуу, жомоктогудай, кыялдагыдай болуп олтурат. Сан кылымдар, өлчөөсүз аралыктар, миндерген адамдар, буюмдар капитаган айнектен аны даана көрүү кыйын. Кыйын, бирок көрүүгө тийишпиз. Аныз мүмкүн эмес, жолубузда кездешкен бардык нерселерден өтүп ага барабыз. Анын үнү ушунчалык ыргактуу, аран-аран угулат. Пендечиликтин көнүмштөрү, коркунучу, кайгы-өкүнүчү, каалоотилектеринен курулган көзгө көрүнбөс дубалдар аркылуу ага жетүү оңойго турбайт. Кыйын, бирок билүүгө тийишпиз. Аныз болбайт, ошондуктан ага жетүү үчүн бардык нерсебизди беребиз. Анын созулган кыймылы эч кайталантыс. Жашоо жолунда эмнелер болуп өткөнүнө карабай, аны алып келүү, кармап калуу өтө кыйын. Кыйын, бирок сөзсүз кармап калуубуз керек. Ооба, ал бизге зарыл, эгер ал жок болсо биз ааламга күл сиңары чачылып кетебиз. Анын сезимдери да чексиз, ал даанышман, таза ой-аракеттерди жаратат. Башынан өтпөгөндөрдүн ага жакын доосуна көмөктөшүү мүмкүн эмес. Бирок көмөктөшүү керек. Андан эч качан, эч кайда кете албайбыз, ошондуктан качандыр бир кезде жоготуп алган биримдигибизди табуу үчүн ага барабыз.

Анын аты – чындык, аны кылымдарды тепчиp өткөн шамал бизге шыбырайт. Чындык деген биз жон терибиз аркылуу сезген жылуулук, анткени, биз качандыр бир кезде тигил жакта, терезенин сыртында болгонбуз да. Качандыр бир кезде. Ал кезде терезенин сыртында калабыз деп ойлобосок керек. Албетте, кайра ушул жылуулукка жетүү үчүн ал жакта адам чыдагыс суук экендигин билген эмеспиз. Чындыкка кайтып баруучу узак жолдо өзүбүздү тобокелгэ салуубуз керек эле. Бул жан кыйнаган татаалдык болучу. Балким, ким билет? Чексиз чындык биз билбegen, биз чыдагыс нерсе. Эс тутумубузду жоготуп, ааламды чачыраттуу менен, балким, биз туура кылгандырбыз. Ўйтө кайтчу жолду таба аларбыз, балким.

Күн өткөн сайын сырткы дүйнөдөн өзүбүзгө, өзүбүздөн сырткы дүйнөгө умтулуп жатып ар дайым биз унуткан, жоктон барды жараткан, жападан-жалгыз улуу отко жакындай беребиз. Ал болсо ушундай сулуу, ушундай татынакай, жомоктогудай кереметтүү. Андан кете албайбыз... ошон учун биз барбыз».

Катты окуп алыш Хауали жаман болуп чыкты. Жүрөгү оорлоп, жалгыздык менен коркунуч ээлеп алды. Тамак баспаган соң, кичине кыңкайып кирпик суутмак болду.

Уйку-соонун ортосунда жаткан кезде терезе ачылып, үйгө болор-болбос жел кирип келди. Жел чачын, жүзүн, көкүрөгүн сылап өтүп, колу менен сылаган сыйктуу колдорун сылагылап, андан жылып бөлмөнүн чок ортосуна чогулуп коюуланды. Көз ирмемден кийин ошол коюу тумандын ичинен кыз суурулуп чыкты. Ал Раҳмия экен. Уялышы күлүмсүрөп күйөөсүнүн алдында турду. Көөнөргөн, бирок келбетине күп келишкен джинсы шым, төшүнде «I LOVE NEW YORK» деген чоң жазуусу бар футболка аны адаттан тыш жайдары, бейкапар көрсөтүп турду.

– Сен мындастыңбы, жакшы болбодубу, – абдырай күбүрөп, Хауали ага көз жүгүртө карады.

– Ооба, мен мындамын. Сен кандайсың, жаным? – Раҳмия келип күйөөсүнүн башынан сыйлады.

– Жанчылдым. Чарчадым абдан. Сен хиджаб кийбей калдыңбы? Сен өзгөрүпсүн...

– Өзгөрдүм. Билесиңби, бул жактан бардыгы башкacha көрүнөт экен. Көрсө, Жараткандан мээrim тилем үчүн сөзсүз эле хиджаб кийип, кийбекендерди жектөө туура эмес экен... Өткөн өмүрүмдү сурамжылап башташканда, соопчуулук үчүн карманган көп нерсе андай эмес болуп чыкты.

– Анда эмне баалуу экен?

– Сүйүү, өмүрүн аркылуу өткөн сүйүү сезими. Өзүнө жана башкалар-га арнаган, жардам берген сүйүү. Мага ушундай кийинген жакты. Өзүмдү тыкан сезип калдым.

– Кечир, сенин алдында күнөөлүгүмүн. Менин айымдан кеттиң да? Ушундайбы?

– Койчу, жаным. Ал – өз тагдырым. Сен эч нерсени өзгөртө алмак эмессин.

– Мен сен барган жакка бара албасымды билем, сени эми кайра көрө албайм.

– Сен өз кылганыңдын туура экендигине ишенгениң...

– Ишенгенимин, бирок толук эмес. Эми мен тозоктун отуна күйөмүн – жандуйнөм бейкүттүк менен женишти сезген жок. Мен Жараткандын алдында кызмат өтөбөпмүн, көрсө.

– Сен ал жолду өзүң тандап алгансың, кайгырба. Адам өз өмүрүндө эмнени бүтүргөндүгү маанилүү, бирок алдыда эмне кыла тургандыгын чечкендиги андан да баалуу. Сенин жолун али түгөнө элек.



– Сагындым сени. Мен жалғызмын. Үшүдүм, тоңдум. Көрдө жаткан-дай тоңуп чыктым. Көрдө суукпұ?

– Билбейм, мен көрдөгү суукту көргөн жокмун. Бактыма жараша...

– Кечир мени.

– Эмне күнөңдү кечирмек элем. Мен бул жашоого сени токtotуш үчүн гана келип кеттим. Сени күтөм. Сен келбесен, сени жек көрүп калам. Түбөлүк күтүүгө даярмын, келсөң гана болду. Келсөң эле болду. Сен гана.

– Сенин катынды таап алдым. Сен эмнени жазғанынды жандыра албадым.

– Анын түшүнүүгө али убактың бар. Жакында аны өзүң сезесин, эмнени жазғанымды.

– Түшүнө алар бекеммин?

– Түшүнөсүң. Бир гана нерсени эсиңе тут. Биз ар кимибиз өз жолубуз менен үйгө барабыз. Ар кимибиздин өз жолубуз бар, бирок кадиксиз бир тарапка бара жатабыз. Башкаларга берилген тагдырды сыйлай бил. Билгендер, издегендер, азыр уйкуда жүргөндөр бардыгы өз жолун табат, ага убакыт жана өздөрүнүн аракети керек. Ансыз бүткүл жолдун маңызы жок. А сени бүгүнкү окуяга кабылткандар жакындарынын жолу тууралуу кайгырып кам көргөн жок, алар өзүмчүл ыптылас максаттарын ишке ашырууну ойлошту. Жакындардын тагдырына кам көрүп жатабыз деп ойлошсо да, алардын антүүгө акысы да, укугу да жок болучу. Суранам, ушуну түшүнүүгө далалаттан.

– Аракет кылам...

– Кызыбыздын абалын билип койчу. Апам аны кичине тумоолоп калды деди эле. Абдан сагындым. Коштошпой кетпедимби.

– Кечир, жаным! Кечирчи!

– Кечиргем. Кечээ эле, кечки saat сегизде. Ал түгүл андан да эрте – бул иш ойлонулгандан алда канча илгери. Менин атым – кечирим эмеспи, – Рахмияның үнү алыстагандан алысталап, анын элеси кайрадан желге айланып, түпсүз асманга бууланып сиңип кетти.

Таңкы saat беште үрүл таңдын болор-болбос жарыгы калың терезе пардалардан өтө баштады. Хауали көзүн ачканда көргөн түшүнүн бүдөмүк үзүндүлөрү ақылына дуулдап кирип келди. Дээрлик аян болуп кирген ушул түштүн элестери улам дааналанган сайын, жүзү кубаргандан кубарып, коркунуч суук кучагына кыскандан кыса берди. Ал төшөктөн ыргып туруп, калтырап-титиреп, оюна биринчи келген номерди телефонго тере баштады. Рахмиянын курбусу Сонянын сергек үнү кулагына шак деди:

– Алло, сизди угуп жатам.

– Соня, бул мен – Хауали. Рахмия кечээ кайда барды эле? Сени менен болдубу? – Жаны кулагынын учуна келе, үнү буулуп трубкага кыйкырды.

– Уксан, ал кечеге келген жок. Эмне болду? – Түшүнбөй суроо узатты кыз.

- Кантип келген жок? – Хауали кыйкырып алган бойдон үнү буулду.
- Ал мага телефон чалып, соода борборунан белек сатып алып, андан кийин паркка барып сейилдейм деген. Мени чакырды эле, бара албадым. Пакистандан таежем балдары менен келген. Алло... Хауали, угуп жатасынбы? Алло! Хауали! Алло, Хауали!

* * *

Бруклиндеги ботаника бакчасында күздүн сулуулугу өзгөчө сезилет. Түшкөн жалбырактар тунук көлмөгө сары, кызыл түстөрдүн бардык түрлөрүн берип жатты. Абада жылдын башка мезгилиндеги эч сезе албаган танкы дирилдекти чакырган жаш сергек түндүк шамалы айланат...

– Сура, кагылайын, жыгылып кете көрбө. Этият бол. Сыртынан дегеле кооз татына көрүнгөнү менен бул пиранни балыктары жырткыч, өтө коркунучтуу балык, – көлмө үстүндө жыгылып жүргөн чатырчадагы беш жашар кызга жумшак эскертип жатты, жыйырмалар чамасындагы бийкеч. Чатырчадагы орундуң көбүрөөгү баланын эркин ойногонуна калсын дегенсип, бийкеч кичинекей орундуктун бурчуна кысылып алган.

– Кабатырланба, Хобиба, мен этиятмын. Мен буларга жем ыргытып жатамын. – Кыз бала чатырчанын жөлөнгүчүнө колу менен таянып, бутунун учуна тура калып, нан күкүмдерүн сууга ыргытып жатты. Пирандар үрөй учурган ач көздүк менен жемге жулунушуп, түрлүү жалбырактарды түртө секирип, чагылгандай тездик менен илип кетип жатышты.

– Баарынан сак бол, бөбөк, алар сыртынан гана кооз... – өзүнчө ко будурады эжеси. Анын жүзү муңайып чыкты, жүзүн көктөгү саргылт кызыл такка бурду. Көзү жашка толуп, оозуна апасынын эски ыры келди: «...Адашкан шамал жөнүндө сура менден, ал тууралуу ырдал берем мен. Ал адашты, бирок берилди кечирим, менин атымдын табышмагы ачылды, менин атымдын табышмагы ачылды... »

– Кызык бөбөк тура. – Жашап калган адам, көлмөнүн жээгинен чатырчага секирип чыгып, учурашуу расмысын көрсөтө шляпасын алды.

– Ооба, татына бөбөк. – Токтоо сылык жооп узатты кыз.

– Отурсам каршы болбойсузбу? – Сыпайы суранды тиги киши.

– О, жок, ыракым этициз. Мен – Хобибамын, – кыз жадырап ордунан жылдып, маектешине кол сунду.

– Жакшы ат экен. Гарриет Уайзмен. Журналист жана жазуучу. – Кыздын колун кысты. Минтип кол кысуу күчтүү, көптү көргөн айкөл адамдарга гана таандык.

– Жагымдуу таанышшуу.

– Сиздин чүрпөбү? – Татына жылмайды Уайзмен.

– Жок, агамдын кызы.



- Абдан бактылуу адам болсо керек... агаңыз.
 - Балким. Ал үч жыл мурда каза болгон. Жубайы дагы.
 - О, Жараткан, кечириңиз! Кудай үчүн, кечириңиз!
 - Эч нерсе эмес.
 - Кандайча мындай болду? Жашоонун кээде калыстыгы жок.
 - Жок, ал ар дайым калыс. Бирок кээде анын калыстыгын түшүнүп баалоо үчүн анын мыйзамдарына акылыбыз жетпейт.
 - Балким, дал ушундайдыр, бирок жакындардан айрылуу ар дайым жан күйгүзгөн теңсиздиктей сезилет эмеспи. Автокырсык болдубу?
 - Жок, терракт. Эсиниздеби? Үч жыл мурда эки удаа жарылуу болгон – соода борборунда жана мейманканада.
 - Анда далай кишилер каза таппадыбы! Бирок кандайча экөө бирдей?
 - Ооба. Женем – соода үйүндө, агам – Марриот мейманканасынын жанында машина жарылганда.
 - Бирок экинчи жарылууда жапа чеккендөр болгон эмес го... Кайда-гы бир ақылынан адашкан неме жардыргыч толгон машина менен мей-манкананын бош турган кампасын сүздүрүп кирген.
 - Ошол жинди менин агам болучу. Миндеген адамдын өмүрүн сактап калган жалгыз курмандык ошол болгон.
 - Кайғызызды жаңырттым окшойт, кечириңиз. Бейиштен жай таап, бири-бирин тосуп альшсын, бечаралар. Акыры анын баары биздин кол-догу иш эмес.
 - Ляилиха илаллах.
 - А кыздын аты эмнени түшүндүрөт? – Уайзмен берилгендик менен суроо узатып, маектин багытын бурууга аракеттеди.
 - Кадам. Арабча ат. Бул чүрпө адашкан шамалдын жана аны кечир-ген ашыгынын эң туура кадамы. Азыр болсо – менин өлбөстүккө карай кадамым... – өзүнчө күбүрөдү Хобиба.
 - А сиздин атыңызычы?
 - Арзуу, – акырын улутунду кыз.
- Дал ушул маалда парк үстүндө табышмактуу шамал айланып жүрдү. Өзүнүн бир калыптагы бейпил илеби менен кооз жалбырактарды абага калкытты. Суу бетин тиер-тийбес титиретип, тамаксо пирандардын көзүнө караган сон, көз ирмемге жыгач чатырчанын үстүндө катып калды. Чатырчаны бир нече ирет айланып алып, ичине кирип Сураны ку-чактады. «Мен сени ушунчалык жакшы көрөм...», кыздын кулагына жашоо маңызын тапкан жандай шыбырап, чексиз көккө көтөрүлүп кетти. Күн ушул кереметтүү бейпилдикке көз жүгүртө, бул сулуу дүйнөнү дагы бир жолу жарык кылыш үчүн чыгып келе жатты.

Которгон **Нуржан НАРЫНБАЕВА**



Пурманына 90 жыл



Сардарбек РЫСКУЛОВ

(1920–1997)



Дүнүйө

Кыз оюндай кызыктыгың дүнүйө,
Түлкү ойнундай тант бересинң күнүгө.
Чындыгында ақырына жеткен сен,
Жакишинын да, жамандын да түбүнө.

Азгырмалуу «азезилдей» дүнүйө,
Азгырасынң адамзатты күнүгө.
Алдан жүрүт ақырына жеткен сен,
Марттын дагы, сафандын да түбүнө.

Шекер, шербет таттуу аштай дүнүйө
Тойгузбайсын таттырасынң күнүгө.
Талшандырып ақырына жеткен сен,
Ачтын дагы, токтун дагы түбүнө.

Бафкың күитүү, бафкың каттуу дүнүйө,
Баалуулугун артып бафат күнүгө.

РЫСКУЛОВ Сардарбек 1920-жылы Кочкор районунун Кош-Альчи айылында туулган. Улуу Ата Мекендик согуштун катышуучусу. Согуштан кийин чарбаларда жестекчи кызматтарда иштеген. «Балбандар», «Саянкерлер», «Мунүшкөрлөр», «Кара шумкар», «Кашка ат, карагер жорго», «Шамен», «Торогелди баатыр» ж.б. китептердин автору. Бул ырлары биринчи иртэ жарыяланууда. 1991-жылдан Кыргызстан Жазуучулар союзунун мүчосу.



Байкан көрсөт ақырына жеткен сен,
Бардын дагы, жоктун дагы түбүнө.

Адам кымбат ченеми жок даңқына,
Ай, алдамчы, карабайтын баркына.
Мин қубулгун, миң түрлөнгүн жете албайт
Сенин баркың адамзаттын баркына.

Ошондуктан таксат койсок ушундай,
Дүнүйөнүн алдоосуна бузулбай.
Этгек кылсак коом үчүн, эл үчүн
Жалғызга эмес, жалпы тегиз көп үчүн.

1955

Ыр жазам

Ыр жазам кээде жайлап, кээде чамдал,
Сөз ичинен чүйгүндөрүн тандап-тандап.
Жакысынын элге тартам устукандап,
Жаманын «жамбашка чаап» тескефи айдан.

Чындыгында ыр жазган жеңил бекен?
Кээде кызып, кээде туруп айнып кетем.
Тердеп-кургап эки сап ыр жазганча
Ийне менен кудук казган онай экен.

Ыр жазам, жазбай койбойт, айттайт жалган,
Таштабайт насвайчыдай көнүп калгам.
Ырлафыл окуучула жагып калса
Ким бактылуу? Мен бактылуу, болбойт арман.

Жер

Жер энеке, өз бооруңда төфөлдүм,
өсүп, өнүп балатыдай көгөрдүм.
Тула боюң адам үчүн эриген,
«Адамга» – деп шагы ийилет төмөндүн.

*Кафышы-тершии тиile бердик жонуңдан,
Тоону учурдук, турпак каздык бооруңдан.
Кебелбеген көтөрүмдүү түнөзүн,
Бийик каалайт чыгарабайтын оюмдан.*

*Бирде жашыл, бирде аппак өңдөрүн,
Баарын сынап, баарын байкан көргөмүн.
Телегейи тегиз келген жафашын,
Сенден артык чын сулууну көрбөдүм.*

*Сен байлыкты, ырыскыны тогосун,
Не кааласак каалаганча бересин.
Эсептешкен жаман досчо доонж жок,
Жоомафтадан чыны жоомафт келесин.*

*Чын текшерип, чын баа берип ойлосок,
Ай-ааламда сага төңдеш балбан жок.
Ийилбейсин бүт дүйнөнү көтөрүп,
Сага артпаган жүк барбы? Жок. Калган жок.*

*Откон экен нечен-нечен тин заман,
Сени менен «тенцмин» дебейт эч бир жан.
Жалгыз гана сен экенсин өмүрлүү,
Кайра жаңы, кайра артыңа жашараган.*

*Адам өлөт сен жашайсын билетин,
Сени дагы жашаса дейл тилегим.
Өлсөт тейли эл-журтумдан ажырап,
Жыттайт сени, кучактайтын, сүйөмүн.*

*Сенсиз бизде жашоо болбойт токтолот,
Дүйнө бүтөт тополону тос болот.
Жан-жаныбар, кыбыраган такулук,
Сен болбосон күнү бүттүү, жок болот.*

*Күн эгине? Сени гана жылышат,
Ай эгине? Сени менен жылышат.
Астандагы эсеби жок көп жылдыз,
Жабалактап сени карап турушат.*



*Адамзат сени менен төң, кафысын,
Төң, шарчап сени менен төң, афысын.
Ак көңүлүң, кафматып Энекебай,
Бизге берчи өлбөстүн чын дафысын.*

Шашы

*Ары да аштым, бери да аштым,
Кээде атчан, жоө да бастым.
Кыялал аркы бетин, берки бетин,
Жол изден арасынан коргул таштын.*

*Сонуркан кайра-кайра карай бергем,
Арча жыттуу жашыл беттин бийиктерин.
Алыстан да, жакындан да даана көргөм
Аркаф, кулжак аралашкан кийиктерин.*

*Түрмөктөлгөн булуттардан турда барып,
Көктү тешкен жыши чокуну эзлеп алым.
Тоо текелер ойдо жүргөн бизди карайт
Мүйүздөрүн аскалафга жанып-жанып.*

*Жараткандын кафачы чеберлигин,
Бирөөнө тоону энчилеп, бирөөнө ойду.
Бирөөнө сууну берип, көк астанды
Ай, Күнгө, жылдыздарга арнат койду.*

Калыс жакышы улуктүрк

*Эл – дайра, эл чалкыган көл этеспи,
Эл ичинде акылтан көп этеспи.
Журт башкарган улукка элден сынчы,
Элден калыс баа бергии жок этеспи.*

*Улукта жакышы сапат – кектебеген,
Өткөн-кеткен ачууну эстебеген.
Жаркыраптабагы ачык жөнжөнөкөй,
Мүнозу болуш керек бөтөн, төрөн.*

Кишинин ким экенин тааный билүү,
 Аң дайыт адилеттикти чынды сүйүү.
 Кафа кылды как жафып калыс болуш,
 Аткарса бул улуктун жакшы түрү.

Ичи тарлык, көрө албастык, өзүмчүлдүк,
 Алыска узара албайт жафым күндүк.
 Бирроонун ак эмгегин ак деп билгин,
 Колунда күч болгон соң элдик бийлик.

«Тили таттуу» ушакчылаф, жагылпостор,
 Аларга ишенбегин – жалган достор.
 Убактылуу ырыска шерик болуп,
 Да бирроонун аты озгондо жандап коштоор.

Туура сөздү туура айткан жакшы бетке,
 Эл – сынчы, элдин сөзүн дайыт эсте.
 «Улугун үпат болот» – деген кеп бар,
 Адилеттүү чийинден чыгып кетсе.

1959

Жакшы

Жакшы деген атындан айланайын,
 Бөксөрбөй улам кайра теренцдеген.
 Жакшыдан жадоо жок дейт эл оозунда
 Калкымдын ушул сөзү чындык белем.

Жакшынын жакшы жагын үйрөнө бил
 Сен да ошондой жакшылафдан болгун келсе
 Жаманга жакында бай алыстан жүр,
 Жаман адат кандан түрүн жукучу нерсе.

Жакшины тейлиң соккун, тейлиң тақта,
 Кебелбейт тура берет бир калыпта.
 Жаманга бийлик тийсе чамгарактайт,
 Урунуп аңга, дөңгө, тоого, ташка.

Жакшига бутунц тоосон түдүрүлбөйт,
 Жаманга карыганча акыл кирбейт.



*Жакишинын тушафында турса дагы
Жалталактап деле кой, бышык сүйлөйт.*

*Жакиши деген атындан айланайын
Бөкөрбөй улам кайра тереңдеген.
«Жакишидан жадоо жок» – дейт эл оозунда
Калкымдын ушул сөзү чындык белем.*

Каракол

*Ак кафлуу Ала-Тоосу бар,
Ак мөңгү баскан зоосу бар.
Алыстан даана көрүнөт
«Арчалуу-Төр», «Кызыл-Жар».«
Көргөндө көөнүң кубанат,
Көк шибери бурагат.*

*Астанды тирип учтанган,
Ак чокунун бийиги.
Аралаши оттол жайылат,
Аркаф, кулжас, кийиги.
Атактуу жайлоо Каракол,
Абасы таза, суусу мол.*

*Атайы барсан көргөнү,
«Айтынбет» ашуу төрлөрү.
Атырдай жыты буруксуйт,
Ачылган чоптүн гүлдөрү.
Бетегелүү туланңдуу,
Берекелүү ыраңдуу.*

*«Дүңгүрөмө» «Үү-Төрдөн»,
Дүүлүгүп чыгат көбүрғон.
Дүйүт чөбүн тандап жеп,
Дүркүрөн талы септиген.
Атайы барсан камданып,
Аралайсың таң калып.*

*«Чон-Конуш» менен «Чон-Саздын»,
Чокусунда «Чон-Таштын»*

Чоңойгончи суу бойлоп,
Чор татан кезде ыр жаздым.
Ак чөлмөк ойнот ыргытып,
Алышип жүрсөң бир кызык.

Тескейден агат «Жинди-Суу»,
Тектифлуу келет Курбуду,
Жайкысын кирбей ой тобо,
Ал күзүндө салат ызыы-чую.
Этекте быржык конуштар,

Оо, жакши сөз!

Оо, жакши сөз кашкайган,
Кандай тунук, таптаза.
Бүт денене нур жайган,
Бардыгынан башкача.
Ичиндеги илдемти,
Оюнчагы кир-кеекти
Сыйрып-силкип таштаса.

Оо, жакши сөз төлтүрөгөн,
Кандай гана таптаза.
Бүт дененди көркү менен,
Чайкан кетсе, каптаса –
Кайра баштан жафаласың жашафып,
Тазафасың баштагыңдан башкача.

Оо, жакши сөз, илебиңе бууланып,
Жашасам ээ ичер суум бүткөнчө.
Өлгөн жакши кайра айланып,
Кытмыр сөздүн кылтагына түшкөнчө.

Бирое көнөн, бирое тар

«Арчалуу-Төр», «Кегети»,
«Түрүмтай-Булак» бир чети.
Туура жолдо тойнокто,
Сону атамдын түрзөсү,



*Ушуунун баафы тал жайыт,
Түш-тушу кенен чаражайыт.*

*Катафы тенен «Беш-Мойнок»,
Кой кайтафдык чой-чойлон.
Кондорчок, кымыз ичкенбиз,
Көбүргөн туурап, кечке ойноп.
Кемиричеги кенен жер
Кымыздык, ышкын белен жер.*

*Берки өйүздө «Ит-Үргөн»,
Кыз «Шөкүлө» түшиүрғөн.
Аркы өйүзү «Арчалуу-Төр»,
Алтын кен чыккан ошол жер.
Илилпаз издел кен тапкан,
Борчукту бузуп, жол чапкан.*

*«Көк-Булак» тенен «Корумдү»,
Көрбөдүм сендей сонунду.
Кой жайын нечен баскандын,
Колотуң тенен оюңду.
Өрөөнү кенен Каракол,
Өзгөчө сонун жер ошол.*

*Өзөн суу агып алыстан,
Өгүздөй ташты агызган.
Өркөчтөп акса кече албай
Өйүзгө конуп калышкан.
Жылгасы сайын суусу баф,
Жыргалдуу жефрлер ушулаф.*

*Конушу килел жайгандай,
Кооздоп сайма сайгандай.
Кызыл, жашыл гүл анкып,
Атырдан сээп салгандай.
Атайы барсан камданып,
Аралайсың таң калып.*

*Өндүрдөн жели дифилден,
Өзөн-сүү агат күфүлдөн.*

Өсүп-өнгөн күттүү жер,
Өрүштө малы дүрүйдөп.
Каракол жердин соорусу,
Көкала тайдан конуштуу.

Кымызы менен айраны,
Күрүт, сүзлө, каймагы,
Эсимден кетпейт энелер
Эзилте тыкчып жайганы.
Сабаадан саамал атылат,
Ичкенде жарпың жазылат.

Бийиктен ташын кулаттык,
Кийигин атып сулаттык.
Аюусун куудук айкыртып,
Артынан тайган чуратып.
Эскефем ошол күндөрдү,
Эсимден чыкпай жүргөнү.

Берекелүү эли ток,
Берешен тындаай жайллоо жок.



Адабий портрет



Максим
ГОРЬКИЙ

ЛЕВ ТОЛСТОЙ

(Уландысы, башы өткөн санда)

XLI

Чеховго телефон менен:

– Бүгүн жакшы күн болуп турат, көңүлүм көтөрүңкү, ошондон улам сиздин да көңүлүңүз көтөрүңкү болсо экен дейм. Айрыкча, сиздин көңүлүңүз! Сиз эң сонун кишисиз, эң сонун! – деди.

XLII

Ал керексиз сөздөрдү угуп да койбойт, аларга ишенбейт. Чындыгында анын берген суроолору тергөөчүнүн сурагына окшоп кетет. Сейрек учуроочу буюмдарды жыйноочу кишидей, ал өз коллекцияларынын ыраатын бузбагандарды гана алат.

XLIII

Келген почтаны карап жатып:

– Ызы-чуу түшүп, жазып жатышат. А мен өлгөндөн жыл айланбай «Толстойбу? А-а, өтүктү кайып тигем деп жүргөн баягы графпы? Ага бир нерсе болуптурбу? Ошо-бу? – деп сурал калышаар», – деди.

XLIV

Алда нече жолу анын жүзүнөн, көз карашынан жоготкон нерсесин капилеттен таап алган кишинин кытмыр кубанычын байкаар элем. Ал кандайдыр бир нерсесин катып кооп, кайра керек болгондо каткан же-рин унутуп койгон киши сыйктуу ичинен сзып, узак убак беймазала-нып жүрдү. Кокус башка кишилер аны беймаза кылып жаткан жоготуу-ну билип калышып, жамандык кылып коюшабы деп чочулай турган да болду. Аナン күтүлбөгөн жерден издегени табылды. Анын кубанганын айтпа, көктөн издегени жерден табылгансып, «Эми эч нерсе кыла ал-байсыңар» дегендей кубанычын да элден жашыrbай, кытмыр карап коёт.

Бирок эмнени тапканын, кайдан тапканын айтпайт.

Ага болгон кызыгуун, сонуркооң эч качан тарабайт. Ошондой болсо да аны менен аралашып жашоо кыйын. Мен аны менен, бир бөлмөнү айтпай эле коёон, бир үйдө да чогуу жашай алганым жок. Бул – күн ачуу тийип, бардыгы куурал күйүп калган ээн чөл сыйктуу, а эми ошол күндүн өзү да түбөлүк түн түшүрүп кетчүдөн бетер акырындап өчүп ба-раткансып көрүнөт.

Кат

Сизге жаңы эле кат салып жибергем, эми эле «Толстойдун качышы» жөнүндө телеграммалар келди. Ошентип, сиз менен оюмда азыр да бир-гемин деп, кайрадан кат жазып отурам.

Бул жаңылык туурасында менин айтайын деп жаткандарым чаржа-йыт, балким, бетке чабар, ачуу да болуп чыгаар, бирок сиз мени кечи-рип коюнуз, азыркы абалым кимдир бирөө мени алкымдан алыш, муун-туп жаткандай сезилет.

Ал Крымдагы Гаспрада турганда көп эле жолу мени менен узак анге-мелешкен. Мен аныкына көп барчумун, ал да меникине келип кетиштөн киччу эмес. Анын китептерин да дитимди кооп, жакшы көрүп окуга-мын. Ошондуктан, ал жөнүндө өз оюмду айтууга укугум бар деп ойлойм. Айткандарым ага карата болгон жалпы мамиледен өзгөчөлөнүп, бетке чабар, кычык мүнөздө болсо да мейли. Мен анын ақылмандыгын, кара-ма-каршылыктары көп, татаал ички дүйнөсү бар, бардык жагынан, ооба, ооба, бардык жагынан киши суктандандай адам экендигин башкалар-дан кем билбейм. Ал кандайдыр башкача, сөз менен айтып бере алгыс ажайып дүйнөсү бар адам эле. Мени бүткүл ааламга: «Жер үстүндө кан-дай улуу адам жашап жатканын көргүлө!» – деп кыйкырууга түрткүлөп



жаткан күч бар болучу анда. Анткени ал, жалпылап айтканда, биринчи кезекте адам, адамзаттын адамы.

Бирок анын граф Лев Николаевич Толстойдун турмушун «олуя пенде боярин Левтин ыйык турмушуна» айландыруу үчүн жанталашкан мерез аракети мени ар дайым иренжитүүчү. Сиз анын эчактан бери эле «азап тартсам» деп жүргөнүн билесиз; ал Евгений Соловьев менен Суперге мунусун ишке ашыра албаганына наалыгандыгын айтып жүргөн, бирок ал азапты жөн гана өз эркинин күчүн сынаш үчүн табигый каалоосунан эмес, ачыктан ачык эле, кайталап айтам, мерездик менен өз окуусун салмагын арттырып, үгүтүнүн таасирин күчтөүп, аны эл көзүнө ыйык көрсөтүп, элди өз окуусуна, үгүтүнө баш ийдириш үчүн гана тартууну каалаган. Карагылачы, зордуктап баш ийдириш үчүн! Антпесе болбой турганын өзү жакшы билет. Себеби ал өз үгүтүнүн анча ишенимдүү эместигин түшүнөт. Анын күндөлүгүнөн Сиз кийинчөрөк өз үгүтүнө жана өзүнө карата айтылган ишенбөөчүлүктүн эң сонун үлгүлөрүн окуйсуз. Ал «кудай деген пендөлөр менен тозок тарткандардан зордукчул, канкор болбогондор сейрек учураарын» билет, анын билбеген балээси жок! Ошондой болсо да ал: «Өз ойлорум үчүн азап тартып, кордук көрсөм, үгүтүм таасирдүү болот эле» – деп жатпайбы. Мунун өзү мени ар дайым абдан алыстаттуучу, анткени мында зордуктап, моюн сундуруу аракети, ар-намысымды кетирип, бейиштин төрү менен алдап, догматтын моюнтуругун мойнума салуу далалаты сезилип турбайбы.

Ал ар дайым тигил дүйнөнүн түбөлүктүүлүгүн көкөлөтө мактап калуучу, бирок берки биздин жарык дүйнөдө түбөлүк жашасам деп тамшанар эле. Чыныгы мааниде айтылган улуттук жазуучу Толстой өзүнүн бүт турган турпатына биздин тарыхыбыздын кыйноолорунан келип чыккан улутбуздун бардык кемчиликтерин, кемтиктөрүн камтыган... Анда бардыгы улуттук мүнөзгө баш иет, анын үгүтү баштан-аяк өткөндүн реакциясы, биз азыр четке кагып, кол үзүп жаткан атавизмдин саркындысы.

Анын 1905-жылы жазган «Интеллигенция, мамлекет, эл» деген катын эсицизге салып көрүңүзчү, бул кандай табасы канып, көксөөсү сууган кат! Анда сектанттык: «Чала болот, мени укпай койдунар беле!» – деп өзү эле айтып турбайбы. Мен анда ага өзүнүн мага: «Орус эли жөнүндө жана анын атынан сүйлөө укугунан эчак айрылгам» деген сөздөрүнө негизделген жооп жазгам. Анткени аны менен эзилишип, эч нерсени жашырбастан сырдашуу үчүн атайын келишкен элди укусу да, түшүнгүсү да келбекенине күбө болгом. Жазган катым бетке чабар, одоно мунөздө жазылгандыктан аны жиберген эмесмин. Эми ал өзүнүн ойлоруна эң жогорку маани берүү үчүн акыркы аракетин жасап секирип жаткандай көрүнөт. Анын Василий Буслаевдин сыңарындай секире бермей адаты бар эле. Бирок бардык кылган аракети өзүнүн олуяллыгын көрсөтүп, машияктын даңкына ээ болуу үчүн жасала турган. Бул окуу Россиянын

өткөн тарыхы менен генийдин азап-тозокторуна негизделсе да, баары бир инквизитордук мерез окуу. Мындай машаяк олуюлыкка күнөөгө баткан илдекерликти жактаган жана турмушка карата болгон эркти кемээтчөө жолу менен жетишүүгө мүмкүн...

Лев Николаевичте аны жек көрүүгө жакындашып барган сезимдерими-ди туудурган сапаттар көп. Анын мындай жоруктары мени катуу кейиши-ке салып, көңүлүмдү чөгөт кылуучу. Анын опсуз даңазасы үрөй учурган, коркунучтуу көрүнүш, анда жер көтөрө албаган айтылуу алп Святогор менен болгон окшоштуктар бар. Ооба, ал улуу адам! Мен анын айтып жаткандарынан башка да ичинде бугуп жаткан сырлары бар деп терең ишенем, ал сырларын эч кимге айтпайт, а тургай күндөлүк дептерине да жазбайт. Ал ошол сырын эч качан эч кимге айтпайт ко деп ойлойм. Бул «сыр» кээде анын сөздөрүнөн жана Л. А. Сulerжицкий экөөбүзгө окуганга берген күндөлүк эки дептеринен чет жакасы чыгып, учкай билинип туруучу; ал мага «бардык ырастоолорду четке кагуу, тануу» сыйкташып, турмуштан көңүлү калып, кыжырданган чексиз нигилизмдей көрүнүүчү. Себеби тилеги таш капкан жалғыздыкты мынчалык терең сезген адам ага чейин бул дүйнөдө болбосо керек. Көп учурда ал мага өз ичинде тапта-кыр камырабаган, башкаларга көңүлкош караган кишидей сезилүүчү, ал башкалардан ушунчалык жогору тургандыктан калган адамдардын баары ага кара чымындай көрүнүп, алардын бүткүл аракети анын күлкүсүн келтирип, боорун гана оорутуучу. Ал адамдардан өтө эле алыстан, кан-дайдыр бир ээн чөлгө барып, өзү жалғыз духунун бүткүл кудуретин жумшап, «эн негизги маселени» – өлүмдү тикирейип тиктеп отурат... Ал өмүр бою өлүмдү жек көрүп, андан корко турган, өмүр бою аны «Арзамастагы баләэ» титиретип, үрөйүн учуруп келген ал өзү Толстой болуп туруп, кантип өлмөк эле? Бүткүл дүйнө, бүткүл жер жүзү аны карап турат. Кытайдан, Индиядан, Америкадан – бардык жерден ага суктанышкандар чыгып жатат, анын жаны бардык адамдар учун түбөлүк! Жаратылыш өзүнүн законунан бир аз тайып, бир адамды ажалдан арачалап калса эмне болмок? Ал, албетте, мындай укмуш болот деп ишенгендей кем акыл дөөпөрөс эмес, тескерисинче, акылы жер безейт, бирок бир жагынан алганда, чала-гайым тентек баладай, жаратылышты сынап көргүсү да келет, аскерге алынып жаткан жаш рекруттай коркконунан эмне кылар айласын билбей албууттанып да жүрөт. Ал Гаспрада жүрүп, оорусунан айыккандан кийин Лев Шестовдун «Ницше менен граф Толстойдун окуусундагы жакшылык жана жамандык» деген китечесин окуп, А. П. Чеховдун «бул ки-теп мага жакпайт» деген пикирине мындай деп жооп кайтарганы эсимде:

– А мага кызык көрүндү. Өтө эле дымагын көтөрүп жазыптыр, бирок эч нерсе эмес, жакшы. Мен уятсыздарды, эгер ичи арамза болбосо, жакшы көрөт эмесминби. Ал: «Чындыктын кереги жок» – дейт. Ырас эле, чындыктын кереги эмне ага! Баары бир акыры өлөт да.



Анан өзүнүн сөздөрү түшүнүксүз болуп жатканын байкай кооп, кер-какшыктап кошумчалап койду:

– Эгер адам ой жүгүртүүгө кудурети жетсе, эмне жөнүндө ойлонbosун, баары бир, ал дамамат өзүнүн өлүмү туурасында ойлонот. Акыр аягы өлгөндөн кийин чындыктын кереги эмне?

Ал андан ары кудайга берилүү – бул бардык кишилер үчүн бир жалпы чындык болот деп сүйлөй баштады. Бирок суз, көңүлсүрөбөй сүйлөдү. А эми эртең мененки оокат ичилип бүткөндөн кийин далистен китетти кайра алып, автордун: «Толстой, Достоевский, Ницше өз суроолоруна жооп албастан жашай альшкан эмес, ошондуктан, жоктон көрө жогору дегендей, алган жоопторунун баарын эле жарата беришкен» деген же-рин окуп күлдү:

– Бул чач тараач эр неме экен, мени өзүн өзү алдайт деп шарт эле жаза салыптыр.

Демек, башкаларды да алдаган болом да... Баары ачык-айкын болуп турбайбы... – деди ал.

Сулер:

– Эмне себептен ал чач тараач? – деп сурады.

– Жөн эле, – деди ал ойго чөмүлүп, – оозума келе калыптыр, мода менен жасанып-түсөнүп жүрөт. Бир мужуктун үйлөнүү тоюна келген москвалык чач тараач эсиме түштү. Жүрүш-турушу бир укмуш, лянсье бийлейт, ошол себептүү баарын жек көрөт.

Бул сөздөрдү мен сөзмө сөз келтирип олтурам, анткени алар эсимде жакшы сакталып, а тургай, өзүм таң калган башка сөздөр сыйктуу эле аны да жазып алгам. Мен, Сулержицкий болуп, анын сөздөрүн көп жазып жүрчүбүз, бирок Сулер мага, Арзамаска келе жатып, жазгандарын жоготуп жибериштирип. Ал Лев Николаевичти жанындай ысык сүйгөнү менен да энөө неме эле. Анын Толстойго кылган мамилеси бир башкача, бой көтөрмө сыйктанып көрүнүүчү. Мен да жазгандарымды кайда катканымды унутуп коюптурмун, алар Россияядагы кимдир бирөөдө жүрсө керек. Мен Толстойду өтө көнүл буруп, баамдап жүрөр элем, анткени бир нерсеге кадимкideй терең ишенген кишини издең келгем, издең да жүрөм, өлөр өлгүчө издей да бермекчимин. Анын үстүнө бир жолу А. П. Чехов биздин маданиятсыздыгыбыз жөнүндө айтып жатып:

– Мына, Гётенин ар бир сөзү кагаз бетинде түшүрүлгөн. А Толстой-дун ойлору айтылган жеринде эле жок болот. Бул, акеси, эмне деген жорук! Барып турган орусчулук эмеспи. Кийин ақылына келишип, эскерүүлөр жаза башташат да. Анан калп айтып коюшары бышык, – деп даттанган.

Бирок Шестов жөнүндө:

– Коркунчутуу элестерди көрүп туруп жашоого болбойт дейт, болор-болбосун ал кайдан билет экен? Эгер ал элестерди көргөн-билиген болсо,

минтип болбогон сөздөрдү жазбай, Будда өмүр бою алек болуп келгендей олуттуу ишке көңүл бурсачы, –деди.

Шестовдун улутуу еврей деп калышты.

– Жалган кеп го, – деди Л. Н. ишенкиренбей. – Жок, ал еврейге окшобойт, ишенбеген еврей болбойт, андай еврейди көрсөнөр айтып бергилечи?

Кээде бул карт сыйкырчы ажал менен шакаба чегип, бир айла кылып, аны жазгырып кетсем дегенсип, мен сени сүйөм, мен сенден коркпойм, сени күтүп жатам, – дейт. Бирок андан ичинен чочулап деги кандай немесин? Жанымды алганындан кийин эмне болот? Эч нерсемди калтыrbай жок кыласыңбы же анча-мынчам калабы? – деп сурагансыйт.

Анын: «Мен жакшымын, укмуштай жакшы турам, өтө эле жакшы турам» деген сөздөрү мага бир кызык асер калтырды. Анан ошо замат эле: «Азап чексем» – деп шарт айта салган. Азап чегүү да анын чындыгы; ал сыркоолоп жүргөндө да эгер түрмөгө түшүп, сүргүнгө айдалып, айтор, азап чегип, көргүлүктүү көрсө, чын пейилинен кубанмак деп шек санап да койбойм. Азап чегүү, балким, өлүмдү бир аз актап, аны сыртынан караганда түшүнүктүү кылып көрсөтүп, ага моюн сунууга мажбур кылар. Бирок эч качан ага жакшы болгон эмес, «акылмандуулуктун китеptеринде» да, «ат жалында» да, «аялдын койнунда» да – эч кайдан жакшы болбогонуна көзүм жетет. Ал бул «жалган дүйнөнүн» жыргалын көрбөгөн, аны толук түшүнбөгөн. Анткендей Адам – Толстой эмес: ал өтө эле ақылдуу, турмуштуу, адамдарды өтө эле жакын билет.

Анын: «Халиф Абдурахман өз өмүрүндө бактылуу болуп, он төрт күн гана жашаган экен, а менин андай күндөрүм мындан да аз болсо керек. Баарынын себеби жашаганды билбегендигимде, өзүм үчүн, жүрөктүн каалаганындей жашашты билбейм, эл үчүн, көрсөтмө үчүн жашап жүрөм» дегендери да бар.

А. П. Чехов аныкынан кайра келатканыбызда мага: «Анын бактысызмын дегенине ишенбейм» – деди. А мен ишенем. Ал бактысыз болгон. Бирок «көрсөтмө үчүн» дегени жалган. Ырас, ал кишилерге өзүнүн артыкбаш нерселерин кайырчыларга бергенсип, садага кылып берүүчү: аларды баш ийдирүүнү жакшы көрө турган, жалпы эле моюн сундурууну – окууга, сейилдөөгө, жашылча менен оокаттанууга, мужкуту жакшы көрүүгө жана Лев Толстойдун карандай акылдан чыккан диний ой жортууларынын эч кынтыксыз экендигине ишенүүгө «моюн сундурганды» жакшы көрүүчү. Адамдарга ыраазы же алагды кылгандай бир нерсе берип кетириши керек, ошентсөң өз жолуна түшүп кете беришет! Кишини «ажал» туурасында көндүм болгон, азаптуу, кээде жалгыздыкта жагымдуу болгон, чаташкан түпсүз суроосу менен өзүнчө калтырып, жаңын жай алдырышса болбойбу.

Орустун Аввакумдан, балким, Тихон Задонскийден башка да дил, та-кыба үгүтчүлөрү бүт мерез кишилер болгон, анткени алар жан-дили ме-



нен берилип ишенишкен эмес. «Тұпқұрдөгү» Луканы жазып жатканымда кишилердин өзү эмес, «бардык жооптор» гана кызыктырган так мына ушундай абышканы сүрөттөгүм келген. Ал пендeler менен жолугушканда аларды жубатымыш болот, бирок бул алар өзүнө тоскоолдук кылбаса экен дегендикten гана иштелет. Мындалардын бұтқұл философиясы, үгүтү ичтен жийиркенип садага бергендей эле кеп. Бул үгүттүн сөздөрү да кунарсыз, арыз-мундуу чыгат:

«Баргыла ары! Кудайды же жакыныңарды сүйгүлө да, баргыла ары! Кудайды каргап, жатыңарды сүйгүлө да, баргыла ары! Жанымды жай алдыргылачы! Мен да силерге окшогон эле кишимин, же мени бу жалған дүйнөгө түркүк болот деп тұрасыңарбы!»

Бирок чындығы ушул, бул дагы далай мезгилге чейин ушундай бойдан кала берет! Башкача болушу да мүмкүн эмес эле, анткени адамдар мөгдөп, жабыр тартышкан, жалғыздыктын жанга баткан азабын көрүп, чилдей тараپ, өз-өз бетинче жайыла басып кетишкен. Эгер Л. Н. чиркөө менен жараашып алса, мен эч бир таң калбас элем. Мунун өз логикасы бар: адамдардын баары эле бирдей, епископ болсун, мейли, бардыгы тең бир байкуш пендeler да. Бирок мында жараашуунун болбошу да мүмкүн эле, ал үчүн бул иш «мени жек көргөндөрдү кечирдим» деген гана нерсе. Бул христиандардын салтына ылайык анын ары жагында ақылдуу адамдын акмактарды келекелеген мыскыл күлкүсү катылган.

Мен баарын башкача, башканы тәсирден тескери жазып жатам. Қүйүтүм тоодой болуп, бир жаман жөрөлгө башталчудай. Азыр эле газеталарды алып келишти: силерде легенда түзө башташты – жатып ичер, жанбактылар өздөрүнчө жүрүп, олуяга ээ болушуптур деген каншаарды таратып жатышканы айқын болду. Мунун кандай гана зыян экенин ойлоп көргүлөчү. Азыр өлкөбүздүн көпчүлүк адамдары иренжип, көнүлү чөгөт болуп, а эми мыкты уулдарыбыз болсо кайғыдан кабыргалары майышып турганда мунун канчалык салакасы тиер экен! Ач-жылаңач, мұңкүрөгөн калк легенда да кайыл. Иши кылып, жабыккан жаны жай алып, кайғысы бөксөрсө эле болду! Аナン анын оюндағысын, тилегенин, бирок керексиз нерсени – машаяк олуянын турмушун жаратышат. Анын улуулугу, ыйыктығы мына ошол чексиз сулуулуктун, бұтқұл адамзаттын адамы болгондуғунда. Мен мында өзүмө өзүм карама-каршы чыгып жатсам көрек, бирок бул анча маанилүү эмес. Ал кудайды өзү үчүн эмес, башкалар үчүн издеген адам. Анткени кудай таалам аны өзү каалаган ээн чөлүндө тынч койсо эле болгону. Ал бизге евангелие жазып калтырды. Христин образындағы карама-каршылыктардан бизди алагды кылыш үчүн, аны жупулантып, зомбулук сапатын бир аз жумшартып, «жараткандын амирине» тобо кылып, моюн сунуу окуусун негиздеди. Арийне, Толстойдун евангелиеси женилирәэк кабыл алышы мүмкүн, анткени ал орус элинин «кеселдерине» көбүрөөк даба боло алмак. Арыз-мунун айтып, ачу-

сунан жер солкулдатып, «негизгиден» алагды болуп жаткан бул элге деги бир нерсе бериш керек эле го. А эми «Согуш жана тынчтык», дагы ушул сыйктуу башка чыгармалары болсо, түнөргөн орус жеринин түгөнгөн айласына даба болуп, кайғы-мунун арылта албайт.

«Согуш жана тынчтык» туурасында ал өзү: Жалган сыйайгерчилик-сиз айтканда бул «Иллиаданын өзү» деген, М. И. Чайковский да анын өз оозунан «Бала чак», «Өспүрүм көз» чыгармалары жөнүндө так эле ушундай бааны уккан.

Азыр неаполдук журналисттер болушту, алардын бирөө Римден же-тип келиптири. Алар менден Толстойдун «качышы», ооба, так ушинтип «качышы» деп эле жатышат, жөнүндө эмне ойлогонумду айтып бер деп сурашат. Мен алар менен сүйлөшүүдөн баш тарттым. Сиз, албетте, түшүнөсүз, күйүтүмө чыдай албай ичим өрттөнүп жатат, Толстойду олуя деп элестетким келбейт; андан көрө ал ушул күнөкөр дүйнөдө ар бири-биздин жүрөгүбүзгө жакын болуп, баарыбызга окшогон күнөкөр эле бойдон калсын. Пушкин жана Толстой. Булардан улуу, булардан кымбат кимибиз бар...

Лев Толстой өлдү.

Телеграмма келди. Анда «дүйнөдөн кайтты» деген гана ушунчалык кадыресе сөздөр жазылыптыр,

Бул кабар жүрөккө бычактай тиidi, көздөй көргөн кишимен айрылып, озондоп ыйладым, уйку-соонун арасында жаткансып, аны көргөнүмдү, билгенимди элдир-сөлдир элестетем, ал жөнүндө билгендеримдин баарын айтып, бугумду чыгарсам дейм. Анын табытта жатканын көз алдыма келтирем – ал булактын түбүндөгү жылмакай, самын ташка окшоп жаткандыр, а эми баарыга жат, кытмыр жылмаюусу болсо қуудай аппак сакалына шырп алдыrbай жашынгандыр. Колдорун да акыры сундуруп коюшкандыр, азаптуу, бирок асыл тапшырманы аткар-ган кайран гана колдор.

Анын от чачыраган өткүр көздөрүн элестейм, алар ичи-койнуңдан бери баарын көрүп туруучу. Анын абадан кандайдыр бир нерсени чымчып жасап жаткансыган манжаларынын кыймылын, анын ангемелешкенин, тамашаларын, сүйүктүү мужук сөздөрүн, кандайдыр бир аныктоого болбогон үнүн элестейм. Анын көп кырдуу турмушу көз алдыма тартылат, ал кандай гана акылдуу, бир укмуш адамдын адамы эле.

Бир жолу мен аны, балким, менден башка эч ким көрбөгөн калыбында көрдүм: Гаспрадагы үйүнө бараткам, Юсуповдун чарбагынын тушунан дениз жээгиндеги арсак таштардын арасынан бозоруп, бырышкантырышкан кийим кийип, кебетеси кеткен калпакчан чыканактай кебетесин көрө койдум. Эки колу менен жаагын таянып, салааларынан күмүш сакалы сенселип, тээ алыска, денизге карап отурат. А эми көгүш толкундар болсо, сырын карт сыйкырчыга айтып берип жаткансып, анын бу-



тунун алдына жете келип, эреркеп жаткан. Асмандағы булуттардан жерге ала көлөкө түшүп, абышка да жанындағы таштар сыйктуу бирде қарып, бирде жарық болуп турду. Үйдөй таштар жарака кетип, жыты кеңилжээрди жарган балырларга басылган, кечээ катуу добул болду эле, ошондон улам болсо керек. Лев Николаевич да мага эзелки, бирок жан кирген таш болуп көрүндү. Ал бардык башталыштарды, максаттарды билип, таштардын, чөптөрдүн, дениз суусунун, адам баласынын, айтор, он сегиз миң ааламдын, таштан күнгө чейинки ааламдын, ақыры, качан жана қандай болорун ойлоп отургансыйт. Дениз да анын бир бөлүкчөсү, айланадагылардын баары андан чыккан, ага байланыштуу. Абышканын терен ойго чөмүлүп, кыймылсыз бир орунда сенек болгонсуп отурушунан бет алдындағы караңғы түпкүргө үңүлүп, ою жер үстүндөгү көк асманда чабытtagан опсуз сыйкырчылык сезилет. Ал жана анын майтартылгыс эрки толкундарга буйрук берип, ары-бери чайпап, таштарды ойготуп, жулкулдатып жаткансыган булуттар менен көлөкөлөрдү башкарып жаткансыйт. Анан капилеттен оюма үрөй учурган бир ой түштү. Кокус ал ордунан туруп, колун жаңсал койсо эле дениз дароо сенек болуп катып, а эми таштарга жан кирип, ызы-чуу түшүп, айлана бүт кыймылга келип жанданып, өздөрү жөнүндө, Толстой жөнүндө түркүн доош менен кыйкырышып, ага каршы чыгыша тургансып сезилди. Ошондо эмнени ойлогонумду сөз менен сүрөттөп бере албайм; бир туруп кубансам, бир туруп үрөйүм учат, бирок кийин баары: «Бул адамдын тириүсүндө мен жер жүзүндө жетим эмесмин!» деген кубанычтуу бир ойго биригиши.

Анда мен анын оюна тоскоол болбос үчүн таман астындағы майда таштар шагырабасын деп кайра артыма кеткем. Эми минтип жетим калып отургандай ыйлап жазып жатам, өмүрүмдө мынчалык ботодой боздоп, өксүп ыйлаган эмесмин. Аны жакшы көргөнүмдү билбейм, эми аны сүйгөнүмдүн же сүйбөгөнүмдүн эмне айырмасы бар? Ал ар дайым менин залкар фантастикалык сезимдеримди ойгото турган, а турсун аны жактырбаган оопасыз сезимдерим да жандүйнөмдү басмырттап чүнчүтпөстөн, тескерисинче, аны кенәйтеп, мээrimдүү, ыроошан формаларга айлануучу. Капилеттен каалганын ары жагынан же бурчтан чыга калып, жолдун өнгүл-дөнгүлүн акимдик менен тегиздеп келе жаткандай бутун сүйрөп, жер үстүндө көп баскан кишидей майдалап, бирок тез-тез тыптылдап кадамдаганында, барбайган манжаларын белбоосуна кыстарып, көргөнүн дароо баамдалап, анын ички сырын ошо замат билген өткүр көзүн тикирейтип бир аз токтой калганында ал бир сонун эле!

– Саламатсыздарбы!

Бул анын «саламатсыздарбы» деген сөзүн мен ар дайым: «Мындан ыракат алган мен, а силерге кыпындаидай пайдасы жок, бирок ошондой болсо да саламатсыздарбы!» – деп которчумун.

Чыга калса кипкичине. Анын жанындагылардын баары тен дароо эле андан да кичине боло түшөт. Мужуктардай олчойгон сакал, бирок келбеттүү колу, жупуну кийими – сыртын карапайым көрсөткөн ушу демократизм көпчүлүктүү жаңылыштырып коёр эле, мына ошондон улам көп учурларда эзелки, кул-кутандардын көнүмүшү буюнча адамды сырткы кийимине карал тосушкан россиялыктар «ички сырын» төкпөй-чачпай айтып берип, «жаманга сый көрсөтпө, уйга суу көрсөтпө» дегендей болушат.

– Ой, айланып-секетин кетейин, өзүбүздүн киши турбайсызыбы! Ушундай экенсиз да! Ата Журтумдун алп уулун бир көрүү бешенеме жазылган экен. Кудайым өмүр берсин сага, өлбө, ак тилегимди кабыл ал!

Бул – москвалык орустук карапайым, ак ниет каалоо. А эми бу да орустук, бирок «эркин ойчул» каалоо:

– Лев Николаевич! Сиздин диний-философиялык көз караштарыңызга макул болбосом да, сиздеги улуу художниктин таланттын урматтап.

Ошентип, күтүлбөгөн жерден мужук сакалынын ар жагынан, бырышып-тырышкан жупуну, «демократиялуу» кийимдин ар жагынан эски орус төрөсү, кадимки ак сөөк көрүнө калат, мына ошондо даалдаган, билимдүү ушу сыйктуу адамдар кышкы чилдеге кабылгансып, көк муштум болуп тоно башташат. Анык төрөнүн тукумун көрүү, сыйпайы, ырасмилдүү кылъыгын, токтоо мүнөзүн байкап, чукугандай сөз тапкан таамай керкакшыгын угуу жагымдуу нерсе да.

Анда кул-кутандарга жетишкендей төрөчүлүк бар получу. Алар Толстойду төрөчүлүк абалга алыш келишкенде эч бир кыйналып-кысталбастан өзүн кадимкидей сезип, тигилерди чүнчүтүп, чый-пыйын чыгаруучу.

Бир жолу мен Ясная Полянадан Москвага орустун «даалдаган» кишилеринин бири – москвич менен чогуу келдим. Ал көпкө чейин эңгиденги болуп, жалооруу күлүмсүрөп:

– Ой-ой-ой, катырды бейм! Өлчөөсү курусун, катуу мүнөз киши экен!
– дей берди айран-таң калып.

Бирок айтмакчы, ачык эле өкүнгөнүн да билдириди:

– Мен аны чын эле анархист деп жүрбөймбү. Бары «анархист, анархист» деп жүрүшкөндөн кийин, мен да ишенип калгам...

Бул киши чоң бай, ири фабрикант получу, анын курсагы чөлкейип, бети аткыдай болуп саландап туруучу. Ага Толстойдун анархист болгонун кереги эмне? Бу да орус адамынын жандүйнөсүнүн «терең сырларынын» бири.

Эгер Л. Н. бирөөгө жаккысы келсе, ақылдуу, сулуу аялдан да жецил жагып ала турган. Аныкында кайнаса каны кошулбаган адамдар: улуу князь Николай Михайлович, маляр Илья, ялталык социал-демократ, штундист Пацук, дагы бир музыкант, немец, графиня Клейнмихелдин чарба-



чысы, акын Булгаков отурушкан. Баарынын тең эт жүрөгү эзилип, ага суктанышат. Ал Лаотценин окуусун тигилерге түшүндүрүп жаткан, а мага болсо ал жез сурнайда, барабанда, кыякта, флейтада, бир эле убакта ушунчалык көп аспаптарда ойной алган оркестр – киши болуп көрүнду. Мен да аны башкалардай эле суктанып карап отургам. Эми да аны бир көрсөм деп самайм, бирок ал кайрылбас сапарга кетти, кантейин...

Журналисттер келип, Римде «Лев Толстойдун дүйнөдөн кайтышы туурасынданың каңшаар жалган болуп чыкты» деген телеграмма бар экен дешти. Россияга көнүл айтышып, көп сүйлөп, келжирленип опур-топур болушту. Бирок орус газеталары бул каңшаардын жалгандыгына кыпындей да шек туудурбайт.

Ага боорун ооругандан да жалган айттууга мүмкүн эмес эле, ал оорусу каттуу болуп турганда да калпычылыкка жол бербей турган. Ал өндүү адамдарга боор ооруу – барып турган ақмакчылык. Аларды айттыла бериш жедеп ашмалтай болгон кунарсыз сөздөр менен мактоодон көртөбөңө көтөрүп, көздүн карегиндей сакташ керек.

Ал:

– Мен сизге жакпаймынбы? – деп суроочу. «Ооба, жакпайсыз» – деп жооп берүү керек эле.

– Сиз мени жактырбайсыз го?

– «Ооба, бүгүн мен сизди жактырбай турам».

Ал бетке чабар түз суроолорду берүүчү, жооп бергенде ақылмандардай токтоо болучу.

Илгеркилер жөнүндө, айрыкча, Тургенев туурасында сонун кеп сала турган. Фет жөнүндө жайдары жылмайып, ар дайым тамашалап сүйлөөр эле. Некрасов жөнүндө болсо суз, ишенбестик менен сөз кылуучу. Бирок ал бардык жазуучулар жөнүндө сүйлөгөндө алар анын балдары, а өзү болсо атасы катары сүйлөп, алардын жакшы жагына караганда начар жагын баса көрсөтүүчү. Ал кимdir бирөөнүн начар жагын айттып жатканда мага ар дайым жакыр угуучуларга кайыр берип жаткансып сезилүүчү; анын терип-тепчиp сүйлөгөн сөзүн угуп отурганымда бетимен отум чыгып кыйналчумун, ал шакаба чеккенсип карап тургандыктан, ага батынып тик карай албай, жер тиктеп үнкүйүп отуруп, айттылган сөздөр эсимен чыгып да кетүүчү.

Бир жолу ал Г. И. Успенскийди тулалыктардын тар чөйрөсүнүн тилинде жазган, эч кандай талантты жок жазуучу деп жанталашып далилдеген. Бирок ал менин көзүмчө А.П. Чеховго:

– Жазуучу деп ушуну айт! Ал жүрөктөн чыкканды жазгандыгы жагынан Достоевскийди элестетет, бирок Достоевский саясатчылык кыллып, ойкуштатып жазган, а Успенский болсо жөнөкөй гана чын дилинен жазат. Эгер ал кудайга ишенген болсо, андан кандайдыр бир сектант чыкмак, – деген.

– А эмне үчүн аны тулалык жазуучу, таланты жок дедиңиз эле?

Көзүн жуумп, коюу каштарын түксүйтүп жооп берди:

– Ал начар жазган. Тили эмне деген тил? Сөздөрүнөн тыныш белгилери көп. Талант деген – бул махабат. Сүйгөн киши таланттуу болот. Сүйүшкөндөрдү алалычы, баары тен таланттуу!

Достоевский жөнүндө көңүлсүнбөй, кыйналгансып, алда немени жаапжашырып, аттатып сүйлөй турган.

– Ал Конфуций же буддачылардын окуусу менен таанышып чыкса жоoshуу түшөөр эле. Эң негизгиси – муун ар бир адам билиш керек. Ал жаны жай албаган киши. Ачуусу келе калганда кашка башы кызырып, томпоктомпок болуп чыгып, эки кулагы кыймылдай баштайт. Көп нерселерди сезип, начар ойлонот. Ал тиги фурьеисттерден, Буташевичтен жана башкалардан үйрөнгөн. Кийин аларды өмүр бою жек көрүп калган. Анын тегинде кандайдыр бир еврейлик нерселер бар. Маңыз, өзүмчүл, бактысыз, калбаат адам болгон. Аны көп окушкандарына таң калам! Себебине түшүнө албай койдум. Мунун эмне кереги бар: келесоолор, өспүрүмдөр, Раскольниковдорду окуунун өзү жеткен тозок эмеспи. Алар турмуштан алыс, чындыгында жөнөкөйүрөөк, түшүнүктүүрөөк болушу керек эле. Лесковду бекер окубай жүрүшөт, ал чыныгы жазуучу, сиз аны окудунуз беле?

– Оқугам. Ал мага өтө жагат, бөтөнчө тили.

– Тилди ал ой-чункуруна чейин эң жакшы билген. Сиз аны жактырып калганыңыз кызык экен, сиз орус эмессиз го, ойлогонунуз орууча эмес, менин минтип айтканым таарынбайсызы? Мен чал эмесминби, балким, азыркы адабиятты түшүнө албай калгандырын. Бирок азыркы биздин адабият орууча эмestей көрүнөт. Кандайдыр бир башкача ырларды жазышчу болду. Алардын ким үчүн, эмне үчүн жазылганына түшүнбөйм. Ыр жазууну Пушкинден, Тютчевден, Шеншинден үйрөнүү керек. Мына сизди алып көрөлү, – ал Чеховго кайрылды, – сиз оруссуз! Ооба, кадимки, нукура оруссуз.

Ал ушул сөздөрдү айттып, Чеховду ийнинен кучактады. А. П. болсо кызырып-татарып, эмне кылаарын билбей, өзүнүн дачасы, татарлары жөнүндө корулдап айта баштады.

Чеховду ал жакшы көрүүчү, аны ар дайым карап турганда, анын жүзүн жароокер көз карашы менен сылап-сыйпап эркелеткенсип көрүнөр эле. Бир жолу А. П. парктын аллеясында Александра Львовна менен басып баратканда, кату сыркоолоп жургөн Толстой отурган креслосунан аларды ээрчигенсип обдула берип, угулар-угулбас үн менен:

– Эх, кандай сонун, кандай сүйкүмдүү адам: жибектей созулуп момун, кудум эле кыздай чоюлат! Баскан-турганы да орундуу. Сонун киши! – деди.

Бир күнү кечинде ал күүгүм киргендө көзүн жуумп, каштарын кагып, «Олюя Сергийден» такыбаны азгырганы бараткан аял жөнүндөгү вариантын окуп чыгып, башын көтөрдү да көзүн жуумп туруп:



– Жакшы жазыптырмынбы, абышка, жакшыбы?! – деди.

Мына ушунун баары эч бир жасалмасыз, жөн гана чын дилинен чыгып, кооздукту ал ушунчалык терең сезип тургандыктан мен да абдан кубанып, ыраазы болгом. Ошондогу кубанычымды сөз менен сүрөттөй албайм, ага кудуретим да жетпейт. А тургай, анда жүрөгүм да токтоп калгансып, андан соң айланадагылардын баары бир башкача жаңы болуп көрүнгөн.

Үстүртөн караганда сөздөрдү улам кайталап, кыштактын жупуну тили менен өрөскөл сүйлөгөнсүп көрүнгөн сүйлөмдөрүнүн бөтөнчө бир ажайып кооздугун түшүнүү үчүн анын сүйлөгөнүн угуу керек эле. Анын сөзүнүн күчү интонацияда, мимикада гана эмес, күлүндөгөн көздөрүнүн нур чачып, ойноктогон касиетинде. Анықындай эмне айтаары көзүнөн эле билинип турган эч бир кишини кергөн эмесмин. Толстойдун көзү миң көзгө татыр эле.

Сулер, Чехов, Сергей Львович, дагы башка кишилер паркта отуруп, аялдар туурасында кеп кылып калдык; Л. Н. көпкө чейин унчукпай угуп отуруп, капилеттен сөзгө аралашты:

– Катындар жөнүндө чын оюмду көр оозуна барганда гана айтам, айтаарым менен табытка секирип кирип, капкагын жаап алам, ошондо мени кармал алгыла! – Анын көзү бир укмуш жанып, баарыбыздын үрбейүбүз учуп, унчукпай отуруп калдык.

Анда Васька Буслаевдин анды-дөңдү билбegen даалдаган мүнөзү, пропотоп Аввакумдун тежиктиги жана Чаадаевдин скептицизми бар эле деп ойлойм. Художниктин жандуйнөсүн кыйнап, сарсанaa кылган Аввакум болсо, новгороддук тентек Буслаев андагы Шекспир менен Дантеинин мүнөзүн куугунтуктап турган. Анын чаадаевдик мүнөзү мына ушулардын баарын жана айтмакчы, анын азап чегүүлөрүн да мыскылдай берүүчү.

Жакшыраак турмуш куруу үчүн болгон өзүнүн аракеттеринин натый-жасыздыгынан улам пассивдүү анархизмге чейин жеткен карт орус адамы илим менен мамлекеттик түзүлүштү таңдандырып турган.

– Бу эң кызык! Бирок Толстойдун бул Буслаевдиндей мүнөзүн кан-дайдыр бир сырдуу интуициянын күчү менен ача билген адам «Симплициссимустун» каррикатурачысы Олаф Гульбрансон болду; ал тарткан сүрөттү жакшылап карап көргүлөчү, Лев Толстойго союп капитан-дай окшош. Анда эч нерседен кайра тартпаган, машаяк олуяларына да, шайтан-шабырына да ишенбеген, акылы курч, өткүр көздүү адамдын чыныгы портрети тартылган.

Менин көз алдымда жалпыга орток акыйкатты издең, ойдун ээн талаасында жападан-жалгыз ары-бери чапкылап жүрүп, издегенин таппаган бул карт сыйкырчы жетимсирей обочолонуп тургансыйт. Мен аны көрүп турам – анын өлүмү мен үчүн зор жоготуу болуп, кайгыдан каны-

рыгым түтөп, боздоп турсам да, аны көрүп-билгем деген сыймыгым менен бир аз сооронгон болом.

Лев Николаевичти «толстойчулардын» арасынан көрүү таң каларлык эле. Ал занкайган алп мунараны элестетип, а мунаранын конгуроосу болсо тыным албастан бүткүл дүйнөгө жар салып турса, анын айланачейрөсүндөгүлөр амалкөй кандектерге окшоп, конгуроону коштоп безилдеп үргөн болушат да, кимибиз жакшы үрдүк дегенсип, бири-бирин шектүү карашат. Мага алар ар дайым Ясная Полянадагы үй менен графиня Панинанын ак сарайын эки жүздүүлүктүн духуна, коркок бетпактыкка, ач көздүккө, мураска написисин агыткандыкка толтуруп жатышкандай көрүнүүчү. «Толстойчулардын» Россиянын эллеттеги булун-бурчтарында сандалып, өздөрүн олужа көрүшкөн, библияны ооздорунан түшүрүшпөй, сопусунган тентимиштер менен кандаидыр бир окшоштугу бар. Мына ушундай апостол сыйктангандардын бири Ясная Полянадан тооктордун алдында күнөөлүү болбойм деп жумуртка жебей кооп, Тула станциясын болсо, тооктун так өзүнүн этин аймап жегени эсимде. Ал:

– Абышка ашыра чаап жатат! – деген.

Алардын дээрлик көпчүлүгү үшкүрүнгөндү, өбүшкөндү жакшы көрүшөт, баарынын колдору бүт болбурап жумшак, шыбоосу сасып турат, көздөрү кытмыр жылтырайт. Ошондой болсо да алар кыйын немелер, бу жалган дүйнөдөгү жашоонун жолун эң эле сонун билишет.

Л. Н. «Толстойчулардын» чыныгы жүзүн, албетте, билген. Муну Суржицкий да түшүнө турган. Толстой аны өтө жакшы көрүп, ал жөнүндө жарпы жазылып, чечекейи чеч болуп сүйлөп берер эле. Бир жолу Ясная Полянадан кимдир бирөө Толстойдун окуусун кабыл алгандан кийин күнөөдөн арылып, сопу болуп калдым деп эпилдеп-жепилдеп айтып жаткан. Л. Н. мага эңкейип, кулагыма шыбыраган:

– Калп айтып жатат, митайым, бирок менин көңүлүмдү жооткотсом деп айтып жатат...

Көп эле кишилер анын каалаганындай кылууга аракеттенишчү, бирок мен алардын муну өз ыгы менен туура иштешкенин көрбөдүм. Ал мени менен өзүнүн каалаган темалары – түбөлүккө кечиримдүү болуу, жакындарына карата болгон сүйүү, евангелие, буддизм жөнүндө дээрлик эч качан сүйлөшчү эмес. Балким, андай сөздөрдү менин укпасымды билип, «ушуга айткан кайран сөз» дегенсип жүрсө керек. Мен анын мунусун өтө баалоочумун.

Пейили тартып турганда ал бөтөнчө сыпайы болуп, сүйлөгөнү да жөнөкөй, уккулуктуу чыгуучу. А эми кээде болсо, тескерисинче, анын сезүн угуп отуруу өзүнчө бир тозок эле. Анын аялдар жөнүндөгү пикирлери мага ар дайым жакчу эмес. Аялдар жөнүндө ал өтө эле өрөскөл, кандаидыр бир жасалмалуулукка ооп, ошону менен биргэ өзүнүн гана керт башына тиешелүү ойлорун айтуучу. Бир жолу аны абдан кордоп,



ошондун соң ичине кек сактап калган кишиче сүйлөөчү. Хамовникiden аны менен алгач жолугушкан күнү кечинде мени кабинетине ээрчитип барып, кашына олтургузуп, «Варенька Олесова», «Жыйырма алты жана бирөө» жөнүндө сүйлөй баштады. Мен анын айткандарынан уялыш, эмне кыларымды билбей да калдым, анткени ал дени сак кыз уят-сыйытты билбейт деп, жаап-жашырбастан ачык эле далилдеп жаткан.

– Эгер кыз бала он бешке чыгып, дени-карды таза болсо, өзүн кучактаса, өпсө деп тилейт. Кыздын ақыл-эси өзүнө белгисиз, түшүнүксүз нерседен чочулайт, муну уят, наристелик деп коюшат. Бирок денеси болсо, ошол түшүнүксүз нерсе ақыры ишке ашаарын, ақыл-эстин айтканына карабастан, өз каалаганын аткараарын билет, анын батыраак болушун талап кылат. Сиздин Варенька Олесоваңыз дени сак кыз болуп жазылган, бирок сезими жарым жанду кишиникиндеги, бул туура эмес!

Анан ал «уятызыз» сөздөр менен «Жыйырма алтыдагы» кыз жөнүндө айта баштады. Адегендे бул мага өтө эле уятызыздык катары көрүнүп, а турсун көңүлүмдү да чөгөрдү. Кийин мен анын бул «оозго алгысызыз» сөздөрдү тек гана айта турган оюн так жана таамай билдиргенинен улам колдонгондугун түшүндүм, бирок ал учурда анын сөздөрүнө кыжырданғам. Мен ага каршы чыкпадым, күтүлбөгөн жерден мага өзгөчө көнүл буруп, эркелеткенсип, менин кандайча жашаганымды, окуганымды, кайсы китеpterди окуганымды сурай баштады.

– Сизди өтө көп китеpterди окуган дешет ко, чынбы? Короленко музыкантып?

– Андай эмес ко, билбейм.

– Билбейсизби? Анын ангемелери сизге жагабы?

– Ооба, абдан жагат.

– Бул контрасттуулуктан. Ал – лирик, а сизде мындай сапат жок. Вельтманды окугансызыбы?

– Ооба.

– Анын жакшы жазуучу экендиги чын эле, таасын апарттай, так жазат. Ал кезде Гоголдан да ашып кетет. Ал Бальзакты билген. Гоголь болсо, Марлинскийди туурап жазган.

Мен Гоголду Гофмандын, Стерндын, балким, Диккенстин да таасиригин астында болгондур дегенимде, ал мени тиктеп:

– Муну сиз кайдан окудуңуз? – деп сурады. – Окуган жоксузбу? Бул туура эмес. Гоголдун Диккенсти билишине шегим бар. А сиздин көп окугандыгыңыз көрүнүп турат, бул зыян! Кольцовго мунун салакасы көп тийген.

Ал мени узатып жатып, кучактап өөп койду:

– Сиз чыныгы мужуксуз! Жазуучулардын арасында сизге кыйын эле болот, бирок коркпонуз, кандай сезип турсаңыз ошондой эле айта бериниз, өрөскөл чыкса мейли! Ақылдуу кишилер түшүнүштөт.

Бул алгач жолугушуу мага эки анжы асер калтырды: бир жагынан Толстойду көргөнүмө сүйүнүп сыймыктансам, экинчи жагынан анын мени менен болгон аңгемеси сыноого бир кыйла окшоп турган. Мен «Казактар», «Холстомер», «Согуштун» авторун көрбөй эле мени менен көчөнүн жана аянттын тилинде кандайдыр бир «элдик стилде» сүйлөшүп, мага айкөлдүк кылган төрөнү көргөнсүдүм. А эми бул болсо, мени ал жөнүндө мурдатан ойлоп, ынанып жүргөн ойлорумду төцирден тескери чыгарып жаткан.

Экинчи жолу мен аны Яснаядан көрдүм. Күзүндөгү бүркөө күндөрдүн бири эле, жаан шыбыргактап турган, оор драп пальто кийген, бутунда кадимки кепич – кончтуу булгаары ботиги бар. Л. Н. мени кайындуу черге сейилдеткени ээрчитип чыккан. Арыктардан, көлчүктөрдөн женил аттап, бутактардагы тамчыларды өз башына силкип, Шеншиндин ушул жерден Шопенгауэрди кандай түшүндүргөнүн эң сонун айтып жаткан. Кайындардын ным, бачайы сөнгөктөрүн эркелеткенсип сыйлай берип:

– Жакында кайсы бир жерден мындай бир ыр окудум:

Козу карыя бир бирине ыкташат,
Коктулары козу карын жытташат...

– Эң жакшы, туура баамдалган!

Капилеттен бет алдыбыздан коён булт койду. Л. Н. селт этип, түксүйө калып, кызырып кетти да кудум эски аңчыдан бетер кыйкырып коё берди. Андан соң мага өзгөчө бир ажайып жылмайып, ичинде кири жок адамдарча шаңк этип күлдү. Ал бул минутада эң бир сонун эле!

Кийин бир жолу, ошол эле парктан кулаалыны карап турду. Ал короонун үстүндө айланып учуп, алсамбы-албасамбы деп бир чечимге келе албай жаткансып, каалгый калып жаткан, Л. Н. мойнун созуп, көзүн сөрепчилип карап кыжырданып:

– Жүзү кара, биздин тоокторго көз артып жатат, – деп кобурады. – Мына, мына... азыр... Коркуп жатат! Арабакеч жүрөбү? Арабакечти ча-кыруу керек...

Ошентип арабакечти да чакырды. Ал кыйкырганда кулаалы чочуп кетип, салпактап учуп, көздөн кайым болду. Л. Н. улутунуп, өзүнө өзү кейиштүү түрдө:

– Кыйкырыштын кереги жок эле, ал ансыз эле согот болучу... – деди.

Бир жолу ага Тифлис жөнүндө сүйлөп берип жатып, В. В. Флеровский-Бервинин ысмын эскере кеттим.

– Сиз аны билчү белениз? – Л.Н. кызыгып сурады. – Ал кандай неме, айтып берсениз.

Мен Флеровскийдин узун бойлуу, арык, бакыракай көз, чоң сакал киши экендигин, узун таар көйнөк кийип, белине салынган баштыкты байлап, кендир кездемеден тигилген далдайган кол чатырын колунан түшүрбөй, мени менен биргэ Закавказьенин кыя жолдорун кыдырып



жүргөндүгүн, бир жолу тар жолдон бет алдыбыздан буйвол чыгып, биз ақыл-эстүүлүк кылып, кол чатырды жайып жиберип, ал капырды коркутумуш болуп, ангекке кулап кетебиз деп да ойлобой, артыбызга чеңгингенибизди айта баштадым. Капилеттен мен Л.Н...тин көзү жашылдана түшкөнүн байкал, эмне кылаарымды билбей, абдырай түштүм да, унчукпай калдым.

– Эч нерсе эмес, айта бериңиз, айта бериңиз! Жакшы киши жөнүндө угуп жатканымда жашып кетмейим бар. Кандай сонун адам! Мен аны ушундай бир башкача элестеткем. Радикал-жазуучулардын ичинен эң ақылдуусу, эң эле жетилгени ошол. Анын «Азбукасында» биздин бүткүл цивилизациябыз жырткычтардыкы, а эми маданият болсо момун, бечара кишилердин иши, ошондуктан жашоо деген бул – жамандыкты жаап-жашыруу үчүн ойлооп чыгарылган нерсе деп эн сонун далилденген. Сиз, албетте, буга макул эмессизби? А Доде болсо буга кошулат, анын Поль Астьеси ким экенин билесизби?

– Анда бери болгондо нормандардын Европанын тарыхында ойногон ролун Флеровскийдин теориясы менен кантити бириктире алабыз?

– Нормандар башка нерсе!

Ал жооп бергиси келбегенде дамамат: «Башка нерсе» дей турган.

Мага ар дайым Л.Н. адабият туурасында сүйлөгөндө анча каалабай, адабиятчынын өзү жөнүндө жабыша калып кызыга тургандай көрүнөр эле (бул пикирим жаңылыш эмес ко деп ойлойм). «Сиз билесизби аны? Кандай неме ал? Кайда туулган?» деген суроолорду көп угуучумун. Анын ойлору адамдын кандайдыр бир өзгөчө сапатын ар дайым ачып көрсөтө турган.

В. Г. Короленко туурасында ал ойго чөмүлүп:

– Великоросс эмес, ошондуктан биздин турмушту бизге караганда туура да, жакшы да байкашы керек, – деген.

Өзү бөтөнчө жакшы кергөн Чехов жөнүндө:

– Ага медицина кедерги болуп жүрөт, эгер врач болбогондо ого бетер мыкты жазмак, – деп айтканы эсимде.

Жаштардын кимдир бири туурасында:

– Москвалыкка эч бир коошпогон жорукту баштап, англичандардай болсом дейт, – деген.

Мага да бир нече жолу:

– Сиз ойдон чыгарып жазган адамсыз. Сиздин бул Кувалдаларыңыздын баары тек гана карандай ойдон чыгарылган немелер, – деген.

Мен: – Кувалда – турмуштук адам, – деп эскерттим.

– Сиз аны кайдан көрдүнүз эле, айтыңызычы? – Казандагы сот Колонтаевдин түрмөсүнөн көрүп, кийин Кувалда деген ат менен бир ангемемде жазган кишинин окуясы аны аябай күлдүрдү:

– Ак сөөк! – деп боору эзилгенче күлүп, көзүн сүрө берди. – Ооба, ооба, ак сөөк! Бирок кандай сүйкүм, кандай татына! Жазганыңыздан

айтып бергенициз жакшы. Жок, сиз романтиксиз, ойдон чыгарып жасызыз, мойнуңзга алышыз!

Мен бардык жазуучулар адамдарды шөкөттөгөндө, аларды турмушта кандай көргүсү келишсе, ошондой кылыш бир аз ойдон кошумчалап жазышат эмеспи дедим. Ошондой эле зыяндуу көрүнүштөргө бардык ыкмалар менен, а тургай, зордуктап болсо да каршы чыгууну самаган активдүү кишилерди жакшы көре тургандыгымды да айттым.

– Зордуктоо, бул барып турган зыяндуу көрүнүш! – деп жиберди ал мени колтуктан алыш. – Бул карама-каршылыктан качан кутулар экенсиз, жазмачы! Мына «Менин жандоочум» дегенициз ойдон чыгарылган эмес, жакшы жазылган, анткени чындыкка негизделген. А эми сиз ойлосонуз эле кынтыксыз баатырлар, Амадис, Зигфриддер жаралышат...

Сандалган адам орой «жандоочуларыбыздын» тыгыз курчоосунан чыкмайынча биз курган нерселердин баары карама-каршы, ылайыксыз чөйрөдө курулган болот, – дедим.

Ал керкакшык жылмайып, чыканагы менен мени акырын түрттү:

– Мындан өтө эле коркунчтуу жыйынтыктарды чыгарууга болот. Сиз шектүү социалист экенсиз. Сиз романтик кишиисиз, а эми романтикер болсо монархисттер болушу керек. Алар ар дайым монархист болушкан.

– А Гюгочу?

– Ал башкача киши. Жакшы көрбөйм аны, жөнү жок эле кыйкыра берет.

Ал көп эле жолу менден кандай китептерди окуурумду суроочу. Өзүнүн ою боюнча начар деген китептерин окугандыгым үчүн дамамат зекий турган.

– Гибbon болсо, Костомаровдон начар, Момсенди окуш керек, өтө эле тажатып жибермейи бар, бирок баары бараандуу.

Менин алгач окуган китебим «Бир туугандар Земганно» экенин угуп, бир топ ачууланды:

– Мына айтпадым беле – келжирек роман. Сизди бузган ошол. Француздарда үч гана жазуучу бар: Стендаль, Бальзак, Флобер. Анан Мопассанды да окуса болот, бирок Чехов андан жакшы. А эми Гонкурлар болсо жеткен маскарапостор, калп эле бараандуу болуп көрүнгүсү келишет. Турмушту өздөрүнө окшоп ойдон чыгарып жазгандардын китептеринен үйрөнүшүп, ага корстон болушат. А мунун кимге кереги бар.

Мен анын берген баасына макул болгонум жок, мунун Л.Н...ти бир топ кызырандатты. Ал карама-каршылыктарга көп чыдай алчу эмес, а тургай кээде анын пикирлери бир кызык болуп, чыргоо мунөздө айтылар эле.



Эч кандай тукуму курут болуу деген жок, – дей турган ал, – аны италиялык Ломброзо ойлоп чыгарган, анын артынан тоту күштөн бетер еврей Нордау кыйкырып жатат. Италия – көз боочулардын, авантюристтердин өлкөсү, анда Аветино, Казанова, Калиостро, дагы ушу сыйктуулар гана туулат.

– А Гарибальдици?

– Ал – саясат, ал башка!

Россиядагы көпөстөр үй-бүлөсүнөн алынган бир нече фактыларга:

– Бул жалган, минтип акылдуусунган китечелерде гана жазышат... – деди.

Мен ага өзүмө тааныш көпөс үй-бүлөсүнүн үч муунунун тарыхын айтып бердим. Бул үй-бүлөнүн тарыхында тукум курут болуу закону бөтөнчө даана көрүнгөн болучу. Ал толкунданып, мени жеңден тарткылап:

– Мына ушул чындык! Мен Тулада буга окшогон эки үй-бүлөнүн бар экенин билем. Муну жазуу керек. Кыскача чоң роман жазуу керек, билесизби? Сөзсүз! – дей берди.

Анын көздөрү жанып турду.

– Бирок алар баатырлар эмес да, Лев Николаевич!

– Койсоңузчу, бул тамаша эмес. Кечилдикке баратканы бүткүл үй-бүлөсү үчүн табынат э肯, бул укмуштай сонун эмеспи! Бул нукура чындык: силер күнөө кылгыла, мен силердин күнөөңөр үчүн табынайын. Берки зеригип жүргөн ач көз куруучу да – чындык! Анын ичкиликтөө берилип бузулган, жырткыч неме болушу, көрүнгөндүн баарын сүйүп, анан капиlettesен киши елтүрүшү – оой, эң сонун! Мына ушунун өзүн жазуу керек, ууру-кескин менен кайырчылардын ичинен каарман издөөгө болбайт! Издел кереги да жок! Баатыр деген жалган сөз, калп, жөн гана адамдар бар. Кадимки эле адамдар, башка эч нерсе эмес.

Ал көп учурда менин аңгемелеримдеги апартуулар туурасында айтып калар эле, бирок бир жолу «Өлүү жандардын» экинчи бөлүмү жөнүндө кеп салып жатып, мээримдүү жылмайып:

– Баарыбыз эле тири укмуштай ойдон чыгарып жазат э肯биз. Мен да кээде жазып жатып, бирөөгө капиlettesен боорум ооруп кеткенде ага жакшыраак мүнөздөрдү кошуп көбөйтсөм, а башкасына тигиниси ётө эле мокочо болуп көрүнбөсүн деп азайтып коём, – деген.

Анан ошол замат катаал соттон бетер үнүн каардуу чыгарып:

– Мына ошондуктан көркөм чыгармачылыкты жалган, адамдарга зыяндуу, алдамчы нерсе деп жүрбөймбүй. Чыныгы турмуштун өзүн жазбастан, турмуш жөнүндөгү өзүндүн оюнду жазасынц. Мына бу мунараны, дениздиди, татарды менин кандайча көрүп турганымды билүүнүн кимге пайдасы бар? Мунун эмнеси кызык, эмнеси керек? – деди.

Кээде мага анын ойлору, сезимдери чыргоо адамдардыкындай болуп, а тургай атайын тескери болгонсуп көрүнө турган. Бирок ошондой бол-

со да ал катаал кудайга суроо бериштен эч чочулабаган эр жүрөк Иов сыйктуу ойлорунун бетке чабарлыгы, түздүгү менен адамдарды таң калтыруучу.

Ал мындай деп айтып калуучу:

– Май айынын аяк ченинде бекен, айтор, жер бети кызыл-тазыл гүлгө оронуп, асман чайыттай ачык, күштар сайрап, аарылар уюлгуп, күн да жадырап тийип, айлана майрамдагыдай ажайып кооз болуп турганда Киев шоссеси менен келаттым эле. Бул көрүнүшкө эт жүрөгүм элжирип, кубанганыман көзүмө жаш алып, өзүмдү жер жүзүндөгү эн сонун гүлдөрдүн баарына ээ болгон аарыдай көрүп кеттим. Кудайдын мунусуна шүгүрчүлүк деп, жаратканга тобо да кылдым. Ошентип келатып, күтүлбөгөн жерден жолдон обочороок бадалдардын түбүнөн бир аял, бир эркек – эки тентимишти көрүп калдым. Бири-бирине ач кенедей жабышып, чапталышып калыптыр: экөө төң бозала чан, кир, жаштары да улгайыңы, кудум курттарга окшоп томолоктошуп, кобурап да, мөөрөшүп да жатышкан, ачуу тийген күн алардын жылаңач, көгөргөн буттарын, шалбыраган карт денелерин жарык кылыш турган. Көнүлүм үч көчкөн жүрттاي калды. О, жараткан, ажайып дүйнөнүн ээси, уялып койсоң не болот? Ызам ушунчалык келди...

– Көрдүнүзбү эмнелер гана болот экен. Жаратылыш – аны богомилдер¹ шайтандын иши деп эсептешкен – адамды аёсуз мазактап кыйнайт: күч-кубатынды алып, каалоонду калтырып коёт. Бул нерсе жандуу, рухий дүйнөсү бар адамдардын бардыгына тиешелүү. Турган турпатын мазактаган бул кыйноодон ушунчалык уялып, жапа чегүү адамга гана тиешелүү. Бул кыйноодон азап чекпеген биздин эч кимибиз болбойт, кайсы күнөөбүз үчүн кыйналабыз?

Ал ушинтип сүйлөп жатканда көздөрү бир башка болуп, бирде жаш баланыкындей аянычтуу, бирде каары чачырап, өзгөрүлүп турду. Эриндери диртилдеп, муруту сербейе калып жатты. Сүйлөп бүткөн соң, бешмантынын чөнтөгүнөн жүз аарчысын сууруп чыгып, кургак болсо да бетин аарчыды. Аナン мужуктукундай карылуу колдорунун манжаларын илмекей кылыш, сакалын тараپ, акырын үн менен кайталады:

– Ооба, кайсы күнөөбүз үчүн?

Бир жолу аны менен Дюльберден Ай-Тодорду көздөй төмөнкү жолдо бара жаткан элем. Ал жаш жигиттен бетер шамдагай адымдал, демейдегисинен ачуулуу сүйлөй берди.

– Дене аң-сезимдин, духтун берилгенин кыңк этпес дөбөтү болуш көрек, аң-сезим эмне десе, ал ошону кылат. А биз кандайча жашайбыз? Денебиз урунуп-беринип, өз каалаганын кылат, а аң-сезимибиз болсо анын артынан бечарадай салпайып зэрчип жүрөт.

¹ Богомилдер – X кылымда пайда болгон болгар сектасы. (Котормочунун эскертуүсү.)



Ал жүрөгүн сооротконсуп, көкүрөгүн баса укалап, кашын серпип алды да эсине түшүрүп, сөзүн уланта берди:

– Москвадагы Сухарева көчөсүнүн түнт бурчунан күз айында бир мас катынды көргөм; ал тактай төшөлгөн жолдун четинде жатыптыры. Аркы короодон сызылып аккан ылай суу катындын так эле көк желкеси менен далысын капитал ағып жаткан. Ал ушул муздак чылага чыланаңып, тилин булдуруктатып, ары-бери ооналактап, өйдө туралбай жаткан.

Л. Н. калтырай түшүп, көздөрүн жуумп, башын чайкап, угулар-угулбас сунуш кылды:

– Отуралычы, бул жерге... Бул мас катын дегенин барып турган ыплас, жийиркеничтүү нерсе экен. Мен аны өйдө тургузуп коёон деп, бирок жийиркенгендигимден кайра качтым; анын бүт денеси былжырап, килкилдеген ириң сымал, кокус колун тийип кетсе бир ай бою жуусаң да иричин кетире албастай көрүнүп кетти. Жүзү курусун анын! А эми жолдун кырында болсо, ак саргыл, кой көз кичинекей бала отурган, көзүнөн жашы салаалап ағып, мурдун шор тартып, алсыз, аран эле үн чыгарат:

– Ап-па... Ап-паке. Турсаң боло...

Апасы колун сермеп, чочкодой корк этип, башын көтөрүмүш болуп, көк желкеси менен кайра чылага шалп жыгылды.

Л. Н. унчукпай калып, анан эки жагын каранып, чебелектеп, шыбырагансып акырын айтты:

– Ооба, ооба, жүзү курусун! Сиз мас катындарды көп көрдүнүз беле? Көппү, о, кудай ай! Сиз алар жөнүндө жазбаңыз, кереги жок!

– Эмне үчүн?

Ал менин көзүмө тигиле карал, жылмайып кайталады:

– Эмне үчүн?

Анан ойлуу түрдө жай сүйлөдү:

– Билбейм, мен жөнүнчө эле... Жийиркеничтүү нерселер жөнүндө жазуу уят. Бирок эмне үчүн жазууга болбосун? Жок, бардыгын жазуу кепек, бардыгын...

Ал жашып кетти да, көзүн жүз аарчысы менен сүртүп, жылмайган боюнча жүз аарчысын карады. А эми бырыштуу бетинде көз жашы кайрадан салаалап ағып жаткан.

– Ыйлап жатам, – деди ал. – Мен чалмын да, бу сыйктуу укмуштарды эстегенимде жашып кетем.

Анан мени чыканагы менен акырын түрткүлөп:

– Сизди да көрөбүз, бир өмүрдү жашап бүткөнүүзчө бардыгы баягы эле өз калыбында өзгөрүлбөй калса, ыйлабаганыңызды көрэйүн. Менден да жаман ыйлайсыз, катындар айткандай «ботодой боздоп» ыйлайсыз... Бардыгын жазуу керек, болбосо ак саргыл бала таарынат, жал-

ган, баары чын эмес деп күнөөлөйт. Анын чындыкка койгон талабы каттуу!

Күтүлбөгөн жерден силкинип алып, мээрим үнү менен сунуш кылды:

– Болуптур эмесе, сүйлөп беринизчи, сиз кызыктуу сүйлөйсүз. Кичинекей чүрпө жөнүндө, өзүнүз жөнүндө кеп салып отурунуз. Сизди да кичинекей чүрпө болгон деп ишенүү кыйын. Төрөлгөндө эле чоң бойдон төрөлгөндөй көрүнөсүз. Оюнуда балакайымдык, жетилип бүтпөгөндүк көп. Бирок турмуш жөнүндө бир топ көп билесиз, башка кереги жок. Кош, сүйлөй бериниз...

Ошентип ал карагайдын түбүнө ыңгайлуу кыйшайып, анын ачылып калган тамырларындагы кумурскалардын аркы-терки жөргөлөп, боз жалбыракчаларды сүйрөп жатышканын байкап жатты.

Түндүктөн келген кишиге өөн учуралган түштүк жаратылышынын, ала өпкөлөнүп чатырап коюу чыккан өсүмдүктөрдүн арасында ал, Лев Толстой, бул аты эле анын ички кубатын айгинелеп турбайбы! Чарчы бойлуу киши бакыбат тамырларын жерге терең таштап чырмалышкан өндүү, Крымдын, мен айткандай, ала өпкө жаратылышынын арасында бир эле учурда күп келишип да, өгөйлөп, коошпой да тургансыды. Илгери бир өтүп кеткен бул аймактын кожоону жүз жылдан кийин кайра өз чарбагына кайтып келгесип жана өзү жыйып-терген чарбасынын көбү уннтулуп, көбү жаңы көрүнгөндөй сезилет. Көпчүлүгү өз калыбында, бирок анча-мынча өзгөрүүлөр бардай. Эми ошол өзгөрүүлөрдү таап, алардын эмнеликтен антип калганын билүү керек.

Ал көз жаздымында бир дагы таш, бир дагы пикир калбаган, бардыгын көрүп-билип өлчөп, баамдап, салыштырып көргөн таланттуу окумуштуудай дангыр, жалгыз-аяк жол менен шыпылдай басып шамдагай бараткан. Айлана-чөйрөсүнө да кубаттуу курч ойлордун жандуу үрөнүн сээп жүргөн. Ал Сулерге:

– Левушка, сен эч нерсе окубайт экенсиң, – деди. – Бул жакшы эмес, себеби көөдөнүң көктө. А Горький болсо, көп окуйт экен, бу да жакшы эмес, бул өзүнө өзү ишенбегендиктен. Мен көп жазам, бу дагы жаман, анткени менин абышканлык дымагым, элдин баары менин каалаганымдай ойлосо деген аракетим күчтүү. Албетте, мен өзүм үчүн мууну жакшы деп эсептейм, Горький болсо мууну өзү үчүн жаман деп ойлойт. А эми сен болсон, эч нерсени ойлобойсун. Жөн гана көзүндү ачып-жуумп, эмнеге барып жармашам деп карап отурасың. Ошентип жүрүп, өзүнө тиешеси жок нерсеге чалынып аласың, көп эле жолу ошенткенсис. Жабышып, кармап туруп, аナン өзүнөн өзү түшө баштаганда аны токтотуп калууга аракет да кылбайсың. Чеховдо «Жаным» деген эң сонун ангеме бар, ошондогу бийкечке, абдан окшойсун.

– Кантип? – деп сурады Сулер күлүп.

Сүйгөндү билесин, бирок тандаганды билбейсин, ошентип көзгө көрүнүктүү бир иш да бүтүрбөстөн өтүп кетесин.



– Бир дагы иш бүтүрбөйбү?
 – Бир дагы? – Л.Н. суроону кайталады. – Жок, анча-мынча иш бүтүрөсүң го.

Анан күтүлбөгөн жерден мага жаакка чапкандай суроо берди:

- Сиз эмнеликтен кудайга ишенбейсиз?
- Ишеним жок, Лев Николаевич.

– Бу жалган кеп. Сиздин мүнөзүңүз ишенгендердикиндеги, кудайсыз сизге кыйын болот. Муну бат эле түшүнөсүз. Ишенбегенициздин себеби өжөрлүгүнүздөн улам, дүйнө сиз каалагандай жаралган эмес деп таарынганыңыздан улам. Уялчаактыктан да ишенбегендөр болот; өспүрүмдөр ошондой, аялды өтө берилип сүйүп, бирок анысын билдириүгө батына алышпайт, түшүнбөй калат ко деп чочулашат, анан да өздөрү пок жүрөк да. Динге да сүйүдөй эле каармандык, баатырдык керек. Ишеним десең эле ишенип каласың, ошондо бардыгы сиз каалағандай болот, ал өзүнөн өзү эле түшүнүктүү болуп, сизди өзүнө багындырып алат. Сиз көп нерселерди сүйөсүз, а эми дин болсо өтө катуу сүйгөндүктөн келип чыгат, ого бетер катуу сүйүү керек, ошондо ал сүйүү динге айланат. Аялды сүйгөндө да ушундай, ар ким өз тандаганын жер жүзүндөгү эң эле сулуусун сүйөт, мунун өзү – дин. Динсиз адам сүйө албайт. Ал бүгүн бирди сүйсө, эртең башканы сүйөт. Мындан адамдардын жандуйнөсү башаламан, сандырак. Анын жашоосу курусун, болбогон турмуш. Сиз төрөлгөндө эле динге ишенип төрөлгөнсүз, ошондуктан, анткорсунуунун кереги жок. Мына, сиз кооздук дедиңизби? Кооздук деген эмне? Эң асыл, эң кооз нерсе – кудай.

Ал мурун мени менен бул темада эч качан дээрлик сүйлөшкөн эмес, ошондуктан күтүлбөгөн жерден ушундай маанилүү айтылган пикир мени биротоло абдыратып, оозуман сөзүм түшүп калды. Мен унчукладым. Ал диванда мандаш урунуп отуруп, жеништүү жылмая сакалын жайкай сөөмөйүн кезеп:

– Буга жооп бербей кутулуп кете албайсыз, жок, болбайт, – деди.

Өзүм кудайга ишенбесем да, эмнегедир бир аз сестенип, аны чочулаш карап отуруп, мындей бир ойго кеттим:

«Бул Адам кудайдын өзүнө окшойт!»

Которгон **Курманбек АБДЫКЕРИМОВ**

*Адабий изилдоо**Конкурска***Талихли**

XIX КЫЛЫМДАГЫ ЖАЗГЫЧ АҚЫНДАРДЫН ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНА ЧЫГЫШ ПОЭЗИЯСЫНЫН ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Совет бийлигинин кыргыз жергесине орношу эки жактуу көрүнүшкө ээ болду. Мындай билдириүү кыргыз элинин коомдук-социалдык жашоосуна, айрым жеке инсандык тагдырларга, ошол эле учурда адабиятка да тиешелүү. Маселен, советтик башкаруунун учурунда кыргыздар көп эле нерсеге жетишти, аны танууга болбойт. Бай-кедей иерархиясы урап, бардык адамдар бирдей жашоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болушту, жумуш орундары менен камсыздандырган завод, фабрикалардын иштеши, билим берүү жана агартуу системасынын жаңыны көздөй багыт альши ж.б.у.с. жагдайлар менен үзөнгүлөш советтик режимдин адабиятты кысмакка алып, Коммунисттик партия адабиятка түздөн-түз көзөмөл жүргүзүп, идеологиялык жактан туура эмес «жарлыктары» тагылган бир канча ақын-жазуучуларыбыздын чыгармалары жашырылып келди. Акыйкат качан болбосун чыгат, ал жашырылып, жабылбайт демекчи, бүгүн ал чыгармалар менен таанышып, окуу куралдарына киргизип, мектептерде жана ЖОЖдордо окутуп жатабыз. Мындан сырткары кыргыз адабиятына тиешелүү айрым маселелер боюнча бир канча так эместикитер болуп келген, андай маселелердин бири кыргыз профессионал жазма адабиятынын башталышы деп, XIX кылымдын башын, тактап айтканда, 1924-жылды белгилеп, XIX кылымдагы жазма адабияттын үлгүлөрү карагбай, талдоого алынбай келген. Анын объективидүү жана субъективидүү жагдайлары бар, ачыгын айтсақ, бириңчиден, араб арибинде жазылган чыгармаларды окууга мүмкүнчүлүгү бар адамдар бириң-экин болсо, экиңчиден, Молдо Нияз Өндүү кээ бир ақындардын поэтикалык туундулары кийинчөрөөк эл ичинен табылса, учүнчүдөн, коомдук түзүлүш, советтик режим кысмакка алып, Казыбектей ақындар окурмандарга белгисиз бойдан калып кел-



ген. Ошентсе да XIX жана XX кылымдын башындагы жазгыч ақындардын чыгармалары азыркы кыргыз тилинде берилip, алардын чыгармачылыгы боюнча бир катар изилдөө иштери жүргүзүлгөн¹.

Албетте, XIX кылымда жашап, башынан өткөргөн жеке тағдыры жана тарыхый окуялар баяндалган, кыргыз поэзиянын мыкты үлгүлөрүнө айланган дастандарды, казалдарды окуп, таанышып жүрөбүз, бирок ақындардын ырларынын жанрдык жактан тактыгы (маселен, казалдар, рубаилер, туюктар ж.б.), колдонгон ықмалары, ыр түзүлүшүндөгү айрым маселелер туурасында изилдөө иштери дәэрлик жок. Ушундай абалдан улам, бул макалада жогорудагы маселелердин айрымдарын гана чечмелөөгө аракет жасап, чыгармаларды талдоодон мурда сөз багытын кыргыз жазгыч ақындарынын чыгармачылыгынын калыптанышына таасир эткен критерийлерден баштасак деп турабыз:

1. XIX кылымдагы жазгыч ақындардын чыгармачылыгында кездешкен чыгыш поэзиясынын ықмалары етө жыш. Мындей көрүнүштүн себеби дәэрлик бардык ақындар диний мектептерден билим алыш, фарси-тажик тилинде жазылган чыгыш адабиятынын үлгүлөрү менен кенири тааныш болушкан. Айтылган пикирибизди жаш окумуштуу, дал ушул кылымдагы жазгыч ақындардын чыгармачылыгынын калыптаныш жана өсүш жолун изилдөөгө алган Келдібек Койлубаев да төмөнкү ою менен ырастап турат: «Кыргыз элинин чыгыш элдери менен болгон маданий, адабий байланыштарынын өрүшү кенири, тамыры теренде. Чыгыш классикалык адабиятынын асыл үлгүлөрү кыргыз жергесинде бир нечелеген кылымдар бою оозеки түрдө таралган. XIX кылымдын төң жарымынан тартып, чыгыштын аңыз-дастандары эл арасынан чыккан диний билими бар адамдар аркылуу жазуу түрүндө жайылтылган. Анын таасири менен ыр, казалдар гана жазылбастан, айрым дастандарбызыздын да пайда болушуна ушул чыгыш адабияты түздөн-түз түрткү болду.»².

2. XV кылымда Мавереннахр жана Хорасан чөлкөмүндө чагатай тили калыптанып, ушул тилде ырларын жазып, классик ақын аталган Алишер Навои жана Лутфи, Гедай өндөнгөн адамдар түрк тилинде (чагатай тили) да ырларды жазууга боло турганын далилдеп, Гедай газелдерি, Алишер Навои «Хамсеси», Лутфи «Гүл жана Наурузу» менен тарыхта калышты. Кийин чагатай тилинин тегерегинде, тактап айтканда, аталашы боюнча түркологдор арасында бир беткей пикир жок болуп, ар бири ар башкача атап, мисалы, Е.Э.Бертельс, М.Жан-

¹ Саманчин Т. Молдо Кылыш –первый киргизский поэт-писменник. – Ф., 1946.

Карасаев Х. Мухтасар тарых Кыргызий жана анын түзүүчүсү. – Китепте: Кыргыздар, 1-т.

Байходжаев С. Жазгыч ақындар. – Ф., 1956.

Богданова М. Киргизские ақыны 19 и начало 20 века. Китепте: Киргизская литература. – М., 1947.

Үкубаева Л. Жазгыч ақындардын чыгармачылыгы. – Б., 1994.

Койлубаев К. Жазгыч ақындардын чыгармачылыгынын калыптанышы жана өнүгүшү.(XIX кылымдын 2-жарымы, XX кылымдын башы) – канд. дисс. авторефераты. – Б., 2007.

Сооронов О. Кол жазмалар жөнүндө сөз. – Б., 2010

² Койлубаев К. Жазгыч ақындардын чыгармачылыгынын калыптанышы жана өнүгүшү.(XIX кылымдын 2-жарымы XX кылымдын башы) – канд. дисс. авторефераты. – Б., 2007, 7-б.

полаттар «чагатай тили» деп аташса, Э.Рустамов «ески өзбек тили» деген аныктама беришет¹. Ошентип, Борбордук Азияны кучагына алган чагатай тилинен кыргыз билимдүүлөрү четте калмак эмес, кандай аталган күндө да бул тил араб арибинин негизинде жазыларын жана кыргыз ақындарынын жазган чыгармаларынын тили окумуштуу Х.Карасаев белгилегендей, чагатай кыргыз тили экендигин эске алсак, анда чагатай тилинде жазылган көркөм мурастар кыргыз жазғыч ақындарынын чыгармачылығынын калыптанышына түздөн-түз таасир тийгизген.

3. Жогоруда айтылганда, XIX кылымдагы жазғыч ақындар диний медреселерде билим алғандыктан, алардын чыгармалары башка чыгыш ақындарыныкы сяктуу Аллага жана пайгамбарларга кайрылуу өндүү, өзгөчө стилдик ыкма Молдо Нияз, Казыбек, Молдо Багыш, О.Сыдыковдо ж.б. байма-бай кездешет.

Фарси-тажик жана чагатай тилинде жазылган чыгармалардын түзүлүшүндөгү өзгөчөлүктөрдү байкап, таасирленген кыргыз ақындары өз чыгармаларында да жалпы чыгыш поэзиясында колдонулган ыкмаларды колдоно баштаганын жогоруда белгиледик. Алардын бири –**хамда** жана **на’та** деп аталган ыкма туурасында кененирәэк сөз кылсак.

Хамда – кудайды мактоо, ал эми *на’та* –пайгамбарды даңазалоо. Чыгыш ақындары чыгармаларын баштоодо мейли ал дастан же муназаре² болсун, сөзсүз түрдө, Алла Тааланы жана пайгамбарларды даңктоого алып, андан кийин гана чыгармаларынын негизги бөлүгүнө өтүшкөн. Мындай ыкманын классикалык үлгүсү Жусуп Баласагындын «Кут алчу билиминде» кездешет. Даилдүү болсун үчүн 1984-жылы Пекинден жарык көргөн Ж.Баласагындын уйгур арибинде жазылган жана кирилл алфавитине түшүрүлгөн вариантынан мисал келтирсек болот.

Хамда	قادىر بىر خۇدا ئۇ، جىممەدىن ئوزا، تولا كۆپ شۈكۈر، مەدھەت ئاشلا سازا. ئۇلۇغ سىكىسى، قادىر زۇلجلال، ياراتقان تۈرەتكەن ۋە قادىر كامال.	На’та	تاللانغان رەسۈلىخا دۈزۈت ھەم سalam، يەنە يارلىرىخا سalam - ئېپتىRAM مۇھەممەد رەسۈلدۈر خالايق بېشى، ئېرۇر ھەممىنىڭ گۈزى ۋە قىشى.
--------------	--	--------------	--

¹ Бертельс Е. Навои. – М., 1948.

Рустамов Э. Узбекская поэзия в первой половине XV века. – М., 1963.

Canpolat M. Çagatay Dili ve Edebiyatı.-Türkiye.-Yeni Türkiye yayınıları, cilt 8

² Муназаре –чыгыш адабиятындагы кенири жайылган жанрдык түр, негизин белгилүү бир маселе боюнча эки тараптын талаш-тарташтыши түзөт.



Кудайымдын кудурети баарыдан чоң,
Мактоолордун баарын ага арнаган он.

Хамда

Улуктуктун ээси ошол зулжалал¹,
Жаратууга, төрөтүүгө эриктүү ал.

Тандалган пайгамбарга дубай салам,
Иштерине урмат-сый андан улам.

На'та

Мухаммед пайгамбар элдин башы,
Болчу ал баарысынын көзү-кашы².

деп сөз баштап, андан кийин дастанын уланткан. Диний тарбия алып, сопучулук идеясын теренден билип, бардык нерсенин башатын Алла Тааладан деген ақындар ырларынын башталышын ушундайча башташкан. Мындай мотив жазғыч ақындардын арасынан Казыбекте ырларынын башталышында да, ортосунда да жыш кездешет:

Биссимилла деп баштамак
Бир кудаанын жарлыгы,
Билгизет далил қуранда
Бизге бир анык барлыгы,
Ажал жетсе өлүмдөн
Ар кимдин жоктур тарлыгы,
Ар кандай көпөс болсон да
Аралжы түшпөс байлыгы,
Атабыз Адам байгамбар
Аны да койбой алдыбы,
Топурактан жараглан
Денебиздин бардыгы³ –

деп, атасынын өлгөнүн укканда ырдал, жаратканга баары баш иерин айтып, андан кийин пайгамбарлар баянын баштайт. Бул ырында Казыбек атасына топурак сала албай калган арманын пайгамбарлардын аткара албай калган иштери менен салыштырып, топук кылууга аракет жасаганын төмөнкү саптардан байкоого болот:

Чалияр менен зааба өткөн,
Атасын жерге жуттуруп,
Азириети Султан падыша,

¹ Зулжалал –арапча сөз. Алланын сапаттарынын бири.

² Жусуп Хас Хажип. Кут даарытар билим. –Б., 2008. 19-б.

³ Казыбек: Ырлар/Түз. С.Мусаев. – Б.: 2007. 201-б.

Аппак кожом баары өткөн,
Мусулманга жол башчы
Имамасам дагы өткөн,
Байгамбардың баары өткөн,
Ажалга даба таба албай
Мин жашаган дүйнөдө
Улукман акем кары өткөн. (211-бет, Казыбек)

* * *

Баары да өткөн, ким калат,
Бул дүнүйө аманат.
Мухамедин Мустафа
Эки дүйнө чырагы
Үметұм – деп кайтырып,
Мухамет өткөн, ким калат.
Кудаанын досу Мукамбет
Үметұм – деп зарлаган,
Атасы менен энесин
Тозоктон сууруп албаган.
Кечиргин! – деп зар ыйласап
Үметұмдұ күнөөдөн,
Буркурап сурал Алладан
Мукамбет өткөн дүйнөдөн. (211-бет, Казыбек)

Чыгыш адабиятында Аллахты жана пайғамбарды данктоо кара сөз түрүндө да жазылып жүргөнүн эске алуубуз керек. Мисалга, XV кылымда жашаган Ахмадинин «Музыкалық аспаптардың талашы», Якининин «Ок менен жаанын талашы», Амиринин «Бенг жана шараптын талашы» муназарелерин алсак болот. Ікманын кара сөз түрүндө жазылған формасы қыргыз тарыхын жана санжырасын салыштырма жол менен иликтөөгө алган алгачкы тарыхчы жана ақын Осмонаалы Сыдық (Қыдық) уулунун «Тарых қыргыз Шадмания» әмгегинин башталышында кездешет:

بارچە حمدالله مزوجل گە اولسۇن و انڭ رحمنى وسلامى پىغمېرىز محمد مصطفى
 صلى الله عليه اسلام گە بولسۇن وانڭ صحابە لرینە وانڭ امت لرنە و بارچە
 مسلمان باللرینە الله تعالى توغرۇ يولنى كورساتسۇن..

(Барчә хэмдүллах мазужилгә олсун вә аның рәхмәти вә салами пәйгәмбәримиз Мұхәммәд Мустафа(и) Саллаху алейхисаламга болсун вә аның сахабәләринә вә аның уммәтләrinә вә барчә мусулман балаларийнә аллахутаала тогру йоли көрсәтсун.)



Мына ушундай даңталган сөздөн кийин О.Сыдык уулу қыргыз элинин жана урууларынын келип чыгуусун санжыра мүнөзүндө түзүп, андан кийин Шабдан жөнүндөгү дастанын баштайт. Учурунда Османаалы Сыдык уулу Шакир дамбылдадан билим алыш, чыгыш адабияты менен жакындан таанышып, анын таасиригин натыйжасында хамда жана ната ыкмасын кара сөз формасын колдонгонун жогорудагы үзүндү тастыктап турат.

* * *

XIX кылымдагы жазгыч акындардын көпчүлүгү ырларын «казал» деп аташканы жалпыга маалым. «Казал» сөзү арабдардын «газел» деген сөзүнөн алышып, қыргыздардын тилдик өзгөчөлүгүнө байланыштуу тыбыштык жактан өзгөргөнүн байкоого болот. Тыбыштык жактан өзгөргөнү эч нерсе эмес, қыргыз казалдары чыгыш газелинин жанрдык табиятына жооп береби же бербейби деген суроо туулат. Казал деп атоо учун жана казал деген жанрга толук жооп берүү учун ырлар кандай түзүлүшү керек:

1. Газел –чыгыш адабиятындагы ырлардын бир түрү, бейт формасында, аруз өлчөмүндө жазылуусу тийиш жана 3 бейттен **52** же **62** бейтке чейин болушу керек. Өзгөчө **15** бейттен турган газел классикалык мыкты газел деп эсептелет.
2. Газел –ашыктык ырларына (тагаззул) кирет жана акыркы бейтте (мактада) акындын аты же лакап аты (тахаллусу) эскерилиши керек.
3. Газелдин биринчи бейттинин биринчи жана экинчи сабы бирдей уйкашышы керек. (aa), андан кийин ba, ca, da ж.б.у.с. болуп уйкашат.
4. Газелдин ар бир бейти бүткөн бир ойду билдирип, мааниге ээ болушу зарыл.
5. Газелдерде көбүнчө сап акырында редифтер колдонулат.
6. Газелдер аруз өлчөмүндөгү өзгөчө калып менен жазылат. Калыптын 30дан ашык түрү бар.

Жогорудагы аталган маселелерди аныктоо учун мисал катары XIX кылымда жашап өткөн түрк акыны Зия Пашанын газелинин латынча жазылган вариантын талдоого алалы.

“Şarkı-ı sabâ” (Таң жели жөнүндө ыр)

Ey sabâ es/me nigârim / uykuda (a) (Эй, таңкы жел сүйгөнүм уйкуда)

— · — / — · — / — · —

Çün seherdir / nazlı yârim / uykuda. (a) (Бирок азыр назик жарым уйкуда)

— · — / — · — / — · —

Биринчи бейт **failatыn- failatыn-failыn** деп аталган калып менен жазылганын байкоого болот. Калып маселеси чыгыш поэзиясында кенири жайылган жана бул калыптар менен ыр жаратуу абдан қыйынга турат.

Bir zaman bülbül dahi olsun hamûş (b) (Таң эрте булбул да үн чыгарбайт)

Çün seherdir nazlı yârim uykuda. (a) (Бирок азыр назик жарым уйкуда)

Ey gönül âh etme Allah aşkına (d) (Аллахты сұйгөнүн үчүн кapa болбо)

Çün seherdir nazlı yârim uykuda¹. (a) (Бирок азыр назик жарым уйкуда)

Жогорудагы аныктамаларга көнүл буруу менен кыргызча казал атальп жүргөн ырлар өлчөмү жана калыбы жагынан чыгыш поэзиясындагы газелдерге толук жооп бербей турганын ачык эле көрүп турабыз. Бул туурасында учурунда Молдо Кылышты изилдеген Тазабек Саманчин төмөндөгүдей дейт: «Акыны же письменники все свои произведения именовали одним термином «Казал» или «Казел». Но, если под термином «газель» в арабско-персидской литературе подразумевались произведения определенной формы, то киргизские поэты-письменники стали объединять под этим названием все свои произведения, вне зависимости от их жанра, размера и формы»². Ал эми адабиятчы К.Асаналиев: «Мына ушул чыгыш поэзиясына мұнәздүү болгон ыр формасы кыргыз поэзиясына өтүп, кыргыз тилинин грамматикалық бөтөнчөлүгүнө байланыштуу «казал» түрүнө өтүп, кыргыз адабиятында өз алдынча, өзүнчөлүгү менен айырмаланган, оозеки поэзиянын салттарын кадырлесе улаган казалдын жаңы түрү пайда болгон. Бул айрыкча ақын-жазғычтардын чыгармачылығына мұнәздүү. Алар өздөрүнүн кагазга түшүргөн ырларын казал деп аныкташкан»³ – деген билдириүү жасайт. Айтылган пикирлерден улам жана жазғыч ақындардын казалын окугандан кийин төмөндөгүдей жыйынтыкка келүүгө болот:

1. XIX кылымдын 2-жарымы, XX кылымдын башынданып, оозеки поэзиянын үлгүлөрүнө жакындашып турат.

2. XIX кылымдын 2-жарымы, XX кылымдын башынданып жазғыч ақындар жазған казалдар ашыктық темасында гана эмес, коомдук-социалдық мұнәздөгү жана керт башына тиешелүү ырлар болгон.

3. XIX кылымдын 2-жарымы, XX кылымдын башынданып жазғыч ақындардын чыгармаларын «казал» деп аташканынын себеби, чыгыш поэзиясындагы айрым газелдер көлөмдүү болуп, **62** бейтке, башкача айтканда, **124** сапка чейин

¹ Cevdet Kudret edebiyat bilgi teorileri.- s.127

² Саманчин Т. Молдо Кылыш – первый киргизский поэт-писемник.–Ф.,1946. с.20

³ Асаналиев К., Кыдырбаева Р. Кыргыз адабий илиминин терминдер сөздүгү. – Б., 2004. 207-б.



барат. Демек, жазғыч ақындар «поэма» деген жанрдық атальш ошол мезгилде белгисиз болгондуктан, көлөмдүү ырларын қағазга түшүрүп «казал» деп аташкан деген жыйынтыкка келдим. Маселен, эл арасында жана кыргыз адабиятында Казыбек казалчы деп аталаپ жүргөн ақыныбыздын чыгармалары көлөмдүү жана сюжеттүү келип, фарси-тажик, чагатай адабиятында классикалык үлгүлөрү жаралган казалдарга жакын турат.

2007-жылы Казыбек ақындын казалдары топтолгон жыйнак жарык көргөн. Анда Казыбектин кол жазмасы табылбай, эл арасында айтылып жүргөн ырлар жыйналып жарыяланганын адабиятчы С.Мусаев да белгилеп: «Казыбекке таандык материалдардын туп нускасы жок» – деп жазат¹. Демек, ақын өзүнүн кол жазмасында ырларын бейттер менен жаздыбы же кандай формада жазды, бизде маалымат жок. Бирок Казыбектин «Жаштык жөнүндө» деп аталган казалын окуганыбызда чыгыш адабиятындағы газелге жакын турғандығын байкадык. Эмесе, төмөндө тажрыйба-байкоолор:

Жыйнакта бул ыр бейт менен бөлүңгөн эмес, биз бөлүп окуп көрөлү.

Жаздым казал жаңыдан, (a)
Жашчылыктын наамынан. (a)

Жаңылбай адам калабы (b)
Жалганчы дүйнө паанадан? (a)

Айылда жүргөн жаш келин (c)
Артык көрүп баарынан, (a)

Азабыңа бел байлап (f)
Ашык болдум абыдан. (a)

Айчылык кетсөң көрүнбөй (j)
Ардактуу курбум сагынам. (a)

Жыйынтык:

1. Уйкаштыгы боюнча газелге жооп берет, себеби ар бир газелдеги бейттин экинчи саптары бири-бири менен уйкашып турат.
2. Газелге мүнөздүү ашыктык темасында жазылган.
3. Казал толугу менен **110** саптан турат, бейтке айландырсак, **55** бейт. Ал эми газелдер максимум **62** бейттен турушу керек.
4. Казалдын биринчи бейтinde ырдын мааниси туурасында алдын-ала маалымат берилет. Чыгыш адабиятында бул –«матла» деп аталаат. Казыбектин «Жаздым казал жаңыдан, Жашчылыктын наамынан» деген саптары жигиттин ашыктык сезиминен жаралганы көрүнүп турат жана ырдын жалпы мазмуну ашыктыкты туюндурат.

Жыйынтыгында, бул макалада кыргыз жазғыч ақындарынын чыгармачылығында чыгыш поэзиясынын белгилүү өз орду бар экендигин көрдүк, биз бул

¹ Казыбек. – Б., 2007. 32-б.

фактыны бурмалай албайбыз, анткени жазгыч ақындардың бардыгы эскиче кат-
сабатын жоюп, диний билим алуунун натыйжасында чыгыш адабиятын көцири
окугандыгын эске алсак, анда түз же кыйыр түрдө таасирленүү стадиясы башы-
нан өтүп, чыгыш ақындары колдонуп келген ыкма, формаларды колдонууга
аракет жасагандарын бирин-экин мисалдардан көрүп жатабыз. Демек, кыргыз
адабиятына тиешелүү көптөгөн маселелер өз баасын ала элек, изилдене турган
темалардын аягы оюла элек. Андыктан, жазылган макала менен иш бүткөн жок,
күйинки изилдөөлөр улана бермекчи.



Балдағың базарлық



Конкурсқа



Т.САТЫЛГАН

ЖЕТИМ МАМАЛАКТАР

1

*Төө-Камачы, Шатыны,
Көрсө ташта жазууну.
Ким тартаң деп сүрттү,
Жетпейт адам ақылы.*

*Күрөң-Жайлоо, Көл-Төрдүн
Ичи «бейши», керемет.
Көлгө түшүп кунан, тай,
Жыргап ойнот, желелеп.*

2

*Мерген аттуу келбеген,
Төрдүн эssi мен деген.
Майнаң аюу жашаптыр,
Аюу-Төрдү жердеген.*

*Таштап кээде тоо койнун,
Издейт чөрин - токойдун.
Шилекейин ағызат,
Балы шириң Көк-Ойдун.*

*Жашыл сайла жамалы,
Үйүң тоонун бадалы.
Ышкын терип тескейден,
Гүлгө оролот кадалы.*

*Өсөт анда гүл түрү,
Үйү – төрдүн үңкүрү.
Көлөкөсүн ээрчитип,
Терет жемши күн-түнү.*

*Көп жыл төрдө жашаган,
Жылуу уя жасаган.
Бетегесин эши жең,
Аюу «бейши» атаган.*

3

*Аюу-Төрдүн этеги,
Түркүн чөптүн текени.
Баафысынан жакканы,
Козу кулак, текээри.*

*Кафоол карайт аскадан,
Бактысы ошол – башы аман.*



Мамалак тууп экиден,
Жылда эркин жашаган.

Карман тоонун сууфларын,
Кандырат ал кутарын.
Тосот жолун акмалап,
Тоо экинин улагын.

Майпан-майпан жүгүрт,
Майрыктардан жөө көлүк.
Козуга кол салат,
Конулдардан онцүүт.

Ыракаты жанынын,
Карап айдын жафызын.
Балыр этти шипин жеп,
«Шиши толду» аюунун.

Ойнойт эки мамалак,
Ышкын, тулан арафалан.
Козуга, улак, чаарчыктын,
Тарпын карайт сагалап.

Ачса аюу курсагы,
Кемет андан нысабы.
Бирин бири жалмаган,
Табияттын тыизалы.

4

Ак булутту жандаган,
Аркар, теке кармаган.
Келди аңыз-чалғыны,
Тоодо учак айдаган.

Тоо жаңырткан бул үндөн,
Аюу чочуп бакырды.
Жамандыктан «сак бол» – деп,
Бүт жандарды чакырды.

Корккон эки мамалак,
Уясына жашынды.

Ачuu үнгө чыдабай,
Жоготту аюу акылды.

Сунуп тылтык учактан,
Аңчы атты аюуну.
Аба жафып учкан ок,
Чокусунан кайыды.

Денесине тийген ок,
Уюп жатты күйгөн от.
Тоо жаңыртып ал аюу,
Окту октой түйгөн жок...

Как жүрөккө тийгенде,
Жерге тоодой кулады.
Табияттын тыизалы,
Жашоодогу бу дагы...

5

Алма, өфүк талаачу,
Ышкын издел адаашчу.
Гүлгө оонап жыргаган,
Күндерөп оттуу аваздуу.

Тоонун сүсүсү агат шуу,
Келгин кетти канаттуу.
Кылыш алып колуна,
Кыши да келди аяздуу.

Аюу-Төрдө телчиткен,
Энеси жок ээрчиткен.
Бүгүн жашап энесиз,
Эки уялаш телчиккен.

Ак кар офор үңкүрдү,
Жаады тынбай күн-түнү.
Бекемдешти таш менен,
Киргизбей шум түлкүнү.

Жасагансып көнүгүү,
Үктап алаф кээ күнү.



*Бекемдешет уясын,
Кол салат деп бөрүнү.*

*Ойго салып кыйланы,
Кыши сыноосу кыйнады.
Эне мээрин сагынып,
Мамалактар ыйлады.*

*Жашоого күч топтошту,
Энелерин жоктошту.
Тосуп үйдүн эшигин,
Ойноо ишин токтотту.*

*Сыртта аяз көк муздуу,
Билишпейт ай, жылдызды.
Мамалактар көрбөгөн,
Мурда мындай шумдукту.*

*Азаптуу бул көрүнүш,
Болуп калды конүпүш.
Мындай суукта улуган,
Чээнден чыгуу олут иши.*

*Уйку - соодо жатканга,
Алар ыктап алышты.
Жашыл көйнөк ажайып,
Жайды унутуп калышты.*

*Кышта тартып азапты,
Чээнде жатуу – тажатты.
Кызыгы жок жашоонун,
Көздөн бурчак жаш акты...*

6

*Күн артынан күн оттү,
Түн артынан түн оттү.
Мамалактар кышты да ,
Билбейт откөн түнөттү.*

*Бүргө басып түнөктү,
Таман тайын түгөттү.
Каардуу суук, кыштан да,
Караңгылык жүдөттү.*

*Күн эритип ак кафды,
Карайтты алгач канталды.
Көтөрүлүп кара буу,
Жаз агымы башталды.*

*Жерге жылуу дем кирип,
Жаратылыш жанданды.
Чээнден чыгып кашкулак,
Суур чыгууга камданды.*

*Сүрүп таштап камышты,
Таштафды ооздон алышты.
Күн нуруна жылынып,
Жазда алар чон эле,
Аюу болуп калышты.*

*Ээликтешип канталды,
Жырткычтарын ташка алды.
Тирүүлүктүн койнунда,
Түйшүктүү күн башталды.*